

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Muhammed Yasin DOĞAN

CUMHURİYETİN İLK ON BEŞ YILINDA YOZGAT

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Yozgat-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Tarih Anabilim Dalı

Muhammed Yasin DOĞAN

CUMHURİYETİN İLK ON BEŞ YILINDA YOZGAT

Yüksek Lisans Tezi

Danışman
Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Yozgat-2019

T.C.
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

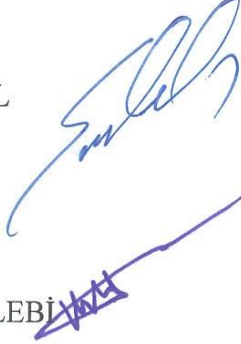
TEZ ONAYI

Enstitümüzün Tarih Anabilim Dalı 80110316008 numaralı öğrencisi Muhammed Yasin DOĞAN'ın hazırladığı “Cumhuriyetin İlk On Beş Yılında Yozgat” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 05/03/2019 Cuma günü saat 13:00’da yapılmış, tezin onayına OY ÇOKLUĞU / OY BİRLİĞİYLE karar verilmiştir.

Başkan : Doç.Dr. Ayşe ÖZKAN

Üye : Doç.Dr. İbrahim ERDAL

Üye : Dr.Öğr. Üyesi Onur ÇELEBİ

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun ...06../...05.../2019.. tarih ve 16-01 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

06/05/2019
Prof.Dr. Yunus ÖZGER
Enstitü Müdürü

Yemin Metni

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Cumhuriyetin İlk On Beş Yılında Yozgat” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçadan gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/05/2019

Muhammed Yasin DOĞAN

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ.....	vi
GRAFİKLER	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ	1
1. Yozgat İsmi nin Menşei	1
2. Tarih Öncesi Dönemi	2
3. Malazgirt Savaşı Sonrası ve Beylikler Dönemi	3
4. Osmanlı Devleti Dönemi	6
5. Yozgat'ta Ermeni Faaliyetleri.....	10
6. Millî Mücadele Dönemi	13
7. Atatürk ve Yozgat	19

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ VE İDARİ AÇIDAN YOZGAT

1. YOZGAT'TA MERKEZİ İDARE	21
1.1 Yozgat Valileri	21
1.2. Yozgat Milletvekilleri	23
1.2. YOZGAT'TA YEREL YÖNETİMLER	34
1.2.1. Cumhuriyet Dönemi Belediyecilik Anlayışı.....	35
1.2.2. Yozgat Belediye Başkanları.....	36
1.2.3. Yozgat Belediyesi Çalışanları, Faaliyetleri ve Bütçesi.....	38

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK AÇIDAN YOZGAT

2.1. TARIM	42
2.1.1. Ziraat Alet Ve Makineleri Miktarı.....	46
2.1.2. Hububat, Bakliyat, Sınaî Bitkileri İstihalat ve Miktarı	49
2.1.3. Zirai Tahrir Neticeleri ve Çiftçi Aileleri Nüfusu	52
2.1.4. Resmi Kayıtlara Göre Hayvan Miktarı	53
2.2. SANAYİ.....	57
2.2.1. Yozgat'ta Mevcut Elektrik Şirketi	63
2.2.2. Yozgat'ta Kibrit İstihalatı Miktarı.....	64
2.3. ULAŞIM	65
2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Ulaşım.....	65

2.3.2. Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Ulaşım	69
2.3.3. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'a Yapılan Yollar ve Köprüler Miktarı.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS

3. DEMOGRAFİK DURUM.....	76
3.1.Cumhuriyet Öncesi Yozgat Nüfusu.....	78
3.2.Cumhuriyet Sonrası Yozgat Nüfusu.....	83
3.3.Medeni Hale ve Yaşa Göre Yozgat Nüfusu	88
3.4.Meslek Zümrelerine Göre Nüfusu.....	91
3.5.Ana Dillere Göre Nüfus.....	93
3.6.Dinler ve Mezheplere Göre Nüfus	95
3.7.Doğum Yerleri ve Tabiiyet İtibariyle Nüfus	97
3.8.Okur-Yazarlık Yönünden Nüfus	98
3.9.Maluliyetlere (Engel Durumuna) Göre Nüfus.....	99
3.10.Yozgat'a Gelen ve İskân Olunan Muhacirler.....	100

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

4.1. EĞİTİM	105
4.1.Cumhuriyet Öncesi Yozgat'ta Eğitim	108
4.2. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikası	113
4.3. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'ta Eğitim	115
4.4.Okulların Bütçe Durumu	122
4.5. Yozgat'ta Bulunan Kütüphanelerin Durumu.....	126
4.6. Yozgat Halkevi.....	129
4.2. SAĞLIK VE SOSYAL YARDIMLAŞMA	137
4.2.1. Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Sağlık.....	139
4.2.2. Yozgat'ta Ölümler İstatistiği	143
4.2.3. Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Faaliyetleri.....	146
SONUÇ.....	151
KAYNAKÇA	154
MAKALELER	165
EKLER.....	172
Ek-1: Yozgat Belediyesi için Alınacak Yangın Tulumbası.....	172
Ek-2: Yozgat'ın Kızılılyas Çiftliğine iskan edilen mültecilerin kaç nüfus olduklarına dair bir defterin gönderilmesiyle birlikte, Selanik mübadillerinden Kazım Maksut Efendi'ye nerelerden enval verileceğine dair.	173
Ek-3: Gelecek olan 25.000 göçmenin Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana'ya yerleştirilmesi.....	175

Ek-4: Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Yozgat'a yapılan bayındırlık çalışmaları.	176
Ek-5: 1933 yılında Türkiye'ye gelen göçmenlerin menşei ve yerleştirildikleri illere göre dağılımı.....	177
Ek- 6: Yozgat İl Özel İdaresi ve belediyesi tarafından spor kulüplerine yapılacak yardım.....	178
Ek-7: Alişar Höyüğü'nde yapılan kazılarda bulunan bazı eski eserlerin Chikako (Chicago) Üniversitesi'ne hediye olarak verilmesi.	179
Ek-8: Yozgat'ta Halkevi ve Partiye ait gayrimenkullerin durumu.	180
Ek-9: Yozgat Valiliğine Ali Galip Bey'in atanmasıyla ilgili kararname.	181
Ek-10: Yozgat belediye başkanlığına seçilen Yusuf Bey'in onaylanması.	182
Ek-11: Yozgat Valiliğine Yahya Sezai Uzun'un tayini.....	183
Ek-12: Yozgat Belediye Başkanlığına Sefer Eronat'ın seçilmesinin onayı	184
Ek-13: Yozgat Belediye Başkanlığına seçilen Abdurrahman Bey'in başkanlığının onaylanması.	185
Ek-14: Yozgat Maarif Müdürlüğüne Sefa Bey'in tayini.	186
Ek-15: Yozgat Maarif Müdürlüğüne Vasıf Bey'in tayini.....	187
Ek-16: Yozgat'ta Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında okullar.	188
Ek-17: Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta yapılan bazı köy okulları.	190
Ek-18: Sol taraftaki resim Yozgat elektrik santrali, sağdaki resimler halkevi binası ile cumhuriyet caddesi.	191
Ek-19: Yozgat Halkevi görünüşü	192
Ek-20: Yozgat Cumhuriyet Meydanı.....	193
Ek-21: Yozgat'ta göçmenlere verilen evler.	194
Ek-22: Birinci Dönem Yozgat Milletvekilleri	195
Ek-23: İkinci Dönem Yozgat Milletvekilleri.....	196
Ek-24: Üçüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri.....	197
Ek-25: Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri	198
Ek-26: Beşinci Dönem Yozgat Milletvekilleri	199
ÖZGEÇMİŞ	200

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
CUMHURİYETİN İLK ON BEŞ YILINDA YOZGAT

Muhammed Yasin DOĞAN

Danışman: Doç. Dr. İbrahim ERDAL

2019-Sayfa:200+12

Jüri: Doç. Dr. Ayşe ÖZKAN

Doç. Dr. İbrahim ERDAL

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÇELEBİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ülke genelinde meydana gelen değişimin Yozgat iline yansımalarını inceleyeceğiz. Çalışmamız 1923-1938 yılları arasında kapsamakta ve dört bölümden ibarettir. Bu bölümler; siyasi-idari, ekonomik, nüfus ve eğitim-sosyal kültürel alanlardan oluşmaktadır.

Çalışmamızda arşiv belgeleri, yerel basın ve araştırma kaynaklarından yararlanılmıştır. Kaynaklar doğrultusunda cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat'ın idari yapısı, tarım ve sanayisi, yaşanan iskân faaliyetleriyle birlikte değişen nüfus yapısı ve eğitim alanındaki yenilikler ele alınmıştır.

Yozgat, cumhuriyetin kazanımlarına sahip çıkarak önemli adımların atıldığı illerden biri olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, eğitim, nüfus, iskân, tarım, halkevleri

ABSTRACT

Master's Thesis

Yozgt in the First Fifteen Years of the Republic

Muhammed Yasin DOĞAN

Supervisor: Asst. Prof. Dr. İbrahim ERDAL

2019-Page:200+XII

Jury: Associate Professor Ayşe ÖZKAN

Associate Professor İbrahim ERDAL

Doctor Lecturer Onur ÇELEBİ

In this study, we are going to survey changing around the country after foundation of Turkey Republic and reflection of changing to Yozgat province. Our study comprises the period between 1923-1938 and composed of four sequences.

Archive records, local media and investigation resources have been utilized in this study. Administrative works agriculture and industry at early years in Republic of Yozgat Province, changing population with settlement proceeding and innovations in the field of education have been handled toward the resources.

Yozgat has been one of the cities where important steps were taken by claiming the achievements of the Republic.

Key Words: Yozgat, education, population, settlement, agriculture, Public Houses

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1.1. 1928-1933 Yılları Arasında Yozgat'ta Çalışan Memur ve Daimi Müstahdemler.....	38
Tablo 1.2. Yozgat Belediyesinin Bütçe Durumu (1929-1938)	40
Tablo 2.1. Türkiye'nin Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın Sektörlere Göre Dağılımı	43
Tablo 2.2. Yozgat'ta Toprağın İşleniş Şekli ve Tarım Açısından Kullanılabilirliği :	45
Tablo 2.3. 1927 Tarım Sayımına Göre Yozgat'ta Ekili Alanların Dağılımı	45
Tablo 2.4. Yozgat'ta 1927 Yılında Ziraat Aletleri ve Makineleri	48
Tablo 2.5. 1927 Senesi Hububat, Bakliyat ve Sinaî Bitkiler İstihalat Miktarı “ton” Olarak	50
Tablo 2.6. Yozgat'ın Ekili Alanlara Göre Hububat Dağılımı	51
Tablo 2.6.1. Yozgat'ın Ekili Alanlara Göre Bakliyat Dağılımı (tablo 2.6 devamı) ...	51
Tablo 2.6.2. Yozgat'ın Ekili Alanlara Göre Sinaî Bitkiler Dağılımı (tablo 2.6 devamı).....	52
Tablo 2.7. 1926-1933 Hayvan Vergisi Geliri	54
Tablo 2.8. 1929-1938 Yıllarında Resme Tabi Hayvanlar	55
Tablo 2.9. 1927 Yılında Yozgat'ta Hayvan Fiyatları (Kuruş Olarak).....	56
Tablo 2.10. Yozgat'ta Bulunan İşyeri ve Çalışan Kişi Sayısı	62
Tablo 2.11. Yozgat'ta Bulunan Elektrik Fabrikası.....	63
Tablo 2.12. Yozgat'ta Kibrit İstihalatı	65
Tablo 2.13. Yozgat'ın Kaza ve Nahiyelere Olan Uzaklığı.....	68
Tablo 2.14. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yozgat'ta Yol, Köprü ve Menfezleri Sayısı	70
Tablo 2.15. Yeniden Yapılan ve Tamir Edilen Yollar	72
Tablo 2.16. Yeniden Yapılan ve Tamir Edilen Köprüler Adedi	72
Tablo 2.17. Devlet ve Hususi İdare Bütçelerinden Harcanan Para	74
Tablo 3.1. İlk Osmanlı Nüfus Sayımı.....	77
Tablo 3.2. 1831 Bozok Sancağı Nüfus Sayımı.....	80
Tablo 3.3. 1900'de Yozgat'ta Gayrimüslim Nüfus	81
Tablo 3.4. 1914 Nüfus Sayımına Göre Yozgat Nüfusu.....	82
Tablo 3.5. 1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Vilayetinin Nüfusu	84
Tablo 3.6. 1927 Yozgat Nüfus Sayımına Göre Kent ve Köy Nüfusu	85
Tablo 3.7. 1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Vilayetinin Nüfusu	86
Tablo 3.8. 1935 Yozgat Nüfus Sayımına Göre Kent ve Köy Nüfusu	87

Tablo 3.9. 1927 Yılında Yozgat'ta Nüfusun Medeni Hale Göre Dağılımı	88
Tablo 3.10. 1927 Yılında Yozgat'ta Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı	90
Tablo 3.11. Yozgat Nüfusunun Mesleklere Göre Dağılımı	91
Tablo 3.12. 1927 Genel Nüfus Sayımında Yozgat Vilayetinin Ana Dillere Göre Dağılımı	94
Tablo 3.13. Nüfusun Din ve Mezheplere Göre Dağılımı	96
Tablo 3.14. Yozgat Nüfusunun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı	97
Tablo 3.15. Nüfusun Okuryazarlık Durumu	98
Tablo 3.16. Nüfusun Engel Duruma Göre Dağılımı	99
Tablo 3.17. Yozgat'ta Mübadillerin Aile, Nüfus Miktarı, Dağıtılan Taşınmaz Mallar (1924-1933).....	104
Tablo 4.1. 1898 Yılında Yozgat'ta Bulunan Medreseler	109
Tablo 4.2. 1890 Yılında Yozgat'ta Bulunan Müslüman İbtidai Okullar.....	110
Tablo 4.3. 1890 Yılında Yozgat'ta Bulunan Eğitim Kurumları.....	111
Tablo 4.4. Yozgat'ta 1913-1914 Tarihlerinde İbtidai, Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları	112
Tablo 4.5. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'ta İlkokulların Durumu.....	116
Tablo 4.6. Yozgat'ta 1927-1940 Yıllarında Ortaokul Durumu	118
Tablo 4.7. Yozgat'ta 1927-1940 Yıllarında Lise Durumu	120
Tablo 4.8. Yozgat Lisesinde Görev Yapan Müdürler (1933 - 1942)	121
Tablo 4.9. Yozgat Millî Eğitim Müdürleri (1923-1939)	122
Tablo 4.10. Türkiye'de 1924 -1938 Yılları Arasında Maarif Vekâleti Bütçesi, Ödenekleri ve Harcama Kalemleri.....	123
Tablo 4.11. 1927-1932 Yılları Arasında Yozgat'ta İlkokul Bütçesi	124
Tablo 4.12. Yozgat Lisesi Tahsisat ve Masrafları (1937-1938).....	126
Tablo 4.13. Yozgat Kütüphanesinin Durumu (1928).....	127
Tablo 4.14. Yozgat Kütüphanesinin Durumu (1931).....	127
Tablo 4.15. Yozgat Kütüphanesinde Kitapların İlim ve Zümrelere Göre Ayrımı ..	128
Tablo 4.16. Yozgat Halkevi Yönetim Kurulu Üyeleri (1935).....	134
Tablo 4.17. 1935 Yılında Yozgat ve İlçelerinde Frenglilerin Durumu	140
Tablo 4.18. Yozgat Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1929-1938)	142
Tablo 4.19. Yozgat ve İlçelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubeleri İdare Heyeti Üyeleri (1929-1932).....	148

GRAFİKLER

Grafik 3.1. Meslek Nüfusunun Oranları	92
Grafik 3.2. Cinsiyet İtibariyle Meslek Grupları	93
Grafik 4.1. 1927 ve 1935 Genel Nüfus Sayımı İtibari İle Okuryazarlık.....	114

KISALTMALAR LİSTESİ

BCA	:Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BİGD	:Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü
BİGM	:Başvekâlet İstatistik Genel Müdürlüğü
BİUM	:Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü
Bkz.	:Bakınız
BMM	:Büyük Millet Meclisi
c.	:Cilt
CHF	:Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
DİA	:Diyanet İslam Ansiklopedisi
çev.	:Çeviri
Ed.	:Editör
H.	:Hicri
Haz.	:Hazırlayan
Km.	:Kilometre
Kw	:Kilovat
m.	:Metre
MEB	:Millî Eğitim Bakanlığı
md.	:Madde
mm.	:Milimetre
MÖ.	:Milattan Önce

MS.	:Milattan Sonra
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	:Türkiye Cumhuriyeti
TCDD	:Türkiye Cumhuriyet Devlet Demiryolları
TTK	:Türk Tarih Kurumu
ts	:Basım Yılı Olmayan
TÜİK	:Türkiye İstatistik Kurumu
vd.	:ve diğerleri
Yay:	:Yayıncılık/Yayınları
ys.	:Basım Yeri Olmayan

ÖNSÖZ

Yozgat Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri olma özelliğine sahiptir. Birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış kültürel bakımdan zengin bir şehirdir. Cumhuriyetle birlikte bu zenginliklerin ortaya çıkması için çalışmalar yapılmış ve Yozgat'ın gelişmesine katkı sağlanmıştır.

Cumhuriyetin ilanından sonra ülke genelinde birçok alanda yapılanmaya gidilmiştir. Özellikle cumhuriyetin ilk on beş yılında hızlı bir kalkınma dönemi yaşanmıştır. Çalışmamızın amacı 1923-1938 yıllarında Yozgat'ın idari, iktisadi ve sosyal yapısını ortaya koymaktır. Giriş bölümünde Yozgat tarihi, Millî Mücadele'ye verdiği destek ve Ermenilerin Yozgat'ta ki faaliyetleri anlatılmıştır.

Birinci bölümde ise Yozgat'ın siyasi ve idari yapısı ele alınmıştır. Cumhuriyetin ilk on beş yılında görev yapan Yozgat valileri, belediye başkanları, belediyenin mali durumu ve milletvekillerinden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde, Yozgat ekonomik açıdan incelenmiştir. Cumhuriyetin kurulmasından sonra Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının öncelikli konular arasında yer alan ekonomik kalkınmanın Yozgat'a yansması anlatılmıştır. Cumhuriyet öncesinde uzun süren savaşlar nedeniyle sekteye uğrayan ulaşım, bu dönem ivme kazanan alanlardan birisi olmuş ve Yozgat'ın şehirleşmesine katkı sağlamıştır.

Üçüncü bölümde, Cumhuriyet öncesinde başlayan göçler neticesinde değişen nüfus yapısına değinilmiştir. Osmanlı Devleti'nden itibaren Yozgat'ın değişen nüfusu incelenmiş ve cumhuriyetin ilk on beş yılında iki kere yapılan genel nüfus sayımlarına yer verilmiştir.

Dördüncü bölümde, Yozgat'ın cumhuriyet öncesi eğitim durumu ve cumhuriyet sonrası inkılâplar doğrultusunda değişen eğitim sistemi ve ilk açılan halkevleri arasında yer alan Yozgat Halkevi anlatılmıştır.

Çalışmamız sırasında özellikle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Millî Kütüphane ve bu döneme ait Yozgat'la ilgili yazılan kitap, tez, makale ve yerel basın taraması yapılarak birçok kaynaktan yararlanılmıştır.

Tez konumun belirlenmesinde, kaynaklara ulaşmamı sağlayan ve araştırmamın yürütülmesinde yardımlarını esirgemeyen, fikirleriyle yol gösteren

danışman hocam Doç. Dr. İbrahim Erdal'a, aziz dostum Sefa Fırtına'ya, çalışmalarım sırasında beni yalnız bırakmayan kıymetli eşim Ebru Doğan'a ve eğitim öğretim hayatımda desteklerini her zaman hissettiğim aileme teşekkür ederim.

Muhammed Yasin Doğan

Sivas-2019

GİRİŞ

1.Yozgat İsmi'nin Menşei

Yozgat'ın adı ile ilgili yapılan araştırmalarda eski adı "Tavium" olarak kabul edilmektedir. Fakat Tavium kenti bugünkü Yozgat'ın merkezinin olduğu yer değil, kuzeybatısında yer almaktadır. Tavium kenti Yozgat'ın kuzeybatısında bulunan "Büyük Nefes" köyünün olduğu yer olarak bilinmektedir¹.

Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu'da kurulan devletler ve beylikler döneminde yurt edindikleri topraklara Türk isimleri verilmiştir. Bu adlandırmada esas alınan Türkmen boy ve oymaklarının yanında Oğuz ilinin kollarının belirtilmesidir². Oğuzların Bozok koluna mensup Dulkadirli Türkmenleri Halep'ten başlayarak Amanos Dağlarının doğusundan Elbistan'a kadar uzanan bölgeyi iskân eden Türkmenler Oğuzların Bozok kolundandır³. Gelen boylar geneli itibariyle göçebe hayatlarını Anadolu'da da uzun süre devam ettirmişlerdir. Yozgat yöresinde Oğuz Türkmenlerinin çokluğu ve bu oymaklarında Bozok koluna mensup olmaları nedeniyle bölge "Bozok" adıyla anılmıştır⁴. Hatta Dulkadirli "Yörük-an-ı Bozok" adıyla da anılmışlardır⁵. Bölge yeryüzü şekilleri bakımından yayla özelliği taşıdığı için "Bozok Yaylası" da denilmiştir⁶.

Osmanlı Devleti'nde Bozok bölgesinin şehirleşmesine katkı sağlayan Çapanoğulları döneminde bugünkü Yozgat ismiyle anılmaya başlamıştır. Bununla ilgili ise birçok rivayet vardır. Efsaneye göre Yozgat adının Hızır Aleyhisselam tarafından verilmesidir. "*Bir yaz gününde Çapar Ömer Ağa çobanları ziyaret etmek için yaylaya gider. Burada bir ağacın dibinde istirahat eder iken Hızır olduğunu düşündüğü bir zat gelir. Zat, Ömer Ağa'dan sohbet sırasında su ister, Ömer Ağa gelen zata süt ikram eder. Sütü içen zat Ömer Ağa'ya, yozuna yoz katılsın*

¹ Orhan Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ofset Matbaası, Ankara 2004, s.23.

² Sadullah Gülten, *Bozok Türkmenleri*, Pervane yay., İstanbul 2015, s.22.

³ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1989, s.8.

⁴ Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar", *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara Üniversitesi, Ankara 1974, s.313;

⁵ Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulmuş Türkmenleri (1540-1640)*, Bilge yay., Ankara 1997, s.40.

⁶ Yunus Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1989, s.15.

memleketinin adı Yoz-Kat olsun der.” Bu tabir halkın kullanmasıyla Yozgat’a dönüşmüştür⁷.

Bir başka rivayete göre; “Yozgat adını coğrafi özelliğinden dolayı almaktadır. Yozgat, genel itibariyle sert tabakalı bir yer yapısına sahiptir. Saray köyünden başlayarak aşağıdan yukarıya doğru kat kat yükselmektedir. Rakım seviyesinin yüksekliğinden ve bu arka arkaya yükselişin kat şeklinde olmasından dolayı önceleri yüz-kat adı ortaya çıkmıştır. Yüz-kat ismi zamanla Yozgat olarak adlandırılmıştır⁸.”

Cumhuriyet döneminde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Birinci Dönem milletvekillerinden Yozgat mebusu Süleyman Sırrı İçöz’ün 4 Kasım 1922 tarihinde Bozok isminin kaldırılması ve yerine Yozgat isminin kullanılmasına dair teklif vermesiyle, 1923 yılında şehrin adı Yozgat olmuştur⁹.

2. Tarih Öncesi Dönemi

Yozgat jeopolitik konumu itibariyle Anadolu’nun Türkleşmesinden önce birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Bölge uzun bir süre Hititlerin egemenliği altında kalmıştır. Hititlerin sonrasında bölge Frigler, Kimmerler, Persler, Makedonya İmparatorluğu, Roma ve Bizans İmparatorluğu izleri görülmüştür. Hititlerin merkezini oluşturan Hattuşaş’ın Yozgat’a yakın olması, şehrin ve çevresinin gelişimini etkilemiştir¹⁰.

Kalkolitik dönemden başlayarak yerleşim alanı olarak kullanılan ve önemli bir bölge konumunda olan Yozgat – Sorgun ilçesi Kadılı köyü yakınlarında bulunan Alişar’ın çevresinde kerpiç duvarlı surların olması bölgenin belli bir gücü elinde bulunduran merkezi bir yer olduğunu göstermektedir¹¹. Cumhuriyet döneminde yapılan kazılarda kıymetli eserler ortaya çıkmıştır. 9 Ekim 1929 tarihinde Alişar¹² da yapılan kazıda çıkarılan eserlerden bazıları ise Chicago Sanat Müzesi’ne hediye

⁷ S. Burhanettin Kapusuzoğlu, “Bozoknağme Yozgat’a Güzelleme”, Semih Matbaası, Ankara 2009, s.38.

⁸ Fadime Ceylan Cavcav, “Vilayet Salnamelerinde Yozgat”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2013, s.10; bkz. <http://www.yozgat.gov.tr/yo-zgat-isminin-verilmesi> (10.04.2018)

⁹ Yurt Ansiklopedisi “Yozgat”, Anadolu yay., İstanbul 1984, s. 7638.

¹⁰ Ahmet Akgündüz, Said Öztürk, *Yozgat Temettuat Defterleri*, İstanbul 2000, s.59.

¹¹ Turgut Yiğit, “İlk Tunç Çağının Son Evresinde Anadolu’nun Siyasal Görünümü”, *Türk Tarih Dergisi*, c.21, Sayı. 23, 2003, s.169.

¹² **BCA:30.18.1.2/7.64.3**. bkz. Sonay Bayramoğlu Özüğurlu, “1929: Yönetimde Merkeziyetçiliğin İnşası”, Birgül Ayman Güler (Ed.), *Açıklamalı Yönetim Zaman Dizimi 1929-1939*, Ankara 2007, s.87.

edilmiştir¹³. Hitit tarihi açısından önemli bir yere sahip olan Alişar Höyüğü'nde T. Özgüç'ün 1947 yılında Türk Tarih Kurumu adına yapmış olduğu kazılarda 20 binden fazla çivi yazılı kil tablet bulunmuştur. Dönemin sonlarında ise yaklaşık bin tane yazılı tablet Boğazköy ve Alişar da ortaya çıkmıştır¹⁴.

MÖ 280-274 tarihlerinde Anadolu'ya gelen Galatlar, Ankara'yı merkez yapmış ve bölgeyi ele geçirmişlerdir¹⁵. Daha sonra Bizans hâkimiyetine girmiş ve bölge "Charslanon" adlı eyalet içinde yer aldığı bilinmektedir¹⁶. Yine Bizans döneminde Yozgat- Sivas yolunun "Tavium" yollarından birisi olduğu düşünülmektedir¹⁷.

Anadolu her dönem zenginliğini korumuş bir yerleşim alanıdır bu yüzden Anadolu toprakları tarih öncesi çağlarda dahi birçok uygarlığın dikkatini çekmiştir. Doğu ve Batı medeniyetleri için geçişken yapıya sahip olan Anadolu yine Doğu ile Batı'nın mücadele merkezi olmuştur. Türklerin Anadolu'ya geliş tarihi ise IV. asrın sonlarında Hun Türkleri tarafından gerçekleşmiştir. Daha sonra Avrupa Hun Devleti zamanında da Anadolu'ya doğru göç hareketleri görülmektedir. Avrupa Hunlarına bağlı olan Ağaçeri Türk boyları Doğu Anadolu'ya ve Azerbaycan'a yerleşmişlerdir. Burada bir müddet kaldıktan sonra bir kısmı Güney Azerbaycan ve çevresine bir kısmı da Suriye topraklarına hareket etmiştir. Bir başka Türk akını ise Bizans döneminde Sabarlar tarafından gerçekleşmiştir¹⁸.

3. Malazgirt Savaşı Sonrası ve Beylikler Dönemi

1071 Malazgirt Savaşı ile Anadolu'yu etkisi altına alan Türk seferleri sonucunda bölge topraklarında hızlı bir şekilde Türk izleri görülmeye başlamıştır. Boylar halinde Anadolu'ya gelen Türkler farklı bölgelere yerleşmiştir. Türkmenlerin Anadolu'da ağırlıklı olarak yaşadıkları yerler ise Sivas, Amasya, Toros Dağları ile Bozok bölgesi olmuştur. Böylece Bizans'a komşu olunmuş ve dağlık bölgeler tercih

¹³ "Ortaya çıkarılan eserlerin nitelikleri bakımından düzgün olup Chicago Üniversitesi'ne gönderilenler: 142 parça kırık çanak-çömlek, bronz ve kemik iğne eşya ile üç sandık çanak parçalarından oluşan eşyalar üniversiteye hediye edilmiştir." BCA:30.18.1.2/14.70.8.

¹⁴ Hasan Bahar, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen yay., Konya 2010, s.214.

¹⁵ Ahmet Yaşar Ocak, "Bozok", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*, c.VI, İstanbul 1992, s.321.

¹⁶ Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları" *Vakıflar Dergisi*, Sayı XIII, Ankara 1981, s.636.

¹⁷ W.M. Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Mihri Bektaş (Çev.) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960, s.287.

¹⁸ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Malazgirt'ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004, s.6.

edilmiştir¹⁹. Bozok ilk seferler sonunda Danışmentlilerin sınırları içine dâhil olmuştur. Danışmentlilerin ilk olarak Sivas'ı merkez yapmasıyla birlikte Bozok, Sivas'a bağlanmıştır. Daha sonra Kayseri'nin alınmasıyla merkez Kayseri'ye taşınmış ve Bozok'ta Kayseri'ye bağlanmıştır²⁰. Bozok'un 1174 yılında II. Kılıçarslan tarafından fethedilmesiyle bölge Türkiye Selçukluların hâkimiyetine girmiştir. Daha önce Danışmentliler'e bağlı olmasıyla bölge "Danışmendiye Vilayeti" adıyla anılmıştır²¹.

1243 Köseadağ Savaşı sonrasında İlhanlılar Anadolu'nun iç kesimlerine doğru ilerlemiş. Bozok bölgesinin de içinde yer aldığı topraklar belli bir süre Moğol egemenliği altında kalmıştır. Moğollar fethettikleri bölgeleri kendi idareleri altında tutabilmek için askerlerini, fethedilen bölgelere yerleştirmiştir. Bozok'ta da yaşanan bu durum bölgenin etnik ve kültürel yapısında değişikliklere neden olmuştur²². Moğollarla iyi ilişkiler içinde olan Eretna Bey'i Moğolların Anadolu'yu terk etmesinden sonra Bozok bölgesini de içine alan Eretna Beyliği'ni kurmuştur²³.

Eretna Devletinde Ali Beğ'in ölümü üzerine güç kaybeden devletin başına henüz küçük olan oğlu Mehmet geçmiş bu boşluğu fırsat bilen Kadı Burhaneddin bölgede nüfuzu ele geçirmiştir. Sivas ve çevresine sahip olduktan sonra hükümdarlık alametlerinden olarak kabul edilen, kendi adına hutbe okutma ve sikke bastırma merasimlerinden sonra devletin temellerini atmıştır²⁴.

1398 yılında Kadı Burhaneddin, Kara Yülük Osman tarafından Sivas'ta öldürülmüş, Kadı'nın ölümü üzerine devlet erkânı, tahta küçük yaşta ki oğlunun geçmesinin uygun olacağı düşünmüş ise de Kara Yülük Osman'ın şehri muhasaraya başlaması ve öteden beri devam eden Timur tehdidi karşısında kalan halk, kendi istekleriyle şehri I. Bayezid'a teslim etmiştir. Böylece Bozok ilk kez Osmanlı topraklarına geçici olarak katılmıştır²⁵. Bayezid'ın bu yardımı sayesinde Osmanlı

¹⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2013, s.5.

²⁰ *Yozgat İl Yıllığı 1973*, Ayyıldız Matbaa, Ankara 1973, s.2.

²¹ Kapusuzoğlu, "Bozoknağme Yozgat'a Güzellemesi", s.20.

²² Koç, "XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı", s.12.

²³ Emin Ferit Peker, "Yozgat Şehir Coğrafyası", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s.31.

²⁴ Yaşar Yücel, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970, s.60.

²⁵ Orhan Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, İstanbul 2012, s.42.

topraklarında yeni bir sınır sancağı oluşmuş ve Malatya'dan Kilikya'ya kadar uzanarak Memlûklere komşu olmuştur²⁶.

Bozok'a yerleştirilen Türkmenlerin dışında bölgede aynı zamanda Cayğazan kabilesine ait Moğol (Tatarlar) da bulunmaktadır²⁷. 1402 yılında Timur ile Bayezid arasında meydana gelen Ankara Savaşı sırasında muharebenin kaderini etkileyecek olan Tatarlar savaşta Timur'un safında yer almış ve savaş sonunda Osmanlı ordusu yenilmiştir²⁸.

Timur kendine bağlı olan beylere fethettiği illeri, Tatarlara ise Osmanlı topraklarını vermiş. Bu haberi duyan Bayezid Timur'a;

“Temür Beğ senden bir dileğim vardır. Temür: Söyle, her ne dersen kabul ederim, dedi. Bayezid Han: Tatarları bu memlekette bırakma, al beraber git dedi. Temür: Kabul ettim. Seni Semerkand'a geri göndereceğim zaman Tatarlar seni yine memleketine getirsinler,” demiştir. Bu konuşma sonrasında Timur kendi memleketine gittiği zaman Tatarları da beraberinde götürmüştür²⁹. Timur dönemi tarihçilerinden Hafizi Ebrü'ya göre göç eden bu Tatarların sayısı 30.000 çadırı bulmuştur³⁰.

Tatarlardan boşalan diğer yerlere ve Bozok³¹ bölgesine, önceden beri Sivas'ın güneyinde ve Kayseri'nin doğusunu yurt edinmiş olan Dulkadirli Türkmenleri getirilip yerleştirilmiştir³². Oğuzların Bozok koluna mensup olan oymak belirli bir süre bölgenin kendi boy adlarıyla anılmasını sağlamıştır.

Dulkadirli Beyliği coğrafi konumu itibariyle Osmanlı Devleti ve Memlûklüler arasında kalmış ve varlığını bazen Memlûkler yanında bazen de Osmanlı Devleti yanında yer alarak uzun süre sürdürmüştür. Beyliğin Bozok (Yozgat) ve sınırları içerisinde yer alan toprakları üzerinde medrese, cami, türbe ve zaviye gibi tesisleri vardır³³.

²⁶ Stanford J. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, Mehmet Harmancı (Çev.), e yay., İstanbul, 2008, s.58.

²⁷ Yücel, *“Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti”* s.51.

²⁸ Koç, *“XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı”*, s.14.

²⁹ Atsız (Ed.), *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken yay., İstanbul 2016, s.84.

³⁰ İsmail Aka, *Timurlular*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara 1995, s.46.

³¹ “Timur, Ankara Savaşı sonrası dönerken İlhanlı oymaklarını beraberinde götürmüştür. Sadece Sivas-Yozgat arasında yaşayan Kara Tatar oymağı Councarlar yerlerinde kalmışlardır.” Bkz. Sinan Doğan, “Eretna ve Kadı Burhaneddin Devletleri'nde Sosya Ekonomi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018, s.278.

³² Koç, *“XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı”*, s.15.

³³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s.174; Beylikler dönemi ve Türkiye Selçukları döneminde Bozok'ta (Yozgat)

Dulkadır Eli olarak anılan “Bozok”un Dulkadırlılar döneminde yerleşik hayata geçiş süreci başlayarak, imarlaşma faaliyetlerinin yine bu dönemde yaygın olduğu görülmüştür. Şahsuvar Bey, Alaüddevle Bey ve oğlu Şahruh Bey döneminde büyük hizmetleri olmuştur³⁴.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti’nin, Memlükler ve Safeviler ile ciddi münasebetleri olmuş bu seferler öncesinde ve sonrasında I. Selim’in Anadolu’da kendisinden başka bir güç istememesi ve meydana gelen tehditleri ortadan kaldırma düşüncesi, Memlüklülere karşı yapılacak seferler öncesinde Dulkadırlıların sorun teşkil etmesi onu Turna Dağ Savaşı’na zorlamıştır. Bu savaş sonrasında Dulkadirli Beyliği ağır bir bozguna uğramış ve Beyleri Alaüddevle’nin ise başı kesilerek hamisi durumundaki Memlük sultanına gönderilmiştir³⁵. Dulkadir Devleti ise Maraş merkezli eyalet durumuna getirilirken, Bozok bölgesi de bağımsız bir sancak olarak Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar Osmanlı Devleti sınırları içinde kalmıştır³⁶.

4. Osmanlı Devleti Dönemi

Bozok’un Osmanlı idaresine girdikten sonra tahriri yapıp, Bozok ve Maraş iki bağımsız sancak olarak teşkilatlandırılmıştır. Osmanlı’daki ilk dönemlerinde Bozok sancağının ana unsurları olarak kabul gören Türkmenler Bozok ve Kırşehir de olmak üzere iki kazayı oluşturmuştur³⁷. Osmanlı Devleti Dulkadirli topraklarından aldığı bu bölge için yeni bir düzenlemeye gerek duymayıp kanunname yapmamıştır. Alaüddevle Bey’in hazırlamış olduğu kanunnamesinde herhangi bir değişikliğe gidilmeden hatta kanunname içinde Osmanlı hukuk anlayışı ile uyuşmayan maddelerin olmasına rağmen Osmanlı yönetimi bu kanunnameyi kabul etmiştir³⁸.

Bozok Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra sırası ile Karaman, Dulkadiriye ve Sivas eyaletlerine Bozok sancağı adı ile bağlanmış olup daha sonra

yapılan medrese, cami, türbeler ve zaviyeler için bkz: Recep Yüner, “İnanç Tarihi Açısından Yozgat” Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Sivas 2015, s.101-107.

³⁴ Kapusuzoğlu, “*Bozoknağme Yozgat’a Güzelleme*”, s.22.

³⁵ Nuri Yavuz, *Anadolu’da Beylikler Dönemi Siyasi Tarih ve Kültür*, Gündüz Eğitim yay., Ankara 2003, s.42.

³⁶ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s.105.

³⁷ Sakin, “*Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*”, s.52.

³⁸ Hasan Basri Karadeniz, “Osmanlı Devleti’nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği’nin İlhakı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye yay., Ankara 2014, c.9, s.490.

Bozok Sancağı 1536 yılındaki tahrirde ise Kırşehir ve Sivas eyaletlerine bağlanmıştır³⁹.

Bu dönemde hem ticaret güzergâhlarına olan uzaklığı hem de başkente olan uzaklığı nedeniyle şehirleşmeye dair gelişme göstermemiştir. Bozok Sancağında Osmanlı zamanında en dikkat çekici tahriri 1556 yılında Koca Nişancı Celalzade Mustafa zamanında yapılmıştır. Tahrire kayıtlarına göre on üç nahiye yer almıştır. Bu nahiyeler XVII. yüzyılda kaza haline getirilmiş ve sayıları ona düşürülmüştür. Yine bu yüzyıl içerisinde on altı zeamet ve 731 tımar ve sancak beyi bulunmuştur⁴⁰.

Bozok Sancağı'nda bulunan nahiyeler şunlardır:

“*Karadere (Yerköy ile Şefaati arasında ki Karasu etrafındaki köyler), Sorkun (Sorgun), Delüceözü (Yerköy'ün batı kısmında bulunan Delice suyu civarı), Baltı (Yozgat merkezinin çevresi), Kanak-ı Zir (Sarıkaya'nın güneyi), Alikı (Karamağra ve Hasbek civarı), Süleymanlı (Salmanlı nahiyesi) , Boğazlıyan (Boğazçlyan) Akdağ kazası ise Kanakı Bala (Sarıkaya'dan başlayarak Yenipazar'a kadar uzanır), Emlak (Alikı'nın ve Akdağ'ın doğusunda), Çubuk (Tuzhisar ile Akkışla köyü arasında), Akdağ (Bugünkü Çayıralan ilçesi), Gedük (Sivas ile Şarkışla civarında)*”⁴¹.

Yozgat 1576 yılında şehirleşme adına çok fazla ileriye gidememiş bir yerleşim alanı olmuştur. Ticaret yollarına, merkezlerine ve kıymetli noktalara olan uzaklığı neticesinde şehirleşmesini tamamlayamamıştır. Bölgenin nitelikli olarak gelişmesinin Çapanoğulları zamanında yaşadığı görülmüştür. Bozok' ta ki Türkmenler de yine bu dönemde güç kazanmıştır⁴². XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı idari yapısında dikkat çeken ayanlar, Yozgat'ın günümüz merkezinin oluşması ve genel hatlarıyla şehirleşmesi de Çapanoğlu ailesinden sonra ortaya çıkmıştır. Hatta Yozgat isminin de yine bu aşiretten sonra ortaya çıkma olasılığı oldukça güçlüdür⁴³.

³⁹ Taha Niyazi Karaca, *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*, IQ Kültür Sanat yay., İstanbul 2008, s.18.

⁴⁰ Ocak, “*Bozok*”, s.321.

⁴¹ Mehmet Öz, “Bozok Sancağı'nda İskân ve Nüfus (1539-1642)”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, TTK Yayınları, Ankara 1999, c.3, s.789; bkz. Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara 2017.

⁴² Özlem Muraz Özdemir, “Yozgad Gazetesine Göre 1925-1928 Yıllar Arasında Yozgat”, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde 2010, s.3

⁴³ Acun, “*Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları*”, s.637

Çapanoğlu ismi hakkında yapılan araştırmalarda kaynaklarda edinilen bilgilere göre ilk olarak “Çapar” olarak geçmekte daha sonra aynı anlama gelen “Çapan” ismi kullanılmıştır. Devlet arşiv belgelerinde genellikle zorba, kuvvetli ve kudretli anlamına gelen “Cebbar” kullanılmış olsa da nihayetinde aynı belgelerde “Abdülcebbar” şeklinde geçmiştir⁴⁴. Çapanoğlu Cami’nde bulunan ve aile fertlerinden olduğu tahmin edilen Çapar Ömer Ağa’nın 1074 senesinde yapılan mezar taşında Çapar Ömer yazdığı net bir şekilde görülmüştür⁴⁵.

Çapanoğulları ailesinin hangi bölgeden, ne zaman ve nasıl geldiği ile ilgili kesin bilgi mevcut değildir. Fakat ailenin Mamalı Türkmen aşiretine mensup olduğu düşünülmektedir. Çapanoğullarının nüfuzlu lideri olan Çapar Ömer’in tek oğlu olan Ahmet Paşa, Yozgat’ın kurucusu olarak bilinmektedir. Ahmet Paşa bölgede her geçen gün gücünü artırarak sadece Yozgat’ta değil çevre illerde de ailenin etkili bir konuma gelmesini sağlamıştır. Ahmet Paşa’nın tarih sahnesine bu hızlı çıkışı ardından 1732 senesinin aralık ayında Mamalı Türkmenlerinin voyvodası olarak Bozok yöresine tayin edilmiştir⁴⁶.

XVIII. yüzyılda Anadolu’nun en güçlü ve itibarlı ailelerinden olan Çapanoğulları Yozgat’ta medrese (şimdi yoktur), cami, şadırvan ve türbe⁴⁷ gibi sosyal hayatı olumlu yönde etkileyen birçok eser kazandırmış, imarlaşma sürecinde şehrin nüfusunu da artıracak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Böylece tüm bunlar Çapanoğulları nüfuzunu her geçen gün daha kıymetli hale getirmiştir. Hatta bu nüfuzunu sadece Yozgat yöresinde yaşayan halk üzerinde değil Osmanlı devlet yönetimine de ispatlamak istemiştir. Niğde taraflarında 1764 tarihinde Osmanlı’ya karşı çıkan ayaklanmayı başarılı bir şekilde bastırmıştır. Mükâfat olarak da Niğde ve Çorum topraklarını da alan Ahmet Paşa hâkimiyet sahasını genişletmiştir⁴⁸. Ahmet Paşa’nın yapmış olduğu hizmetler Osmanlı idaresi tarafından takdirle karşılanırsa da daha sonraki süreçte, kazandığı nüfuz sayesinde halk üzerinde ki baskılarını artırmaya başlaması, adamlarıyla birlikte yapmış olduğu zulüm imajını sarsmıştır. Devletin kendisine karşı yapmış olduğu nasihatleri dinlememesi üzerine 1765 yılının Şubat ayında katli için ferman verilmiş bu iş içinde Sivas Valisi Feyzullah Paşa

⁴⁴ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1980, s.21-22.

⁴⁵ Kapusuzoğlu, “*Bozoknağme Yozgat’ta Güzelleme*”, s.26.

⁴⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Çapanoğulları”, *Belleten*, c.XXXVIII, Sayı 150, Ankara 1974, s.216

⁴⁷ Acun, “*Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları*”, s.637.

⁴⁸ Mert, “*XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*”, s.31.

uygun görülmüştür. Vali beraberindekilerle birlikte Ahmet Paşa'yı ansızın yakalayarak katlini gerçekleştirmiş ve malları da müsadere olunmuştur⁴⁹.

Ahmet Paşa'nın ölümü üzerine yerine büyük oğlu Mustafa Bey geçmiştir. Mustafa Bey 1768 senesinde Bozok Sancağı'nın yanı sıra Kayseri, Sivas ve Çankırı sancaklarının da mütesellimi olarak görevlendirilmiştir. Canik Ayanı Ali Paşa ile giriştiği mücadele kendi nüfuzunun artmasını sağlamıştır. Mustafa Bey'in 1782 senesinde öldürülmesi üzerine Çapanoğulları sülalesinin başına kardeşi Süleyman Bey geçmiştir⁵⁰.

Süleyman Bey, Mustafa Bey'in küçük kardeşidir. Ölümüne kadar ki geçen süre zarfında ailenin başında kalmayı başarmıştır. Süleyman Bey dönemi Çapanoğulları tarihi açısından en parlak dönemi olmuştur. Yenilikçi bir yapıya sahip olan Süleyman Bey iktidarı güçlendikçe halk üzerinde ki baskısını artırmaktan geri kalmamıştır. Ayrıca Bab-ı Ali ile arayı iyi tutmaya çalışan Çapanoğlu reisi III. Selim'in düzenlemiş olduğu ıslahat hareketlerini desteklemiş ve padişahın Anadolu'da ki yardımcılarında birisi olmaktan kaçınmamıştır. Dönemin yeni kurulan ordusu olan Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da teşkilatlanmasına destek vermiştir. Bununla da yetinmeyen Süleyman Bey Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaşlarda ve devlete karşı çıkan isyanlarda orduya büyük katkı sağlamıştır⁵¹.

Süleyman Bey uzun süren hâkimiyeti sonrasında 1813 yılının aralık ayında ölmüştür. Otuz sene kadar süren Bozok mutasarrıflığı, yapmış olduğu icraatlar ve zaman zaman şiddetli yönetimi sayesinde ismi günümüze kadar gelmiştir. Bazen devlete karşı asi tavırları olsa da ikaz edildiği zaman kendine çeki düzen vermesini bilmiştir⁵².

Süleyman Bey'in ölümü üzerine Osmanlı hükümdarı II. Mahmut, Süleyman Bey'in çocuklarından olan ve onun yerine geçmesi en kuvvetli aday Mehmet Celalettin Paşa'yı sürekli görevlendirerek Yozgat'tan uzak tutmaya çalışmıştır. Böylece II. Mahmut'un tüm eyaletleri merkeze bağlama siyaseti nedeniyle ailenin diğer fertlerini de bölgede görevlendirmemiştir⁵³. II Mahmut'un diğer ayanlara

⁴⁹ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.4.

⁵⁰ Karaca, "Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı", s.21.

⁵¹ Sakin, "Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat", s.191.

⁵² Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", s.251.

⁵³ Mert "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları", s.69.

karşıda yürütmüş olduğu bu siyaset 1817yılıının sonunda Anadolu'nun neredeyse tamamı eskisi gibi doğrudan merkezi denetimin kontrolü altına girmiştir⁵⁴.

Çapanoğulları ailesi Tanzimat'a kadar geçen sürede son zamanlarda etkin olmasa da yönetimi kendi ellerinde tutmayı başarmıştır. Bozok sancağı 1846 senesinden sonra Ankara'ya bağlanmış ve merkez yönetim tarafından görevlendirilen mutasarrıflar aracılığıyla yönetilmiştir. Bu durum Cumhuriyet'in ilanına kadar devam etmiştir⁵⁵.

5. Yozgat'ta Ermeni Faaliyetleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'nda İttifak Devletleri bloğunda yer alması, Ermenilerin bağımsız bir devlet kurmak için yapılan hazırlıklarının hayata geçirilmesi açısından önemli bir fırsat olmuştur. 1914'ten sonra Anadolu'da bulunan Ermeni teşkilatları, savaş öncesi yapılan planları uygulamaya başlamıştır. Bu planın en büyük destekçileri uzun süredir Osmanlı Devleti'ni parçalama düşüncesinde olan İtilaf Devletleri idi. Ermeniler zaman kaybetmeden İtilaf bloğu ile görüşerek silahlanma başta olmak üzere birçok alanda destek istemiştir⁵⁶.

Anadolu'da bulunan Ermeniler, komiteler sayesinde örgütlenerek kanlı eylemlerde bulunmuştur. Hınçak komitesinin kuruluş görevleri arasında, ülke içinde karışıklık çıkararak kamuoyu oluşturmaktır. Komite 1887 yılında Kafkasyalı Ermeni Avedis Nazarbeg tarafından İsviçre'de kurulmuştur. Nazarbeg Türkiye'ye daha önce hiç gelmemiştir. Komiteyi Yozgat, Kayseri ve Merzifon bölgelerinden sorumlu Merzifon Amerikan Kolejinde öğretmen olan Karabet Tomayan yönetmekteydi. Hınçak partisi harekete geçip bölgede; Sivas, Yozgat, Amasya, Tokat, Çorum, Diyarbakır ve Ankara şehirlerinde 6 Ocak 1893'te eş zamanlı olarak evlerin duvarlarına, camilere, resmi kurumlara yazılar asarak halkı isyana davet etmiştir⁵⁷. Ermeni çeteler bölgede resmî görevlilere karşı saldırılar düzenlemiş ve asayiş bozmaya çalışmıştır. Hükümet bozulan düzen ve asayişin yeniden kolluk güçlerinin eline geçmesinde başarılı olmuştur⁵⁸. 4 Ekim 1895'te Kayyum-zade Şükrü

⁵⁴ Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*, Mehmet Harmancı (Çev.), e yay., İstanbul 2010, s.42.

⁵⁵ Ocak, "Bozok", s.321.

⁵⁶ Mustafa Çalık, *Ermeni Soykırımı İddiaları Yanlış Hesap Talat'tan Dönünce*, Cedit Neşriyat, Ankara 2006, s.130.

⁵⁷ Karaca, "Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı", s.83

⁵⁸ Abdurrahman Çaycı, *Türkiye Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013, s.22-25.

Efendi'nin medrese bahçesine bir yafta atılmıştır. Yaftada, "...bu dünyada bir adil padişah zuhur edecek ve bu Osmanlı Padişahı yerine geçecek, ser-polis dahi beş güne kadar silâh altında telef olacak, bu işlerin cümlesi olacağını şirketimizce müttefik karar ve hüküm olduğu tasdik ederiz"⁵⁹ yazısı ile halk üzerinde korku oluşturulmak istenmiştir.

Boğazlıyan da kurulan "Ermeni Askain Monion Cemiyeti"nin şubesi Türkler aleyhinde propaganda yaparak kendilerinin haklılıklarını duyurmak ve taraftar toplayarak sayılarını artırmak istemiştir. Cemiyet, İngilizler aracılığıyla İstanbul Hükümetine baskı yapılmasını talep etmiştir⁶⁰. Osmanlı yerel yöneticileri, Yozgat'ta sayıları az olan Protestanlara, misyonerler tarafından ayda 1200 kuruş maaş verildiğini, finansmanını da yabancı şirketlerin karşıladığı tespit etmiştir⁶¹. Kendi aralarında hastane yapmak maksadıyla para toplayan Ermeniler toplanılan parayla silah almıştır. Tomayan karısını İngiltere ve Fransa'ya göndererek onun 4,5 yıl kalmasını sağlamış ve bu bölgelerden eşi 3000 İngiliz sterlini toplamıştır⁶².

Osmanlı tebaasında diğer etnik gruplar arasında önemli bir yere sahip olan Ermenilerin, 1877-1878 Rus- Türk savaşı sonrasında Ruslarla olan birlikteliğin temellerinin daha önceden atıldığı anlaşılmaktadır. Rusların bu savaşta ele geçirdiği bölgelerde özellikle doğuda Ermenilerin Türklere karşı tecavüz ve işkence yaptıkları görülmüştür⁶³.

Aynı olaylar 1915 yılında da Anadolu topraklarında tezahür etmiş, Ermeniler 1. Dünya savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nde isyana kalkışmıştır. Osmanlı ordusu Doğu cephesinde Ruslara karşı büyük kayıplar vermeye başlamış ve en önemlisi Sarıkamış Harekâtı sırasında yaşanan mağlubiyet olmuştur. Ruslar Doğuda ele geçirdikleri bölgelere beraberinde getirdikleri Ermenileri getirerek buraya yerleştirmiştir. Ermeni isyanlarının başlamasıyla beraber hiçbir Ermeni sürgün edilmemiş ve hiçbir Ermeni siyasetçi asılmamıştır. Ermeniler yaptıkları

⁵⁹ Yozgat'ta çıkan Ermeni ayaklanmalarına ayrıntılı bilgi için bkz. Taha Niyazi Karaca, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2005, s.175.

⁶⁰ Taş "Milli Mücadele Döneminde Yozgat", s.24.

⁶¹ Davut Kılıç, *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini ve Siyasi Mücadeleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.250.

⁶² Gamsız, "Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi" s.18.

⁶³ Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı(1821-1922)*, Fatma Sarıkaya (Çev.), Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2018, s.119.

katliamların yanında Rus ordusuna da casusluk etmiştir⁶⁴. Osmanlı Devleti isyanların önüne geçmek için bir dizi önlemler alma yoluna gitmiştir. 24 Nisan 1915 tarihinde vilayetlere ve sancak yöneticilerine “*acele ve gizli*” başlığı altında bir talimat gönderilmiştir. Bu talimatta Ermenilerin açmış olduğu komite merkezlerinin kapatılması, evraklarına el konulması ve elebaşlarının tutuklanması bildirilmiştir⁶⁵. Tedbirlerine devam eden Osmanlı Hükümeti 27 Mayıs 1915 tarihinde, Ermeni taşkınlıklarının önüne geçmek, Türk- Müslüman vatandaşların can ve mal güvenliğini sağlamak için sevk ve iskân kanunu çıkarmıştır⁶⁶.

Dâhiliye Nezareti, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerine sevk emirlerini ivedilikle iletmeye çalışmıştır. Yozgat'a 18 Temmuz 1915 tarihinde ilk sevk emri gelmiştir. Sevkin uygulaması gecikmeden üç gün sonra 21 Temmuz da başlamıştır. Sevk güzergâhı olarak birinci ve ikinci sevkte Sivas yolu, üçüncü sevk işlemleri ise Kayseri yolu üzerinden gerçekleşmiştir⁶⁷.

Ermeniler, Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesinde bulunan Çakmak köyüne saldırılar düzenlenmiştir. Yozgat'ın Kumkuyu köyü de dâhil olmak üzere çevre köylere gelen 300 kadar Ermeni çetesi Müslüman köylerini yakmış, 15 Eylül 1915 tarihinde jandarma, asker ve polis birliklerine saldırıp, Çatıkebir köyünde günlerce süren çarpışma sonrası kaçmışlardır⁶⁸.

Boğazlıyan'da ki olayların artması, çıkan sevk kanununa göre İçişleri Bakanlığı'nın emriyle Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ve jandarma komutanı bölgede bulunan Ermenilerin Suriye'ye yerleştirilmesi için gelen talimatı yerine getirmiştir⁶⁹.

Mondros Mütarekesini takip eden günlerde, Osmanlı hükümeti tarafından Ermenilere karşı işlenen suçların araştırılması için bir komisyon kurulmuştur. Komisyon aralarında 11 Haziran 1915 – 23 Nisan 1916 tarihleri arasında Boğazlıyan Kaymakamı olarak görev yapan Kemal Bey'in de bulunduğu kişilerin tutuklanmasını istemiştir⁷⁰. Kemal Bey sevk kanunu uygulamasından dolayı 8 Nisan 1919 tarihinde

⁶⁴ Çalık, “*Ermeni Soykırımı İddiaları Yanlış Hesap Talat'tan Dönünce*”, s.27.

⁶⁵ Yusuf Halaçoğlu, *Ermenilerin Suriye'ye Nakli: Sürgün Mü Soykırım Mı? Belgeler*, Ankara Ticaret O dası, Ankara ts, s.39.

⁶⁶ Cafer Ulu, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012. s.41.

⁶⁷ Arslan, “*Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*”, s.26.

⁶⁸ Alpay Kabacalı (Ed.), *Talat Paşa Anıları*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2016, s.70.

⁶⁹ Taş, “*Milli Mücadele Döneminde Yozgat*”, s.27.

⁷⁰ Karaca, “*Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*”, s.217-218.

idama mahkûm edilmiş ve karar padişah tarafından onaylandıktan sonra 10 Nisan 1919 Perşembe günü Beyazıt caminde idamı gerçekleşmiştir⁷¹.

6. Millî Mücadele Dönemi

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşında tarafsız kalmak yerine, İttifak bloğu safında savaşa girmenin daha kazançlı olacağı ve Balkan Savaşlarında kaybedilen toprakların geri alınacağını düşünmüştür. Savaş sonunda Osmanlı Devleti ağır bir yenilgi alarak galip devletlerle masaya oturmuş 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamıştır⁷². Kabul edilen antlaşma 25 maddeden meydana gelmektedir ve hükümleri arasında özellikle 7. ve 24. maddesi şöyledir:

7.Madde: "Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkülceyş noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır,"

24.Madde: "Vilayet-i Sitte de iğtişâş zuhurunda mezkûr vilayetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını İtilaf Devletleri muhafaza ederler⁷³."

İtilaf Devletleri vakit kaybetmeden Anadolu'yu işgale başlamışlardır. İngilizler 3 Kasım 1918'de Musul'u, Fransızlar 4 Kasım 1918'de Doğu Trakya'da yer alan "Uzunköprü-Sirkeci" demiryolunu işgal etmiş ve 6 Kasım 1918'de İngiliz Savaş gemisi İzmir'e gelmiştir⁷⁴. Daha sonra İngilizler Ankara'ya iki bölük asker göndererek şehri kontrol altında tutmak istemişlerdir⁷⁵.

Mustafa Kemal, Yıldırım Orduları kumandanlığında İskenderun'un işgalini protesto etmiştir. Antlaşmanın şartlarını çok ağır bulduğunu ifade etmiş ve görüşlerini "Erkan-ı Harbiye-i Umumiye'ye" bildirmiştir. Mustafa Kemal Paşa 6 Kasım 1918'de Harbiye Nezareti'ne girmiştir⁷⁶. 30 Nisan 1919 tarihinde ise IX. Ordu Kıtaları Müfettişliğine tayini padişah tarafından imzalanmıştır⁷⁷.

⁷¹ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.120.

⁷² Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, c.1, Ankara 1953, s.519.

⁷³ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962, s.42.

⁷⁴ Semih Yalçın, "Millî Mücadele Dönemi", *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumu (4 Mayıs 2009 Afyon/ 4-5 Haziran İstanbul)* Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.11.

⁷⁵ Fethi Tevetoğlu, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1988, s.104.

⁷⁶ Mesut Aydın, *Millî Mücadele Dönemi'nde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi yay., İstanbul 1992, s.13.

⁷⁷ Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s.15.

Mondros mütarekesinin 7. Maddesi gereğince Karadeniz’de işgallerin önüne geçmek için Mustafa Kemal 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun’a çıkmıştır⁷⁸. Millî ordunun kurulması düşüncesine sahip olan Mustafa Kemal, Türk Milletinin bağımsızlığının sembolü olan Kurtuluş Savaşı’nın hazırlığına girişmiştir. Anadolu’da düzenlenen kongreler halkı harekete geçirmek istemiştir. Erzurum da Şark vilayetlerinin temsilcileriyle yapılan kongrenin ardından 4 Eylül günü Sivas’ta, milletin içinde bulunduğu ahvali dünyaya duyurmak için müdahaleden uzakta kongre yapılmasına karar verilmesi nedeni ile Anadolu’nun her bölgesinden Sivas’a gizlice temsilciler gönderilmesi yönünde çağrı yapılmıştır⁷⁹. 4 Eylül 1919 tarihinde perşembe günü Sivas’ta gerçekleşen kongreye Yozgat’tan tüccar ve çiftçi olan “Tatlızade Yusuf Bahri Bey” Ankara’nın Yozgat delegesi olarak katılmıştır⁸⁰.

Mondros sonrası yurt genelinde birçok yerleşim alanı işgalle karşılaşmış ve birçok yerde halk direnişleri olmuştur. Ancak bazı bölgeler konum itibariyle işgale uğramamıştır. Bu şehirler arasında Anadolu’nun iç kesimlerinde kalması nedeniyle herhangi bir işgalle karşılaşmayan Yozgat da vardır. Bu sebeple Millî Mücadele’ye katılımı cepheye asker göndererek ve maddi destek vererek sağlamıştır. Savaş zamanında Yozgat, gelir durumu yüksek olmamasına rağmen hem kendi halkı hem de ordunun maddi ve manevi ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca savaş bölgelerinde bulunan halk, düşmanın zulmünden kaçmak için göç ederek iç kesimlere doğru gelmiştir. Bu zor günlerde Yozgat halkı mağdur durumda olan halkın iskânını kabul etmiştir⁸¹. Ayrıca bu dönem halkla olan münasebetler açısından kıymetli bir konumda bulunan gazete halkın Millî mücadeleden haberdar olmasını sağlamıştır. Yozgat, Millî mücadeleye olan desteğini Yozgad Gazetesi aracılığıyla vermiştir. Gazetenin 1 Kânunuevvel 1337 tarihli haberinde; “*Sathi düşünenler manevi bir azim ve bir kuvvet-i harikulade ile sureti mesruada teşekkül etmiş olan hükümeti hazırımızın müvekkili Anadolumuza bahş ettiği nimet ve saadetleri layık olduğu ehemmiyet ve ulviyetiyle bilemezler. Nimet o kadar büyük, hükümet o kadar âlidir ki şimdiye kadar tarih-i cihan böyle bülend bir inkılâp kayd etmemiştir. Bundan iki sene*

⁷⁸ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar c.I*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1991, s.236.

⁷⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Boğaç Babür (Çev.) Tuna Arkadaş yay., Ankara 2013, s.334.

⁸⁰ Recep Toparlı, *4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları*, Buruciye yay., Sivas, s.346; bkz. Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2017, s.82.

⁸¹ Necati Fahri Taş, *Millî Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1987, s.12.

evvel İstanbul'un bazı hainleri batı, kendisine milletin, vatanın emri afak rengini vermek isteyen Feri Garani Anadolu'muzun şark vilayetlerini Sivas'a kadar belki daha ilerisini Ermenilere, Adana'mızı başkasına, Edirne'yi bilimum kimselere veriyor. İzmir'den Trakya'dan, hatta İstanbul ve boğazlardan feragat ediyor. Anadolu'nun diğer kısmında da hukuk-u hükmü atiden tamamen tecridi kabul ve bizi doğrudan aç kurtlara teslim eyliyordu⁸²." Bu tarz haberlerle halkın mücadeleye olan kararlı azmini kuvvetlendirilmiş ve inançlarını yitirmemeleri gerektiğini vurgulayan çağrılar yapılmıştır.

Millî Mücadele'ye en kararlı desteğini Yozgat, Sivas Kongresine temsilci göndererek göstermiştir. Kongre sonrasında da alınan kararlara sadık olduğunu ve ortaya konulan siyaseti desteklediklerini göstermek adına başta Mutasarrıf Necip Bey, Jandarma Komutanı Adil Bey ve Kadı Remzi Bey'in de aralarında bulunduğu Yozgat'ın üst düzey yöneticileri arasında yer alan 21 kişinin imzasıyla telgraf gönderilmiştir⁸³. Ancak Necip Bey daha sonra tutum değiştirerek Millî Mücadele karşıtı uygulamalarda bulunmuştur. Ankara'nın gönderdiği yönergeleri uygulamamış, Ankara ile Temsil Heyeti'nin bağlantısını koparmaya çalışmıştır. Millî Mücadeleye karşı takındığı tavır neticesinde 20 Ekim 1919'da azledilmiştir⁸⁴.

Kongre sonrası yurt genelinde kurulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şubelerinden birisi de Yozgat'ta açılmıştır. Cemiyetin Yozgat şubesi başkanı Yozgat Müftüsü Mehmet Hulusi Efendi'dir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin azaları arasında ise Yozgat Belediye Başkanı Başçavuş-zade Ahmet Nuri Bey, Şer-ıye Hâkimi Hafız Ömer Şahabettin Efendi, Yozgat Müftüsü Kayyım-zade Mehmet Şükrü Efendi, Darende Kaymakamı Süleyman Sırrı Bey (İçöz), Divanlı-zade Ahmet Hamdi Efendi ve Şer-ıye Başkâtibi, İhsan Efendi cemiyetin kurucular arasında yer almıştır⁸⁵.

Türk Kurtuluş Savaşı'nda kadınların kıymetli bir yeri vardır. Türk kadınının gösterdiği bu gayret dünyada benzeri olmayan bir ulus hareketinin timsalidir. Bu dönemde Türk kadını sadece cephe gerisinde bulunup, cepheye silah, gıda ve ilaç yardımı yapmamış aynı zamanda eline silah alıp cephede de kendini göstermiştir.

⁸² Zeliha Buket Dikmen, "1925-1928 Yeni Yozgad Gazetesi Transkripsiyon ve Tahlilli Fihristi", *Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yozgat 2011, s.11-12.

⁸³ Demokaan Demirel, "Millî Mücadele Döneminde İç İsyenlar: Yozgat Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.IX, sayı IX, 2016, s.353.

⁸⁴ Gürbüz Arslan, "Millî Mücadele Yıllarında Yozgat" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, İstanbul 2007, s.74.

⁸⁵ Kapusuzoğlu, "Yozgat Belediye Reislerinin Hal Tercemeleri", s.26.

Anadolu’da kadınların aralarında bulunduğu cemiyetler kurulmuştur. En önemlisi ise Sivas’ta bulunan Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti’dir. Cemiyetin daha sonra aralarında Yozgat’ın da bulunduğu şehirlerde şubeler açtığı görülmektedir⁸⁶. Yozgat şubesi 16 Şubat 1920 tarihinde şube başkanı Nasra Necip ve yazman Fitnat’ın genel merkeze gönderdikleri yazıda “*Ravzai Nisvan Mektebi*”nde şehitler için mevlit okutulmuş ayrıca Maraş’ta çarpışanlar için yardım toplanacak notu paylaşılmıştır⁸⁷. Yozgatlı kadınlar Millî mücadele yıllarında boş durmayıp bir başka cemiyet daha kurmuşlardır. Cemiyetin adı “Yaralılara Yardım Hanımlar Cemiyeti”dir. Cemiyet her fırsatta topladığı bağışları Millî mücadeleye kaynak olarak aktarmıştır. Toplanılan bağışlardan birini dönemin yayın organı Yeni Yozgad Gazetesi; Yozgat halkının kadınıyla, esnafıyla, tüccarıyla, köylüsüyle ve şehirlisiyle Millî Mücadelenin felaha ulaşması için inançla ve azimle çalıştıklarından bahsetmiştir⁸⁸.

Millî mücadelenin en şiddetli geçtiği şehirlerden birisi Maraş olmuştur. Maraş’ta Türk kadının duruşunu, Kayabaşı Mahallesinde oturan Bitlis Defterdarının eşi ahvali anlatan bir yazı kaleme almıştır. Yazıda kadınların erkek kıyafetleri giyerek nasıl namuslarını korudukları anlatılmaktadır. Bu konuyla ilgili Yozgat şubesi genel merkeze şöyle yazmaktadır:

“Damarlarında eski Türk ve İslam kadınlarının kahramanlık kanı hamiyetini taşıyan ve bunu dost ve düşmana gösteren Bitlis defterdarının eşi hanımefendinin hayatını hiçe sayarak gösterdiği cesaret milletin kalbinde sonsuz bir minnet ve şükran hissi uyandırmış ve bu hareket memleketin kaderini tayinle ilgili çevreleri düşündürecek derecede birleşmek zamanının geldiğini hatırlatan ve müjdeleyen nitelikte bulunmuştur⁸⁹.”

Yozgat işgale uğramadığından dolayı İtilaf Devletleri’nin fiili olarak şehre ayak basmamıştır fakat Yozgat’taki hareketlilik hiç eksilmemiş ve Kuvay-ı Millîye’yi uzun süre uğraştırmıştır. Yozgat halkı Millî Mücadele’yi benimsemiş ve desteğini esirgememiştir. Ancak Yozgat halkı kendisini büyük bir isyanın içinde

⁸⁶ Yücel Özkaya, *İstiklal Harbinde Yararlı ve Zararlı Cemiyetler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011, s.9.

⁸⁷ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Kadınları*, Çankaya Belediyesi, Ankara 2006, s.166.

⁸⁸ Celalettin Şener, “1921-1922 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat ve Çevresinin İdari- Sosyal –İktisadi ve Adli Yapısı” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale 2002, s.49.

⁸⁹ Sarıhan, “*Kurtuluş Savaşı Kadınları*”, 285-286.

bulmuştur. Bu isyanların ilki Osmanlının son zamanlarında bölgede adından sıkça söz ettiren Çapanoğulları ailesi tarafından başlatılmıştır.

Ailenin önde gelen isimlerinden Edip ve Celal, Mustafa Kemal Paşa'nın başlatmış olduğu Millî Mücadele'yi, İttihat ve Terakki hareketinin bir parçası olarak görmüştür. Edip Bey'in İttihatçılar ile önceden beri süregelen mücadelesi, Ankara'ya olan güvensizliğinin doğmasına sebep olmuştur. Çapanoğlu ailesi Yozgat'ın en ünlü ve en eski ailelerindedir ancak ailenin eski nüfuzu kalmadığından bu sebeple eski gücüne kavuşmak arzusu isyan etmelerin de etkili olmuştur. Yunanlıların İzmir'i işgal etmesini ve halkın başlatmış olduğu Millî Mücadele'yi İttihatçılar tarafından düzenlenen bir oyun olarak görmüştür⁹⁰.

Çapanoğlunun Mustafa Kemal Paşa'ya karşı takınmış olduğu bu tavrın kesinlik kazanmasının ardından, bölgeye yakın yerde (Yıldızeli-Akdağmadeni civarı) Postacı Nazım adlı bir asi, etrafında topladığı birkaç kişi ile beraber İstanbul Hükümeti'nin yanında oldukları ve "Hilafet Ordusu" kurduklarını söyleyip, Çerkezleri de yanına alarak halkın Kuvay-ı Millîye'yi desteklememeleri için propaganda yapmıştır⁹¹. Bu durum Adapazarı, Bolu, Düzce ve Zile'deki isyan hareketlerinin benzeri niteliğinde Yozgat'ta da aynı söylemlerle halkı, kendi çevrelerinde toplamak istemişlerdir⁹².

Genelkurmay Başkanlığı olayların büyümesini engellemek için Antep bölgesi Kuvayı Millîye komutanlarından Kılıç Ali Bey'i görevlendirmiş ve Çapanoğullarının da isyana karışacaklarını düşünerek ailenin tedbir amaçlı Ankara'ya gönderilmesini istemiştir. Çapanoğullarının evinin önüne nöbetçi koyan Kılıç Ali Bey Çapanoğullarının Ankara'ya gönderilmesi konusunda kararlı olsa da Ankara Vali vekili Yahya Galip Bey aileden daha önce çok iyilik görmüş olduğundan Çapanoğullarının Ankara'ya gönderilmesine izin vermiş ve 7 Haziran 1920 de kaçmalarını sağlamıştır⁹³.

Bölgeden kaçan Çapanoğulları ilk olarak 13 Haziran 1920'de Yozgat'ın Sorgun ilçesine gelmiştir. Bir gün sonra ise Yozgat'a gelerek 10 gün bölgeye hâkim olmuştur. Genelkurmay ve Mustafa Kemal Paşa bu hadisenin çok büyüyeceğini ön

⁹⁰ Sakin, "*Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*", s.267.

⁹¹ Taş, "*Millî Mücadele Döneminde Yozgat*", s.45.

⁹² Zekai Güner, Orhan Kabataş, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını*, Atatürk Kültür Merkezi yay., Ankara 1990, s.135.

⁹³ Mahmut Goloğlu, *Millî Mücadele Tarihi –III Üçüncü Meşrutiyet (1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*, Türkiye İş Bankası yay., İstanbul 2014, s.210.

görerek daha önce Anzavur ve Düzce ayaklanmalarını bastıran Çerkez Ethem'i görevlendirmek istemiştir. Ankara'da görüşen taraflar, Çerkez Ethem'i bölgeye göndermeye ikna etmesi üzere hazırlıklara başlamış. Çerkez Ethem'in kuvvetleri⁹⁴; 70 subayla beraber 2100 er, bir dağ bataryası, 4 top, 1300 hayvan, bir sahra topu idi. Çerkez Ethem kuvvetleri 23 Haziren 1920 sabahın erken saatlerinde Yozgat'a gelmiştir⁹⁵.

Çerkez Ethem o günü hatıralarında; *“Ankara'dan ayrılışımızın üçüncü günü, öğleden sonra ilk olarak Yozgat şehri civarında asilerin ilk topluluğu ile temas edilmiş, çok kanlı bir muharebe sonunda asiler perişan edilmiş, bu müsademe gününün gecesi de sokak muharebeleri yapılmak suretiyle şehir kısa zamanda asilerden temizlenmişti”*⁹⁶, sözleriyle aktarmıştır.

Bölgenin Millî güç kuvvetlerince ele geçirilmesinin ardından isyana karışan 12 asi şehrin merkezine kurulan idam sehpalılarında asılmış, Alacaya kaçan Çapanoğullarını takip eden Ethem burada isyancıları yakalayıp dört saatlik çarpışma sonunda dağıtmıştır. Çapanoğlu Halil çarpışma öncesi yaralanmasına rağmen kaçmayı başarmışsa da daha sonra ölmüş, kardeşleri Azize'ye kaçırılmış, Çarpışma bölgesinde ise 300 kadar asi yok edilmiştir⁹⁷.

Yozgat'ta ilk çıkan ayaklanmanın bastırılmasının ardından ikinci bir ayaklanma zuhur etmiştir. Çapanoğulları tarafından başlatılan ayaklanma da yakalanan kişiler, cepheye gönderilmek şartıyla affedilerek serbest bırakılmıştır. Bu asilerden de yaklaşık 500 kişi kadar cepheye gitmeyerek kaçmıştır. Binbaşı Çolak İbrahim Bey isyanı bastırmak için görevlendirilmiştir. İbrahim Bey 23 Eylül'de çarpıştığı asileri dağıtmış, 29 Eylül 1920'de Akdağmadeni'ne girip buradaki çetecileri bozguna uğratmıştır. Böylece ikinci Yozgat ayaklanması da bastırılmıştır⁹⁸.

Mondros Ateşkes Antlaşması ile başlayan işgaller, Anadolu da Millî Mücadelenin filizlenmesine neden olmuştur. Yozgat'ta işgal altında bulunan Anadolu şehirleri gibi aynı heyecan yaşamış, halk Millî Mücadele'ye kurmuş olduğu cemiyetlerle destek vermeye çalışırken, çıkan isyanlar hem halkı müşkül duruma

⁹⁴ Çerkez Ethem'in gönderilen bu güçlerine “Birinci Kuva-yi Seyyare” denilmiştir. Bkz. Özlem Muraz Özdemir, “Yozgad Gazetesine Göre 1925-1928 Yılları Arasında Yozgat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2010, s.4.

⁹⁵ Kenan Esengin, *Milli Mücadelede Ayaklanmalar*, Kumsaati yay., İstanbul 2016, s.138,139.

⁹⁶ Çerkez Ethem, *Çerkez Ethem'in Anıları*, Güniz Basımevi, ys. 1962, s.65.

⁹⁷ Esengin, “*Milli Mücadelede Ayaklanmalar*”, s.141.

⁹⁸ Goloğlu, “*Üçüncü Meşrutiyet (1920) Birinci Büyük Millet Meclisi*”, s.251.

sokmuş hem de Millî Mücadele'nin kadrolarını uğraştırmıştır. Nihayet her şeye rağmen Türk milletinin azim ve kararı, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başarıya ulaşmıştır.

7. Atatürk ve Yozgat

Millî Mücadelenin sonuçlanmasının ardından kazanılan bağımsızlık sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti her alanda modern çağdaş uygarlık seviyesine çıkmak için yapılan inkılâplar yurt genelinde büyük bir heyecan uyandırmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal Atatürk yurt gezilerine önem vermiş hem yapılan inkılâpları yerinde tetkik etmek hem de Kurtuluş Savaşı'nda büyük bir zafer kazanan Türk halkıyla kucaklaşmak istemiştir. Paşa, yapmış olduğu yurtiçi gezilerinde ya da bir şehre giderken yol güzergâhı üzerinde bulunan Yozgat'a da iki defa gelmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 1924'te siyasetin yoğun olmasına rağmen yurt gezilerine önem vermesi ve yeni rejimin halkla beraber olduğunu göstermesi açısından çok önemlidir. Yurt gezilerine Afyon'dan başlayan Paşa Anadolu'nun dört bir yanında devam etmiştir. Çalışmamızın konusu olan Yozgat'a ise Mustafa Kemal Paşa Kayseri üzerinden geçmiştir⁹⁹. 15 Ekim 1924'te gece yarısı şehre gelen Mustafa Kemal iki gün sonra 17 Ekim 1924'te şehirden ayrılmıştır¹⁰⁰.

Mustafa Kemal Paşa karşılama töreni yapılmamasını istemiş fakat Yozgat halkı şiddetli bir şekilde yağın yağmura aldırış etmeden onu ayakta karşılamıştır. Birkaç yüz atlı şehrin dışında Atatürk'ü karşılayıp hükümet konağına geçmiştir¹⁰¹. Mustafa Kemal burada öğretmen ve memurlarla görüşüp onlardan şehrin eğitim sorunlarıyla ilgili bilgi almış ve sonrasında belediye binasında şehrin ileri gelen tüccarlarıyla görüşmüştür¹⁰².

Mustafa Kemal Atatürk, cumhurbaşkanı sıfatıyla Yozgat'a ilk ziyaretini 1924'te gerçekleştirdikten 10 yıl sonra tekrar Yozgat'ı ziyaret etmiştir. Atatürk ve beraberindeki heyet, çıktıkları yurt gezisinde 3 Şubat 1934 tarihinde 21:30'da Yerköy'e gelmişlerdir¹⁰³. Burada Yozgat valisi, Alay Kumandanı, Belediye, Fırka ve

⁹⁹ Hamdi Doğan, Mustafa Kemal Atatürk'ün Yozgat Gezileri, *Milli Kültür Araştırma Dergisi*, c.1, sayı 2, 2017, s.19.

¹⁰⁰ Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s.422.

¹⁰¹ Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara 1975, s. 353.

¹⁰² Yılmaz Göksoy, *Atatürk ve Yozgat*, Doğan Matbaacılık, Yozgat 2004, s. 10.

¹⁰³ *Akşam Gazetesi*, Şubat 1934.

Halkevi Reis ve azalarından oluşan bir heyet ile Yerköy halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmıştır¹⁰⁴.

Saatler geçtikçe şehirdeki halkın heyecanı artmıştır. Nihayet 3 Şubat 1934 günü saat 15: 00'de Yerköy'den hareket ettikleri müjdesi alınmıştı¹⁰⁵. Atatürk bir iki kez otomobilin çamura saplanmasına rağmen öğleye doğru Yozgat'a gelmiştir. Yolda 150 atlı konukları karşılamıştı. Yozgat'ta binlerce insan, yağın karın altında tüm olumsuz hava koşullarına aldıriş etmeden Atasını beklemişti¹⁰⁶.

“Atatürk, saat 16: 30'da Yozgat'a geldikten sonra, önce Hükümet Konağı'na uğramış. Soba başında yorgunluk kahvesini içmiş daha sonra Askeri komutanlığa, Halkevlerine ve Belediye'ye gelmiştir. Belediye'de yapılan toplantıda şehrin imarı konusundaki çalışmalarını incelemiştir. Vali'nin başkanlığı altında bir imar ve kalkınma komisyonu kurulmasını, hazırlayacakları raporun kendisine gönderilmesini emrini vermiştir¹⁰⁷.”

Belediye'den sonra liseye gelen Atatürk, burada derslere girmiş. Öğretmen ve öğrencilere tarih konusunda sorular yönelmiştir. Geceyi vali konağında geçirmiştir. Gece yapılan fener alayında ilköğretim müfettişi Osman Turgut heyecanlı bir konuşma yaparak: *“Ne mutlu Türk Milletine ki senin gibi yapan, yaratan ve yaşatan bir oğlu var. Gazi! Sen milletimizin iligine öz, benzine kan verdin...”* diye seslendi. Ertesi gün yine yağmur ve soğuk bir havada sabahleyin Yozgatlılara veda ederek, Vali ile birlikte Yerköy'e hareket etmiştir¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Doğan, “Atatürk'ün Yozgat Gezileri” s.20.

¹⁰⁵ Göksoy, “Atatürk ve Yozgat”, s.11.

¹⁰⁶ Gamsız, “Milli Mücadele Döneminde Yeni Yozgat”, s.41.

¹⁰⁷ Göksoy, “Atatürk ve Yozgat”, s.12

¹⁰⁸ Önder, “Atatürk'ün Yurt Gezileri”, s.355.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ VE İDARİ AÇIDAN YOZGAT

1.YOZGAT'TA MERKEZİ İDARE

1.1 Yozgat Valileri

Cumhuriyetin ilk on beş yılında Yozgat'ta görevde bulunan valiler şunlardır: Abdülaziz Nami Bey, Fazlı Güleç, Ali Rıza Üner (Oskay), Ali Galip Pekel, Bekir Sami Baran, Yahya Sezai Uzay, Abdullah Feyzi Gürel'dir.

Yozgat hükümet konağı ve resmi kurumlar ilk başta muhtelif binalarda yer almıştır. Yozgat Valisi Feyzi Gürel, Bayındırlık Bakanlığı ile iletişime geçmiş ve aynı yıl yeni hükümet binasının temellerinin atılmasını sağlamıştır. Binanın planı Prof. Vagner tarafından çizilmiştir¹⁰⁹.

Abdülaziz Nami Göknil: 14 Kasım 1923 tarihinde Yozgat valisi İsmail Hakkı Bey görevinden azledilmiş yaklaşık bir hafta sonra hukuk mezunu olan Abdülaziz Nami Göknil 22.11.1923'te vali olarak atanmıştır. Abdülaziz Bey burada yaklaşık bir buçuk yıl görev yapmış 15 Mart 1925'te görev süresi bitmiştir¹¹⁰.

Fazlı Güleç: Abdülaziz Bey'in görev süresinin dolmasının ardından iki hafta sonra 28.02.1925 tarihinde Fazlı Güleç vali olarak atanmıştır. Fazlı Bey yaklaşık yedi ay görev yapmış 27.09.1925'te görevinden ayrılmıştır¹¹¹.

Ali Rıza Oskay: 27 Eylül 1925 tarihinde Yozgat valisi Fazlı Bey'in görevinden ayrılmış yaklaşık iki yıl sonra Ali Rıza Oskay 01.10.1927'de Yozgat valisi olarak atanmıştır. Oskay, 05.10.1927 tarihinde Yozgat'a gelmiş burada valiyi karşılamak için fener alayı tertip edilmiş, halk coşkulu bir şekilde valiyi karşılamıştır¹¹². Ali Rıza Bey Yozgat'ta yaklaşık dört yıl görev yapmış ve 20.10.1931 tarihinde Yozgat valiliğinden ayrılmıştır¹¹³.

Ali Galip Pekel: Siyasal Bilgiler Fakültesi bitiren Pekel, memurluk hayatına Edirne'de 15.08.1326 (28.08.1926) tarihinde Maiyet Memuru olarak başlamıştır.

¹⁰⁹ 15. Yılında Yozgat, s.4.

¹¹⁰ **BCA:** 30.18.1.1/8.40.5. bkz. Ali Galip Baltaoğlu, "Atatürk Dönemi Valileri", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s.155.,

¹¹¹ İsmail Arslan, *Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri*, Anıl Matbaa, Ankara 2008, s.17.

¹¹² *Yeni Yozgad Gazetesi*, 5 Teşrin-i Evvel 1927; bkz. Haz. Haluk Perk, *Vali Ali Rıza Oskay'ın Hatıralarında Bolu ve Atatürk'ün Bolu'ya Gelişi*, Sekmen Matbaası, Bolu 2011.

¹¹³ Ali Galip Baltaoğlu, "Atatürk Dönemi Valileri", s.130; bkz. İsmail Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri", s.21.

Daha sonra Dimetoka, Kavaklı, Malkara Kaymakamlığı görevinde bulunmuştur. Pekel, Trabzon valisi iken 20.09.1931 tarihinde çıkan kararname ile Yozgat valiliğine atanmıştır. Göreve 31.10.191931 tarihinde başlayan Ali Rıza Bey, bir yılı dolmadan 28.08.1932 tarihinde Yozgat valiliğinden ayrılmıştır¹¹⁴.

Bekir Sami Baran: 1 Eylül 1932 tarihinde göreve başlayan Beki Sami Baran yaklaşık 1481 gün görevde kaldıktan sonra 21.09.1936'da Yozgat Valiliğinden ayrılmıştır¹¹⁵. İstanbul'da öğrenim gördükten sonra Balkan Savaşı'na kendi isteğiyle katılmıştır. Çeşitli bölgelerde nahiye müdürlüğü yaptıktan sonra, 18 Mayıs 1918'de de İzmir'in Nif ilçesi kaymakamı olmuştur. Birçok il ve ilçe de görev yaptıktan sonra Yozgat valisi olmuştur¹¹⁶.

Yahya Sezai (Uzer) Uzay:1879 yılında Romanya'nın Hırsova Kasabası'nda dünyaya geldi. Babası Hacı Davut Efendi adında tacirdir, annesi Lebibe Hanım'dır. Bursa İdadisi'nde başarılı bir öğrenci olan Yahya Sezai orta ve lise bölümlerini dereceyle bitirdikten sonra 1902 yılında ise Mülkiyeden mezun olmuştur. Memuriyet hayatında yüksek derecede hizmetlerde bulunan Uzay, Umumi Müfettişlik Baş Müşavirliği; Giresun, Yozgat, Trabzon ve Eskişehir şehirlerinde valilik yapmıştır. Yozgat'ta iki ay gibi kısa süre görev yapmıştır. 15.10.1936 tarihinde Yozgat valisi olarak başlamış, 20.12.1936 tarihinde görevden ayrılmıştır¹¹⁷.

Abdullah Feyzi Gürel: Abdullah Feyzi Gürel memuriyet yaşamına 12.04.1924 tarihinde Selanik Orman Muamelat İdaresinde başlamıştır. Abdullah Feyzi Bey 04.06.1937 tarihinde çıkarılan kararname ile Yozgat Valisi olmuştur. Gürel, 15.07.1937'de göreve başlamıştır. Yaklaşık 1108 gün görevde kaldıktan sonra 27.07.1940 tarihinde Yozgat Valiliğinden ayrılmıştır¹¹⁸. Çeşitli bölgelerde valilik yaptıktan sonra 09.02.1948 tarihinde emekliye ayrılmıştır¹¹⁹.

¹¹⁴ BCA:30.18.1.2/23.65.3. bkz. İsmail Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri", s.27.

¹¹⁵ Baltaoğlu, "Atatürk Dönemi Valileri", s.131.

¹¹⁶ Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri", s.28.

¹¹⁷ <http://www.yozgat.gov.tr/gorev-yapmis-valiler> (15.04.2018); bkz. İsmail Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri", s.36; bkz. Lale Uzay Akalın, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Sancılı Yıllar Yahya Sezai Uzay'ın Anıları (1879-1970)*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012, s.218-219.

¹¹⁸ BCA:30.18.1.2/75.49.1; bkz. Ali Galip Baltaoğlu, "Atatürk Dönemi Valileri", s.156

¹¹⁹ Arslan, "Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri", s.39.

1.2. Yozgat Milletvekilleri

İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali sonrası Meclisi Mebusan'ın iş yapamaz hale gelmesi, milletvekillerinin tutuklanması nedeniyle 18 Mart 1920 tarihinde oy birliği ile meclisin kapatılması kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa 19 Mart'ta vilayetlere, bağımsız sancaklara ve ordu komutanlarına telgraf çekerek, Ankara'da açılacak olan meclis için seçimler yapılmasını bildirmiştir¹²⁰.

Türk milletinin asıl ve tek temsil yerinin Ankara olduğunu Mustafa Kemal Paşa çektiği telgrafta: *Tanrı'nın lütfüyle Nisan'ın 23'üncü cuma günü Büyük Millet Meclisi açılarak çalışmaya başlayacağından o günden itibaren askeri ve sivil bütün makamlarla bütün milletin tek merkezinin Büyük Millet Meclisi olacağı bilgilerinize sunulur*¹²¹, sözleriyle belirtmiştir.

Gönderilen telgraf Yozgat Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne ulaştıktan sonra zaman kaybetmeden Ankara'ya gönderilecek vekillerin seçilmesi için yörenin önde gelen kişileriyle birlikte toplantı yapılmış ve Yozgat'ı temsil edecek olan kişiler belirlenmiştir¹²².

Toplanılacak meclis, kurucu meclis unvanı ile anayasa yapma yetkisine sahip olurken aynı zamanda olağanüstü şartlarda kurulduğu için yasama ve yürütme hakkını da ellinde bulundurmaktadır¹²³. 21 Nisan tarihli yönergede belirtilen hususlar içinde Ankara'daki tören yapıldıktan sonra meclis, 23 Nisan 1920'de saat 13: 45'te açılmıştır. Ankara'da bulunan milletvekilleri içinde 1845 doğumlu olması nedeniyle en yaşlı olan Sinop Milletvekili Maarif Müdürlüğü'nden emekli Şerif Bey'in konuşmasıyla açılmıştır¹²⁴.

Yozgat Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince I. Yasama döneminde (1920-1923) 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisine Yozgat adına seçilen milletvekilleri şu kişilerden oluşmaktadır: Mehmet Hulusi Akyol, Ahmet Nuri

¹²⁰ Osman Akandere, *Atatürk'ün Seçim Yolu İle Üstelendiği Vazifeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015, s.75.

¹²¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s.308.

¹²² Arslan, "*Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*", s.47.

¹²³ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1991, s.68.

¹²⁴ İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 1997, s.70.

Baydar, İsmail Fazıl Cebesoy, Rıza Ersoy, Süleyman Sırrı İçöz, Mehmet Feyyaz Ali Üst ve Yusuf Bahri Tatlı, Yozgat milletvekilleridir¹²⁵.

Ahmet Bey (Baydar): 1866 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Mehmet Nazif Bey, annesi Emine Hanım'dır¹²⁶. Sıbyan Mektebi ve Yozgat Rüştüyesini tamamladıktan sonra 28 Haziran 1885'te Yozgat Bidayet Mahkemeleri İcra Mübaşirliği ile adliyede göreve başlamıştır. 27 Ekim 1899 tarihinde Zir İlçesi Sorgu Hâkim Yardımcılığı, 20 Temmuz 1893'te Yozgat Bidayet Mahkemesi Zabıt Kâtibi, 5 Ekim 1897'de üye yardımcısı olmuştur¹²⁷. Bu görevine “13 Mart 1914'te Yozgat Belediye Başkanı” seçildiği güne kadar devam etmiştir. Millî Mücadele döneminde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kurulmasında etkili olmuştur¹²⁸. TBMM'nin açılmasıyla birlikte Yozgat I. Dönem milletvekili seçilmiştir. 18 Aralık 1940'ta ölen Baydar, evli ve on bir çocuk babasıdır¹²⁹.

İsmail Fazıl Faşa (Cebesoy)¹³⁰: 1856'da Girit Kandiye şehrinde doğdu. Babası İbrahim Efendi, annesi Emine Hanım'dır¹³¹. 1870 yılında Harbiye Mektebine girdikten sonra 1873'te Süvari Teğmen rütbesiyle mezun olmuştur. Orduda çeşitli kademelerde görev yaptıktan sonra 21 Temmuz 1880'de padişahın yaveri olarak atanmıştır. Mirlivalığa kadar yükselen Fazıl Paşa, 8 Eylül 1099 tarihinde Suriye valisi olarak atanmıştır. 6 Şubat 1914 tarihinde emekli olduktan sonra Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa ile birlikte hareket etmiştir. Sivas Kongresinde İstanbul temsilcisi ve kongre ikinci başkanı seçilmiştir. Osmanlı Mebusan Meclisi'nde IV. Dönem Bozok milletvekili seçilen İsmail Fazıl Paşa,

¹²⁵ Yurt Ansiklopedisi, “Yozgat”, 7648. I.Yasama dönemi seçilen Yozgat milletvekillerinin siyasi faaliyetleri için; bkz. Gürbüz Arslan, “*Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*”, bkz. Gülin Öztürk, “1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012.

¹²⁶ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü 1920-1950*, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., Ankara 2010, c.1, s.62.

¹²⁷ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.967.

¹²⁸ *TBMM Arşivi, NSD 431*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹²⁹ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.968.

¹³⁰ İsmail Fazıl Paşa, Ali Fuat Cebesoy'un babasıdır. Ali Fuat Cebesoy hatıralarında babasından bahsederken; “...babam vatanperver bir askerdir. Mektepten mezun olduktan sonra erkân-ı harbiye yüksek riyaziye ve tabii cesime muallimliğine tayin edilmiş, 93 harbi başlayınca kendi isteği üzerine Karadağ'daki müstakil firkanın erkânı Harbiyelğine gönderilmiş. 24 yaşında binbaşı, 28 yaşında kaymakamlığa terfi etmiştir. Sultan Abdülhamit'in yaveri olmuş fakat ne sarayı ne de padişahı bir türlü memnun edememişti...” bkz. Ali Fuat Cebesoy, *Milli Mücadele Hatıraları*, Temel yay., İstanbul 2000, s.48.

¹³¹ *TBMM Albümü 1920-1950*, c.1, s.89.

meclisin kapanmasından sonra Ankara'ya gelerek I. Dönem Yozgat milletvekili olmuştur¹³². 18 Nisan 1921'de Ankara'da ölmüştür. Evli ve iki çocuk babasıdır¹³³.

Mehmet Feyyaz (Ali) Bey (Üst): 1879 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Lütfullah Bey, annesi Nebile Hanım'dır¹³⁴. İlk ve orta öğrenimi Yozgat idadisinde bitirdikten sonra memuriyet hayatına 23 Temmuz 1900'de İncesu Sorgu Hâkim yardımcısı olarak başlamıştır. Develi ve Kayseri'de görev yaptıktan sonra 2 Ağustos 1905 tarihinde Yozgat Bidayet Mahkemesi Aza Mülazımlığına atanmıştır. 1909 yılında açığa alındı aynı yıl Yozgat vergi idaresinde memur olarak devam etmiştir. 27 Mart 1919 tarihinde Boğazlıyan kaymakamı Kemal Bey ve jandarma komutanı Fikri Bey'le birlikte tutuklanmıştır. Mahkeme tarafından kefaletle serbest kalmış ve Yozgat'a dönmüştür¹³⁵. TBMM'nin I. Dönem Yozgat milletvekili olarak meclise girmiştir. 19 Mayıs 1942'de hayatını kaybeden Feyyaz Bey evli ve dört çocuk babasıdır¹³⁶.

Mehmet Hulusi Efendi (Akyol): 1888 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Bekir Efendi, annesi Mevlude Hanım'dır¹³⁷. Öğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra Kayseri'ye gitmiştir. I. Dünya Savaşının başlaması eğitimine ara vermesine neden olmuştur. Savaş bittikten sonra 19 Mart 1919 tarihinde Yozgat müftüsü olarak atanmıştır. TBMM'nin I. Dönem seçimlerinde Yozgat milletvekili olmuştur. 22 Kasım 1964'te Ankara'da ölmüştür¹³⁸.

Rıza Bey (Ersoy): 1860 yılında Yozgat-Akdağmadeni ilçesinde doğdu. Babası Rüstem Efendi, annesi Meryem Hanım'dır¹³⁹. İlk ve orta öğrenimini rüştiyede tamamladıktan sonra 1894'te adliyede çalışmaya başlamıştır. 1903 yılına kadar sorgu hâkim yardımcılığı görevinde bulunmuştur. Uzun süre memuriyette bulunduktan sonra istifa ederek şahsi işlerle meşgul oldu. Millî mücadeleye destekleyerek Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır¹⁴⁰. TBMM'nin açılmasıyla birlikte I. Dönem

¹³² *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.969.

¹³³ *TBMM Arşivi, NSD 434*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹³⁴ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.62.

¹³⁵ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.971.

¹³⁶ *TBMM Arşivi, NSD 433*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹³⁷ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.63.

¹³⁸ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.973.

¹³⁹ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.63.

¹⁴⁰ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.975.

Yozgat milletvekili seçildi. 20 Haziran 1926 yılında ölen Ersoy, evli ve üç çocuk babasıdır¹⁴¹.

Süleyman Sırrı Bey (İçöz): 1879 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Hacı Mehmet Efendi, annesi Hatice Hanım'dır¹⁴². Süleyman Sırrı Bey, ilk ve orta öğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra 25 Ağustos 1898'de Mülkiye İdadisi'nden mezun olmuştur. 13 Eylül 1900'de Maarif Müdürlüğü'nde memur olarak çalışmaya başlamıştır. 28 Nisan 1903'te Mucur nahiye müdürü, 16 Kasım 1906'da Zir nahiye müdürü, 13 Ekim 1907'de Hacıbektaş nahiye müdürü, 7 Eylül 1909'de Salmanlı nahiye müdürü olarak çalışmıştır. Girdiği kaymakamlık sınavında başarılı olunca Hacı, Koyulhisar ve Darende kaymakamlığı yapmıştır. 30 Mart 1919 tarihinde İstanbul Hükümeti tarafından görevden alınmıştır. TBMM'nin I. Dönem Yozgat milletvekili olmuştur. Yozgat'ta başlayan ayaklanmaların son bulması için bölgeye gittiğinde isyancılar tarafından tutuklanmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasıyla serbest bırakılmıştır. Meclise verdiği önerge ile İstiklal Savaşına katılmak istedi ve I. Fırka ve 11. Alayda süvari eri olarak Batı Cephesinde Çekirdeksiz köy ve Dua tepesinde muharebelere katılmıştır. İkinci Dönem Bozok olarak belirtilen Yozgat'tan III. Ve VIII. Dönemlerde aynı seçim bölgesinden milletvekili seçilmiş ve 14 Mayıs 1950'ye kadar devam etmiştir¹⁴³. 18 Ocak 1963'te hayatını kaybeden İçöz, evli ve üç çocuk babasıdır¹⁴⁴.

Yusuf Bahri Bey (Tatlıoğlu): 1878 yılında Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde doğdu. Babası İbrahim Hülvi Bey, annesi Fatma Hanım'dır¹⁴⁵. Eğitimini Akdağmadeni rüştiyesinde tamamlayan Bahri Bey, ailesinin toprak işleriyle uğraşması nedeniyle kendisinde tarımla uğraşmıştır. İkinci Meşrutiyet'in ilan edilmesinin ardından İttihat ve Terakki Fırkası'nın içinde yer alarak siyasete girdi. Millî mücadelenin içinde yer almış ve Sivas Kongresine Yozgat temsilcisi olarak katılmıştır¹⁴⁶. Osmanlı son Mebusan Meclisi'nde Yozgat milletvekili olarak seçilmiştir. Meclisin kapanmasından sonra Heyet-i Temsilinin isteğiyle Ankara'ya gelmiş ve TBMM'de Yozgat milletvekili olarak görev yapmıştır. Milletvekilliği sona

¹⁴¹ TBMM Arşivi, NSD 436, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁴² TBMM Albümü 1920-1950, s.63; bkz. Gülin Öztürk, "Birinci Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Yozgat Milletvekili Süleyman Sırrı Bey (İçöz)", 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.7, sayı 19, 2018.

¹⁴³ Türk Parlamento Tarihi 1919-1923, c.III, s.977.

¹⁴⁴ TBMM Arşivi, NSD 437, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁴⁵ TBMM Albümü 1920-1950, s.62.

¹⁴⁶ Recep Toparlı, 4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları Ek Belgeleriyle, Buruciye yay., Sivas, s.346.

ermesiyle Yozgat'ta gelerek tarımla uğraşmıştır. 1925 yılında hükümeti devirme suçuyla yargılanarak tutuklanmıştır. 1926 yılında İstiklal Mahkemeleri kararına göre serbest kalmıştır¹⁴⁷. 19 Şubat 1957 tarihinde ölen Tatlıoğlu, evli ve beş çocuk babasıdır¹⁴⁸.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına 120 milletvekili seçimlerin yenilenmesi için verdikleri kanun teklifi 1 Nisan 1923'te kabul edilmiştir¹⁴⁹. Yozgat'ta yapılan seçimler sonucunda II. Yasama dönemine seçilen milletvekilleri; 354 oy ile en fazla oy alan Avni Bey, 330 oy ile Salih Bey, 327 oy alan I. dönemde mecliste Yozgat'ı temsil eden Süleyman Bey¹⁵⁰ ve 317 oy ile Ahmet Hamdi Bey yeni dönem Yozgat milletvekilleri olmuştur¹⁵¹.

Salih Bozok: 1881 yılında Selanik'te doğmuştur. Babası Cafer Bey, annesi Çelebi Hanım'dır¹⁵². Selanik Askeri Rüştiyesini bitirdikten sonra 1903 yılında piyade teğmen olarak göreve başlamıştır. 1905'te İskeçe'ye atanmış burada İttihat ve Terakki ile yakın ilişkisi olmuştur. 1910 yılında Selanik'te öğretmen olan Bozok, burada Mustafa Kemal Paşa ile sürekli görüşüp ülke meselelerini konuşturlardı. Daha sonra Ordu Köşkünde gözümlüne alınan Abdülhamit'in muhafızlığına verilmiştir. Bu görevi Balkan Savaşına kadar devam etmiştir. 1914 yılında yüzbaşılığına terfi etmiştir. 1916'da 2. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa'nın isteği ile ordu başyaverliği ile Diyarbakır'a gönderilmiştir. Millî Mücadele yıllarında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almıştır¹⁵³. 1923 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Döneminde Yozgat milletvekili seçilmiştir. 25 Nisan 1941 tarihinde hayatını kaybetmiştir¹⁵⁴.

Ahmet Hamdi Divanlıoğlu¹⁵⁵: Ahmet Hamdi Bey, Yozgat Mustafaoğlu Mahallesinde dünyaya geldi. Babası Ali Efendi, annesi Zarife Zeynep Hanım'dır¹⁵⁶. Yozgat Rüştiyesinde öğrenimini bitirdikten sonra 1892 yılında zabıt kâtipliği ve

¹⁴⁷ *Türk Parlamento Tarihi 1919-1923*, c.III, s.979.

¹⁴⁸ *TBMM Arşivi, NSD 432*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁴⁹ Akandere, "Atatürk'ün Seçim Yolu", s.96.

¹⁵⁰ Süleyman Sırrı İçöz' ün özgeçmişi Yozgat I. Dönem milletvekillerinde bahsedilmiştir.

¹⁵¹ Öztürk, "I. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri", s.292.

¹⁵² *TBMM Albümü 1920-1950*, s.87.

¹⁵³ *Türk Parlamento Tarihi 1923-1927*, c.III, s.155.

¹⁵⁴ *TBMM Arşivi, NSD 467*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁵⁵ Ahmet Hamdi Bey, soyadı kanunundan önce hayatını kaybettiği için eşi "Altıok" soyadını alırken çocukları "Divanlıoğlu" soyadını almıştır. Bazı kaynaklarda "Ahmet Hamdi Altıok" diye de geçmektedir. Bkz. Öztürk, "I. ve II. Dönem Yozgat Milletvekilleri", s.295.

¹⁵⁶ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.87.

diyanet kâtipliği görevinde bulunduktan sonra Yozgat mahkemesi zabıt kâtipliğine geçmiştir¹⁵⁷. 1906 yılında İstanbul Hukuk Mektebinin açmış olduğu sınavı başarıyla geçtikten sonra Sivas'ın Zara ilçesinde Müstantikliği ve Zile Müstantikliğine atanmıştır. Yozgat'a geri dönen Ahmet Hamdi Bey, Müdafaa-i Hukuk Heyet merkez üyeliğine seçilmiştir. Yozgat Belediye Meclisi ve Meclis Umumi üyeliklerinde bulundu. 12 Temmuz 1923'te yapılan seçimlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi II. Dönem Yozgat milletvekili seçilmiştir. Daha sonra III. Ve IV. Dönemlerde de Yozgat milletvekili seçilen Ahmet Hamdi Bey, 25.12.1933 tarihinde hayatını kaybetmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır¹⁵⁸.

Avni Doğan: 1892 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Meclis-i Mebusan Yozgat üyesi Hayrullah Bey ve annesi Zehra Hanım'dır. İlköğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra İstanbul'a gitmiştir. 1913 yılında Siyasal Bilgiler Fakültesini iyi derece ile bitirmiştir. Devlet hizmetine 7 Aralık 1913 tarihinde Sadrazamlık Mektubi Kalemî Hulefalığı ile başlamıştır¹⁵⁹. Birinci dünya savaşında teğmen olarak görev yaptı. 16 Nisan 1920 tarihinde Boğazlıyan, 17 Eylül 1920'de ise Konya-Ereğli ilçesinde kaymakamlık hizmetinde bulunmuştur¹⁶⁰. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin II. Dönem seçimlerinde Yozgat milletvekili seçilmiştir. Avni Bey Yozgat'ta III, IV, V ve IX uncu dönem, VI, VII ve XI inci dönem Çankırı milletvekili, 28 Eylül 1926'da Kastamonu ve 19 Ağustos 1940 tarihinde Samsun, 1948 yılında ise Ankara valiliği görevlerinde bulunmuştur¹⁶¹. 14 Haziran 1965 tarihinde hayatını kaybeden Doğan, evli ve üç çocuk babasıdır¹⁶².

1927 genel seçim öncesi CHF grubu yapılan tüzük değişikliği ile milletvekili adaylarının belirlenmesi ilanını parti başkanına vermiştir¹⁶³. Mustafa Kemal, 29 Ağustos 1927'de CHF'den milletvekili olacak kişilerin uymaları gereken kurallar belirlenmiştir¹⁶⁴.

2 Eylül 1927'de başlayan seçimler dört gün sonra 6 Eylül'de tamamlanmıştır. 63 seçim bölgesinde yapılan seçimleri bütün illerde CHF adayları

¹⁵⁷ TBMM Arşivi, NSD 465, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁵⁸ Türk Parlamento Tarihi 1923-1927, c.III, s.157.

¹⁵⁹ Türk Parlamento Tarihi 1923-1927, c.III, s.159.

¹⁶⁰ TBMM Albümü 1920-1950, s.87.

¹⁶¹ Türk Parlamento Tarihi 1923-1927, c.III, s.159.

¹⁶² TBMM Arşivi, NSD 466, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁶³ Camal Avcı, III. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Yapısı ve Faaliyetleri (1927-1931), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2000, s.22.

¹⁶⁴ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991, s.581

kazanarak 316 milletvekili meclise girmiştir¹⁶⁵. Yozgat'ta III. Dönem milletvekili seçimleri belirlenen esaslara göre yapıldıktan sonra beş milletvekili seçilmiştir. Seçilen milletvekilleri şunlardır¹⁶⁶; Salih Bozok, Tahsin Coşkan, Ahmet Hamdi Divanlıoğlu, Avni Doğan, Süleyman Sırrı İçöz¹⁶⁷.

Hasan (Yasin) Tahsin Coşkan: 1890 yılında Çemişgezek'te doğdu. Babası Mehmet Efendi, annesi Esmâ Hanım'dır¹⁶⁸. İlk ve ortaöğrenimini Çemişgezek'te bitirdikten sonra İstanbul'da Vefa Lisesi'ne başlamıştır. Burada iki yıl devam ettikten sonra Selanik Ziraat Ameliyat Okuluna kaydolmuştur. 1907 yılında bu okuldan mezun olan Coşkan, Halkalı Ziraat Yüksek okulunun açmış olduğu sınavı kazanarak kaydolmuştur¹⁶⁹. 1911 yılında okuldan icazetname almıştır. Mezun olduktan hemen sonra Ağustos 1911'de Kastamonu Ziraat Okulu Müdür Yardımcılığı görevine başlamıştır. Mart 1915'te Urfa Ziraat Fen memurluğuna Ekim 1915'te Adana Ziraat Okulunda öğretmenliğe başlamıştır. Aynı yıl içinde Bursa'ya naklen atanması gerçekleşmiştir. Çeşitli bölgelerde memur olarak çalıştıktan sonra 1927 yılında İstanbul Ziraat Genel Müfettişliğine atanmıştır¹⁷⁰. TBMM III. Dönem seçimlerine katılarak Yozgat milletvekili seçilmiştir. Evli ve üç çocuk babasıdır¹⁷¹

Mustafa Kemal Paşa, Meclis Grubuna 3 Mart 1931 tarihinde güven tazelemek için seçimlere gidilmesi fikrini içeren bir mektup yazmıştır¹⁷². Parti aleyhindeki çalışmalar hakkında CHP grup başkanlığına gönderilen yazıda;

“Son aylarda CHF'nin memleketteki Büyük Millet Meclisindeki ve hükümetteki idari ve siyasi faaliyeti aleyhinde bir hava yaratılmaya çalışıldığı malumdur... Her türlü teşebbüslerimizde ilham ve kuvvet kaynağı olan milletimizin hakkımızdaki itimadı tekrar tecelli edince Millî mefkûremize yürümekte dayandığımız temelin ne kadar sarsılmaz olduğu bir daha görülmüş olacağı kanaatindeyim¹⁷³.”

¹⁶⁵ *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, c.1, TBMM Vakfı yay., Ankara, s.36. bkz. Turan, “*Cumhuriyet Halk Partisi*”, s.30.

¹⁶⁶ Salih Bozok, Ahmet Hamdi Divanlıoğlu, Avni Doğan ve Süleyman Sırrı İçöz'ün özgeçmişlerinden I. ve II. Dönem Yozgat milletvekillerinde bahsettik.

¹⁶⁷ Yurt Ansiklopedisi “*Yozgat*”, s.7647.

¹⁶⁸ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.173.

¹⁶⁹ *TBMM Arşivi, NSD 762*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁷⁰ *Türk Parlamento Tarihi 1927-1931*, c.III, s. 618.

¹⁷¹ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.173.

¹⁷² Turan, “*Cumhuriyet Halk Partisi*”, s.36; Bkz. III. Dönem Yozgat milletvekillerinin siyasi faaliyetleri için: Tuğba Aktaş, “Üçüncü ve Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri”, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde 2010

¹⁷³ *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, s.604.

İki aşamadan oluşan seçimler 8 Nisan'da başlamış 24 Nisan 1931'de tamamlanmıştır¹⁷⁴. Seçimlerin tamamlanması ardından IV. Dönem (1931-1935) Yozgat adına 7 seçilen milletvekilleri şunlardır; Yahya Kemal Beyatlı, Ahmet Hamdi Divanlıoğlu, Avni Doğan, Süleyman Sırrı İçöz, Ahmet Sungur ve Ahmet Cevdet Taflıoğlu'dur¹⁷⁵.

Ahmet (Avni) Sungur Bey (Sungur): 1894 yılında Yozgat'ta doğdu. Babası Ömer Lütfi Efendi, annesi Havva Hanım'dır¹⁷⁶. İlk ve orta öğrenimini Yozgat'ta tamamladıktan sonra Ankara İdadisi gitmiş ve 1912 yılında Orman Yüksek Okuluna başlamıştır¹⁷⁷. Balkan Savaşlarının başlamasıyla Darülfünun'da öğrenci iken savaşa gönüllü olarak katılmıştır. Savaş bittikten sonra öğrenimine devam ederek 19 Haziran 1914 yılında mezun olmuştur. 9 Ağustos 1914'te I. Dünya Savaşı nedeniyle tekrar askere gitmiştir. Asteğmen olarak Çanakkale Saros 5. Fırka emrine atanmasıyla burada görev yapmıştır. Birçok cephede görev alan Sungur Bey, savaşın bittikten sonra 12 Aralık 1918'de terhis oldu ve Yozgat'a dönmüştür. Yozgat'ta ticaretle uğraştı bir yandan da Müdafaa-i Hukuk teşkilatına katılarak Millî mücadelenin içinde yer alarak batı cephesine muharebelere katılmıştır. 13 Ağustos 1923'te üçüncü kez terhis olmuştur. 20 Ocak- 26 Ekim 1924 tarihleri arasında Yozgat İmam ve Hatip okullarında Tabiye Öğretmenliği yapmıştır¹⁷⁸. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin IV. Dönem milletvekili seçimlerinde CHP'den Yozgat milletvekili olmuştur. V, VI, VII ve VIII. Dönemlerde Yozgat milletvekili seçildi 8 Ocak 1948 tarihinde Ankara'da ölmüştür¹⁷⁹. Evli ve iki çocuk babasıdır¹⁸⁰.

Ahmet Cevdet Bey (Taflıoğlu): 1895'te Yozgat'ın Yenifakılı ilçesi Bektaşlı köyünde doğmuştur. Babası Emin Efendi, annesi Zekiye Hanım'dır¹⁸¹. İlk ve orta öğrenimini Boğazlıyan ve Yozgat İdadisinde tamamladıktan sonra I. Dünya Savaşı'nda silâh altına alınmıştır. Millî Mücadele döneminde Yozgat'ta bulunarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuştur. Bu dönemde Yozgat'ta çıkan ayaklanmada Kılıç Ali ve Urfa Valisi Bekir Sami Bey ile ayaklanmanın bastırılmasında destek

¹⁷⁴ Turan, "Cumhuriyet Halk Partisi", s.38.

¹⁷⁵ Aktaş, "III. ve IV. Dönem Yozgat Milletvekilleri", s.102-105.

¹⁷⁶ TBMM Albümü 1920-1950, s.227.

¹⁷⁷ TBMM Arşivi, NSD 841, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁷⁸ Türk Parlamento Tarihi 1931-1935, c.II, s.591.

¹⁷⁹ Aktaş, "III. ve IV. Dönem Yozgat Milletvekilleri", s.102.

¹⁸⁰ TBMM Albümü 1920-1950, s.227.

¹⁸¹ TBMM Arşivi, NSD 840, Tercüme-i Hal Kâğıdı

sağlamıştır¹⁸². Vilayet gazetesinde yazarlık yapan Ahmet Cevdet Bey, TBMM'nin IV. Dönem milletvekili seçimlerinde CHP'den Yozgat milletvekili olmuştur. Evli ve dört çocuk babasıdır¹⁸³.

Yahya Kemal (Bey) Beyatlı: 2 Aralık 1884'te Üsküp'te doğdu. Babası Üsküp Belediye Başkanlarından Nişli İbrahim Naci Bey, annesi divan şairi Galip'in yeğeni Nakiye Hanım'dır¹⁸⁴. İlköğrenimini Üsküp'te bulunan Mektebi Edep'te tamamladıktan sonra 1892 yılında Üsküp İdadisine girmiştir. Türk- Yunan savaşında ailesi Selanik'e taşınmış ve idadi eğitimini burada devam etmiştir. 1902 yılında ailesi Yahya Kemal Bey'i İstanbul'a göndermiştir. Vefa İdadisinde yarım kalan eğitimini bitirmiştir¹⁸⁵. Ailesinden izin almadan Paris'e giderek Siyasal Bilgiler Okulunun dış siyaset bölümüne başlamıştır. Paris'te Jön Türklerle tanıştı 9 yıl Paris'te kaldıktan sonra 1912 yılında geri dönmüştür. 1913'te Darüşşafaka'da tarih ve edebiyat öğretmenliği yapmıştır¹⁸⁶. 1914'te üniversitede uygarlık tarihi, Türk ve Batı edebiyatı dersleri vermiştir. 1922 yılında Lozan Barış Konferansına danışman olarak katılmıştır. Siyasete ilk olarak II. Dönem Urfa milletvekili olarak başlamıştır. Yahya Kemal Bey, IV. Dönem Yozgat, V. Dönem Tekirdağ ve VI. Dönem İstanbul milletvekilliği görevinde bulunmuştur. Türk Edebiyatına birçok eser kazandıran Beyatlı, 1 Kasım 1952 tarihinde hayatını kaybetmiştir¹⁸⁷.

TBMM V. Dönem milletvekili seçimlerinin 8 Şubat 1935 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır. Bu seçimlerin Türk siyasi tarihi açısından önemi kadınların 5 Aralık 1934'te seçme seçilme hakkı elde etmiş olmasıdır¹⁸⁸. Ayrıca 40.000 nüfus için bir milletvekili seçilmesi ve seçmen yaşının 18'den 22'ye çıkarılması kararlaştırılmıştır¹⁸⁹. Mustafa Kemal Atatürk'ün seçimler dolayısı ile yayınladığı beyannamede Türk milletine şöyle seslenmektedir;

“Büyük Millet Meclisi'nin yeni milletvekili seçimine giderken, geçen dört yılın işlerini gözden geçirmek faydalı olacaktır. Bu suretle çetin yıllarda bana önderi bulunduğum CHF'ye destek olan ve doğru yolu gösteren güveninizin yerinde olduğu

¹⁸² *Türk Parlamento Tarihi 1931-1935*, c.II, s.593.

¹⁸³ *TBMM Albümü 1920-1950*, s.227.

¹⁸⁴ *Türk Parlamento Tarihi 1923-1927*, c.III, s.767.

¹⁸⁵ *TBMM Arşivi, NSD 641*, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁸⁶ Aktaş, “*III. ve IV. Dönem Yozgat Milletvekilleri*”, s.106.

¹⁸⁷ *Türk Parlamento Tarihi 1923-1927*, c.III, s.767.

¹⁸⁸ Akandere, “*Atatürk'ün Seçim Yolu ile Üstlendiği Vazifeler*”, s.117.

¹⁸⁹ İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1988) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, TBMM Kültür ve Sanat yay., Ankara 1998, s.88.

kolaylıkla anlaşılmiş olacaktır... Yüce Türk ulusundan itimat isterim. Yeniden deruhte edeceğimiz ağır vazifeleri yüz akı ile başarmak ve ulusumuza müspet hesaplarını verebilmek samimi kaygımızdır¹⁹⁰.”

Seçimlerin tamamlanması ardından meclise 18 kadın milletvekili seçilmiştir¹⁹¹. Yozgat'ta V. Yasama Dönemi (1935-1939) seçilen milletvekilleri; Mustafa Celal Arat, Avni Doğan, Mehmet Emin Draman, Ömer Evcı, Süleyman Sırrı İçöz, Ekrem Pekel, ve Ahmet Sungur¹⁹².

Celal Arat: 1885 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Şükrü Bey, annesi Sakibe Hanım'dır¹⁹³. 27 Mayıs 1905 tarihinde Harbiye Mektebi'ni bitirdi ve Trablusgarp Fırkasına gitmiştir. Uzun süre Trablusgarp'ta kaldıktan sonra İtalya ve Balkan Savaşlarına katılmıştır. Birinci Dünya Savaşına kıdemli yüzbaşı olarak katıldı. 24 Mart 1920'de 143. Alay 2. tabur komutanlığına, 19 Haziran 1922'de Erkânı Harbiye Umumiye 2. Şubeye atanmıştır¹⁹⁴. Çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra V. Dönem Yozgat milletvekili olmuştur. Arat, VI, VII, VIII. Dönemlerde de Yozgat milletvekili seçilmiştir. 24 Şubat 1968 tarihinde ölmüştür¹⁹⁵.

Ekrem Pekel: 1885 yılında Tekirdağ'da doğmuştur. Babası Mehmet Bey, annesi Tasvir Hanım'dır. Eczacılık Mektebi mezun olan Pekel, 14 Eylül 1902- 21 Mayıs 1906 tarihleri arasında teğmen olarak askerliğini yapmıştır¹⁹⁶. Terhis olduktan sonra Kumanova Belediyesi eczacılığına atanmıştır. Balkan Savaşlarında tekrar askerliğe çağrıldı. İkinci kez terhis olan Ekrem Pekel, 1927-1935 tarihleri arasında Tekirdağ Belediye başkanlığı yapmıştır¹⁹⁷. TBMM'nin V. Dönem milletvekilliği seçimlerinde Yozgat milletvekili olmuştur. VI. Dönem'de Yozgat, VII ve VIII. Dönemlerde Tekirdağ milletvekili seçilmiştir. 10 Ağustos 1957 tarihinde öldü. Evli ve iki çocuk babasıdır¹⁹⁸.

Mehmet Emin Draman: 1889 yılında Draman- Pirsaçan'da doğmuştur. Babası Osman Bey, annesi Ayşe Hanım'dır¹⁹⁹. 1908 yılında Selanik Mülki İdadisini,

¹⁹⁰ Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, s.641.

¹⁹¹ Turan, "Cumhuriyet Halk Partisi", s.44.

¹⁹² Koç, *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Kardeş Matbaası, Ankara 1963, s.56.

¹⁹³ TBMM Arşivi, NSD 415, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁹⁴ *Türk Parlamento Tarihi 1935-1939*, c.II, s.754.

¹⁹⁵ TBMM Albümü 1920-1950, s.292.

¹⁹⁶ TBMM Arşivi, NSD 387, Tercüme-i Hal Kâğıdı

¹⁹⁷ *Türk Parlamento Tarihi 1935-1939*, c.II, s.756.

¹⁹⁸ TBMM Albümü 1920-1950, s.292.

¹⁹⁹ *Türk Parlamento Tarihi 1935-1939*, c.II, s.757.

1912'de Selanik Hukuk Mektebini bitirmiştir. 1913-1924 yılları arasında Bahriye Nezareti, 1925-1929 arasında Şeker ve Petrol İnhisarları Hukuk müşavirliği ve avukatlığı yapmıştır²⁰⁰. Mehmet Emin Bey, V. Dönem Yozgat milletvekili seçildi. Evli ve dört çocuk babasıdır, 04.08.1969 yılında hayatını kaybetmiştir²⁰¹.

Ömer Evcı: 1888'de Yozgat'a bağlı Evcı Köyü'nde doğmuştur. Babası Mehmet Bey, annesi Ayşe Hanım'dır. 14 Mart 1911 tarihinde Küçük Zabit Mektebini bitirmiştir. Balkan Savaşı sırasında Edirne Kalesi savunmasında yaralanmıştır. Terhis olduktan sonra köyüne dönerek çiftçilik yapmıştır²⁰². Millî mücadele döneminde Çolak İbrahim müfrezesine katılmıştır. CHF'nin Yozgat örgütünde görev almıştır²⁰³. Evcı, V. Dönem Yozgat milletvekili seçilmiştir. 15 Ekim 1971 tarihinde ölmüş, evli ve altı çocuk babasıdır²⁰⁴.

²⁰⁰ *TBMM Arşivi, NSD 388, Tercüme-i Hal Kâğıdı*

²⁰¹ *TBMM Albümü 1920-1950, s.292.*

²⁰² *Türk Parlamento Tarihi 1935-1939, c.II, s.759.*

²⁰³ *TBMM Arşivi, NSD 389, Tercüme-i Hal Kâğıdı*

²⁰⁴ *TBMM Albümü 1920-1950, s.292.*

1.2.YOZGAT'TA YEREL YÖNETİMLER

Selçuklularda merkezi idareye bağlı olan bölümler eyaletler veya vilayetlere ayrılmıştır. Bu idari birimler devletin üst yönetim merkezinin görevlendirdiği ve doğrudan devleti temsil eden kimselerce yönetilmiştir²⁰⁵. Vilayetler, görevli valiler, hukuki ve şer'i davalara bakan Kadılar²⁰⁶ ayrıca “*halk tarafından seçilen ve bir nevi belediye başkanı görevinde bulunan muhtesipler*” de yetkili kişiler tarafından yönetilmiştir²⁰⁷. Osmanlı Devleti'nde vilayetlerin yöneticiliği Kadılara aitti, Kadılar sadece buldukları ilin merkezinde değil çevre köyler ve nahiyelerinden de sorumlu kişilerdir²⁰⁸. Osmanlı Devleti yerel yönetiminde Kadıların yanı sıra vakıflarda etkin rol oynamıştır. Vakıflar yoksul kimselerin, öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılanması ve belediye hizmetlerinin sorumluluğu dâhilinde olan işlerin yürütülmesiyle de ilgilenmiştir²⁰⁹. II. Mahmut zamanında yeniçeri ocağının kaldırılmasının Kadı'nın işlevlerinin azalmasına neden olmuştur. Yönetim ve idari alanlarda birtakım yenilikler yaşanmışsa da bu süreç sancılı geçmiştir. Tam manasıyla Osmanlı Devleti'nde “Belediye Teşkilatı”nın belli başlı kaideleri I.Meşrutiyetle birlikte oluşturulmuştur²¹⁰.

Tanzimat Fermanı sonrası Osmanlıda yerel yönetimlere önem verilmiştir. Mahalli idarelerde Fransız sistemi örnek alınarak, Taşra teşkilatlarında uygulamaya konulmuştur. Eyaletler merkezden atanan valiler tarafından yönetilmiş yeni düzenlenen sistemde ise valinin yanında mahalli meclisler de bulundurulmuştur²¹¹. Batıdaki şehirlerin idari ve hizmet alanları örnek alınarak yapılan düzenlemeler sonunda Osmanlı Devleti'nde ilk belediyecilik örneği “İstanbul Şehremaneti” ile dönemin modern anlamda belediye uygulaması başlatılmıştır²¹².

²⁰⁵ Nesimi Yazıcı, *Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara 2011, s.303.

²⁰⁶ Kadı: “*Şehirde sadece bir yargıç değil; aynı zamanda idari, mali ve beledi işlevleri olan bir memurdur.*”; Bkz. İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s.281.

²⁰⁷ Zeki Atçeken, Yaşar Bedirhan, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Eğitim yay., Konya 2012, s.63.

²⁰⁸ İlber Ortaylı, “Belediye”, *Türkiye Diyanet Ansiklopedisi*, c.5, 1992, s.398; bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK yay., Ankara, 2003, s.83.

²⁰⁹ Tülin Çağdaş, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, c.30, sayı.1, 2011, s.395.

²¹⁰ Ortaylı, “Belediye” s.399-400.

²¹¹ Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)* Gazi Kitabevi, Ankara 2010, s.136.

²¹² Nilgün Adıgüzel, *Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Bolu, 2010, s.5-6.

Merkezi otoriteyi güçlendirme adına yönetim birimlerinde meydana gelen değişiklikler neticesinde taşra da Ali Paşa tarafından 1867 yılında vilayetlere gönderilen nizamnamede Yozgat, Kırşehir ve Kayseri sancak ve mutasarrıflıkları Ankara vilayetine bağlanmıştır²¹³. Yapılan düzenlemeden yedi yıl sonra Yozgat Belediye teşkilatı 1874 yılında kurulmuştur²¹⁴.

Bu dönem yerel yönetimlerde modernleşme süreci başlamış olsa da istenilen verim alınamamıştır. Bunun nedeni valilerin yeterli personele sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Tanzimat'tan uzun bir süre sonra merkezi idare yine düzenlenen yeniliklere rağmen klasik yöntemleri kullanmayı tercih etmiştir²¹⁵.

1.2.1. Cumhuriyet Dönemi Belediyecilik Anlayışı

Uzun yıllar süren savaşların ardından yıkılan şehirlerin yeniden imarlaşması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Şehirlerin sorunlarını gidermek ve devletin otoritesini yerelde hissettirmek için belediyecilik cumhuriyetin ilk yıllarında önemli bir yere sahip olmuştur. Yeni kurulan Cumhuriyet, Tanzimat sonrası düzenlenen Osmanlı mahalli idari sisteminin devamı niteliğinde olmuştur²¹⁶. Ancak Osmanlı'nın uygulamış olduğu vakıf anlayışında değişikliğe gidilerek TBMM'de 2 Mayıs 1920 tarihinde çıkarılan "Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun" ile 11 kişilik "İcra Vekilleri Heyeti" Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti de alınmıştır. Bu suretle vakıf işleri artık Vekâlet tarafından yürütülmüştür²¹⁷.

20 Ocak 1921 tarihinde hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda yerel yönetimlere önem verildiği vurgulanmıştır. 11. Maddesinde yerel yönetimlerin çalışma alanları (vakıf, medrese, eğitim, sağlık, iktisat, ziraat, imar işleri, sosyal yardımlaşma) ve yetkileri belirlenmiş, bağımsız bir yapıya sahip olması özellikle bahsedilmiştir²¹⁸.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren belediyecilikle ilgili atılan önemli adımlardan birisi de 1924 yılında çıkarılan 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimler Kanunu olmuştur. Kanunla yerel yönetimlerin bütçeleri artırılmaya çalışılmışsa da

²¹³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yay., c.VI, Ankara 1995, s.157.

²¹⁴ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.265.

²¹⁵ İlhan Tekeli, İlber Ortaylı, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ayyıldız Matbaa, Ankara 1978, s.9.

²¹⁶ Yeter Çiçek, "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Yerel Yönetimler", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Sosyal Bilimler Dergisi*, c.11, sayı 1, 2014, s.59; bkz. Bernard Lewis, "Modern Türkiye", s.308.

²¹⁷ İlker Gündüzöz, "Türk Belediyeciliğinin Milli Kökleri", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, c.12, sayı 2, 2012, s.121.

²¹⁸ <https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1921/1921ilkmetin/1921-ilkhali.pdf> (17.04.2018)

asıl destek devlet bütçesinden aktarılmıştır²¹⁹. Belediyeye ayrılan bütçelerle mali açıdan güçlü konuma getirilmeye çalışılan belediyeler aynı yıl içerisinde mali hesapların kontrol altına alınmak için “Dâhiliye Vekâleti, Umumi Mahalliye Vilayet Müdüriyeti”, “Usulü Muhasebe-i Belediye Talimatnamesi” hazırlanmıştır²²⁰.

Cumhuriyet dönemi belediyecilik anlayışında değişikliğe gidilen konulardan birisi de belediyenin hangi şartlarda kurulabileceği olmuştur. 1924 tarihinde Köy Yasasının tasarısında yerleşim yerleri, büyüklüklerine göre sınıflandırılmış ve her birine, köy, kasaba, şehir ve büyükşehir gibi adlar verilmiştir. Köylerin nüfusunun 3.000 altında, kasabaların 3.000-20.000 arasında şehirlerin nüfusunun 20.000-30.000 arasında büyük kentlerin ise 300.000’den fazla olması öngörülmüştür²²¹.

14 Nisan 1930 tarihinde çıkarılan 1580 sayılı Belediyeler Kanunu ile yerel yönetim anlayışında dönüm noktası yaşanmıştır. Kanun bütün belediyeleri kapsayan temel kanun özelliğine sahiptir. Söz konusu kanunun çıkmasından itibaren 53 yıl yürürlükte kalan “Dersaadet Belediye Kanunu” ve “Vilayet Belediye Kanunu” yürürlükten kaldırılmıştır²²². Türkiye’de cumhuriyetten önce 389 belediye varken bu sayı zamanla artmıştır. 1923 yılında 421, 1924’te 426, 1930’da 492, 1935’te 505 ve 1935 yılında Türkiye’de bulunan mevcut belediye sayısı 549 olmuştur²²³.

1.2.2. Yozgat Belediye Başkanları

Yozgat Belediyesi yukarıda da bahsettiğimiz gibi 1874 yılında kurulmuştur. Dönemin şartlarına göre belediyecilik anlamında cumhuriyetin ilanına kadar ciddi çalışmalar görülmemiştir²²⁴. Cumhuriyet öncesi dönemde Çapanoğulları Yozgat’ın şehirleşmesine katkı sağlamıştır²²⁵. Şehrin bu dönemde huzurlu olduğu, tarım ve ticarete ise gelişmeler yaşandığı gözlenmiştir²²⁶. “Taşra da belediye örgütlerinin kurulmasını öngören 1928 tarihli Vilayet Belediye Kanunu ile İstanbul dışındaki her şehir ve kasabada bir belediye örgütü kurulması esası benimsenmiştir. Belediyeler üç

²¹⁹ Sıddık Tümerkan, *Türkiye’de Belediyeler*, R. Zeliç Basımevi, İstanbul 1946, s.68.

²²⁰ İlhan Tekeli, vd. “*Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi*”, s.33.

²²¹ Ruşen Keleş, *Yerinde Yönetim ve Siyaset*, Cem yay., İstanbul 2000, s.203.

²²² Bilal Eryılmaz, “İktisadi ve İdari Yönden Yerel Yönetimlerin Tarihi Gelişimi”, *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Personel ve Eğitim Dairesi Başkanlığı yay., İstanbul 1995, s.104-105.

²²³ Ruşen Keleş, “*Yerinde Yönetim ve Siyaset*” s.204. bkz. Fethi Aytaç, “Belediye Kanununun Oluşumu”, s.89.

²²⁴ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.265.

²²⁵ Taha Niyaz Karaca, *Yozgat’ta Türk Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2005, s.11.

²²⁶ Ortaylı, “*Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*”, s.358.

ayrı organa sahip olacaklardı: Reis, Belediye Meclisi ve Cemiyeti Belediye²²⁷.”
Cumhuriyet dönemi ilk belediye başkanları hakkında bilgiler şu şekildedir:

Mirahor Zade Mehmet Celaleddin Efendi: Mehmet Celaleddin Efendi'nin babası Salih Efendi annesinin Emine Hanımdır. 1877 yılında Yozgat'ta doğan ve eğitim hayatını Yozgat'ta tamamlayan Mehmet Celaleddin Efendi, 2 Ocak 1923 tarihinde Yozgat Belediye Başkanlığı görevine başlamış 2 Aralık 1923 tarihinde ise görevi bırakmıştır. Yaklaşık bir yıl görev yapan Celal Efendi 1927 yılında Yozgat'ta hayatını kaybetmiştir²²⁸.

Hacı Hüseyin Zade Ebubekir Efendi (Bekir Ataman): Mehmet Celaleddin Efendi'nin görevi devrinden sonra 1 Temmuz 1881'de doğan Ebubekir Efendi atanmıştır. Ebubekir Efendi'nin babası Mehmet Efendi, annesi Zarife Hanım'dır. Ebubekir Efendi 1924 ve 1925 yılları arasında Yozgat Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuştur²²⁹.

Kafa Zade Ahmet Nazım Bey (Nazım Kafaoglu): Ebubekir Efendi'den sonra Ahmet Nazım Bey atanmıştır. Nazım Bey Millî mücadele döneminde birçok cephede gönüllü olarak savaşmıştır. I. ve II. İnönü Savaşlarına, Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz savaşlarına katılmıştır. Nazım Bey 1925 ve 1926 yılları arasında Yozgat Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır. 24 Mart 1970 tarihinde hayatını kaybetmiştir²³⁰.

Bahri Doğan: Yozgat Belediye Başkanı olarak 1927-1928 yılları arasında görev yapmıştır²³¹.

Yusuf Karşlıoğlu: Karşlıoğlu 1889 yılında Yozgat'ın Sorgun ilçesinde dünyaya gelmiştir. Büyük bir kütüphaneye sahip olan Yusuf Bey aynı zamanda Türk Dil Kurumu kurucularındandır. 1929 yılında Yozgat Belediye Başkanı seçilen Karşlıoğlu görevini 1936 yılına kadar devam sürdürmüştür. Yozgat'ta belediyeçilik anlamında kıymetli adımlar atmıştır²³².

²²⁷ Halil Nadaroğlu, *Mahalli İdareler*, Sermet Matbaası, Kırklareli 1982, s.322.

²²⁸ S. Burhanettin Kapusuzoğlu, *Yozgat Belediyesi Tarihi Belediye Reislerinin Hal Tercümeleleri*, Ankara 2009, s.67-68.

²²⁹ <https://www.yozgat.bel.tr/icerik/51/37/eski-baskanlar.aspx> (17.04. 2018)

²³⁰ Kapusuzoğlu, “*Yozgat Belediyesi Tarihi*”, s.70.

²³¹ Kapusuzoğlu, “*Yozgat Belediyesi Tarihi*”, s.75.

²³² BCA:30.11.1.0/59.34.3

Abdurrahman Uslu: Ailesi Mısır'dan geldiği için “Arap Zade” lakabını almıştır. Uslu, 1937-1940 yılları arasında Yozgat Belediye Başkanı olarak görev yapmıştır²³³.

1.2.3. Yozgat Belediyesi Çalışanları, Faaliyetleri ve Bütçesi

Cumhuriyetin ilk yıllarında az bir bütçeye sahip olan Yozgat Belediyesi çalışan memur ve müstahdem personel sayısı sınırlı tutmuştur. 1929 ekonomik buhranına kadar devam eden personel yetersizliği 1930 yılından itibaren kalkınma hamleleriyle işçi sayısının arttığı görülmüştür.

Tablo 1.1.1928-1933 Yılları Arasında Yozgat'ta Çalışan Memur ve Daimi Müstahdemler²³⁴

Yıllar	Memur	Daimi Müstahdem	Toplam
1928	11	-	11
1929	9	14	23
1930	12	20	32
1931	10	28	38
1932	10	24	34
1933	20	27	47

Yozgat belediyesinin hizmetleri arasında itfaiye teşkilatı da bulunmaktadır. Teşkilatın vilayette çalışmaları Osmanlı dönemine uzanmaktadır. 1862 yılında İstanbul'dan gönderilen yangın tulumbalarının olduğu bilinmektedir²³⁵Belediyenin ilk yıllarında dört kişilik itfaiye ekibi görev yapmıştır. 1928 yılında itfaiye kurumu bünyesine bir “motopomp” ile takviye edilmiş, şehrin bazı noktalarına su depoları yapılmış ve bir adet arazöz tahsis edilmiştir²³⁶. Bu dönem itfaiye teşkilatı tarafından araç gereç olarak el tulumbaları kullanılmıştır. 1930 yılında Yozgat Belediyesi itfaiye

²³³ BCA:30.11.1.0/91.39.7

²³⁴ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, s.389; DİE 1935, *Belediye İstatistikleri*, s.602.

²³⁵ Sakin, “*Bozok Sancağı ve Yozgat*”, s.158.

²³⁶ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.271-272.

teşkilatının ihtiyaçları doğrultusunda bir adet 5.000 lira tutarında yangın tulumbası satın almıştır²³⁷.

Yozgat belediyesi tarafından cumhuriyet döneminde bir de mezbaha yaptırılmıştır. Buradaki amaç hem sağlıklı kesim yerlerinin oluşması sağlamak hem de belediye için kazanç sağlamasıdır. Yozgat Belediyesi yaptırılan mezbahayı: “Mezbaha inşası belediye için oldukça zor ama yapıldığı takdirde belediye bütçesine hizmet ve gelir sağlayan temiz bir varlık olur. Senede belediyeye 15.000 lira verecektir²³⁸” İfadeleriyle bir gelir kaynağı olarak görmüştür. Bu bağlamda Yozgat ve ilçelerinde toplam 8 adet mezbaha kurulmuştur²³⁹.

Şehrin imar faaliyetleri konusunda ilk olarak 1937 yılında imar haritası çizilmiş akabinde ilk imar planı düzenlenmiştir²⁴⁰. Yozgat’ın su ihtiyacının karşılanması için çalışmalar daha önce yapılmıştı. 1935 yılında Yozgat Belediyesine suların mikroptan ve kirden arındırılması için başvuruda bulunulmuştur. Ancak belediye bu iş için bütçenin yeterli olmadığını öne sürmüştür²⁴¹.

Yozgat’ta ilin sokak aydınlatması gaz lambaları aracılığıyla sağlanırken Yozgat belediyesi tarafından 1938 yılından 80 kw saat takatlı bir elektrik ağına kurulmuştur²⁴².

Yozgat Belediyesi sosyal yardım faaliyetlerinde de bulunarak yoksul insanların ihtiyaçlarını karşılamıştır. 1927 yılında belediye başkanı şehirde bulunan eşrafı davet ederek, Yozgat’ta sefalet içinde yaşayan yoksulların durumlarını anlatmış ve bu durum karşısında sessiz kalmamak gerektiğini vurgulamıştır. Bu manada Fakirler Himaye Cemiyeti’nin kurulmasını önermiştir. Bu öneri toplantıda bulunanlar tarafından da olumlu karşılanmıştır²⁴³.

Yeni Yozgad gazetesinin Haziran 1928 yılına ait haberine göre, vasıta araçlarının mahalleler arası yolcu taşıma ücretlerinin diğer vilayetlere oranla çok yüksek olduğu bahsedilmiştir. Belediyeden yol ücretlerinin mesafe üzerinden

²³⁷ BCA:30.18.1.2/13.56.3

²³⁸ Tekeli, vd., “Türkiye’de Belediyeciliğin Evrimi”, s.96-97.

²³⁹ Derya Büyükbaş, “Cumhuriyet Dönemi Yozgat’ın Sosyal Tarihi (1928-1960)”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2014, s.18.

²⁴⁰ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.272.

²⁴¹ Muhammed Sarı, Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi’nde İmar ve İskân Faaliyetleri (1923-1938), Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2015, s.470.

²⁴² Yozgat İl Yıllığı 1973, s.267; bkz. Fevzi Koç, “Bütün Yönleriyle Yozgat”, s.98. bkz. Cumhuriyetin 15. Yılında Yozgat, s.9.

²⁴³ Yeni Yozgad Gazetesi, 23 Mart 1927.

belirlenen fiyattan başka ücret talep edilmemesiyle ilgili halkın istekleri olmuştur. Bu istek doğrultusunda belediye halkın menfaatine uygun bir şekilde fiyat belirlemiştir²⁴⁴.

Yozgat Belediyesi 1937 yılında hususi idare ile birlikte şehrin spor bölgelerine ve kulüplerine de destek vermiştir. Vilayetin spor faaliyetlerinin gelişmesi için belediye ve hususi bütçeden para desteği sağlanmıştır²⁴⁵.

Yozgat Cumhuriyetin ilanından sonra şehirleşme adına olumlu katkı sağlanmış ve her geçen gün gelişme göstermiştir. 1923'te Yozgat Belediyesi 30.000 lira civarında bir bütçeye sahipken bu miktarın her sene yavaş yavaş arttığı görülmüştür²⁴⁶. Aşağıdaki tabloda Yozgat Belediyesinin 1929-1938 yılları arasında bütçesi gösterilmiştir.

Tablo 1.2.Yozgat Belediyesinin Bütçe Durumu (1929-1938)²⁴⁷

Yıllar	Tahsilât (Lira)	Gider (Lira)
1929	37,275	37,176
1930	46,444	47,291
1931	51,004	49,918
1932	44,645	44,401
1933	43,115	41,436
1934	48,443	46,972
1935	46,056	39,278
1936	53,426	46,577
1937	85,771	78,136
1938	109,673	86,897

Yozgat Belediyesi bütçesinde 1938 yılına kadar bütçe 100.000 liranın altında kalmıştır. Tabloya göre belediyenin harcamalarına bakıldığı zaman 1930 yılı haricinde gider tahsilâtın fazla olmamıştır. Sadece 1930 yılında belediye bütçesi 847

²⁴⁴ *Yeni Yozgad Gazetesi*, 6 Haziran 1928.

²⁴⁵ BCA:490.1.0.0/1126.110.1

²⁴⁶ *Yozgat İl Yıllığı* 1973, s.266.

²⁴⁷ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, s.398; BİUM, *İstatistik Yıllığı 1940-1941*, s.255.

lira gider tahsilâttan fazla olmuştur. Diğer yıllarda belediye bütçesinde tahsilatın harcamaların üstünde olduğu görülmektedir. Belediyenin denk bütçe tutturma politikası uyguladığı, zaten nüfusun az olan şehir merkezinde gelir oranında hizmete harcama yapıldığı görülmüştür.

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK AÇIDAN YOZGAT

2.1. TARIM

Osmanlı Devleti yıkılış sürecini etkileyen bir dizi faktörler vardır bunların içinde önemli bir yere sahip olan ekonomik sorunlardır. Devletin ekonomisinin oluşturan en büyük pay ise toprağa dayalı tarım olmuştur. Tarım ilkel araç ve gereçlerle yapıldığı için istenilen verim alınamamıştır. Osmanlı Devleti'nde maliyede önemli gelir kaynağı olan “aşar” vergisinin yüksekliği, mültezimlerin yolsuzluklarına rağmen 1925 yılına kadar alınmaya devam etmiştir²⁴⁸.

Halk üzerinde artık eziyet haline gelen ve genç cumhuriyetin tarım alanında attığı en ciddi adım 1925 yılında kaldırılan aşar vergisi olmuştur. Toplam devlet gelirinin % 20'si ve ilk bütçeye 27 milyon gelir sağlayan verginin kaldırılmasıyla vergi geliri içinde tarımın payı % 33'ten % 10'a düşürülmüştür. Böylece vergiden yılan köylünün önünde büyük bir engel de kaldırılmıştır²⁴⁹.

Atatürk topraksız köylünün kalmayacağını cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren söylemiş olsa da bu hiç kolay olmamıştır. 1925 yılında çıkan Şeyh Said İsyanı bölgede göç hareketlerine hız kazanmasına neden olmuştur. 1505 sayılı kanun ile hükümet bölgenin kamulaştırılması ve göçmenlerin yerleştirilmesi hakkını elde etmiştir. İsyanı destek veren şeyh ve ağalar batıda bulunan şehirlere yerleştirildi bir kısmı da Suriye ve Irak'a kaçmıştı. Fakat bu fırsatı hükümetin iyi değerlendirememesi iskân edenlerin daha sonra bölgelerine dönmesine olanak sağlamıştır²⁵⁰.

Cumhuriyet hükümetlerinin üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de toprak dağıtımı olmuştur. 1934 yılına gelindiğinde çıkarılan kanunlar neticesinde çiftçi ve göçmenler başta olmak üzere dağıtılan toprak miktarı toplamda 6.787.234 dönüm olarak belirlenmiştir. Bu toprakların 4.482.567 dönümü iskân edenlere dağıtılmıştır²⁵¹. İskân soncu Anadolu'ya gelen mübadillere fazla toprak verilmesi

²⁴⁸ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergah yay., İstanbul 2012, s.318.

²⁴⁹ Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara 1984, s.90.

²⁵⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin yay., İstanbul 1988, s.355.

²⁵¹ Zeki Çevik, “Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye yay., c.17, Ankara 2014, s.681.

çeşitli bölgelerde sorun çıkmasına neden olsa da ciddi anlamda olumsuz sonuçlar meydana gelmemiştir²⁵².

Cumhuriyet döneminin ekonomisinde tarım gerek ithalat gerek ihracat alanından kıymetli bir yere sahiptir. Özellikle dış ticaret hacminde tarım, diğer ürünler arasında hâkim konumdadır. İhraç ettiği ürünler arasında fındık, tütün, pamuk yer alırken; ithal ürünler arasında ise şeker, buğday, pamuklu ve yünlü dokuma bulunmaktaydı²⁵³.

İthalatta 1923'ten 1928'e kadar geçen süreçte yeni eğilimlerin ortaya çıkarak tüketim mallarının azaldığını, yatırım mallarının ise arttığını görülmüştür. Türkiye de olağanüstü bir şekilde ithalat artışı meydana gelmiştir. İthalatın gayrisafi yurt dışı hâsıla oranı 1924-1929 döneminde %0,23 gibi yüksek bir değer söz konusu olmuştur²⁵⁴. Diğer bir taraftan ise ekonominin büyük bir bölümü tarıma dayalı olan Türkiye'nin sektörler itibariyle gayrisafi yurtiçi hâsılası ise şöyledir:

Tablo2.1.Türkiye'nin Gayrisafi Yurtiçi Hâsılanın Sektörlere Göre Dağılımı²⁵⁵

Yıllar	Tarım	Sanayi	Hizmet
1923	42,7	10,4	46,9
1924	47,4	8,5	44,1
1925	44,4	8,9	46,9
1926	49,6	8,6	41,8
1927	39,3	11,8	48,9
1928	42,2	10,6	47,2
1929	49,5	9,0	41,0
1930	46,5	9,9	43,6

²⁵² İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)* IQ yay., İstanbul, 2012, s.267.

²⁵³ Çelik Aruoba, Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye'nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi yay., Ankara 1982, s.80.

²⁵⁴ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi 1923-1950*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2001, s.114.

²⁵⁵ Hüseyin Topuz, "Cumhuriyet Dönemi Ekonomisinde Tarımsal Yapının İncelenmesi (1923-1950)", *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, c.XII, sayı III, 2007, s.382.

1935’li yıllara gelindiğinde tarım için önemli bir başka konuda önceki senelerde topraktan alınan verimin ve ekilen arazinin yetersiz sayıda olmasıdır. 1923 yılında Türkiye’nin yüzölçümü yaklaşık olarak 772.340 km kare civarındadır. Bu alanın tarım için kullanılan bölümü sadece 220.000 km karedir. Diğer kalan bölümleri ise ormanlar, meralar ve çayırlar oluşturmaktaydı. 1925’ten sonra tarıma elverişsiz toprakların, tarım alanı olarak kullanılması yönünde çalışmalara ağırlık verilmiştir. Bu çalışmaların başında ise bataklıkların kurutulması yer almıştır. 1936 yılında kurutulan bataklık ve tarıma kazandırılan toprak miktarı 60.469 metrekaredir²⁵⁶. Bu oran yıllık 2,5 büyüklüğünde artmıştır. 1939 yılında tarıma elverişli kullanılabilir toprak %35’e çıkmıştır²⁵⁷.

1927 yılında yapılan tarım sayımında 4.368.610 kişi tarım bölgelerinde çalışmaktadır. Aynı yıl içinde Türkiye genelinde meslek erbabı olarak çalışan kişi sayısı 5.351.215’tir. Tüm çalışan gurup arasında %81 ile tarım işçisi büyük bir oranı oluşturmaktadır²⁵⁸.

Çalışmamızın konusu olan Yozgat’ta ise 1927 yılında ki tarım sayımında şehrin nüfusu 208.628 olarak belirlenmiş ve bunların 176.306 kişi tarımla uğraştığı tespit edilmiştir. Çiftçi nüfusu şehrin toplam nüfusunun %84,5’ini oluşturmuştur²⁵⁹. Bu durum Yozgat’ın sanayi şehri olmadığını, şehirde endüstrinin gelişmediğini göstermektedir. Aşağıdaki tabloda Yozgat’ın toprak bakımından şekli ve kullanılabilirliği gösterilmiştir.

²⁵⁶ Kadir Başer, “1923-1950 Yılları Arasındaki Türkiye’de Toprak Dağılımı ve Toprak Reformu Politikasının Sonuçları”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 38, Ekim 2013, s.204.

²⁵⁷ Aruoba, “Türkiye’nin Tarımsal Yapısı”, s.80.

²⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, s.13.

²⁵⁹ Yurt Ansiklopedisi, “Yozgat”, s.7658.

Tablo 2.2.Yozgat'ta Toprağın İşleniş Şekli ve Tarım Açısından Kullanılabilirliği ²⁶⁰:

Arazinin Cinsi	Miktarı (Hektar)	Genel Araziye Yüzde Dağılımı
Tarla Arazisi	650.000	%44,80
Bağ, Bahçe Arazisi	59.182	%4,10
Çayır-Mera Arazisi	233.041	%22,80
Ormanlık Arazi	207.000	%14,50
Verimsiz Arazi	200.180	%12,80

Tablo 2.2.'ye göre Yozgat'ta bulunan arazilerin büyük bir çoğunluğu tarla arazisidir. Bu durum ilde arazinin %44,8'inin tarıma uygun olduğunu göstermektedir. Arazinin cinsine göre dağılımda en az arazi şekli bağ-bahçeye aittir. Geniş yüzölçümüne sahip olan Yozgat'ta 1927 yılında bağ-bahçe için uygun arazi %4,1 oranındadır. Diğer bir husus ise verimsiz arazinin %12,8 olmasıdır. Bu oran ildeki orman yüzdesine yaklaşıp bağ-bahçe arazisinin ise üç katıdır.

Cumhuriyet ilk yıllarında tarımda yapılan değişiklikler kapsamında Türkiye 9 tarım bölgesine ayrılmıştır. Yozgat'ında içinde bulunduğu Ankara, Çorum, Bilecik, Kütahya, Bolu, Kırşehir, Çankırı 1. bölgede yer almaktadır. Bu bölge ve 9. bölge her yıl ekilip sürülebilen topraklar bakımından Türkiye'nin geniş arazisine sahiptir²⁶¹.

Tablo 2.3.1927 Tarım Sayımına Göre Yozgat'ta Ekili Alanların Dağılımı²⁶²

Ekilen Ürün	Ekilen Hektar	Elde Edilen Miktar
Tahıl	87.836	42.000 ton
Baklagiller	1.300	630 ton
Sanayi Bitkileri	651	304 ton

Tabloya göre 1927 yılında Yozgat'ta toplan ekilen toplam alan 89.787 hektardır. Ekilen ürünler içerisinde %97,8'i tahıllar, %1,5'i baklagiller ve %0,7'si ise sanayi bitkilerinden oluşmuştur.

²⁶⁰ Koç, "Bütün Yönleriyle Yozgat", s.116.

²⁶¹ DİE, *Tarım İstatistikleri (1931-1934)*, Ankara 1936, s.42.

²⁶² Yozgat il yıllığı 1973, s.198.

Atatürk'ün Türk çiftçisini yakından ilgilendiren bilhassa üzerinde durmak istediği konulardan birisi de köylüyü topraklandırma politikasıdır. Buna uygun olarak Yozgat halkı Tarım Bakanlığında hazineye bağlı toprakların ve Yozgat'ta bulunan Midilli oğlu Çiftliğinden tam manasıyla verim alınamadığı öne sürerek çiftliğin halka verilmesi konusunda talepleri olmuştur²⁶³. Bahsi geçen çiftlik 1939 yılında hayvancılık ve hayvan yemi bitkileri yetiştirilmesi için Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumuna devredilmiştir. Devir işlemleri 23 Ocak 1939 yılında sağlanmıştır²⁶⁴.

Yozgat'ın arazisi dağların çokluğu nedeniyle ziraat alanın kullanılabilirliği kısıtlıdır. Boğazlıyan ve Yeşilova arazisi diğer bölgelere nazaran tarıma elverişli topraklar bulunmaktadır. Bu bölgelerin ova arazisi olması nedeniyle daha çok hububat yetiştiriciliği yapılmaktadır²⁶⁵. Aynı zamanda geniş arazisi bulunan Yozgat'ta buğday yetiştirilmeye uygun olmakla beraber bölgenin en önemli gelir kaynağı çiftçilik olmuştur²⁶⁶.

2.1.1. Ziraat Alet Ve Makineleri Miktarı

Cumhuriyet dönemi öncesi meydana gelen uzun savaşlar nedeniyle, köylünün tarım aracı olarak kullanılan "çift hayvanı" azalmıştır. Bu durum verimliliğin azalmasına ve devletin önemli gelir kaynağı olan tarıma dayalı vergilerin düşmesine neden olmuştur. 18. Yüzyılda Avrupa da başlayan sanayileşme hareketi ekonominin kaderini değiştirmiştir. Söz konusu sürecin başlaması tarımda hareketlilik teşkil etmiş böylece tarımda yeni bir dönemin var olmasına neden olmuştur. Genç Türkiye'de ise hükümet birçok alanda olduğu gibi tarımda da ilkel ziraat aletlerinin bırakılarak yerine modern tarım aletlerinin kullanılması için çalışma başlamıştır²⁶⁷. Atatürk, Türk çiftçisinin modern teknikler ile tarımda verimliliği artırmak ve verimsiz toprakları da kullanılabilir hale getirmek istemiş ancak bununda modern tarım makineleri ve teknikleri kullanılarak sağlanabileceğinden kendi adıyla

²⁶³ BCA: 490. 01/63. 241. 5-2

²⁶⁴ Birgül Ayman Güler, (Ed.) *Açıklamalı Yönetim Zamandizini (1929-1939)*, Ankara 2007, s.987-1003.

²⁶⁵ *Cumhuriyetin 15. Yılında Yozgat*, Yayınevi Yok, 1938, s.56.

²⁶⁶ Osman Yalçın, *Yozgat*, Özyürek yay., İstanbul 1969, s.14.

²⁶⁷ Enver Ziya Karal, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1974, s.190.

kurulan Atatürk Orman Çiftliğinde modern tarım araç ve gereçlerinin kullanılması istemiş, böylece Türk çiftçisinin makineye geçmesine örnek teşkil etmiştir²⁶⁸.

Atatürk 1925 yılında modern tarımla ilgili; “*Makinesiz tarım olmaz. El emeği güçtür, birleşiniz. Birliklerle makine alırsınız. Senede yüz dönüm ekeceğinize on misli, yüz misli fazla ekersiniz. Memleketimiz gerçek çiftçi memleketidir. Henüz bu hususa hak kazanmış değiliz. Fakat tarım memleketi olacağız. Bu da makine ile olacaktır*²⁶⁹.” makineleşmenin önemini vurgulamıştır.

Tarımda en büyük atılım ise traktörün Türkiye’ye getirilmesiyle gerçekleşmiştir. İnsanoğlunun tarımsal üretime geçmesinin ardından ilk olarak insan gücüne daha sonra hayvan gücüne dayalı olarak üretilen tarım, zamanla teknolojinin gelişmesiyle yerini makinelere bırakmıştır. Türkiye’ye ilk kez 1924 yılında Almanya’dan ithal edilerek toplam 221 adet traktör getirilmiştir²⁷⁰. Aynı yıl ülkede bulunan traktör sayısı 501 adedi bulmuş bunun 486 tanesi devlete ait olarak kayıt edilmiştir. Devlet malı olan traktörlerden 54 tanesi İç Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerine dağıtılırken geri kalan traktörler ise Ege, Marmara ve Akdeniz Bölgelerine dağıtılmıştır²⁷¹.

Türkiye büyük arazisinde verimli topraklara sahiptir. Toprakların tam manasıyla işlenebilmesi için insan gücünden çok makine ile üretime geçilmesi hakikattir. Bu geniş toprakların işlemek için nüfusunda yetersiz olduğu zamanda tarım vekili Mahmut Esat Bey diğer ülkelerle iletişime geçerek 1923 yılında ziraat aletlerinin Türkiye’ye getirileceğini beyan etmiştir. Bu makinelerin nerede, nasıl ve hangi fiyatla satılacağı ise “İktisat Vekâleti” tarafınca tespit edilecektir²⁷².

Devlet makine kullanımının yaygınlaşması Türk tarımının modernleşmesi için teşvik önlemleri almıştır. Makineleşmeyi yaygınlaştırmak ve çiftçilerin tarım aletlerinden kolaylıkla faydalanmalarını sağlamak amacıyla ithal edilecek olan aletler, Ziraat Bankası aracılığı ile köylüye ulaştırılmıştır. Yurt dışından getirilen makinelerin ve aletlerin yedek parçaları gümrükten muaf tutulmasının yanı sıra

²⁶⁸ Erksin Gülenç, Can Peli, “Atatürk Dönemi Tarım Politikası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı XVIII, Ankara 1996, s.245.

²⁶⁹ Mustafa Kemal Atatürk, *Atatürk’ün Görüş ve Direktifleri*, Kültür yay., İstanbul 2008, s.407.

²⁷⁰ Mesut Doğan, “Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör ve Biçerdöverlerin Etkisi,” *Coğrafya Dergisi*, sayı XIV, İstanbul 2005, s.69.

²⁷¹ Oya Köymen, *Kapitalizm ve Köylülük Ağalar, Üretenler, Patronlar*, İstanbul 2008, s.118.

²⁷² İhsan Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 1997, s.317.

çiftçinin kullandığı akaryakıtta vergi muafiyeti uygulanmıştır²⁷³. Bu dönem Ziraat Bankası çiftçinin ihtiyaçları doğrultusunda krediler vermiştir. Bankanın Türk köylüsüne 1923 yılından 1932 yılına kadar toplam sağlamış olduğu kredi miktarı 243.840 TL'ye ulaşmıştır²⁷⁴.

1927 yılında yapılan tarım sayımında traktör, harman makinesi, çayır makinesi, tırmık vb. ülke genelinde toplam tarım makineleri 15.200 adettir. Kullanılan makinelerin büyük bir çoğunluğu Ankara olmak üzere, batı ve güney bölgelerinde toplanmıştır²⁷⁵.

Yozgat'ta modern tarım aletlerinin kullanımı cumhuriyet hükümetleri tarafından yapılan teşvikler neticesinde gerçekleşmiştir. 1927 yılındaki tarım sayımında Yozgat'ta bulunan tarımda kullanılan araç ve gereçler tablo 2.4'te gösterilmiştir.

Tablo 2.4.Yozgat'ta 1927 Yılında Ziraat Aletleri ve Makineleri²⁷⁶

Yıl	Ziraat Aletleri			Ziraat Makineleri	
1927	Kara Saban Miktarı	Pulluk Miktarı	Toplam	Modern Ziraat Makineleri	Alet /Makinelerin Toplamı
	30.786	767	31.553	292	31.845

Tabloya göre 1927 yılında Yozgat'ta bulunan ziraat alet ve makinelerinin toplamı 31.845 adettir. Tarım aletleri içinde en fazla kara saban ve sonrasında pulluk yer almıştır. Modern tarımın tam manasıyla yayılmaması halkın ilkel araç ve gereçlerle devam ettiği görülmüştür. Ancak modern tarım makineleri az sayıda da olsa Yozgatlı çiftçinin hayatına girmiştir. 1927 yılında yapılan tarım sayımına göre Yozgat'ta 292 adet modern ziraat makinelerinin olduğu tespit edilmiştir.

Bu dönemde Yozgat'ta modern tarım makinelerinin sayısı birçok şehirden daha fazla durumdadır. Aletler kısa sürede arazi ekimini kolaylaştırmak en iyi zamanda verimli hasat oluşumunu sağlamıştır. Modern makinenin olumlu sonuçlar

²⁷³ Nadir Yurtoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde TZDK Yeri ve Önemi", *Tarih Okulu Dergisi*, sayı XXIX, Mart 2017, s.281.

²⁷⁴ Serdar Öztürk, Fatih Eryılmaz, "Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları", *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, c.X, sayı II, 2009, s.159.

²⁷⁵ Selma Yavuz, "Birinci Ziraat Kongresi, Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Niğde 2012, s.10.

²⁷⁶ T.C.BİUM, İstatistik Yıllığı 1930-1931, *1927 Tarım Senesi Zirai Tahriri*, Yozgat Vilayeti, c.4, sayı 14, İstanbul Hüsniyat Matbaası, Ankara 1931, s.180.

ortaya çıkarması köylüyü makine kullanımına özendirmiştir. Makinelerin tarım sahasında yaygınlaşması gerek hasat ürünlerinde gerekse işlenebilen toprak bakımından artış gerçekleşmiştir²⁷⁷.

Cumhuriyet döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerine iskân ettirilen göçmenlere de hükümet tarafından tarım araç ve gereçleri dağıtılmıştır. Tarımın ülke genelinde yaygınlaşmasını isteyen hükümet bu dönemde Yozgat il merkezinde bulunan ve çiftçilikle uğraşan göçmenlere 45 araba, 187 pulluk, Yozgat'a bağlı Boğazlıyan ilçesinde yaşıyan göçmenlere; 35 araba, 154 pulluk, Sorgun ilçesindeki göçmenlere; 99 pulluk ve Akdağmadeni'nde bulunan göçmenlere ise 111 pulluk dağıtılmıştır²⁷⁸.

2.1.2. Hububat, Bakliyat, Sınaî Bitkileri İstihsalat ve Miktarı

Yozgat tarım arazisi itibariyle yaylaların egemen olduğu bölgedir. Aynı zamanda bölgede kuru tarıma dayalı tahıl üretimi yaygındır. İç Anadolu'nun kuzeydoğu tarafında yer alan Yozgat ülkenin tahıl ambarıdır. Tahıllar arasında en çok buğday ekimi yaygındır. Buğdaydan sonra en çok üretilen tahıl ürünü arpa ve çavdardır²⁷⁹.

1927 senesi zirai tahrir kayıtlarına bakıldığı zaman Yozgat vilayetinde hububat, zeriyaat istihsalatı arazilerin hektara isabet eden istihsalat miktarı aşağıda ki tabloda gösterilmiştir.

²⁷⁷ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.204-212.

²⁷⁸ 15. Yılında Yozgat, s.52.

²⁷⁹ Yalçın, "Yozgat" s.14.

Tablo 2.5.1927 Senesi Hububat, Bakliyat ve Sınaî Bitkiler İstihalat Miktarı “ton” Olarak²⁸⁰

Hububat		Bakliyat		Sınaî Bitkiler	
Buğday	21,653	Bakla	62	Patates	155
Arpa	19,601	Nohut	8	Pancar	18
Yulaf	51	Fasulye	215	Soğan	90
Çavdar	234	Mercimek	90	Sarımsak	4
Darı	125	Fiğ	89	Keten	31
Mısır	14	Burçak	166	Haşhaş	4
Toplam	41,678	Toplam	630	Toplam	302

Tabloya göre toplam istihalat (hububat, bakliyat, sınaî bitkiler) 42,610 tondur. En çok ekilen ürün buğday iken ikinci sırada arpa yer almıştır. Yozgat'ta bu yıl hububat içinde en az üretimin mısır da olduğu görülmüştür. Hububat %97, 81 ile Yozgat tarımın en büyük payına sahiptir. Tahıl ürünlerinden sonra bakliyat ürünleri %1,48'ini oluştururken baklagiller arasında fasulye, mercimek ve burçak ürünleri yaygındır. Bakliyat içinde en fazla pay 215 ton ile fasulyeye aittir. Fasulyeden sonra 166 ton ile burçak gelirken, 8 ton ile en az nohut üretimi yer almıştır. Sınaî ürünleri ise %0,71 ile en az üretimin görüldüğü alan olmuştur. Sınaî bitkilerinin kendi içindeki üretimine bakacak olursak, 155 ton ile en fazla üretim patates olmuştur. Sarımsak ve haşhaş 4'er ton ile en düşük sınaî bitkileri arasında yer almıştır.

Orta Anadolu 1. Tarım bölgesi içerisinde yer alan Yozgat'ta 1934-1938 yılları arasında elde edilen hububat, bakliyat ve sanayi bitkilerinin ton olarak dağılımı aşağıdaki tablo 2.6.'de, tablo 2.6.1.'de ve tablo 2.6.2.'de gösterilmiştir.

²⁸⁰ DİE, 1927 Senesi Zirai Tahriri, Ankara 1930, s.17; Bkz. İstatistik Yıllığı 1930, Zirai Tahrir, s.173.

Tablo 2.6. Yozgat’ın Ekili Alanlara Göre Hububat Dağılımı²⁸¹

Seneler	Buğday	Arpa	Yulaf	Çavdar	Mısır	Toplam
1934	81.360	42.000	435	3.640	121	127.556
1935	40.380	10.450	109	1.750	106	52.795
1936	101.000	48.672	516	3.100	195	153.483
1937	96.800	44.680	528	2.300	210	144.518
1938	96.815	45.105	562	2.335	123	144.840

Tabloya göre ekili alanlar içinde 1934-1938 tarihleri arasında en fazla üretim buğdayda olmuştur. Buğdayda en yüksek üretim 101.000 ton ile 1936 yılında elde edilmiştir. Buğday üretiminde verilen yıllar itibariyle en düşük seviyeyi 40.380 ton ile 1935 yılında yaşamıştır. Bu yıl sadece buğdayda değil hububat, bakliyat ve sınaî ürünlerinde azalma meydana gelmiştir. Muhtemelen bu yıl içinde meydana gelen kuraklıktan kaynaklanmıştır. Yetiştirilen ürünler arasında üretimin en az olduğu ürün ise mısır olmuştur. Tabloda açık şekilde görüldüğü gibi Yozgat’ta tahıl ürünleri yetiştiriciliği ve tahıl grubu içinde ise buğday üretimi büyük yer kaplamıştır.

Tablo 2.6.1. Yozgat’ın Ekili Alanlara Göre Bakliyat Dağılımı (tablo2.6 devamı)

Seneler	Nohut	Fasulye	Mercimek	Burçak	Toplam
1934	88	165	78	1.080	1.411
1935	29	170	19	270	488
1936	71	170	95	1250	1586
1937	100	219	92	1040	1451
1938	95	217	92	1025	1429

²⁸¹ BİGD, *İstatistik Yıllığı 1935/1936*, c.VIII, Ankara, s.214; bu döneme ait İstatistik yıllığında 1934, 1935, 1936 yıllarına ait veriler kullanılmıştır. BİUM, *İstatistik Yıllığı 1938/1939*, c.X, Ankara, s.176; adlı istatistik yıllığında ise 1937,1938 yılına ait Yozgat’ın ekili alanlarına göre “Buğday, arpa, yulaf, çavdar, mısır, nohut, fasulye, mercimek, burçak, patates, kenevir, keten, soğan ve sarımsak dağılımı verilmiştir.

Tablo 2.6.1'e göre Yozgat'ta bakliyat ürünlerinin ekili alanlar içinde en fazla yer alan ürün burçak olmuştur. Burçak üretimi 1935 yılı haricinde verilen diğer yıllarda bin tonun üzerinde hasat elde edilmiştir. Hububatta olduğu gibi bakliyat ürünleri içinde de 1935 yılında azalma meydana gelmiştir. Burçak üretimini fasulye, nohut ve mercimek takip etmiştir. Bakliyat ürünleri içinde en düşük üretimin görüldüğü ürün ise mercimek olmuştur. Mercimek 1934-1938 yılları arasında 100 tonun üzerine çıkmamıştır.

Tablo 2.6.2.Yozgat'ın Ekili Alanlara Göre Sınaî Bitkiler Dağılımı (tablo 2.6devamı)

Seneler	Patates	Kenevir	Keten	Soğan	Sarımsak	Toplam
1934	220	6	78	256	26	586
1935	220	22	-	256	16	514
1936	188	11	-	180	57	436
1937	204	-	-	264	222	690
1938	200	39	8	276	116	639

Tablo 2.6.2'ye göre sınaî bitkileri arasında yaygın olarak ekilen ürün soğan olmuş verilen tarihler arasında soğan üretiminde en yüksek 1934 ve 1935 yıllarında 256 ton ile en düşük üretim 1936 yılında 180 ton ile elde edilmiştir. Soğandan sonra yaygın olarak üretilen sınaî bitkileri arasında patates yer almıştır. Yozgat'ta patates haricinde ki diğer ürünlerin ekimi çok eskilere dayanmamaktadır²⁸². Patatesten sonra ekilen ürünler arasında sarımsak ve kenevir üretimi gelmiştir. Keten yetiştiriciliğine 1935-1936 ve 1937 yıllarında rastlanmamış 1938 yılında ise 8 ton üretilmiştir.

2.1.3. Zirai Tahrir Neticeleri ve Çiftçi Aileleri Nüfusu

İstatistik verileri incelendiği zaman Yozgat'ta 1929 ve 1930 yıllarında 693 adet köy olduğu tespit edilmiştir. 1931 yılında köy sayısının 690'a, 1932 yılında 699'a çıkmış ve sonrasında 1933'te 682'ye 1934'te 681'e ve 1935 yılında ise köy adedinin 647'ye düştüğü görülmüştür. Buna karşın ilde bulunan nahiye sayısı, 1929

²⁸² Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7658.

yılında 6 adet iken yukarıda saydığımız diğer yıllarda ise bu sayı 12 adettir. Aynı tarihlerde Yozgat'ta 3 adet kaza bulunmaktadır²⁸³.

1927 yılında yapılan nüfus sayımında Yozgat ilinin nüfusu 208.628'dir. Aynı yıl tahrir neticelerinde çiftçi ailelerin sayısı 30.411 ve çiftçi nüfusu ise 176.306'dır. Bu sayı Yozgat'ın genel nüfusunun %84,5'ini kapsamaktadır²⁸⁴.

2.1.4. Resmi Kayıtlara Göre Hayvan Miktarı

Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkel yöntemlerle yapılan tarımın yanı sıra hayvancılıkta aynı şekilde iyi koşullarda yapılmamıştır. Bu durumun yarattığı olumsuz sonuçların yanı sıra Anadolu'da uzun yıllar süregelen savaşlar hayvanların telef olmasına neden olmuştur. I. Dünya Savaşı başlamadan önce Anadolu'da 6,9 milyon sığır ve 1,1 milyon at tespit edilmiştir. 1914 yılında toplam koyun ve keçi sayısı 37,2 milyon iken 1918 yılında 22,2 milyona düşmüştür²⁸⁵. Arkasından vukuu bulan Millî Mücadele sonrası Anadolu da 4,1 milyon sığır ve 600 bin at tespit edilmiştir²⁸⁶. Savaşlar sonunda toplam 2,8 milyon hayvan azalmış ve büyük bir tahribata neden olmuştur. Azalan hayvan sayısının ardından diğer bir önemli konu ise hayvan hastalıklarıdır. Devlet Anadolu'da bulunan hayvanları korumak için çeşitli tedbirler almıştır²⁸⁷.

Hayvancılığın tarım ekonomisinde önemli bir paya sahip olmasının nedenleri arasında ekilemeyen arazinin fazla olmasını sayabiliriz. Cumhuriyetin ilk yıllarında ulaşımın gelişmemesi hayvansal ürünlerin ise kolay taşınabilir olması aynı zamanda stoklamaya müsait olması, hayvancılığı sektörde önemli bir pazar haline getirmiştir²⁸⁸.

Cumhuriyet hükümetleri tarafından Ziraat Bankası aracılığıyla çiftçilere dağıtılan kredilerle hayvanların ıslahını yapmak ve çoğalmasına yardımcı olmak için bütçe ayrılmıştır. Bu maksatla ücretsiz damızlık ahırlar kurularak hayvanlara zamanında aşı yapılması ve hayvan hastalıklarının önüne geçilmesi istenmiştir²⁸⁹. Hükümetin tarım sektörünü modern bir yapıya kavuşturma arzusu hayvancılık içinde

²⁸³ BİGD, İstatistik Yıllığı 1935/1936, "Vilayet İtibari ile Kaza, Nahiye Köy Adedi", Ankara, s.55.

²⁸⁴ Yurt Ansiklopedisi, s.7658.

²⁸⁵ Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1994, s.37.

²⁸⁶ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., İstanbul 2010, s.11.

²⁸⁷ Karal, "Türkiye Cumhuriyeti", s.191.

²⁸⁸ Aruoba, "Türkiye'nin Tarımsal Yapısı", s.82.

²⁸⁹ Nuran Dağlı, Belma Aktürk, *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, TBMM Basımevi, c.I, Ankara 1988, s.18.

geçerlidir. Hayvancılığın sağlıklı koşullarda yapılması için inekhaneler, haralar ve aygır depoları açılmıştır²⁹⁰.

İzmir İktisat Kongresinde bulunan çiftçi gruplarınca alınan kararlar arasında hayvan hastalıklarıyla mücadele, göllerde balık üretilmesi konusu konuşulmuştur²⁹¹. Bu dönem hayvanlardan alınan vergi de devletin önemli bir gelir kaynağıdır.

Tablo 2.7.1926-1933 Hayvan Vergisi Geliri²⁹²

Hayvan Vergisi	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933
	14,234	12,629	11,913	13,855	13,857	13,163	11,169	10,731

Hayvandan alınan vergiler içinde en büyük paya Ağnam Vergisi sahip olmuştur. Ağnam Vergisi, Sayım Kanununa göre başlıca koyun, keçi, tiftik keçisi, katır, eşek, öküz-inek, at, aygır, iğdiş, kısarak, manda, deve ve domuz gibi hayvanlardan alınmıştır²⁹³.

1927 yılında yapılan sayıma göre Türkiye’de 29.026.206 büyükbaş ve küçükbaş hayvan bulunmaktadır. Bu sayı 1938 yılına geldiğinde 38.245.120’ye ulaşmaktadır²⁹⁴. Yaklaşık olarak on yılda 10 milyon artış sağlanmıştır.

Türkiye’de hayvancılıkta büyüme yaşanırken Anadolu’nun iç kısımlarında kalan Yozgat da hayvancılıkta gelişme göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayinin gelişmemiş olması ve nüfusun büyük bölümünün köylerde yaşaması tarım ve hayvancılığın ön planda olduğu görülmüştür.

Yozgat’ta büyükbaş hayvanlardan sığır ve manda küçükbaş hayvanlardan koyun ve tiftik keçisi yetiştiriciliği yaygın olarak yapılmış, bölgede hayvansal ürünler yağ ve peynir bol miktarda bulunmuştur²⁹⁵.

²⁹⁰ Karal, “Türkiye Cumhuriyeti”, s.192.

²⁹¹ Ülkel, “Atatürk ve İktisat”, s.84.

²⁹² Yenal, “Cumhuriyet’in İktisat Tarihi”, s.64.

²⁹³ Ali Rıza Gönüllü, “Milli Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı XXXVIII, 2015, s.79.

²⁹⁴ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, c.X, Ankara, s.196.

²⁹⁵ Yalçın, “Yozgat”, s.15.

Yozgat'ta hayvancılık geleneksel şartlarda yapılmıştır. Hayvanlar ilkbaharın ortasından itibaren meralarda otlatılmıştır. Sonbaharın gelmesiyle birlikte hayvanlar ahırlara saman, arpa, yulaf ve küspeyle beslenir²⁹⁶.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat'ta resmi kayıtlara göre bulunan hayvan miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.8. 1929-1938 Yıllarında Resme Tabi Hayvanlar²⁹⁷

	Koyun	Kıl Keçisi	Tiftik Keçisi	Manda	Sığır	Deve	At	Katır	Eşek	Toplam
1929	206.661	92.960	124.020	10.480	92.956	291	4.506	11	14.598	546.483
1930	230.896	62.254	130.266	31.588	98.423	1.144	5.048	52	16.540	576.211
1931	286.789	106.409	163.782	11.685	107.151	780	5.675	43	16.917	699.231
1932	284.613	84.971	160.625	13.684	123.151	491	6.424	13	18.552	692.524
1933	278.646	95.041	147.785	13.626	124.730	539	7.579	19	17.009	685.014
1934	266.977	85.214	124.288	11.761	114.233	396	7.683	34	17.005	627.734
1935	323.076	97.019	132.560	12.768	122.126	541	8.497	27	18.709	715.323
1936	374.930	117.975	160.747	26.052	150.312	396	9.399	16	29.723	869.550
1937	390.246	115.625	151.380	18.286	156.775	461	10.562	30	31.281	874.646
1938	359.961	115.149	137.225	20.632	173.599	429	-	-	-	806.995

Tabloda görüleceği gibi sayısal olarak ilin önemli hayvancılık türü koyundur. Koyun yetiştiriciliğinde meydana gelen artış çiftçilerin koyuna yönelmesiyle gerçekleşmiştir. 1929 yılında Yozgat'ta koyun sayısı 206,661 olarak tespit edilmiş, dokuz yıl sonra bu sayı 153,300 artarak 359,961 koyuna ulaşmıştır. Küçükbaş hayvan arasında keçi yetiştiriciliği de Yozgat'ta önemli bir yere sahiptir.

²⁹⁶ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7664.

²⁹⁷ Hayvanlar İstatistiğine göre 1929 ve 1930 yılına ait; koyun, kıl keçisi, tiftik keçisi, manda, sığır, deve, at, katır ve eşek miktarı için bkz. BİUM, *İstatistik Yıllığı 1931/1932*, c.V, Ankara, s.208; Tabloda yer alan 1931-1938 yılları arasındaki mevcut hayvanların miktarı için bkz. BİUM, *İstatistik Yıllığı 1938/1939*, c. X, Ankara, s.196.

Tiftik keçisi 1929 yılında 124,020 iken 1938 yılında 137,225, kıl keçisi 1929 yılında 92,960 iken 115,149'a yükselmiştir. Yozgat'ın fiziki özellikleri keçi yetiştiriciliği açısından engel oluşturmamıştır. İlin ormanlık alanlarının az olması da keçi yetiştiricilerinin ciddi sorunlarla karşılaşmamasını sağlamamıştır²⁹⁸.

Yozgat'ta yukarıdaki tabloya göre sığır yetiştiriciliği büyükbaş hayvanlar içinde önemli paya sahip olmuştur. Yozgat'ta 1929 yılında sığır sayısı 92,956 iken bu sayı 1938'de neredeyse iki katına çıkmıştır. Manda sayısı da sığırdaki olduğu gibi dokuz yılda iki katına çıkmıştır.

Hükümet tarafından köylüye destek kapsamında dağıtılan hayvanlardan bölgede yaşayan göçmenlerde faydalanmıştır. İl merkezinde bulunan göçmenlere 226 çift hayvan verilirken Boğazlıyan ilçesinde yaşayan göçmenlere 254 öküz, Sorgun'da bulunan göçmenlere 113 çift hayvan ve Akdağmadeni'ndeki göçmenlere 60 çift hayvan dağıtılmıştır²⁹⁹.

1938 yılında Yozgat Türkiye'de koyun yetiştiriciliğinde 14. sırada yer almıştır. İlk sırada 1.640.844 adet koyun bulunduran Konya bulunmaktadır. Türkiye'de 1938 yılında toplam koyun sayısı 17.751.872'dir. Aynı yıl büyükbaş hayvanlar içerisinde önemli yere sahip olan sığır yetiştiriciliğinde Yozgat Türkiye'de 8. sıradadır. Sığır besiciliğinde 1938'te birinci sırada 295.029 sığır ile Kars ili vardır³⁰⁰.

1927 yılının İstatistik verilerinde Türkiye'deki büyükbaş ve küçükbaş hayvan fiyatlarının Yozgat'a yansması aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 2.9. 1927 Yılında Yozgat'ta Hayvan Fiyatları (Kuruş Olarak)³⁰¹

Hayvan	Öküz	Manda	At	Kısrak	Ester	Koyun	Keçi	Tiftik Keçi	İnek	Manda İneği
Fiyat	4000	8000	9000	9000	9000	900	400	700	3000	5000

Tabloya göre büyükbaş hayvan fiyatlarına bakıldığında at, kısrak ve esterinin fiyatları 9000 kuruş, manda 8000 kuruş iken manda ineği 5000 kuruş, öküz 4000

²⁹⁸ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat" s.7665.

²⁹⁹ 15. Yılında Yozgat, s.52.

³⁰⁰ İstatistik Umum Müdürlüğü, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, Ankara, c.10, s.195.

³⁰¹ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1929*, s.129.

kuruş olarak tespit edilmiştir. Küçükbaş hayvanlar içinde koyun 900 kuruş ve keçi 400 kuruştur.

Yozgat'ın toprak özelliği bakımından plato ve dağların fazla yer kaplaması sütünden ve çekici güç olarak kullanılan mandanın ve çekici güç olarak at ve eşeğin³⁰² sayılarında tablo 2.8'e bakıldığında her sene artığı görülmüştür.

Yozgat'ta ormanların büyük bir bölümü Akdağmadeni ve Çayıralan ilçelerinde yer alır³⁰³. Akdağmadeni'nin kuzey kesimlerinde verimli korular vardır. Bulunan korular meşenin hâkim olması sebebiyle yapraklı ormanlar etrafını sarmıştır³⁰⁴. 1935 İstatistik verilerinde Yozgat'ta 95000 hektar (950 kilometre kare) orman sahası mevcuttur³⁰⁵.

2.2. SANAYİ

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin öncelikli hedefleri ekonomik bağımsızlık ve Millî ekonomiye geçmek olmuştur. Cumhuriyetin kurucu kadroları, Anadolu halkının uzun süren savaşlar sonucunda maddi ve manevi olarak zor günler geçirmesi, aynı zamanda tahrip olmuş bir ekonomiyi devralması gibi sebeplerle ekonomide planlı düzenlemeler yaparak hızla kalkınmayı amaçlamıştır³⁰⁶. Öncelikle nasıl bir ekonomik modelin takip edilmesi gerektiği ve uygulanabilirliği konusu tartışılmıştır³⁰⁷. 1923-1929 arası liberal dönem olarak tanımlanırken, 1930-1938 yılları arası devletçilik esas alınmıştır³⁰⁸.

Lozan görüşmelerinin, ekonomik sorunlarında içinde bulunduğu anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğradığı yıllarda 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresinde sanayi grubunun almış olduğu kararlar:

“Koruyucu gümrük vergileri yoluyla sanayinin korunması ve bu sanayi için ithal olunacak mallara bağımsızlık tanınması; sanayinin teşvik edilmesi; ulaştırmada

³⁰² Yurt Ansiklopedisi, “Yozgat”, s.7665.

³⁰³ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.225.

³⁰⁴ Yurt Ansiklopedisi, “Yozgat”, s.7666.

³⁰⁵ BİUM, *İstatistik Yılı 1935/1936*, Ankara, 1935, sayı88, c.8, s.234.

³⁰⁶ Yalçın Acar, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar*, Dora yay., Bursa 2009, s.21.

³⁰⁷ Avcıoğlu, “Türkiye Düzeni”, s.367.

³⁰⁸ Uğur Korum, “1923-1929 Döneminde Türkiye’de İmalat Sanayi ve Sanayi Politikaları,” *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1982, s.71.

*ucuz tarifelerin uygulanması; sanayicilere kredi imkânlarının artırılması ve kolaylıklar sağlanması; sanayi için gerekli elemanlar yetiştirecek teknik okullar açılması*³⁰⁹.”

Avcıoğlu, kongrede Milliyetçi ortamın oluştuğunu, yabancı sermayeye karşı bir düşmanlığın olduğundan ancak yabancı sermaye de olmadan ekonominin gerçek manada gelişmeyeceği düşüncelerinin yaygın olduğunu belirtmiştir³¹⁰. Atatürk kongrede, ekonomiye olumlu katkı sağlayabilecek yabancı sermayenin kurallar dâhilinde izin verilebileceğini dile getirmiştir³¹¹.

Lozan anlaşmasında yer alan kapitülasyonların kaldırılması ve mübadelenin meydana gelmesi ile birlikte, Anadolu’da 900.000 göçmen olduğu tespit edilmiştir³¹². Giden göçmenlerin mesleklerine bakıldığı zaman büyük bir bölümü sanayici, tüccar, serbest meslek ve sanatkârlardan oluşmuştur. Yerine gelen Türk nüfusunun mesleklerinin yine büyük bir çoğunluğu çiftçilik erbabı kişiler olmuştur. Bu durum sanayiye olumsuz yönde etkilerken tarım sektörüne olumlu yönde katkı sağlamıştır³¹³.

Lozan görüşmelerinde Türkiye ekonomisi açısından önemli bir konu da gümrük tarifeleridir. Osmanlı hükümeti tarafından 1916 yılında kabul gören tarifenin 1929 yılına kadar değiştirilemeyeceği aynı oranda kalması konusunda ve bu tarihten sonra Türk devleti tarafından gümrük tarifelerinin yeniden belirlenmesi konusunda anlaşma sağlanmıştır³¹⁴. Ayrıca beş yıl boyunca Türkiye’nin dış politikasında ekonomi görüşmelerini dondurması ve özel durumlar haricinde ihracat ve ithalat yasaklarının kaldırılması planlanmıştır³¹⁵.

1915’te yapılan sanayi sayımında Osmanlı Devleti sınırları içerisinde 14.060 sanayi işçisi çalışmaktaydı. Bu sayımda sadece makineli sanayi kolundaki işçiler sayıldı. 1921 yılında ise esnaf ve el sanayi işyerlerinin de dâhil olduğu sayıma göre 33.085 işçi çalıştıran büyük ve küçük işletme kollarında toplam 76.216 işçi çalışmaktaydı³¹⁶. 1927 yılında yapılan sanayi sayımında 65.245 iş yeri olduğu, bu iş

³⁰⁹ Ülken, “Atatürk ve İktisat”, s.83-84.

³¹⁰ Avcıoğlu “Türkiye Düzeni”, s.346.

³¹¹ Mükerrerem Hiç, “Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüzde Piyasa Ekonomisine”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cumhuriyet Özel Sayısı V, 1998, s.3286.

³¹² Erdal, “Mübadele”, s.61.

³¹³ Korum, “1923-1929 Türkiye’de İmalat”, s.65.

³¹⁴ Yakup Kepenek, Nurhan Kepenek, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001, s. 35.

³¹⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s.44.

³¹⁶ Aydemir, “Cihan İktisadiyatında Türkiye”, s.374.

yerlerinde çalışan kişi sayısının 256.855 olduğu görülmüştür³¹⁷. Gayri safi üretim değeri ise toplam da 432.740 TL'dir³¹⁸. Bu iş yerlerinden %32,5'i sanayi yapısına sahiptir. İş yeri sayısının nüfusa oranında ki yüzdesine bakıldığı zaman sektörün atölye tarzı ve aile tipi küçük işletmeler olduğu anlaşılmaktadır³¹⁹.

Liberal dönemde 1925 yılında “*Sanayi ve Maadin Bankası*”nın kurulması, 1926 yılında “*Sanayi Teşvik Kanunu*”nun çıkarılması ve dönemin kıymetli adımlarından birisi de 1927 yılında “*Alpullu Şeker Fabrikası*”nın açılması olmuştur³²⁰. Sanayinin büyüme hızı yine bu dönem içerisinde, siyasi olumsuzluklarına rağmen ciddi bir ortalama ile yıllık %10,2'ye ulaşmıştır³²¹.

Türkiye Cumhuriyeti 1929 dünya ekonomi buhranına gelmeden evvel ekonomik anlamda olumlu adımlar atmış olsa da istediği seviyeye gelemedi. Bunun altında yatan sebepler arasında Osmanlı İmparatorluğundan devralınan ekonomi yapısı, uzun süren savaşlar sonucu Anadolu halkının maddi anlamda yaşadığı sıkıntılar etkili olmuştur. Devlet bu döneme kadar özel teşebbüsü desteklemeyi seçerken, kendisi direkt olarak ekonominin içinde yer almayı tercih etmemiştir. Doğan Avcıoğlu'na göre; “liberal” ekonomi anlayışı cumhuriyetin ilk yedi yılında gerçek manasıyla uygulanamadı. Devlet elde olmaksızın hatta zorunlu olarak müdahale etmek durumunda kalmıştı³²².

1930'lu yıllardan itibaren özel sektörün sanayileşmede aktif olamaması sonucu faydacı çözüm yollarının arandığı dönemde “devletçilik” kabul görerek yeni ekonomi politikası olarak belirlenmiştir³²³. Devletçilik 1931 yılında Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programına devrimcilikle birlikte girerek parti ilkelerinin dört oktan altı oka çıktığı özellikle vurgulanmıştır³²⁴.

Devletçiliğin gerçek manada başlaması Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı'nın hayata geçirilmesi ile olmuştur³²⁵. Bu plan dâhilinde tekstil sanayii,

³¹⁷ Ayşen Edirneliğil, Müdahaleci Akımlar Bağlamında Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016, s.73.

³¹⁸ Acar, “*Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi*” s.33.

³¹⁹ Özer Çelik, Güner Tuncer, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2007, s.258.

³²⁰ Aydemir, “*Cihan İktisadiyatında Türkiye*”, s.378-379.

³²¹ Boratav, “*Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*”, s.51.

³²² Avcıoğlu, “*Türkiye Düzeni*”, s.445.

³²³ Korum, “*1923-1929 Dönemi Türkiye*”, s.72.

³²⁴ Şerafettin Turan, *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi*, Tüses yay., İstanbul 2000, s.37.

³²⁵ Kepenek, vd., “*Türkiye Ekonomisi*”, s.68.

porcelen-çini sanayii, şeker sanayii, keten sanayii, demir-çelik sanayii, süngercilik, sömük fabrikası, gül sanayii, selüloz ve kâğıt tesisleri yer almıştır³²⁶.

Devletçilik ilkesinin hedefleri doğrultusunda yer alan diğer bir unsurda “Millileştirme” olmuştur. 1933 yılından itibaren ekonomik sorunlara rağmen yabancı menşeli şirketler satın alınmaya başlanmıştır³²⁷. Ağırlıklı olarak demir ve deniz yolunda yapılan Millileştirme hamleleri arkasından belediye hizmetleri ve enerjide de hamleler yapılmıştır³²⁸.

1920’li yılların başından itibaren incelendiğinde Yozgat’ta sanayi geri kalmıştı. Yozgat’ta az sayıda bulunan sanayii sektörünün neredeyse tamamı on kişiden az işçi çalıştıran küçük sanayilerdi. Sadece bir iş yerinde 10’dan çok işçi çalıştırıldığı tespit edilmiştir. Bu işletmecilerin kendi içinde ki dağılımına bakıldığında yine büyük bir bölümü ev tipi küçük işletmelerdir³²⁹.

Bu yıllara kadar Yozgat’ta genel itibariyle iktisadi hayatın büyük çoğunluğu gayrimüslimlerin elinde olduğu hakkında görüşler vardır. Osmanlı döneminden beri Anadolu toprakları içinde yer alan gayrimüslimler ticarete söz sahibi unsurlar olmuştur. Yozgat’ta da diğer vilayetlerde olduğu gibi esnaf ve zanaatkarlığın tüm alanlarında yer almaktaydılar. Gayrimüslimler tarafından faaliyet gösteren meslek grupları şöyledir: kunduracı, şekerçi, terzi, tefeci, manifaturacı, kuyumcu vb gibi esnaf faaliyetleridir. Aynı zamanda eğitim gerektiren mesleklerden; avukat, eczacı ve tabipliğin büyük bir çoğunluğunun gayrimüslimlerin hâkim olduğu görülmektedir³³⁰.

Yozgat ekonomisi Cumhuriyet öncesi ve sonrasında geçen uzun zaman dilimi içerisinde ekseriyetle tarıma dayalı olmuştur. Ancak Atatürk’ün başlatmış olduğu sanayileşme hareketine, Yozgat eşrafi kayıtsız kalmayarak 1923 yılında “Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası”nı kurmuştur fakat Ticaret Odasının kuruluş tarihçesinde 1925 yılında kurulduğu yazmaktadır³³¹. Ticaret ve Sanayi Odası’nın belli bir misyonu vardır. Bu çerçevede Yozgat sanayisinin kalkınmasını sağlamak ve

³²⁶ Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, Olgaç Matbaa, Ankara 1981, s. 44.

³²⁷ Avcıoğlu, “*Türkiye Düzeni*”, s.453.

³²⁸ Boratav, “*Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*”, s. 70.

³²⁹ Yurt Ansiklopedisi, “*Yozgat*”, s.7667.

³³⁰ Celaleddin Şener, “1921-1922 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat ve Çevresinin İdari-Sosyal-İktisadi ve Adli Yapısı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *KÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Kırıkkale 2002, s.108.

³³¹ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.187; bkz. <http://yozgattso.org.tr/tarihcemiz/> (09.12.2018)

bu doğrultuda meslek ahlakını ilk sırada tutulması gerektiğidir³³². Ticaret ve Sanayi Odası'nın ilk başkanı Abdurrahman Uslu'dur. Abdurrahman Bey 1925 yılında başladığı başkanlık görevini 1944 yılında tamamlamıştır³³³.

Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası, ekonominin sıkıntılı olduğu zamanda Yozgat'ta ticareti canlandırmak istemiş ve 1928 yılında oda hakkında mütalaasını neşrederek şehrin içinde bulunduğu durumu da nakletmiştir. *“Yozgad’umuzun içtimai, zirai ve iktisadi ahvali bütün üryanlığıyla meydandadır. Bunu kollarımızın uzun yönleriyle yapmaya çalışır isek memlekete hizmet değil ihanet etmiş oluruz. Binaenaleyh göze çarpan, noksanlığı hissedilen her şey hakkında tetkikatta bulunmak, esbabını araştırmak, aleti tedaviye çalıştırmak vicdani borcumuzu, içtimai, muhiti menfaatimiz iktizasıdır. Memleket bizimdir. Elemlerimiz, saadetlerimiz müşterektir. Bu memleketin derterine reha sunacak, memleketi vatanın umumi çerçevesi içinde mesud bir tekâmüle eriştirmeye çalışacak bizlerden başka kimler olabilir? Şu halde memleketin maddi ve manevi refahını temine matuf fikir serdinden çare araştıran herkes samimi bir hissin muakkibi bir insandır... Tenkitler karşısında asileşmemiz dünkü ser azad hayatın verdiği bir terbiye ilhamıdır. Tenkit samimi oldukça ondan korkmayarak tahammül etmeye, ona alışmaya, içtimai işlere ait efalimizin daima bir murakabeye tabi olduğuna kanaat edilmelidir³³⁴.”* Yozgat Ticaret Odası gazeteye verdiği demeçle Yozgat'ın ticari anlamda eksiklerinin belirlenmesi konusuna dikkat çekmiş ve bu eksiklerin samimi bir şekilde dile getirilmesi Yozgat halkının menfaatine uygun olacağından bahsetmiştir.

İstatistik verilerine göre 1927 yılında yapılan sanayi sayımına göre Yozgat'ta tespit edilen işyerleri ve çalışan kişiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

³³² Yozgat İl Yıllığı 1973, s.187.

³³³ Yozgat Ticaret ve Sanayi Odası, <http://yozgattso.org.tr/eski-oda-baskanlarimiz/> (09.12.2018)

³³⁴ Yeni Yozgad Gazetesi, 18 Nisan 1928

Tablo 2.10.Yozgat'ta Bulunan İşyeri ve Çalışan Kişi Sayısı³³⁵

Sektörler	İşyeri Sayısı	Çalışan Sayısı
Sanayii İstihraciye(Maden Çıkarma)	6	13
Ziraat, hayvan, balık ve av mahsulât sanayii	116	271
Ağaç Ürünleri Sanayii	31	58
Kâğıt ve Karton Sanayii	8	12
Maden, Maden İşletmesi ve Makine Sanayii	134	293
İnşaat Sanayii	1	7
Kimya Sanayi	3	4
Sanayii Nesciye (Dokuma)	40	93
Diğer Sanayii Dalları	1	7
Toplam	340	759

Tablodan da görüldüğü gibi Yozgat'ta ki sanayi sayımı mevcut durumu ortaya koymuştur. Yapılan sayımda ev sanayisi haricinde şehirdeki tüm sanayi gruplarına yer verilmiştir. Toplam işyeri sayısı 340 ve işçi sayısı 759 olarak tespit edilmiştir. Buna göre mevcut işyerleri başına en fazla 3 işçi düşmüştür. Sektörler arasında en fazla işyeri maden, maden işletmesi ve makine sanayisine ait 134 işyeri ile birinci sırada yer almış ve bu işyerlerinde 293 kişi çalışmıştır. İkinci sırada ziraat, hayvan, balık ve av mahsulât sanayisi olup burada 116 işyeri ve 271 çalışan kişi yer almıştır. Dokuma sanayisine ait 40 işyeri ve 93 çalışan kişi, ağaç ürünleri sanayisinde 31 işyeri ve 58 çalışan kişi, kâğıt ve karton sanayisinde 8 işyeri ve 12 çalışan kişi, maden çıkarma bünyesinde 6 işyeri ve 13 çalışan kişi yer almıştır.

1927 yılı istatistik veriler neticesinde anlaşıldığı üzere işyerlerinin küçük ölçekli olduğunu söyleyebiliriz. Çalışanların büyük çoğunluğu maden işletme ve tarıma dayalı sanayi gruplarında yer almıştır. Şehirde inşaat sanayisinin gelişmediğini sadece bir iş yerine ve buna istinaden 7 çalışan kişi tespit edilmiştir. 1927 sayımından anlaşıldığı üzere mevcut işyerlerinin %39,4'ü, çalışan kişilerin %

³³⁵ İstatistik Umum Müdürlüğü, *1929 İstatistik Yıllığı*, s.144.

38,6'sı maden sektörü, arkasından %34,1 ile tarım sanayi ve % 11,8'ini ise dokuma sanayi izlemiştir³³⁶.

2.2.1. Yozgat'ta Mevcut Elektrik Şirketi

Yozgat'ta mevcut elektrik fabrikaları hakkında 1929 istatistik verileri incelendiği zaman bir tane elektrik şirketi bulunmaktadır. 1932 yılındaki verilerde aynı şekilde bir tane elektrik şirketinin olduğu görülmektedir. Fakat 1929 yılına ait olan elektrik fabrikası “şirketler tarafından işletilen” grup içerisinde yer alırken, 1932 yılında ki istatistik verilerini incelediğimizde şehirde bulunan elektrik fabrikası “belediyeler tarafından işletilen” grup içerisinde yer almaktadır.

Tablo 2.11.Yozgat'ta Bulunan Elektrik Fabrikası³³⁷

Yıl	Şirketler Tarafından İşletilen	Belediyeler Tarafından İşletilen	Eşraf Tarafından İşletilen
1929	1	-	-
1932	-	1	-

Elektrik şirketinin Yozgat'ta nasıl vuku bulduğu 11 Mayıs 1927 yılında yayınlanan Yeni Yozgad Gazetesi'nin haberinde:

“Belediyemiz iki sene evvel şehrimizin elektrikle tenviri için muhterem tüccarlarımızdan Nizamzadelerle bir mukavele akt ederek celp edilen motor vesaire ile basit bir elektrik tesisatı meydana getirmişti. Yapılan tesisat şehrin umumi ihtiyacını temin edemeyecek bir halde olduğu için belediye ilerde daha esaslı bir teşkilat meydana getirmek emeliyle muvakkaten mevcut tesisatı tadil edilmişti. Elektrik tesisatı için gerek belediyenin kendi bütçesinden ayırdığı, gerek muhasebe-i hususiye ile Nizamzadelerin vermiş olduğu para son zamanda kâfi mukaddere balığ olduğundan tesisatın bir an evvel ikmaliyle şehrimizin bu medeni ziyade istifadesi nazar-ı dikkate alınmıştı³³⁸” şeklinde yer almıştır.

Yozgat halkı için önemli bir kazanım olan elektrik santrali belediye öncülüğünde şehrin eşraflarından Nizamzadeler ile birlikte kurulmuştur. Yozgat'a

³³⁶ Yurt Ansiklopedisi, “Yozgat”, s.7667.

³³⁷ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, Türkiye’de Mevcut Elektrik Fabrikaları, s.233.

³³⁸ *Yozgad Gazetesi*, 11 Mayıs 1927

kazandırılan bu kıymetli eser 220 volt ve cereyanlı bir elektrik fabrikasıdır³³⁹. Fabrikada üç kişinin iki sene boyunca elektrik tesisatı hakkında donanımlı şekilde yetiştirilmesi, elektrik işlerini tam manasıyla öğrenmesi ve açılan elektrik fabrikasının bu kişilerce idare edilmesi kararlaştırılmıştır³⁴⁰.

Yozgatlılar için elektrik kıymetli bir yere sahipti fakat halk elektrik fiyatlarının yüksekliğinden dolayı şikâyet etmektedir. 1935 yılında belediye tarafından dağıtılan elektriğin hem halkın gereksinimlerine yetecek miktarda olmaması hem de elektriğin kilovat fiyatının 30 kuruş olması halkta memnuniyetsizlik oluşturmuştur³⁴¹. 23 Kasım 1937 tarihinde CHP Genel Sekreterliğine yazılan dilekçede, cumhuriyet bayramı kutlamaları sırasında Yozgat merkeze elektrik tesisatının açılışı yapıldığı bildirilmiştir³⁴².

2.2.2. Yozgat'ta Kibrit İstihsalatı Miktarı

1929 yılına kadar serbest olan kibrit sanayi, bu tarihten sonra imal, ithal ve satış işlemleri devlet gelir sağlamak amacıyla tekeline almıştır³⁴³. Devlet tekelleştirme işlemi için öncelikle açık artırma yoluna ihale açmıştır. Kibrit sanayii Avcioğlu'na göre; "*Belçikalı şirket'e, Chester Emin aracılığıyla De Bodt'a verilmiştir.*" Vehbi Emre Yıldırım'a göre; "*kibrit sanayi açık artırma usulü ihaleye çıkartılarak ihaleyi Belçikalı Flandr Şirketi kazanmıştır ve şirket, sermayesinin %50'si yerli ve çalışanların yarısı Türk olan 600 bin liralık şirket kurmuştur*³⁴⁴." 1924 yılında çıkarılan Muvazene-i Umumiye Kanunu'na göre 1925 yılından itibaren tacirlerin elinde bulunan kibritlere ücretleri ödenmek koşuluyla el konulmuştur³⁴⁵.

Aşağıdaki tabloda Yozgat'ta 1927-1937 yılları arasında Kibrit İhisarında tüketilen kibrit sayısı, sandık sayısı ve nüfus başına çöp sayıları gösterilmiştir.

³³⁹ 15. Yılında Yozgat, s.9.

³⁴⁰ Dikmen, "Yeni Yozgat" s. 200.

³⁴¹ Yozgad Gazetesi, 14 Ağustos 1935

³⁴² BCA:30.10.0.0/159.113.16

³⁴³ Avcioğlu, "Türkiye Düzeni", s.414.

³⁴⁴ Vehbi Emre Yıldırım, "1923-1938 Yılları arasında Türkiye'de Sanayi Alanında Özel Sektör Devlet İlişkilerinin Tarihi ve Ekonomik Açından Analizi", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkulâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 2014, s.89.

³⁴⁵ Sinan Demirbilek, "Tek Parti Döneminde İhisarlar (1923-1946)", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, c.12, sayı 24, 2012, s.210.

Tablo 2.12.Yozgat'ta Kibrit İstihsalatı³⁴⁶

Seneler	Sandık Sayısı	Nüfus Başına Çöp Sayısı
1927	58	104
1928	67	80
1929	62	74
1930	74	88
1931	66	78
1932	48	57
1933	54	65
1934	68	115
1935	97	92
1936	130	124
1937	176	168

2.3.ULAŞIM

2.3.1. Cumhuriyet Öncesi Ulaşım

Uzun yıllar süren savaşlar bir ülkenin ulaşımını olumsuz yönde etkilenmesini sağlar. Ulaşım çeşitleri (karayolu, demiryolu) yine bir devletin savunmasına katkı sağlayan araçtır. Güven ve asayişin sağlanmasında ulaşım imkânların çeşitliliği ve zenginliği en önemli unsurdur³⁴⁷. Yine ulaşım imkânlarının istenilen seviyede olması devletlerin birbirleri ile olan etkileşiminin artmasına uygun ortam oluşturur. Ulaşımın sağlıklı şekilde yapılabilmesi için yolların engebesiz olması ve aynı zamanda yol mesafesinin en aza indirilmesi gerekir³⁴⁸.

Türklerin uzun süreden beri yurt edindiği Anadolu toprakları, ulaşım açısından zengin bir duruma sahiptir. Osmanlı Devleti ulaşım faktörünü daha çok savaşlar nedeniyle önemsemiştir. Askerin, savaş menziline en kısa sürede

³⁴⁶Başbakanlık İstatistik Yıllığı, 1936-1937, Devlet Basımevi, c.IX, sayı 115, s.373.

³⁴⁷Afet İnan, *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015 s.373.

³⁴⁸Erdal İnce, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Karayolu Ulaşımına Genel Bir Bakış ve Köyde Ulaşım", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırma Dergisi*, 2012, S.24, c.12, s.172.

yerleşmesini sağlamak öncelikli hedefler arasında yer aldığı için ekonomik nedenlere dayalı ulaşım anlayışı Osmanlı Devleti'nde geç fark edilmiştir. Modern, konforlu ve hızlı ulaşımı gerçekleştirmek için ilk ciddi adım 1866 yılında “*Turuk’u Muabir Hakkında Nizamname*” ile yürürlüğe girerek karayolları politikası oluşturulmuştur. Buna göre karayolları yapımını yürütmek maksadıyla örgüt kurulmuş, bakım ve onarım teknik kurallara bağlanmıştır³⁴⁹.

Osmanlı Devlet yöneticileri ve aydınları da ulaşımın çağdaş seviyede olması için Avrupa’daki ulaşım alanında yaşanan değişim takip edilerek, konu hakkında raporlar hazırlanmıştır³⁵⁰. II. Abdülhamit döneminde ivme kazanan ulaşım sektöründe demiryolunda büyüme yaşanmıştır. Sivas valisi Halil Rıfat Paşa 1882-1885 yılları arasında Sivas’ta 927 km yol yapmıştır. Demiryoluna önemin arttığı bu dönemde bazı bölgelerde ki demiryolu hatları İngiliz ve Alman şirketlerine verilmiştir. Bağdat demiryolu projesini Almanlar almıştır bu durum diğer devletlerinde Osmanlı topraklarında ayrıcalık elde ederek ticaret yapma hırsını artırmıştır. ABD’nin de bu dönemde imtiyazlar almak için girişimlerde bulunması, ülkede çıkar çatışmalarının yaşanmasına hız vermiştir³⁵¹.

Türkiye Cumhuriyet’in kurulduğu sırada ülke de ulaşım imkânlarının varlığından söz etmek mümkündür. Fakat bu yolların büyük bir bölümü kullanılabilir durumda değildi. Zaten Osmanlı’dan miras kalan bu yollar aslında göç, kervanlar, iç ve dış göçler, aynı zamanda Osmanlı askerlerinin, güzergâh üzerindeki toprakları uzun süre kullanması ile yola dönüşmüştü. Bu yolları her mevsim sağlıklı bir şekilde kullanmak mümkün değildi. Kış aylarında toprakların çamur durumuna gelmesi ulaşımı olumsuz yönde etkilerken aynı zamanda ekonomide de durgunluğa neden oluyordu³⁵². Osmanlıda uzun süren savaşlar, ekonomik ve siyasi sebeplerden dolayı ihmal edilen ulaşım konusunda Cumhuriyet döneminde özellikle de demiryolları için kıymetli yatırımlar yapılmıştır³⁵³.

Cumhuriyet ilan edilmeden önce mecliste bulunan “*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*” 9 maddelik seçim beyannamesi yayınladı aslında bu

³⁴⁹ Alptekin Müderrisoğlu, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998, s.169.

³⁵⁰ Musa Çadırcı, “Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı”, *DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, c.15, sayı 26, Ankara 1980, s.153

³⁵¹ Sevilay Özer, “Chester Projesinin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansımaları”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, s.288.

³⁵² İskender Yılmaz, “Milli Mücadele’de Ulaşım”, *Atatürk Dergisi*, c.I, sayı III, Erzurum 1989, s.103.

³⁵³ Hiç, “*Türkiye Ekonomisi*”, s.544.

beyanname seçimler için hazırlanan vaatlerin ilki olma özelliğini taşıyordu. Beyannamenin 5. Maddesinde “İvedilikle demiryolları yapımı için uygulamaya geçilmelidir” yazılmıştır³⁵⁴. Genç cumhuriyet kadroları demiryolunun yaygınlaşmasını öncelikli hedefler arasında tutmuş ve ilk ciddi adımlarda demiryolu için atılmıştır. Bu doğrultuda 24 Mayıs 1924 yılında 506 sayılı kanun gereğince yabancı sermayeciler elinde bulunan demiryollarını Millîleştirerek Türk ekonomisine kazandırılmıştır³⁵⁵. Demiryolunun yaygınlaştığı yıllar ise 1927-1939 yılları arasında olmuştur. Bu dönemler arasında demiryollarının önemini vurgulamak adına “*demiryolu demek, devlet demektir*” ilkesi benimsenmiştir. Türkiye’yi demir ağlarla örme projesi bir hedef olarak . Devletçilik politikasının uygulandığı en başarılı alanlardan birisi “ulaşım” olmuştur³⁵⁶. Haberleşme ve ulaşım sektörüne bağlı birçok şirket yabancıların elinde bulunmaktaydı, şirketler devletin başlattığı Millîleştirme politikası çerçevesinde satın alınmıştır³⁵⁷.

Cumhuriyet dönemin ulaşım alanında yürürlüğe koyduğu bir başka uygulama da 1925 yılında çıkarmış olduğu 542 sayılı “*Yol Mükellefiyeti Kanunu*” oldu. Kanuna göre; “*öğrenciler, silâh altında bulunanlar maluliyeti kanıtlılar, yoksullar ve 6’dan çok çocuğu olanlar dışındaki, 18-60 yaş arasında bulunan tüm erkekler, yılda 6-12 yol inşaatında çalışacaklar, ya da karşılığı olan parayı verecekler*”³⁵⁸. Bu kanunun arkasından 22 Haziran 1927 tarihinde çıkarılan “*Tevhid-i Turuk Kanunu*” izlemiştir³⁵⁹. 2 Haziran 1929 tarihinde 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu kabul edilmiştir³⁶⁰.

Yozgat vilayetinde ulaşım aracı olarak cumhuriyet döneminde hareketlilik kazanan karayolu ve demiryolu olmuştur. Cumhuriyet öncesinde işlek güzergâh noktalarına baktığımızda; “*İstanbul, İznik, Geyve, Göynük, Beypazarı, Ankara, Kırşehir, Kayseri, Sivas ve Ankara, Yozgat, Akdağmadeni, Sivas*” bu yollar ikinci

³⁵⁴ Turan, “*Cumhuriyet Halk Partisi*”, s.21-22.

³⁵⁵ Altınok, “*Karayolları Demiryolları*”, s.77.

³⁵⁶ Serpil Kahraman, “(1929-1939) İktisadi Devletçilik ve Sanayileşme Politikaları” yayınlanmamış yüksek lisans tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul, 2005, s.73.

³⁵⁷ Eroğlu, “*Atatürk ve Devletçilik*”, s.40.

³⁵⁸ Metin Aydoğan, *Türkiye Üzerine Notlar: 1919- 2015*, Pozitif yay., İstanbul 2015 s.99.

³⁵⁹ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Bayındırlık Faaliyetlerine Bir Örnek: Tarihi Köprülerin Bakım ve Yeni Köprülerin İnşa Çalışması”, *3. Köprüler Viyadükler Sempozyumu*, Bursa 2015, s. 116.

³⁶⁰ *Resmi Gazete*, 12 Haziran 1929, S. 1214. Şose: Genellikle taş kırıkları üzerine kum döşenip silindir geçirilerek yapılan yol; Bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara 2011, s.2230.

derece yollarla, kaza ve merkezlere bağlanmıştır ³⁶¹ . Yozgat ve çevresinde demiryolunun kullanılmadığı zamanlarda ulaşım karayolu ile gerçekleşmiştir. Bir noktadan başka bir noktaya gidiş- dönüş mesafeleri kilometre kullanımı bugünün şartlarında yol uzunluğunun tam olarak denk gelmeyeceği düşünülerek saat olarak hesaplanması uygun görülmüştür. Bu durum göz önüne alınarak Yozgat'ın kazalarına ve nahiyelere uzaklığı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.13.Yozgat'ın Kaza ve Nahiyelere Olan Uzaklığı³⁶²

Yozgat Merkez (Saat)	Kaza	Nahiye	Adı Geçen Kaza ve Nahiye
18	Boğazlıyan		
13	Sungurlu		
18	Çorum		
24	Maden		
6		Sorgun	Yozgat'a Bağlı
7		Hasanabad	
6		Kızılkoca	
26		Akdağ	Boğazlıya'a Bağlı
9		Sungurlu	Sungurlu Kazası
64		KarahisarBehramşah	Maden Kazasına Bağlı

Tabloya göre Yozgat'ın ilçeleri arasında ki mesafeye bakıldığı zaman Maden ilçesi 24 saatlik süre ile en uzak ilçe arasında yer almıştır. Boğazlıyan ve Çorum kazası eşit uzaklıkta olup ikisi de 18 saat, en yakın kazası konumunda olan Sungurlu 13 saat mesafededir. Merkez nahiyelerin uzaklıklarına bakıldığında, en yakın mesafede Yozgat'a bağlı Sorgun nahiyesi 6 saat, Kızılkoca nahiyesi 6 saat uzaklıktadır. Tabloya göre en uzak mesafede Maden Kazasına bağlı Karahisar

³⁶¹ Efdal As, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2013, s.32.

³⁶² Ceylan, "Vilayet Salnamelerinde Yozgat", s.70.

Behramşah nahiyesi 64 saat uzaklıkta yer almıştır. Boğazlıyan'a bağlı Akdağ nahiyesi de 26 saat mesafededir.

Yozgat'ın çevresindeki vilayet merkezlerine olan uzaklığı ise şu şekildedir; Kayseri'ye olan uzaklığı 30 saat, Kırşehir'e 18 saat ve Ankara'ya olan uzaklığı 36 saat mesafededir³⁶³.

Kolağası Bafralı Yanko'nun "Yozgat Seyahatnamesi" Yozgat'ın yolları hakkında bilgi vermiştir. Bu seyahatname Yozgat için oldukça değerlidir. Çünkü ilk kez bir seyyah sadece Yozgat'ı görmek için gelmiştir. Seyahatnamesi İstanbul'a döndükten sonra 1866 yılında kitap olarak basılmıştır. Yozgat'a yaptığı gezi sırasında Yanko, şu bilgileri verir: "*Yozgat'ın en işlek iskelesi olan Samsun'dan çıkarılır. Vaktiyle bin türlü zahmetle at veya katır üzerinde on üç günde varılamayan Yozgat, bugün çok rahat bir şekilde altı günde istenilirse beş günde ulaşılır. Bu kolaylık velinimetimiz padişahımız hazretlerinin istekleri üzerine her bölgenin birbirine bağlanması için yollar yapılmasındadır. Bu yollar ve yollardaki güvenliği gören bir Osmanlı'nın her adım başında sevgili padişahına can ve gönülden teşekkür etmemesi mümkün değildir.*" Yanko seyahatnamesinde Ankara'da olan tren yolunun Yozgat'a kadar uzanması halinde Yozgat'ın ticaret noktası haline geleceğini de söylemiştir³⁶⁴.

2.3.2. Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Ulaşım

Cumhuriyet döneminde en önemli ulaşım güzergâhlardan birisi Ankara-Sivas karayolunun üzerinde yer almıştır³⁶⁵. Ankara- Yozgat arası karayolu mesafesi, 225 kilometre olup bu yolun sadece 26 kilometresinde şose yapılmış ve yol genel olarak bakımsız durumdadır. Yozgat- Sivas arası da 233 kilometre³⁶⁶, Yozgat-Çorum 32 kilometre, Yozgat- Kayseri 125 kilometre, Yozgat-Akdağmadeni 104 kilometre, Yozgat- Çiçekdağı 45 kilometre, Yozgat- Sungurlu 35 kilometre mesafededir. Bu güzergâhlarda kullanılan karayolu genellikle bozuk satıh, bakımsız ve düzensizdir. Bu nedenle karayolu yenileme çalışmaları için aktarılacak bütçe miktarı oldukça önemli olmuştur³⁶⁷.

³⁶³ Ceylan, "Vilayet Salnamelerinde Yozgat", s.71.

³⁶⁴ Taha Niyazi Karaca, "Bafralı Yanko'nun Seyahatnamesi", *Yozgat Gündem Dergisi*, 2006, s.22.

³⁶⁵ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7671.

³⁶⁶ Koç, "Bütün Yönleriyle Yozgat", s.106.

³⁶⁷ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.237.

Ankara- Kayseri³⁶⁸ demiryolu Yozgat merkezden geçmemektedir. 1930 yılında faaliyete açılan ve 130 kilometre uzunluğuna sahip olan demiryolu üzerinde 10 tane istasyon bulunmaktadır³⁶⁹. Kayseri istikametinde hareket eden tren öncelikli olarak Yozgat'a bağlı Yerköy ve Şefaati istasyonlarından geçerek Fakılı'ya ve sonrasında ise Kayseri'ye ulaşmaktadır³⁷⁰.

Şehirlerarası yollar üzerinde ve Yozgat sınırlar içindeki köprülerin, menfezlerin ve mevcut şebekenin durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2.14. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Yozgat'ta Yol, Köprü ve Menfezleri Sayısı³⁷¹

Yol				Köprü		Menfez
Yolun Cinsi	Mevcut Şebeke Uz.	Sert Satih Şose	Yumuşak Satih	Ahşap Köprü	Taş Köprü	
Devlet ve İl Yolu	341 km	116 km	225 km	22	10	51
Köy Yolu						

1920'li yıllarda Yozgat karayolunda geçiş menfez ve köprüleri mevcuttur. Yozgat- Ankara yolunda 1 kârgir köprü, 3 ahşap tabliyeli köprü, 24 menfez bulunmakta bu yolun sadece 26 kilometre uzunluğundaki mesafe şosedir. Yozgat-Boğazlıyan yolunda 8 büyük taş köprü 4 ahşap tabliyeli köprü, 12 menfez yapılmış, bu güzergâhın 30 kilometresi şose yol olarak kullanılmakta ise de çok kötü durumdadır. Yozgat'tan istikametinde ise 1 taş köprü, 12 ahşap tabliyeli köprü, 15

³⁶⁸ "I. Dünya Savaşında yapımına başlanan, Milli Mücadele Dönemi yapımı sürdürülerek 127 km. ye ulaşan ve Ağustos 1919 da işletmeye açılan Ankara- İzzettin dar hat demiryolu, bu dönemde normal hatta dönüştürülmüş ve 10 Ekim 1924'te yapımına başlanmıştır. Hattın Yahşihan'a [Yahşihan 1 Mart 1924'te vurulan ilk kazma ile çelik yollarla yurdu örmenin ilk duraklarından biri oldu. 1925 yılında bitirilen Yahşihan Cumhuriyetin ilk istasyonu olarak tarihte yerini aldı: Nazmi Kal, Ekonomi Tarihi, TOBB, s.109. http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/268/108_114.pdf (24.12.2018)] kadar olan 86 km.lik kısmı 17 Nisan 1925'te, Yahşihan- Yerköy arası 115 km.lik kısım ise 20 Kasım 1925'te hizmete girmiştir." Bkz; Efdal As, "Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları", s.98.

³⁶⁹ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7671.

³⁷⁰ Peker, "Yozgat Şehir Coğrafyası", s.50.

³⁷¹ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.237; bkz. 15. Yılında Yozgat, s.44.

menfez bulunmakta ve yol çok kötü durumdadır. 60 kilometre uzunluğunda şose vardı. Yozgat- Çorum yolu üzerinde ise 3 adet ahşap tabliyeli köprü bulunmuştur³⁷².

1 Ocak 1930 yılına ait istatistik verilerine göre Yozgat'ta;

10 beygir kuvvetinde 3 adet, 11-20 beygir kuvvetinde 3 adet, 31 ve fazlası beygir kuvvetinde 1 adet olmak üzere toplam 7 adet otomobil vardır. Ayrıca;

11-20 beygir kuvvetinde 3 adet, 31 ve fazlası beygir kuvvetinde 6 adet toplamda ise 9 adet yük otomobil bulunmaktadır³⁷³. Yük otomobili, harici otomobiller kuvvetle muhtemel devlete ait araçlardır.

2.3.3. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'a Yapılan Yollar ve Köprüler Miktarı

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, Yozgat'a ziyaretinin ardından Yozgat için yapılmasını uygun gördüğü işler ve bu konudaki talimatları: *“Yozgat'ın imar yolunda ilerlemesi için her şeyden önce Yozgat-Yerköy yolunun asfalt yapılması, Çamlığın dışarıdan ziyaretçi çekecek bir hale getirilmesi için ihtiyaca kâfi binalar yapılması, Çamlıkta kendilerinin de bir köşk yaptırmak istediklerini, kaplıcaların medeni ve asri ihtiyaçlara göre ıslahı idi³⁷⁴.”* Özellikle turizm geliri için yolların önemine değinmiştir. Bu bağlamda cumhuriyetin ilk yıllarında yol tamirine önem verilmiştir.

³⁷² 15. Yılında Yozgat, s.44; Bkz Fadime Ceylan Cavcav, “Vilayet Salnamelerinde Yozgat”, s.72-76-77.

³⁷³ İstatistik Yıllığı 1930, s.409.

³⁷⁴ Göksoy, “Atatürk ve Yozgat”, s.26.

Tablo 2.15.Yeniden Yapılan ve Tamir Edilen Yollar³⁷⁵

Yolların Uzunluğu (kilometre)		
	Yeniden İnşa Edilen/Temdit Edilen	Tamir/İslah Edilen
1928	10	8
1929	-	?
1930	-	14
1931	-	-
1932	1	12
1933	-	6
1934	-	5

Tablo incelediğinde 1928 yılında Yozgat'a 10 km ve 1932 yılında ise 1 kilometre yeni yol yapılmıştır. Verilen tarihler arasında Yozgat'a daha çok yolların tamiri yapılmıştır. 1928'de 8 km, 1930'da 14 km, 1932'de 12 km, 1933'te 6 km, 1934'de ise 5 km yol tamir edilmiştir. 1929 ve 1931 yıllarında yeni yol yapımı ve herhangi bir tamirat yapılmamıştır.

Tablo 2.16.Yeniden Yapılan ve Tamir Edilen Köprüler Adedi³⁷⁶

Köprüler Adedi		
	Yeniden İnşa Olunan	Tamir/ İslah Olunan
1928	15	-
1929	4	-
1930	23	2
1931	-	-
1932	12	2
1933	1	10
1934	-	6

³⁷⁵ İstatistik Yıllığı 1935, "Nafia", s.608.

³⁷⁶ İstatistik Yıllığı 1935, "Nafia", s.610.

Tablo incelediğinde Yozgat'ta yeni köprü inşası, tamir çalışmalarına göre daha fazla yapılmıştır. En fazla köprü'nün 1930 yılında 23 adet yapıldığı tespit edilmiştir. 1928 yılında 15 adet, 1929'da 4 adet, 1932'de 12 adet ve 1933 yılında 1 adet yeni köprü yapılmıştır. Verilen tarihler arasında 1931 yılında yeni köprü inşası veya tamir işlemi olmamıştır. 1933 yılında 10 köprü tamir edilirken, 1934'te 6, 1930 ve 1932'de ikişer adet köprü tamir edilmiştir.

1928-1934 yılları arasında yeni yolların inşasının yapılması yerine var olan yollar tamir edilmiştir. Köprülerde ise mevcut köprülerin ıslahından çok yeni köprüler yapılmıştır. Aynı dönem içerisinde memleketin çeşitli yollarında yapılan işlemler şöyledir: 166000 metreküp toprak kazıyı doldurmaları için 27000 metreküp kaya kazıları yapılmıştır. Şose yol uzunluğu 197 kilometreye çıkarılmıştır. Üzeri taş betonarme kapaklı ve kemerli menfezlerin sayısı 90 olmuştur. Bunlardan başka 999 metreküp istinat duvarı da yapılmıştır. Yollar üzerinde ise 3 tane tamirat barakası vardır³⁷⁷. 1934 yılında Yozgat'ta imar komisyonu toplanarak imar planlaması hakkında aldığı kararlar:

- 1) *“Yerköy'den gelen yolun İsmet Paşa Okulu karşısındaki saha ile genişletilmesi,*
- 2) *Çamlığın imar ve iki taraflı yayılması için bir uzman çağırılması ve Çamlık yolunun karayolu olarak yeniden yapılması,*
- 3) *Yozgat- Çamlık, Yozgat- Yerköy, Yozgat-Sorgun ve Terzili kaplıcaları arasında bir nakliye şirketi kurulması³⁷⁸”.*
- 4) *“Boğazlıyan- Çekerek şosenin ikmali,*
- 5) *Boğazlıyan- Çayıralan yolunun yapılması³⁷⁹”* kararını almıştır.

1935 yılında yapılması planlanan yol çalışmaları: Boğazlıyan- Fakıllı yoluna iki köprü ve cavlak köprüsü, Sarı Hacılı varyant yolunda geçit ve köprü imarı, İncirli bağlarındaki köprülerin inşası ve yol faaliyetlerini hızlandırmak için üç silindir alınması planlanmıştır³⁸⁰.

³⁷⁷ 15. Yılında Yozgat, s. 44.

³⁷⁸ Büyükbaş, “Yozgat Sosyal Tarihi”, s. 20.

³⁷⁹ BCA:490.01/63.241.5-5

³⁸⁰ Muhammed Sarı, *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar - İskân Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2015, s.470.

Yozgat- Yerköy, Boğazlıyan- Fakıllı istasyon yolları sanayi imalatı kargir ve betonarme olarak bütünüyle şose halindedir. Genel olarak iyi halde olan yollar, tamire ihtiyaç duyulan alanlarda çalışılmıştır. Yozgat- Sorgun, Akdağmadeni- Sivas güzergâhı ile Yozgat- Çorum yolu bütünü ile şoselidir. Ancak bu yol üzerinde 9 adet kargir köprü kalmıştır. Bunlarda en kısa zamanda betonarme şeklinde tadilat yapılmıştır³⁸¹.

Yozgat valiliği bu dönemde yol faaliyetlerine aksamaması için kıymetli çalışmalar yapmıştır. Yozgat genelinde gerçekleştirilmeye çalışılan bozuk yolların bir an önce düzeltilmesi daha konforlu hale getirilmesi için muhasebesinden özel bütçe ayrılmıştır³⁸².

Tablo 2.17.Devlet ve Hususi İdare Bütçelerinden Harcanan Para³⁸³

	Hususi İdari Bütçesi	Devlet Bütçesi
1928	132.000 TL	-
1929	24.000 TL	-
1930	71.000 TL	-
1931	35.000 TL	-
1932	33.000 TL	-
1933	82.000 TL	-
1934	141.000 TL	-

Tabloya göre hususi idari bütçesinden 1928’de yol ve köprü çalışmaları için 132.000 TL ayrılmıştır. 1929 yılında ise bu rakamın çok daha altında 24.000 TL ayrılmıştır. Bütçeden ayrılan paranın düşmesi muhtemelen 1929 yılında meydana gelen krizin etkisi olmuştur. 1930 yılında 71.000 TL ile artış olsa da 1931’de 35.000 TL ve 1932 yılında ise 35.000 TL’ye düşmüştür. 1933 yılında 82.000 TL ve 1934 yılında 141.000 TL yol ve köprü çalışmaları için ayrılmıştır.

³⁸¹ 15. Yılında Yozgat, s.44-45.

³⁸² Sarı, “İmar-İskân”, s.469.

³⁸³ İstatistik Yıllığı 1935, s.612

1936 yılında Yozgat vilayetinin Boğazlıyan-Fakılı yolunda yapılacak 28,667 lira tutarında keşifli şose inşaatı için kanuni hükümler dairesinde vilayetçe iki defa açılan eksiltme³⁸⁴ usulüne göre de isteklilerin çıkmaması hatta söz konusu inşanın bir ay içinde pazarlıkla dahi bitirilemediği anlaşılmıştır. Ancak bahsi geçen şose inşasının 2490 sayılı kanunun (e) fıkrasına göre şosenin emaneten yaptırılmasına Nafia Vekilliği ve Maliye Vekilliği tarafından onanmıştır³⁸⁵. Yapılan ihalelerin muhtemelen yüksek fiyatlı belirlenmesi, pazarlık usulüne göre de ihalelerin gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle şose çalışmasının tamamlanması için uygun ihaleler gerçekleşene kadar emaneten yapılması gibi uygulamalar görülmektedir.

³⁸⁴ Eksiltme: “Bir işin kimin tarafından daha ucuz yapılacağıın anlaşılması için istekliler arasında açılan fiyat kırma işi, ihale.” Bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu yay., Ankara 2011, s.771.

³⁸⁵ **BCA:30.18.1.2/68.73.10**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜFUS

3. DEMOGRAFİK DURUM

Dünyanın her döneminde en ciddi sorunlarından birisi nüfus olmuştur. İnsanlık tarihinin yaşam koşullarında meydana gelen değişiklikler insanların birbirleriyle olan etkileşimini her geçen gün artırmıştır. Dünyada ki nüfus hareketliliğinin aktif şekilde başlaması yerleşik hayata geçişin gerçekleştiği Neolitik Çağ'da olmuştur³⁸⁶. Bu çağda insanlar mağaraları terk ederek ekonomik alanda ortak hareket etme kabiliyetlerini ortaya çıkarmış ve hayvanları evcileştirip ziraat başlamıştır³⁸⁷. Ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen gelişmeler nüfusun özelliklerinin değişmesine neden olmuştur³⁸⁸.

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda ilk nüfus sayımı (Mısır ve Arabistan hariç) 1831-1838'te II. Mahmut döneminde yapılmıştır³⁸⁹. Bu sayımda yeni kurulan ordunun³⁹⁰ asker ihtiyacını karşılamak için askere alınacak erkekleri tespit etmek ve vergi yükümlülüğü olan kimseleri belirlemek maksadıyla yapılmıştır. Bu dönem yapılan sayıma göre durum şu şekildeydi;

³⁸⁶ Hayri Çamurcu, "Dünya Nüfus Artışı ve Getirdiği Sorunlar", *BÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, c. VIII, sayı XIII, Mayıs 2005, s.93.

³⁸⁷ Bahar, "Eskiçağ Uygarlıkları", s.33.

³⁸⁸ F.Nilay Taşkın, "Türkiye'nin Cumhuriyet Sonrası Demografik Yapısı" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Eylül, 1989, s.21.

³⁸⁹ Shaw, vd, "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye", s.70.

³⁹⁰ "II. Mahmut, Yeniçeri Ocağı'nın her türlü düzene düşman olmasından dolayı yeni kurulacak düzenin çalışmalarını garantisini yeniçeri ocağının yıkılmasında görmüştür. Ocağın kaldırılmasında çalışan devlet adamları, Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla, Avrupa usulünde bir ordunun kurulması için tedbirler aldılar." İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yay.,c.V, Ankara 1995, s.150.

Tablo 3.1. İlk Osmanlı Nüfus Sayımı³⁹¹

Liva ve Sancaklar	Müslümanlar	Gayri Müslimler	Toplam
Rumeli	337.000	724.000	1.061.000
Silistre	488.000	829.000	1.317.000
Anadolu	1.084.000	89.000	1.173.000
Karaman	229.000	35.000	264.000
Sivas	278.000	50.000	328.000
Adana	88.000	4.000	92.000
Cezayir-i Bahr-ı Sefid	109.000	123.000	232.000
Trabzon	125.000	12.000	137.000
Çıldır	73.000	5.000	78.000
Kars	18.000	2.000	20.000

Uzunçarşılı 'ya göre Anadolu'da Müslüman nüfusu 2.000.000 iken, Hıristiyan nüfusu ise 400.000 ve Rumeli'de az sayıda Yahudi ve Kıptilerde vardır³⁹².

Osmanlı Devleti'nde uzun süren savaşlar, 19. yüzyılda hareketlilik kazanan göçler devleti ister istemez nüfus problemleri ile karşı karşıya bırakmıştır. 1850'lerden 1923 yılına kadar Anadolu'ya gelen Türk-Müslüman göçlerinin yaklaşık 5 milyon kişi olduğu bilinmektedir³⁹³. Bilinen göçlerin bir kısmı şöyledir: "1785-1788 yılından itibaren Kırım Türkleri başlattığı göç hareketinde 1800 yılına kadar 500.000, 1862'de 360.000, 1864 yılında 360.000 ve bu yıl Çerkezlerin müdahil olmasıyla 700-800.000 kişi, 1877-78 Osmanlı- Rus Harbi sonrası 717.258 kişi Anadolu'ya gelmiştir. 1800'lerden itibaren ise Ermeni ve Rus baskılarıyla 1812-1920 arasında 45.000 Azeri gelmiştir³⁹⁴." Bu göç dalgasının ardından Osmanlı Devleti Trablusgarp, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı gibi ağır yenilgiler aldığı harplerde büyük kayıplar yaşamıştır. Son olarak Kurtuluş Savaşı Anadolu'daki Türk nüfusunu

³⁹¹ Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi", s.147.

³⁹² Uzunçarşılı, "Osmanlı Tarihi", c.V, s.156.

³⁹³ Ferhunde Özbay, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim yay., İstanbul 2015, s.210.

³⁹⁴ Erdal, "Mübadele", s.19-20.

etkilemiştir. Bu dönemde yabancı kaynaklar Anadolu nüfusu hakkında yanlış bilgiler veren yazılar kaleme alması gözden kaçmamıştır. Genç Türkiye ise gerçekliğin belirlenmesi için 1927 yılında hem ilk nüfus sayımı gerçekleştirirken hem de nüfus politikasını belirlenmiştir³⁹⁵.

Cumhuriyet ilk yıllarından itibaren savaşlar ve salgın hastalıklar sonunda azalan nüfusun artırılması yönünde politika izlemiştir. Ülkenin belirlediği hedefleri uygulayabilmesi için nüfus miktarının arzu edilen seviyede olması gerekiyordu. Bu doğrultuda uygulanacak nüfus politikası ulus, ulusçuluk ve ulusal yurt kavramları dâhilinde Millî bir politika izlenmeliydi³⁹⁶. Yeni kurulan Türk devletinin askeri ve siyasi olarak bölgede güçlü kalması ve bunu sağlayacak unsurların başında ise nüfusun fazla olması gerektiği savunulmaktaydı³⁹⁷. Bu durum Türklerin ‘ulus’ olma yolunda çok ciddi bir adım olarak gelmekteydi çünkü devletin bekası ve varlığını idame ettirebilmek için kalıcılık esas alınırken topyekûn birlikteliğin sağlanması nüfusun yeterli seviyede olmasından geçiyordu³⁹⁸. Cumhuriyetin kurucu kadroları bu konuda İtalya’da ki Mussolini hükümetinin yürürlüğü koymuş olduğu ‘azami doğum asgari ölüm’ düşüncesi ile nüfus haritasını çizmiştir³⁹⁹.

3.1.Cumhuriyet Öncesi Yozgat Nüfusu

Yozgat’ın Türkler tarafından ilk yerleşim alanı olarak seçildiği süreci “Malazgirt Savaşı Sonrası ve Beylikler Dönemi” başlığı altında incelemiş ve 1071 Malazgirt Savaşı sonrası Türk akınlarından ve bölgeye gerek Danışmentliler egemenliği sonrası gerek Selçuklular devrinde Danışmendiye olarak anılmasından bahsetmiştik. Malazgirt Savaşı sonrası Türk Müslüman nüfusu sayıları artarak Anadolu’nun nüfus yapısını değiştirmiştir⁴⁰⁰. Anadolu’da nüfus coğrafyasında meydana gelen değişiklik yeni kurulacak devletlerin omurgasını oluşturmuştur. Bu

³⁹⁵ Düzgüneş, “*Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*”, s.48.

³⁹⁶ Fevzi Çakmak, “Türkiye’nin Nüfus Politikası” *Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü*, İzmir 2007, s.33.

³⁹⁷ Adalet Ergenekon Çil, “Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Nüfus Sorunu ve İskân Politikası” *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul 1994, s.55.

³⁹⁸ Kemal Arı, “Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, c.VIII, sayı XXIII, Mart 1992, s.410.

³⁹⁹ İbrahim Erdal, “Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikası (1923-1938)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, c.XII, sayı XXXXVIII, 2011, s.781.

⁴⁰⁰ Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ yay., Ankara 2011, s.85.

bağlamda Anadolu'da birçok Türk beyliği ve devleti kurulmuştur. Köseadağ savaşı sonrası Moğollar da nüfusun bir bölümü oluşturan unsurlar arasında yer almıştır⁴⁰¹.

15.yüzyıla gelindiğinde nüfus sayımı bugünkü manada gerçekleşmesi de Barkan'ın "arazi ve nüfus tahrirleri" olarak adlandırdığı sayımlar Osmanlı Devleti demografik yapısı hakkında bilgi vermiştir⁴⁰². Tahrir kayıtları 30-40 yılda bir yapılırken bazı durumlarda ise daha sık durumlarda yapılmıştır. Tahrirler tutulurken vergi yükümlülüğü olan erkeklerin sayısı hesaplanmıştır⁴⁰³. Halil İncalcık'a göre "Osmanlı Devleti'nin 1520-1555 yılları arasındaki tahrir kayıtlarına ait verilerde Küçük Asya'da (Anadolu, Zulkadırye, Karaman, Diyarbakır ve Rum vilayetleri) 1.032.425 hane, Rumeli'de (Tuna ve Sava Irmağı güneyinde yer alan bölge) 1.111.799 hanedir. Rumeli nüfusunun 832.700 hanesi Hristiyan ve 194.958 hane ise Müslüman'dır"⁴⁰⁴. Osmanlı Devleti tahrir kayıtlarına bakıldığı zaman XVI. yüzyılda nüfusun arttığı görülmüştür⁴⁰⁵. Aynı yüzyıl içerisinde Bozok sancağı köy durumunda iken Alpav(g)ud Bey⁴⁰⁶'in askerleri tarafından iskân edilmiştir⁴⁰⁷.

Türkmenler Osmanlı Devleti zamanında bölgede demografik yapının omurgasını oluşturmuştur. Yerleştirilen Türkmen aileler arasında; Ağçalı, Ağça Koyunlu, Cerid, Çiçeklu, Demircilu, Hisar Beğlu, Kavurgulu, Kara Evli, Kızıl Kocalı, Mesudlu, Selamanlı, Söklen, Şam Bayadı ve Zakırlı boyları kalabalık aileler arasında yer almaktadır⁴⁰⁸. 1575 yılına ait tahrir kayıtlarında Bozok Sancağında Müslüman hane sayısının 20.255 olduğu belirlenmiştir. Ömer Lütfi Barkan tarafında sunulan akabinde kabul gören yönteme göre vergi hanelerinin 5 ile

⁴⁰¹ Sadullah Gülten, "Bozok Sancağı'nda Köylülerin Teşekkülüne Dair Bir Örnek: Çokradan Köyü" *HistoryStudies*, Kasım 2012, s.162.

⁴⁰² Numan Elibol, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.XII, sayı II, 2007, s.137.

⁴⁰³ Bahaddin Yediyıldız, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış", *Türkler Ansiklopedisi*, c.X, s.186.

⁴⁰⁴ Halil İncalcık, *Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, s.201.

⁴⁰⁵ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s.10.

⁴⁰⁶ "XV. asır sonlarında Azerbaycan'a göç etmiş, Karakoyunlu ulusunun en mühim teşekküllerinden biridir". *Türkler Ansiklopedisi*, c.7, s.25.

⁴⁰⁷ Koç, "Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok" s.5

⁴⁰⁸ Taha Niyazi Karaca, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı" *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocağı Yozgat Şubesi, 2000, s.463.

çarpılması nüfusun tespitini sağlayacaktır. Yöntem usulüne göre nüfusun 102.960⁴⁰⁹ olduğu ve diğer gruplarında eklenmesiyle nüfusun 129.220 olduğu görülmüştür⁴¹⁰.

Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı olarak kabul edilen 1831 nüfus sayımında Bozok Sancağı; Yozgat, Akdağ, Boğazlıyan, Budaközü, Emlak, Gedikçubuk, Karahisar-ı Behramşah, Kızılıkoca, Selmanlı, Sorgun, Süleymanlı bölgeleri sayım dâhilinde olmuştur⁴¹¹. Yapılan sayım sonuçlarına göre merkez ve ilçe nüfusu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.2.1831 Bozok Sancağı Nüfus Sayımı

Bozok Sancağı	Nüfus Sayımı Yapan Memur	Erkek/Müslüman Nüfus Miktarı
Yozgat Merkez	Kapıcı başlarından Hüseyin paşazade Arif Bey	3.218
Akdağ		7.371
Boğazlıyan		2.745
Budaközü		6.731
Emlak		2.919
Gedikçubuk		2.512
Karahisar-ı Behramşah		3.819
Kızılıkoca		7.997
Selmanlı		2.914
Sorgun		8.573
Süleymanlı		1.389
Toplam		50.188

Kaynak: Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 1995 s.153-154.

⁴⁰⁹ Hesaplamalara göre hane sayısını 5 ile çarpılması sonucu ulaşılan rakam 101.275 oluyor ancak makalede yukarıda belirttiğimiz sayı yazmaktadır.

⁴¹⁰ Hatice Oruç, Abdullah Zararsız, "H.983/M.1575 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Bozok Sancağı", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 05-07 Mayıs 2016, s.242.

⁴¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü yay., Ankara 1995, s.16.

1832 yılında Yozgat'a seyahatte bulunan Texier şehrin nüfusuyla ilgili olarak 15.000 civarında olduğu, Hıristiyan nüfusun üçte birine tekabül ettiğini, Hıristiyan nüfus içinde de en fazla orana Ermenilerin arkasından Rumların sahip olduğunu belirtmiştir⁴¹². Çapanoğulları döneminde başlayan şehirleşme sürecinde gayrimüslim nüfus artmaya başlamıştır. 1844 yılındaki sayımda 1581 hane (7.500-8.000) Müslüman nüfus, gayrimüslim nüfus 3.500 kişiden ibaret olmuştur⁴¹³. 1893 yılı nüfus sayımında Yozgat Merkez'de toplam nüfus 54.939'dur. Müslüman nüfusun sayısı, 45.117, Ermeni nüfus 8.459, Rum nüfus 1.156 iken Protestanların sayısı 207'dir⁴¹⁴. Yozgat'ta Müslüman olmayan unsurların nüfuslarında artış söz konusu olsa da 1893 yılında vuku bulan Ermeni ayaklanması yaşanmış bazı Ermeniler yargılama esnasında kaçmışlardır. Ancak bu durum nüfus üzerinde ciddi anlamda kayıplara neden olmamıştır⁴¹⁵.

Tablo 3.3. 1900'de Yozgat'ta Gayrimüslim Nüfus⁴¹⁶

	Yozgat Kazası	Akdağmadeni Kazası	Boğazlıyan Kazası
Rum	1.500	5.351	491
Ermeni	10.313	1.891	10.921
Katolik	175	-	-
Protestan	311	-	114
Kıpti⁴¹⁷	466	-	52

Tablo 3.3'e göre gayrimüslim nüfus arasında en kalabalık nüfus Ermenilere ait olup Yozgat ve ilçeleriyle birlikte toplam 23.125 kişi vardır. Ermeni nüfusu Yozgat merkeze göre Boğazlıyan Kazasında daha fazladır. Boğazlıyan'da 10.921 Ermeni varken Yozgat'ta 10.313 Ermeni vardır. Gayrimüslim nüfus içinde Ermenilerden sonra Rumlar 7.342 ile ikinci sırada yer almıştır. Rumların yoğun olarak yaşadıkları bölge Akdağmadeni kazası olmuştur. Kazada toplam 5.351 Rum

⁴¹² Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Şehrinde Demografik Yapı", *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (10-11 Nisan 2003)*, Kayseri, s.310.

⁴¹³ Sakin, "Bozok Sancağı ve Yozgat", s.165.

⁴¹⁴ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2003, s.261.

⁴¹⁵ Karaca, "Yozgat Şehrinde Demografik Yapı" s.314.

⁴¹⁶ Sakin, "Bozok Sancağı ve Yozgat", s.166.

⁴¹⁷ "Kıpti: Mısır halkından olan kimse. Çingene. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, 2011, s.1413.

nüfusu vardır. Rum nüfusunun Akdağmadeni'nden sonra Yozgat merkezde 1.500 Boğazlıyan'da ise 491 kişi yer almıştır. Tabloyu incelediğimizde Katolik nüfusunun 175 kişiden ibaret olduğu bu kişilerin tamamı da Yozgat merkezde bulunduğu görülür. Protestan ve Kıptiler Yozgat merkez ve Boğazlıyan kazasında olup Akdağmadeni'nde görülmemiştir. Yozgat'ta bulunan Protestan nüfusu 311 iken Kıptiler 466 kişi, Boğazlıyan'da ise 114 Protestan ve 52 Kıpti vardır.

Osmanlı Devleti'nde 1914 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Yozgat sancağının ve kazalarının nüfus miktarı şöyledir:

Tablo 3.4. 1914 Nüfus Sayımına Göre Yozgat Nüfusu⁴¹⁸

Yer Adı	Müslim	Ermeni	Katolik Ermeni	Rum	Protestan	Kıpti
Yozgat	77,187	13,736	20	2,281	213	-
Boğazlıyan	45,370	14,902	-	745	768	-
Maden	37,081	31,950	20	10,918	1,030	425
Toplam	157,638	60,588	40	13,944	2,011	425

1914 yılında gerçekleşen nüfus sayımında Yozgat sancağının toplam nüfusu 234.646'dır. Müslümanların toplam nüfusu 157.638 iken Ermenilerin nüfusu 60.588 kişidir. Müslümanlar %82,60'ını oluştururken Ermeniler %14,72'sini, Rumlar %2,44'ünü ve Protestanlar %0,22'sini oluşturmaktadır. Müslüman nüfusun yoğun olduğu yerler 77.187 ile Yozgat ilk sırada olup arkasından 45.370 ile Boğazlıyan ve 37.081 kişi ile Maden Kazası gelmiştir. Ermeni nüfusun 1914 yılında en fazla olduğu yer 31.950 kişi ile Maden Kazası olmuştur. Boğazlıyan'da 14.902 Ermeni nüfusu varken Yozgat'ta 13.736 kişidir. Katolik Ermeni nüfusun çok az olduğu görülmüştür. Yozgat'ta ve Boğazlıyan'da toplam 40 kişi vardır. Ermeni nüfustan sonra üçüncü sırada yer alan Rumlar yoğun olarak Maden Kazasında yaşamıştır. Maden'de 10.918 Rum nüfusu varken Yozgat'ta 2.281 ve Boğazlıyan'da 745 kişi vardır. Protestanlarda Rumlar gibi Maden'de daha fazla olduğu görülmektedir. Tabloya göre Protestan nüfus Maden Kazasında 1.030 kişi, Boğazlıyan'da 768 ve Yozgat'ta 213 kişi vardır.

⁴¹⁸ Karaca, "Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri", s.29

Kıptilerin Yozgat merkez ve Boğazlıyan da olmadıkları görülmüş sadece Maden Kazasında 425 kişi vardır.

3.2.Cumhuriyet Sonrası Yozgat Nüfusu

Cumhuriyetin ilanından sonraki on beş yıllık dönemde iki genel nüfus sayımı yapılmıştır. İlk nüfus sayımı 1927 yılında gerçekleşmiş ve beraberinde birçok ilkler getirmiştir. 1927 yılında yapılan nüfus sayımını 25 Nisan 1926 yılında çıkarılan kararname ile kurulan ve başbakanlığa bağlı olan “Merkezi İstatistik Dairesi” yapmıştır. Yapılan ön hazırlık aşaması sonunda 28 Ekim 1927 yılında Cumhuriyet tarihinin ilk resmi nüfus sayımı gerçekleşmiştir⁴¹⁹. Yapılan sayımda “de facto⁴²⁰” sistemi kullanılmıştır. Bu sayımda ülke nüfusu 13.648.270 kişi olarak belirlenmiştir. 1927 Nüfus sayımına göre erkeklerin sayısı 6.563.879 iken kadın nüfusu 7.084.391 kişi tespit edilirken kadınların sayısının erkeklerden 520.512 kişi daha fazla olduğu görülmüştür. İstatistik verilere göre 63 şehir, 328 ilçe, 699 nahiye ve 39.901 köy nüfus sayımına tabi tutulmuştur⁴²¹.

Nüfus sayımının ekim ayında yapılmasının nedeni yaz aylarında kırsal kesimde bulunan halkın yaylalara çıkması sayımın net bilgilerden uzak olacağı, aynı zamanda ulaşımın ekim ayında elverişli olmasından kaynaklanmaktadır⁴²². Yapılan nüfus sayımı cumhuriyetin dinamikleri açısından önemli bir nitelik taşımaktadır bu çerçevede sosyal, ekonomik demografik özelliklerin belirlenmesinde yardımcı olur⁴²³. 1927 yılında ilk sayımda, Uluslararası İstatistik Enstitüsünün 1872 Petersburg Konferansında alınan kararlar esas alınmış, kabul edilen ilkeler doğrultusunda 1927 nüfus sayımında sorulan sorular şunlardır⁴²⁴;

“Aile ismi (lakap, şöhret, peder ismi ve isim) , doğum yeri, doğum tarihi/yaş, cinsiyet, medeni hali, kalıcı ikametgâh adresi, okuryazarlık, tabiiyeti, ana lisan, dini, sakatlığı⁴²⁵.”

⁴¹⁹ Çil, “Nüfus Sorunu ve İskân”, s.53.

⁴²⁰ “De facto sistemi, tüm nüfusun buldukları yerde, orada ikamet edip etmediğine ya da ikametinin yasallığına bakılmaksızın ve bir gün içinde sayma ilkesidir.” Özbay, “Kent ve Nüfus”, s.296.

⁴²¹ İstatistik Umum Müdürlüğü, 28 Teşrinievvel 1927 Umumu Nüfus Tahriri, Cumhuriyet Matbaası, c.II, Ankara 1929, s.17.

⁴²² Erol Zeytinoğlu, “Nüfus Planlaması Paneli” İstanbul Ticaret Odası, 16 Mayıs 1980, s.8.

⁴²³ Çil, “Nüfus Sorunu ve İskân”, s.54.

⁴²⁴ Düzgüneş, “Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı”, s.51.

⁴²⁵ Zafer Toprak, “Cumhuriyet Ankara’sında İlk Nüfus Sayımı (Tecrübe Tahriri-1927)” Ankara Dergisi, c.1, S.2, 1991, s.61.

Cumhuriyetin ilanından sonra ikinci nüfus sayımı ilkinden sekiz yıl sonra yapılmıştır. 1935 nüfus sayımında katılımı artırmak için devlet bir taraftan önlemler alırken bir taraftan da nüfusun ciddiyetini halkın kavrayabilmesi adına gazeteler vasıtasıyla telkinlerde bulunulmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır; “*Türk ulusunun dirim hareketini hiç su götürmez sayılarla gösterecek bir belge olan nüfus sayımına her Türk’ün canla başla tam bir doğrulukla yardım etmesi, kendi sağlığının izlerini görüp anlaması demektir*”. “*Adet kuvvet demektir. 20 İlkteşrin Pazar günü yapılacak olan genel nüfus sayımı Türk ulusunun kuvvetini gösterecektir*⁴²⁶.” 20 Ekim 1935 yılında yapılan nihai sayım sonucunda ülke genelindeki toplam nüfus 16.158.018 tespit edilmiştir. Bu sayım sırasında ki erkek nüfus 7.936.770 iken kadın nüfus 8.221.248’dir. Genel nüfus içindeki yüzdelik oran ise kadın nüfusta %50.88 iken, erkek nüfusta %49.12 oranında olmuştur⁴²⁷.

Tablo 3.5.1927 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Vilayetinin Nüfusu⁴²⁸

İl/İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu	Mevaki Adedi
Yozgat	32,892	37,367	70,259	5,530	12,7	215
Akdağmadeni	17,905	20,119	38,024	3,520	10,8	171
Boğazlıyan	26,839	30,357	57,196	3,450	16,6	115
Sorgun	20,439	23,579	44,018	1,450	30,3	144
Toplam	98,075	111,422	209,497	13,950	15,0	645

⁴²⁶ Fatih Tuğluoğlu, “Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 ‘Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla’”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XII/ 25, 2012, s.68.

⁴²⁷ Fevzi Çakmak, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Altına Almaya Yönelik Girişimler” *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VIII,2009, s.112; bkz İstatistik Umum Müdürlüğü 1935 yılında yayımladığı sayım sonucunda, erkek nüfus 7.974.226, kadın nüfus 8.226.468 Türkiye geneli toplam nüfusu ise 16.200.694 olarak açıklamıştır. Fevzi Çakmak’ın “Atatürk Döneminde Türkiye’nin Nüfus Politikası” adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinde ve a.g.m. sinde bu sayımın 16.158.018 olduğunu belirtmiştir. Bkz. İbrahim Erdal “Ülkü Mecmuasına Göre Erken Cumhuriyet Dönemi Nüfus” adlı makalesinde; “*Dönemin başbakanı İsmet İnönü, 1935 nüfus sayımı sonuçları hakkında Ülkü Dergisine verdiği demecinde 1927 yılında yapılmış olan nüfus sayımıyla kıyaslayarak, 2.509.748 kişilik nüfus artış oranını, ekonomik sıkıntılara rağmen cumhuriyetin nüfus politikasının bir başarısı olarak kabul etmiştir. Falih Rıfki Atay da aynı şekilde nüfus sayımı sonuçlarını başarı olarak addederek ‘ ... Yeni asır tekniği ile cihazlanmış Anadolu’da 16 milyonluk kuvvetli ve cesur halkın döğüşürülebileceği ordular, dışarıdan gelecek her türlü tehlikeyi bir tarafa atmış demektir...’ Osmanlıdan bu güne kadar meydana gelen göçler, isyanlar ve hastalıklara rağmen cumhuriyetin nüfus politikasının hedeflerine geniş ölçüde ulaştığını ifade etmiştir.*” 1935 nüfus sayımının sonuçlarının 2.509.748 fazla çıkması, 1927 yılındaki nüfus sayımına eklendiğinde nüfusun 16.158.018 olarak hesaplanmıştır.

⁴²⁸ T.C. BIUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.17.

Tabloyu incelediğimizde İstatistik verilerine göre Yozgat'ın toplam nüfusu 209.947⁴²⁹ olarak gösterilmiştir. Yozgat merkezde yaşayanların nüfusu, üç ilçenin toplam nüfusundan azdır. Ayrıca Yozgat ve ilçelerinde kadın nüfusu erkek nüfusundan daha fazladır. Yozgat merkez nüfusu içinde 32.892 erkek ve 37.367 kadın vardır. Yüzölçümüne oranla nüfus yoğunluğu 12,7 olarak hesaplanmıştır. Nüfus bakımından en kalabalık ilçesi olan Boğazlıyan'da 30,357 kadın varken 26.839 kişide erkek olup ilçenin yüzölçümüne göre nüfus yoğunluğu ise 16,6'dır. Sorgun'da 20.439 erkek nüfusa karşın 23.579 kadın nüfus vardır. Yüzölçümüne göre Yozgat'ın merkez ve ilçeleri içinde nüfus yoğunluğu en kalabalık ilçesidir. Sorgun'da nüfus yoğunluğu 30,3'tür. Akdağmadeni nüfusu 17.905 kişi erkek iken 20.119 kişide kadın nüfusuna aittir. Nüfusun kent ve köylere göre dağılımı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.6.1927 Yozgat Nüfus Sayımına Göre Kent ve Köy Nüfusu⁴³⁰

	Yozgat	Akdağmadeni	Boğazlıyan	Sorgun
İl	11,018 ⁴³¹	2,225	3,042	1,147
Köy	58,894	35,774	54,036	41,892
Toplam	69,912	37,999	57,058	43,639

Nüfusun büyük bir bölümü köylerde yaşamaktadır böylece halkın ana geçim kaynağı şüphesiz ziraat olmuştur. Köy nüfusu %91,36 oranında iken kent nüfusu % 8,64 olarak yansımıştır. Tabloya göre 1927 yılında Yozgat'ın toplam nüfusu 69.912 kişidir. Bu nüfusun 58.894 kişisi köyde yaşarken 11.018 kişi il merkezinde yaşamaktadır. İlçeler arasında en fazla nüfus Boğazlıyan'a ait olup burada 57.058 kişi vardır. Boğazlıyan merkezde 3.042 kişi yaşarken köylerde 54.036 kişi yaşamaktadır. İlçeler içinde nüfus bakımından ikinci sırada yer alan Sorgun'da 43.639 kişi vardır. Sorgun merkez nüfusu sadece 1.147 iken köy nüfusu 41.892

⁴²⁹ Yozgat İl Yıllığı (1973) Yozgat'ın 1927 nüfusunu 208.688, Recep Yurt, Nüfus Yaş ve Cinsiyet Gruplarının Göçe Etkisi, (Yozgat Örneği), *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, c.II, s.470; Yurt, makalesinde Yozgat'ın 1927 nüfus sayımı sonuçlarını 208.628 olarak belirtmiştir.

⁴³⁰ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7674.

⁴³¹ İstatistik verilerine göre kent nüfusu 10.998 kişi olarak tespit edilmiştir. Bu nüfus içinde 5.177 kişi erkek iken 5.841 kişi kadın yer almıştır. Bkz; T.C. BİUM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, Ankara, c.5, s.96.

kişidir. Akdağmadeni'nin nüfusu 37.999 kişidir. Bu nüfusun 3.042 kişi ilçe merkezde olup 54.036 kişi köylerde yer almıştır.

Yozgat vilayetinin 1935 nüfus sayımına göre nüfusu 261.821 kişi kayıt altına alınmıştır. Sekiz yıl sonra Yozgat nüfusunda 52.324 kişi artmıştır. Nüfus büyüklüğüne göre Yozgat, Türkiye'deki vilayetler arasında yirmi yedinci sırada yer almıştır⁴³². 1935 nüfus sayımının neticelerine göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.7.1935 Genel Nüfus Sayımına Göre Yozgat Vilayetinin Nüfusu⁴³³

İl/İlçeler	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzölçümü km ²	Nüfus Yoğunluğu
Yozgat	40,637	40,807	81,444	5,530	15
Akdağmadeni	21,916	23,517	45,433	3,520	13
Boğazlıyan	31,652	34,368	66,020	3,450	19
Sorgun	33,418	35,506	68,924	1,450	48
Toplam	127,623	134,198	261,821	13,950	19

Tabloya göre 1935 yılında Yozgat'ın merkez nüfusu toplam 81.444 kişi olup bunun 40.637 kişisini erkekler, 40.807 kişide kadınlar oluşturmuştur. Nüfus yoğunluğu en fazla olan ilçeler, Sorgun, Boğazlıyan ve Akdağmadeni olmuştur. Sorgun'un nüfusu toplam 68.924 olup, bunun 33.418'i erkek, 35.506'sı kadındır. İlçenin yüzölçümüne oranla nüfus yoğunluğu ise 48'dir. Sorgun'dan sonra en fazla nüfusa sahip olan Boğazlıyan'ın nüfusu 66.020'dir. Boğazlıyan nüfusunun 31.652 kişisi erkek iken 34.368 kişi ise kadınlardır. Boğazlıyan ilçesinin nüfus yoğunluğu 19 olarak tespit edilmiştir. Tablo 3.7' ye göre Yozgat'ın ilçeleri içinde en az nüfusa sahip olan Akdağmadeni'nin nüfusu 45.433 olup, bunun 21.916'sı erkek ve 23.517'si ise kadındır.

1935 yılında gerçekleşen cumhuriyetin ikinci genel nüfus sayımına göre Türkiye'nin toplam nüfusu 2.509.748 kişi artarak 16.158.018 kişi olmuştur. 1927

⁴³² Ufuk Erdem, "Türkiye'nin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)", *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, c.30, sayı 30, 2016, s.50. Erdem, makalesinde Yozgat nüfusunu 261.661 olarak göstermiştir.

⁴³³ T.C. BİGD, *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, Ankara, c.9, s.35.

yılında gerçekleşen ilk genel nüfus sayımına göre nüfus %18 oranında artmıştır. Nüfusun 7.939.770 kişisi erkek, 8.221.248 kişisi kadınlardan oluşmaktadır. Bu da Türkiye genel nüfusunun %50,9'unu kadınların, %49,1'ini erkeklerin oluşturduğunu göstermektedir. Erkeklerin oranı sekiz yıl sonra %1,1 artmıştır kadınların sayısı da aynı oran doğrultusunda azalmıştır⁴³⁴.

Yukarıda ki tabloya göre sekiz yıl sonra Yozgat genel nüfusu, Türkiye ortalamasının da üzerine çıkarak %24,9 oranında artmıştır. Kazalar arasında en hızlı artış %57,94 ile Sorgun'da gerçekleşmiştir. Sorgun ilk nüfus sayımına göre nüfusunu 25.285 kişi artırmıştır. Yozgat'ta meydana gelen nüfus artışının hızlı olması muhtemelen Türkiye'de 1927-1935 yılları arasında yaşanan göçlerin etkisi olmuştur. Anadolu'ya göçmen ve mübadil olarak gelenlerin 1927-1935 döneminde nüfustaki pay oranı % 9,17'dir⁴³⁵.

Yozgat merkez kazasında nüfus 11.185 kişi artmıştır. Ancak burada cinsiyet itibariyle ayırımına baktığımız zaman erkek nüfusu kadın nüfusunu neredeyse aynı durumda olduğu görülmektedir. Bu durum bir önceki nüfus sayımında kadın nüfusu erkek nüfusunda 4.475 kişi fazlaydı.

Tablo 3.8.1935 Yozgat Nüfus Sayımına Göre Kent ve Köy Nüfusu⁴³⁶

	Yozgat	Akdağmadeni	Boğazlıyan	Sorgun
İl	113,661	2,159	3,685	2,243
Köy	67,783	43,234	62,331	66,881
Toplam	81,444	45,433	66,020	68,924

1927 nüfus sayımına göre köyde yaşayanların oranı %25 oranında artmıştır. İl ve ilçe merkezlerin sayısı bir önceki nüfus sayımına oranla az da olsa artış olurken sadece Akdağmadeni'nde yaşayanların sayısı azalmıştır. 1927 nüfus sayımında ilçe merkezinde yaşayanların sayısı 2.225 iken 1935'te 2.159'a düşmüştür. Yozgat kent merkez nüfusunda %17 oranında artış olmuştur. Köyde yaşayanların oranı ise %15 oranında artmıştır. Yozgat kent nüfusu 1935'te 13.661, köy nüfusu 67.783 olarak tespit edilmiştir.

⁴³⁴ T.C. BİGD, *20 İkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*, s.3.

⁴³⁵ Rüya Kasarcı, "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, sayı V, 1996, s.248.

⁴³⁶ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.31.

3.3.Medeni Hale ve Yaşa Göre Yozgat Nüfusu

Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında sorulan sorular arasında yer alan “medeni hal/yaş” gibi sorular genelde Türkiye’nin gelecek yıllardaki nüfus oranının tespiti yerelde ise Yozgat’ın gelecek nüfusunun ilerleyişi hakkında oldukça önemlidir. Bu manada medeni halin devlet tarafından kayıt altına alınması “medeni kanun” başlığı altında yürütülen anayasal çalışma 1926 yılında resmi olarak başlamıştır. Anayasanın 97. maddesine göre; “Birbirleriyle evlenecek erkek ve kadın, evlenme kararlarını, belediye reisine veya reisin evlenme işlerine memur ettiği belediye dairesindeki vekiline ve köylerde ihtiyar heyetine beyan edince bu karar ilan olunur. İlan müddeti 15 gündür⁴³⁷.” Toplumların sürekliliğini sağlayan ve çoğalmasında etken olan evlilik Türk toplumu açısından da kıymetli yere sahiptir. Cumhuriyet dönemi nüfus sayımlarında yaş gruplarının verilmesi nüfus sorunlarının belirlenmesi açısından önemli bir bilgidir. Cumhuriyetin dinamikleri arasında genç nüfusun aktif olması planlanan hedefler arasında yer almıştır. Bu durum 10. Yıl marşında “on yılda on beş milyon genç yarattık her yaştan” ifadeleriyle açık şekilde belirtilmiştir. Çalışmamızın mahiyeti gereği Cumhuriyetin ilk on beş yılında iki sayım vuku bulmuştur. Bu sayımların ilki 1927 yılında diğeri ise 1935 yılında gerçekleşmiştir. 1927 yılında gerçekleşen nüfus sayımı Türkiye’nin gerek ilk nüfus sayımı olması esasıyla gerekse istatistiksel verilerin iller bazında ayrıntılı olarak verilmesiyle önemlidir. Aşağıdaki tablolarda nüfus sayımı verilerine ait sonuçların Yozgat vilayetindeki medeni hale ve yaşa gruplarına göre nüfus sayıları verilmiştir.

Tablo 3.9. 1927Yılında Yozgat’ta Nüfusun Medeni Hale Göre Dağılımı⁴³⁸

	Erkek	Kadın	Toplam
Bekâr	56,584	47,927	104,511
Evli	40,292	48,570	88,862
Dul	1,057	14,291	15,348
Boşanmış	121	604	725
Meçhul	21	30	51
Toplam Nüfus	98,075	111,422	209,497

⁴³⁷ “Türk Medeni Kanunu” Kanun no:743, *Düstur*, VII, 3. Tertip, s.237.

⁴³⁸ T.C. BIUM, 28 *Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri*, s.28

Yukarıdaki tabloya göre en fazla nüfusun olduğu grup 56,584 kişi ile bekâr erkekler oluşturmaktadır. Aynı tablo içerisinde bekâr kadınların sayısı da evli kadınlarla neredeyse aynı sayıdadır. Bekâr erkekler nüfusun %57,70'ini bekar kadınlar ise %43,01'ini oluşturmaktadır. Bekârların sayısının yüksek olmasından dolayı Yozgat mebusu Süleyman Sırrı Bey 18 Mart 1929 tarihinde meclise “Bekârlık Vergisi” kanun teklifi sunmuştur. Sunulan teklife göre ⁴³⁹ ; “*Memleketimizin gelişmişliğine göre nüfusumuz çok azdır. Meşrutiyetin ilanından ve hele harbi umumiden beri açılan nüfus boşluğunu doldurmak için çareler aramak yalnız cumhuriyet hükümetinin değil herkesin Millî ve vatani borcudur. Son yapılan nüfus sayımında dahi bin erkeğe bin yetmiş kadının nisbetide gösterdiği üzere memlekette kadın sayısı erkeklerden çok fazladır. Binaenaleyh hariçten memleketimize ırkdaşlarımızın getirilmeleri ne kadar lazımsa dâhilde de bekâr erkek ve kadınların evlilik hayatını tercih ederek nüfusumuzun artmasına hizmetleri o rütbe elzemdir. Hal böyle iken şu son senelerde bir takım genç erkek ve kadınların bekârlık hayatlarını tercih etmekte ve bu itiyadın her iki zümre arasında günden güne artmakta olduğuna maalesef görülmektedir. Bekâr bir şahsın heyeti içtimaiyi millete derecei alak irtibatı ahsi ve ferdi kalmaktadır. Bu kabil kimseler hayatı umumiyete iştirak ve kazançlarından, varlıklarından milleti istifade ettirmek için evlenmek mecburiyeti karşısında kalmalıdırlar. İşte bu noktai nazara binaen ve memleket nüfusunun artırılması için aranılması lazım çarelerden birisi şu suretle temin edilmiş olacağı mütalasına binaen kadın ve erkeklerden muayyen yaşta bulunanların bazı matrahlar üzerinden devlete vermekte oldukları verginin bir mislini de bekarlık vergisi olmak üzere vermeleri için iş bu teklifi kanuni tanzim ve müstacelen müzakere olunmak üzere Büyük Riyasete takdim kılındı.” Kanun teklifinden de anlaşılacağı üzere cumhuriyet döneminde aile faktörünün gelişim göstermesi ve evliliğin artırılması için çalışmalar yapılmıştır. Ancak Süleyman Bey’in sunduğu kanun teklifi Maliye Komisyonu tarafından evliliğin vergi yolu ile sağlanmanın sağlıklı olmayacağı görüşüyle reddedilmiştir⁴⁴⁰.*

Burada diğer bir hususta tabloda dul erkek ve kadınların arasındaki farkın çok yüksek olmasıdır. Dul erkeklerin oran %1,08 iken dul kadınların oranı

⁴³⁹ BCA:30.10.0/3.17.18.

⁴⁴⁰ Sevilay Özer, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bekârlık Vergisi’ne İlişkin Tartışmalar”, *Akademik Bakış Dergisi*, c.VI, sayı XII, 2013, s.178.

%12,8'tür. Tabloya göre dul kadınların sayısı erkeklerden 13.234 daha fazladır. Farkın bu kadar yüksek olmasının nedeni I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele zamanında verilen kayıplar göz önünde tutulmalıdır. Tablodaki boşanma oranlarına bakıldığı zaman boşanan kadınların sayısı erkeklerden fazladır. Erkeklerin oranın kadınlarında 6'da 1'i ne tekabül etmesi erkeklerin boşandıktan sonra yeniden evlenmesine işaret etmektedir. Evli erkeklerin nüfus içerisinde ki oranı %41,03 iken evli kadınların oranı %43,59'a tekabül etmektedir. Bu durum evli kadınların evli erkeklerin sayısından fazla olması erkeklerin birden fazla evlilik yaptığını göstermektedir. Cumhuriyet ideolojisinde tek evlilik anlayışı hâkim olsa da geleneksel yaşam tarzının izleri bir süre daha devam etmektedir⁴⁴¹.

Tablo 3.10.1927 Yılında Yozgat'ta Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı⁴⁴²

Yaş Grubu	Erkek	Kadın	Toplam
0-1	4,964	3,264	8,228
1-2	11,320	8,138	19,458
3-6	13,435	12,481	25,416
7-12	13,366	10,058	23,424
13-19	15,523	15,467	30,990
20-45	26,551	45,294	71,845
46-60	7,898	11,854	19,752
61-70	3,501	3,039	6,540
71+	1,426	1,708	3,134
Meçhul	91	119	210

Yozgat nüfusunun önemli bir bölümü 20-45 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu grupta erkek sayısı 26,551, kadın sayısı 45,294 kişidir ve toplamda 71,845 kişidir. Dikkat çeken unsur kadın sayısı erkek sayısının neredeyse iki katıdır. Bunun sebebi bir önceki tabloda dul kadın sayısının fazla olmasıyla aynıdır. Uzun süren savaşlar bu yaş grubunun azalmasına neden olmuştur. Verilere

⁴⁴¹ İnan, "Medeni Bilgiler", s.413.

⁴⁴² T.C. BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.28-29.

bakıldığı zaman 13 yaş altı nüfusun (0-1, 1-2, 3-6, 7-12) toplamda 76,526 kişi olduğudur. Bu oran Yozgat'ın kendi nüfusu içinde oldukça önemlidir. Çünkü 13-19 yaş grubunu da dâhil edersek genç nüfusun az olmadığını ifade edebiliriz. 1927 yılındaki nüfus sayımında yaş grupları dikkate alındığında ve ilk defa detaylı bilgiler bu sayım sonucunda ulaşıldığından dolayı Yozgat'ta nüfusun isteklerine göre eğitim, iktisadi, kültürel ve ticari yapıyı nüfus bazında etkileyecek potansiyel genç nüfus vardır.

3.4.Meslek Zümrelerine Göre Nüfusu

Herhangi bir yerleşim alanının, bölgenin ekonomik, sosyal, kültürel, ticari ve hizmet sektörlerinde ki yapısı bir merkezin/bölgenin sahip olduğu gelişmişlik düzeyi hakkında bilgi verir. 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımı bu konuda bize genelde ülkenin yerelde ise şehirlerin sosyal ve ekonomi yapısının belirlenmesinde oldukça önemlidir. Bu sonuçlar ülke yönetimi açısından da önemlidir. Yeni kurulmuş bir devletin ekonomisi titiz çalışmalar yapılarak yön verilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda Yozgat vilayetinin nüfusunun meslekler itibari ile dağılımı aşağıda verilmiştir.

Tablo 3.11.Yozgat Nüfusunun Mesleklere Göre Dağılımı⁴⁴³

Meslekler	Zirai	Sınai	Ticaret	Serbest	Memur	Hâkim	Ordu	PTT	Muhtelif	Meslekler Toplamı	Mesleksiz/ Bilinmeyen
	74,981	1,099	1,164	449	359	58	490	104	770	79,474	130,023

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere çalışan meslekler arasında ekseriyeti zirai işlerle meşgul olanların sayısı büyük bir çoğunluğu kapsamaktadır. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Yozgat'ta tarımla ve hayvancılıkla uğraşanların hayatlarını idame ettikleri görülüyor. Yozgat'ta çiftçi nüfusu, genel nüfusun %84,5'ini oluşturuyordu⁴⁴⁴. Bölge halkının kırsal kesimde yaşaması diğer sektörlerin gelişmesini de engellemiştir. Böylece Yozgat'ın cumhuriyetin ilk yıllarında

⁴⁴³ T.C. BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.39.

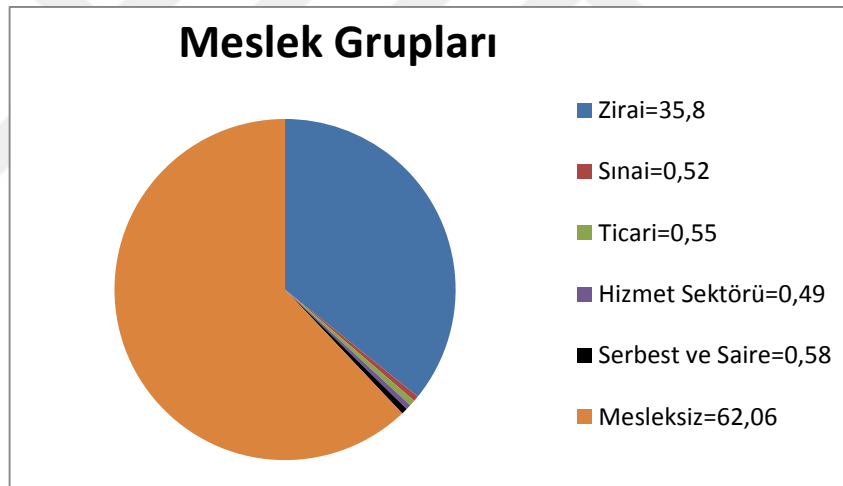
⁴⁴⁴ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7658.

şehirleşmeye ve sanayileşmeye geçmediği anlaşılmaktadır. Çalışan kişilerin arasında ikinci sırada 1,099 kişiyle ticaretle uğraşanlar gelmektedir.

Yozgat'ta bu sayıma göre hizmet sektöründe çalışanların toplamı 1.011 kişidir. Bu oran sınaî ve ticaretle uğraşanlarla neredeyse aynıdır. Bu grup içerisinde en fazla ordu çalışanları bulunurken en az hâkimler yer almıştır.

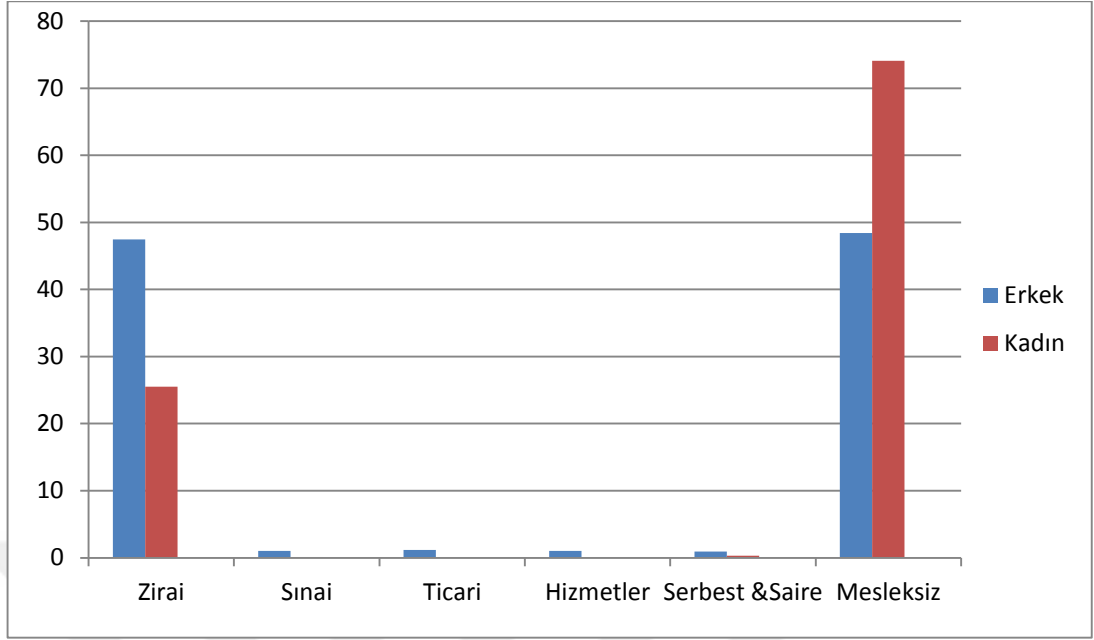
Tablo 3.12'de dikkatimizi çeken diğer bir ayrıntıda mesleksiz ve mesleği meçhul olan kişilerin sayısıdır. Bu sayı çalışan nüfusun neredeyse iki katına yaklaşmıştır. Çalışmayan veya mesleği saptanamayan kişiler sadece tüketici olarak bakıldığında şehir ekonomisi açısından kaygı verici bir tablo çıkmaktadır. Bir bölgenin kalkınmasını ve gelişmesini sağlayacak unsurlar arasında çalışan nüfusun fazlalığı yani üretimin tüketimden fazla olması yer almaktadır. Aşağıdaki grafikte 1927 yılına ait meslek nüfusunun yüzdesi grafiklerle gösterilmiştir.

Grafik 3.1. Meslek Nüfusunun Oranları

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi pastada en büyük pay herhangi bir meslek erbabı olmayan kişilerin oluşturduğu paydır. %62,06 ile Yozgat nüfusunun çok büyük kısmı bu bölüm içerisinde yer almaktadır. Şehrin medeni hali nüfus sayımına daha önce baktığımızda kadın nüfusunun, kadın nüfusunda ise dul nüfusunun fazla olduğunu görmüştük. Bu oranın çok yüksek çıkmasıyla beraber kadınların meslek hayatında pasif oldukları ve geleneksel iş hayatının devam ettiği anlaşılmaktadır. Cinsiyete göre meslek kollarının dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.

Grafik 3.2.Cinsiyet İtibariyle Meslek Grupları⁴⁴⁵

Grafikte 1927 yılında yapılan nüfus sayımına göre Yozgat'ta cinsiyet itibariyle meslek gruplarına yer verilmiştir. Grafiğe gören önemli husus mesleksiz grubun fazlalığıdır. Buna göre mesleksiz erkek oranı %48,2 iken kadınların oranı %74,08'dir. Bu oran içindeki bireylerin çoğunluğu henüz çalışma yaşına gelmeyenler oluşturmaktadır. Vilayette zirai alanda uğraşan erkekler %47,47 kadınlar ise %25,51 olarak belirlenmiştir. Kadınların tarımda aktif olduğunu fakat diğer meslek gruplarında %1'in altında hatta umumi hizmetler kısmında ise hiç olmadıkları görülmektedir. Bu durum henüz okuryazarlığın kadınlar arasında düşük olduğunu göstermektedir. Meslek sahibi erkeklerin toplan oranı 51,58 iken kadınların oranı ise 25,92 olarak hesaplanmış ve sadece ziraatla kısıtlı kalmıştır.

3.5.Ana Dillere Göre Nüfus

Cumhuriyetin ilk nüfus sayım verileri arasında tespit edilen özelliklerden birisi de ana dillere göre nüfusun dağılımıdır. Bu nedenle 1927 yılındaki sayım neticesinde Yozgat vilayetine dâhil olan nüfusun ana dillerine göre dağılımına ulaşmak mümkündür. Aşağıdaki tabloda Yozgat'ta konuşulan lisan gösterilmiştir.

⁴⁴⁵ 28 Teşrinievvel 1927, Fasikül III, s.52.

Tablo 3.12. 1927 Genel Nüfus Sayımında Yozgat Vilayetinin Ana Dillere Göre Dağılımı⁴⁴⁶

Diller	Konuşan Kişi Sayısı
Türkçe	198,566
Ermenice	1,801
İtalyanca	1
Arapça	5
Çerkezce	2,652
Kürtçe	5,020
Tatarca	349
Arnavutça	990
Meçhul	113

Tablodan anlaşılacağı üzere Türkçe, Yozgat halkının ekseriyetinde konuştuğu ve geçerliliği olan ana dilidir. Bu oran %94,78 olarak yansımaktadır. Bölge halkının neredeyse tamamına yakınının Türkçe konuşması etnik olarak Türklerin egemen olduğunu açıkça göstermektedir. Diğer dilleri konuşanların oranları oldukça düşüktür. İkinci en çok konuşulan lisan Kürtçe yer almış ancak bu lisana sahip olanların sayısı Yozgat genel nüfusu içinde çok düşüktür. Yozgat nüfusu içinde %2,40'a tekabül eden bu oran çok azdır. Çerkezce'nin de Yozgat'ta Ermeniceden fazla olduğu görülmüştür. 2,652 kişi Çerkez⁴⁴⁷ lisanını konuşmaktadır. Arnavutça konuşanların sayısı beşinci sırada gelmektedir.

1927 genel nüfus sayımına göre tablo 3.12'ye bakıldığı zaman Ermeniler haricinde azınlıkların yok denecek kadar az olmasıdır. Sayımda 5 kişinin Arapça ve 1 kişinin de İtalyanca konuşulduğu tespit edilmiştir.

⁴⁴⁶ T.C. BIUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.44.

⁴⁴⁷ “1894 tarihli arşiv kaydına göre Rusya'nın Kuban şehrinden göç edecek 1000 hane Çerkez göçmeninin Ankara vilayeti, Yozgat Sancağının Boğazlıyan ve Maden kazaları ile Kırşehir sancağında iskâna elverişli arazilere yerleştirilmesi Meclis-i Vükelaca kararlaştırılmıştır. Bu karara göre Yozgat Sancağının mevkiyan haiz olduğu öneme binaen bu göçmenlerin yerli ahali ile karma olarak yerleştirilmeleri sağlanacaktır.” Nedim İpek, “Kafkaslardan Anadolu'ya Göçler (1877-1900)”, *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, c.6, 1991, s.119. Çerkezlerin Yozgat'a Cumhuriyet Dönemi öncesi geldikleri görülmüştür.

3.6.Dinler ve Mezheplere Göre Nüfus

Anadolu tarihi özellikleri nedeniyle birçok devletlere ve imparatorluklara ev sahipliği yapmıştır. Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlaması önemli ticaret yollarına sahip olmasına neden olmuştur. Bu durum Anadolu'nun çeşitliliğini birçok açıdan zenginleştirmiştir. Malazgirt Savaşı sonrası Anadolu topraklarını yurt edinen Türkler bir yandan coğrafyada İslamiyet'i yayarken diğer yandan kendinden olmayan dinlere barış ve hoşgörülü ortamın oluşmasını sağlamıştır. Hıristiyan tebaanın geleneksel yaşam tarzlarının sürdürülmesine müdahale edilmemiştir. Müslüman ve Hıristiyan mabetlerini yan yana görmek Anadolu'da doğal bir durum olmuştur⁴⁴⁸. Osmanlı Devleti döneminde Yozgat'ta bulunan gayrimüslim nüfusu yukarıdaki sayfalarda tablolar halinde göstermiştik. Cumhuriyetle birlikte azınlıklar meselesi Türk Devletinin en önemli sorunları arasında yer almıştır.

Türkiye'de bulunan azınlık nüfusunun büyük çoğunluğunu Ortodokslar⁴⁴⁹ oluşturmaktadır. Millî Mücadele sonrasında imzalanan Lozan Anlaşması ile Anadolu'da yaşayan azınlıkların hakları teminat altına alınmıştır. Ancak bu haklar Osmanlı Devletindeki gibi ayrıcalıklı din ve mezheplerin oluşumunu engellemiştir. Osmanlı Devleti'nde imtiyaz elde eden İstanbul Patrik'i, tartışmalı geçen Lozan görüşmeleri sırasında Rıza Nur'un açıklamalarına göre "*Patrikhane'nin dini vasfından başka hiçbir vasfı yoktur, kontrolümüz altındadır*" demiştir. Yine Rıza Nur 18 Aralık 1922 tarihinde meydana gelen görüşmeler esnasında; "*Müslüman olmayan azınlıkların din adamlarına eskiden Türkiye'nin kendi girişimi ile tanımış olduğu ayrıcalıkları, olduğu gibi tutmasını şimdiki Türkiye'den istemekte özü laik olan, azınlıklar yasasına aykırıdır*⁴⁵⁰ ..." Lozan Anlaşması ile hakları güvence altına alınan azınlıkların 1927 yılında yapılan genel nüfus sayımında sayılarının belirlenmesi oldukça önemlidir. Bu nedenle, Cumhuriyetin ilk nüfus sayımında Yozgat vilayetinin din ve mezheplere göre nüfus özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁴⁴⁸ Shaw, "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye", s.28.

⁴⁴⁹ 1927 Genel Nüfus Sayımına göre Türkiye'de Ortodoks nüfusu 109,905 kişi, 81,872 ile ikinci sırada Museviler gelmektedir. 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri

⁴⁵⁰ Erdal, "Mübadele", s.58.

Tablo 3.13.Nüfusun Din ve Mezheplere Göre Dağılımı⁴⁵¹

Din ve Mezhepler	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hıristiyan	Musevi	Sair Dinler	Dinsiz veya dini meçhul
	205,300	157	29	56	3,795	137	23	-	-

Tabloda görüldüğü gibi, ilk nüfus sayım sonuçlarına göre Yozgat'ın büyük bir çoğunluğunu Müslüman nüfusu oluşturmuştur. Yozgat'ta Cumhuriyet dönemi azınlık nüfusu Osmanlı Devleti'ne oranla oldukça azdır. Bu durum cumhuriyetle birlikte Türk-İslam nüfusunun homojen bir yapıya bürünmesini sağlamıştır.

Gayrimüslimler arasında ilk sırada 3,795 nüfusa sahip olan Ermeniler gelmektedir. Ermenilerin sayısı Osmanlı Devleti nüfus sayımlarındaki sonuçlara oranla oldukça azdır. 1914 yılındaki sayım sonuçlarında Yozgat'ta ilçeleriyle beraber toplam Ermeni nüfusu 60,588⁴⁵² olduğu düşünülürse bu dönemde ciddi oranda Ermeni nüfusu azalmıştır. Birinci Dünya Savaşı ve arkasından meydana gelen Türk İstiklal Savaşı'nda Ermenilerin işgal güçleriyle anlaşarak şehirde çıkardıkları isyan hareketleri ve kargaşaların asayişin bozulmasına neden olması Ermeni nüfusun bölgede sayıların azalmasına neden olmuştur. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen Gayrimüslim nüfusun Yozgat vilayetinde varlığı şehirde hoşgörünün ve eşit şartlarda yaşamlarını idame etmelerinden kaynaklanmıştır. Bu durum Ortodoksların, Katoliklerin, Protestanların ve Musevilerin bir arada yaşamalarına olanak sağlamıştır. Nitekim meydana gelen siyasi olaylara rağmen şehirde hala bu unsurların varlıkları nüfus sayımına yansımıştır.

Tabloda dikkat çeken konulardan birisi de Yozgat'ta dinsiz ve sair dinlere mensup kişilerin olmamasıdır. Üç dinin haricindeki dine mensup kişilere rastlanmamıştır. Toplam gayrimüslim nüfusu ise 4,197 kişidir. Bunlardan 3,795

⁴⁵¹ T.C. BİUM, 28 Teşrinievvel 1927 Umum Nüfus Tahriri, s.42.

⁴⁵² Taha Niyazi Karaca, "Yozgat Şehrinde Demografik Yapı", IV. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri, Kayseri 10-11 Nisan 2003, s.318.

Ermeni, 157 Katolik, 29 Protestan, 56 Ortodoks, 137 Hıristiyan ve en 23 kişiyle en az nüfusa sahip olan Museviler yer almaktadır.

3.7.Doğum Yerleri ve Tabiiyet İtibariyle Nüfus

Yozgat vilayetinin “Doğum Yerleri İtibariyle” nüfus yapısı ve özelliklerinden bahsederken, hem Yozgat il sınırları içerisinde dünyaya gelen hem de Türkiye dışında doğup da Yozgat vilayetinde yaşayan insanlar tespit edilmiştir. Bu yüzden Türkiye ve yurt dışında doğan Yozgat vilayetinde yaşayan insanlar kastedilerek bu sınıflandırma kapsamında tutulmuştur. Buna göre Yozgat nüfusunun doğdukları ülkelere göre nüfus dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.14.Yozgat Nüfusunun Doğum Yeri İtibariyle Dağılımı⁴⁵³

Ülke	Kişi Sayısı	Ülke	Kişi Sayısı
Türkiye	207,671	İtalya	1
Almanya	3	Lehistan	2
İngiltere	1	Romanya	41
Avusturya	2	Rusya	957
Bulgaristan	110	Sırbistan	492
Yunanistan	149	Asya/Avrupa Memleketleri	20
Macaristan	6	Saire ve Meçhul	42

Tabloya göre 1927 yılında Yozgat vilayetinde Türkiye doğumlu 207,671 ve yabancı uyruklu 1826 kişi yaşamaktadır. Buna göre Yozgat nüfusunun %99'u Türkiye doğumlu iken sadece %1' yabancı ülke doğumludur. Türkiye harici dünyaya gelen ve Yozgat'a yerleşenler arasında en fazla 957 nüfus ile Rusya ilk sırada gelmektedir. Vilayette İngiltere ve İtalya ülkelerinde doğum yapmış birer kişiye rastlanmıştır. Tabloda üçüncü sırayı oluşturan etnik yapı 492 kişiyle Sırbistan gelmektedir. Tüm Avrupa ülkelerinde dünyaya gelenlerin toplamı dahi Rusya doğumluları geçmemesi dikkat çekici bir durumdur. Avrupa'dan gelenler muhtemelen evlilik yoluyla Yozgat'a gelmişlerdir.

⁴⁵³ BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.48.

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk sayımda nüfusun tabiiyet itibariyle de bilgilere ulaşılmaktadır. Yozgat vilayetinde Türkiye Cumhuriyeti'ne tabi olan kişilerin sayısı 209,482 kişidir. Diğer devletlere tabi olan kişilerin sayısı yok denecek kadar azdır. Yapılan sayım sonuçlarına göre toplam da 15 kişi tespit edilmiştir. Tahrir kayıtlarına göre bu kişileri, 4'ü Almanya, 2'si Avusturya, 4'ü Macaristan, 1 kişi Lehistan ve İtalya, 2 kişide saire meçhul olanlardır⁴⁵⁴.

3.8. Okur-Yazarlık Yönünden Nüfus

Bir ülkenin en alt idari birimine kadar olan yerleşim alanlarının kalkınabilmesi için nüfusun içerisinde bulunan itici güç eğitimidir. Okuryazar sayısının azlığı veya çokluğu ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesinde yardım olur. İyi eğitim almış bireyler çevresel sorunlara kayıtsız kalamayacağı gibi ülkelerin gelişiminde tek dayanak unsur olmuştur. Bu bakımdan cumhuriyetin kurulmasından sonraki süreçte eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan sayımda okuryazarlık meselesi hayati önem taşımasından dolayı ülke genelinde tespit edilmesi uygun görülmüştür. 1927 genel nüfus sayımına göre 13.629.488 nüfusa sahip olan Türkiye'de sadece 1.111.496 kişi okuma yazma bilirken, 12.517.992 kişi okuma yazma bilmiyordu⁴⁵⁵.

Yapılan nüfus sayımında Yozgat vilayetinin okuryazarlık özellikleri hakkında veriler mevcuttur. Bu veriler ışığında Yozgat'ta okuryazarlık durumu aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3.15.Nüfusun Okuryazarlık Durumu

Cinsiyet	Okuma Yazma Bilen	Okuma Yazma Bilmeyen
Erkek	4,055	94,020
Kadın	556	110,856
Toplam	4,621	204,876

Kaynak: BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri s.29

Tabloya göre cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat'ta okuryazarlık oldukça düşük durumdadır. Yozgat genel nüfusunun içinde erkek nüfusunun içinde okuma

⁴⁵⁴ BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.46.

⁴⁵⁵ BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.29.

yazma bilenlerin oranı 4.14 okuma yazma bilmeyenlerin oranı 95.86 iken kadınlarda okuma yazma bilen 0.51, okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise 99.49'dur. Bu oran vilayet geneline okuma yazma bilenler 2.21, okuma yazma bilmeyenler 97.79 olarak yansımıştır. Kadınların sayısı oldukça düşük durumdadır. Bu durum sadece Yozgat'a özgü değil Türkiye genelinde aynı tablo mevcuttur. Türkiye genelinde 259.969 kadın okuma yazma bilmekteydi. Yozgat'ın eğitim yapısını "Eğitim" başlığı altında daha detaylı inceleyeceğiz.

3.9.Maluliyetlere (Engel Durumuna) Göre Nüfus

1927 yılında yapılan nüfus sayımının özelliklerinden biri de vilayetlerin maluliyetleri var mı yok mu diye kayıt altına alınmasıdır. Mevcut nüfus sayımında bu durum detaylı şekilde tespit edilmiştir. Ekonominin kalkınmayla doğru orantılı olan üretimin gerçekleşmesi için yukarıdaki saydığımız etkenlerin yanında bir de kişilerin bedensel olarak güçlü ve engelli sayısını minimize etmek gerekmektedir. Cumhuriyetin ilk genel sayımına göre Yozgat'ta bedensel olarak engelli sayısı ve herhangi bir engelli olmayanların sayısı tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda engelli özelliklerine göre ayırt edilerek gösterilmiştir.

Tablo 3.16.Nüfusun Engel Duruma Göre Dağılımı⁴⁵⁶

Engel Durumu Olmayanlar	Maluliyetliler (Engel Durumu Olanlar)					
	Kör	Sağır/Dilsiz	Topal	Çolak	Kambur	Sair Maluliyetler
205,870	563	243	1200	475	68	1,078

Tabloda ki mevcut sayılara oranla Yozgat'ta toplam nüfusun %98,27'sinin herhangi bir engelli bulunmayan insanlar oluştururken, %1,73'ünün ise bedensel engelli vardır. Cinsiyet olarak bakılırsa; erkeklerin herhangi bir engelli bulunmayanların oranı %97,50 ve bedensel engeli olanların oranı %2,50'dir. Kadınlarda engeli olmayanların oranı %98,95 bedensel engelli olanların oranı ise %1,05 olarak tespit edilmiştir. Bu verilere göre kadınların erkeklere göre daha

⁴⁵⁶ T.C. BİUM, 28 Teşrinievvel 1927Umum Nüfus Tahriri, s.42.

sağlıklı olduğu görülmektedir. Bedensel engeli olan grubun içinde en fazla topallar vardır ve bu sadece Yozgat'a özgü değildir. Türkiye genelinde yaygın olan topallığın nedeni Türk halkının uzun süren savaşlar içinde yer almasından kaynaklanmaktadır.

Tabloya göre toplam nüfus içinde bedensel engelli olmayanların sayısı 205.870'tir. Bedensel olarak engel durumu olanların toplam sayısı 3.627 olarak tespit edilmiştir.

3.10.Yozgat'a Gelen ve İskân Olunan Muhacirler

Anadolu halkının ciddi anlamda göç hareketleriyle karşılaşması Balkanların elden çıkması olmuştur. Uzun bir süre Türk nüfuzu altında kalan Balkan coğrafyası Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kaybetmesi, Balkanlardan çekilmesine akabinde bölgede bulunan Türklerin yerlerinden edilerek akın akın Anadolu'ya göç etmelerine neden olmuştur. Çok uluslu yapıda olan Osmanlı İmparatorluğu'nun etnik ulusların ayrılması yeni bir siyasal kimliğin oluşmasının önü açılmıştır. Balkanlarda kurulan devletler de ulus-devlet anlayışı hâkim olmuştur. Uluslaştırma politikasının başlaması akabinde Müslüman nüfusun Balkan Devletleri için en büyük engeldi bu amaçla Müslümanların zorla göç ettirilmesi için baskı ve zulüm arttırılmıştır⁴⁵⁷.

I.Dünya Savaşı sonrasında en Türk hükümetlerinin en önemli sorunları arasında yer alan göçmen meselesi beraberinde birçok sorun teşkil etmiştir. Bunlardan en önemlisi de yerleştirilecek bölgelerin belirlenmesi bu açıdan Yozgat mübadil ve muhacirlerin yerleştirildiği bölgeler arasında yer almıştır.

Yozgat'a gelen muhacirlerin diğer bölgelerde olduğu gibi askeri binaların kullanımı uygun görülmüştür. Ayrıca Rum ve Ermenilerden geriye kalan hanelerde değerlendirilmiştir⁴⁵⁸.

Yozgat iskân müdürlüğüne yapılan uyarılar gereğince mübadeleye tabi olan muhacirlerin iskân faaliyetleri geçici olmayıp kalıcılık esasına göre düzenlenmektedir. Akdağ ve köylerinde 600 hanenin iskân için kullanılabilir durumda olduğu böylece 3000 kişinin yerleştirilebileceği belirlenmiştir. Bir kısım evlerin tamirinin yapılması halinde 2000 kişinin daha bölgeye intikal ettirilmesi

⁴⁵⁷ Erdal, "Mübadele", s.22.

⁴⁵⁸ İbrahim Erdal, "Erken Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Mübadil ve Mültecilerin İskânı Uygulamaları (1923-1938)" *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı.59, 2016, s.4.

planlanmıştır. Ailelerin uygun hanelere yerleştirilmesi ve muhacirler içinde üretici durumda olanların merkezlere yerleştirilmesi uygun görülmüştür⁴⁵⁹.

1924 Ağustos ayına kadar Samsun'a gelen 59.000 göçmenden bir kısmı Samsun merkez ve kazalarına dağıtılırken, 29.000 göçmen Yozgat'ın da içinde olduğu çeşitli vilayetlere dağıtılmıştır⁴⁶⁰. Yozgat'a 26 Nisan 1924- 24 Mayıs 1924 tarihleri arasında Derbent'ten 57 hane 304 nüfus gelmiştir. Ev ve arazi verilmek suretiyle 86 hanede 330 nüfus vardı. Bununla birlikte 22 hanede 88 nüfus, Müslümanların evlerine yerleştirilmiş ve vekâlet tarafından inşa edilecek olan evlere iskân edilecektir. Yine Bigadiç'ten 127 hane 442 nüfus gelmiştir. Diğer yerlerden gelen 300 hanede 1315 kişi iskân edilmiştir⁴⁶¹. Mübadelenin uygulandığı bölgelerde Yozgat'ta dâhil birtakım sorunlar meydana gelmiştir. İskân için yerleştirilen mübadillerin arazi yetersizliğinden geçimlerini sağlayamamaları sebebiyle Eylül 1924'te başka Ermeni köylerine gönderilmeleri talep edilmiştir. Ancak savaşın bitmesiyle beraber kendi istekleriyle memleketlerine dönmek isteyen mültecilere izin verilmesi uygun görülmüştür⁴⁶².

Yozgat'a iskân edilen mültecilerin Kızılılyas Çiftliğine yerleştirilmesiyle ilgili olarak Dâhiliye Vekâleti tarafından Selanikli Maksut Efendi'nin yerleştirilmesine dair mazbata alınmıştır. Adı geçen Kazım Maksut Efendi merkez kazasına bağlı Kızılılyas'ta Rumlardan metruk çiftlik arazisine iskân edilmesi istenmektedir. Kızılılyas Çiftliğinin arazisinden 2200 dönüm civarında arazi, müsakkaf (üzeri damla örtülmüş olan yapı), hane ve boş hane arazisi komisyon tarafından mültecilere tahsis edilmiştir. Kazım Maksut Efendi'nin talep ettiği metruk köy arazisi devredilmiştir⁴⁶³.

1930 yılından itibaren Balkan devletlerinin 1929'da vuku bulan ekonomik krizinde etkisiyle Bulgaristan ve Romanya'daki Türklerin göçlerinde artış meydana gelmiştir⁴⁶⁴. Ancak 1930 yılından sonra Türkiye yeni iskân politikasına yönelmiştir. Mübadillerin ve mültecilerin Türk kökenli olması, Türk kültürünün izlerini taşıması,

⁴⁵⁹ **BCA:** 271.11/18.86.3.

⁴⁶⁰ Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2000, s.65.

⁴⁶¹ **BCA:** 272.11/19.95.14.

⁴⁶² Erdal, "Yozgat'ta Mübadil ve Mülteciler", s. 79-81.

⁴⁶³ **BCA:** 271.12/62.180.6.

⁴⁶⁴ Önder Duman, "Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskân Çalışmaları (1923-1938)", *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 43, 2009, s.476.

herhangi bir siyasi ve istihbarat durumundan sakıncası olmaması gibi özellikleri barındıran kimselerin iskân hareketleri uygulanmıştır⁴⁶⁵.

1927 yılı itibariyle mübadiller/mülteciler ve 312 harikzedeler yerleştirilmiş ve emval dağıtımı yapılmıştır. İskân edilen harikzedelere 37 dükkân, 15.608 dönüm tarla ve 53 dönüm bahçe dağıtılmıştır. Boğazlıyan'a 409 mübadil, 200 hane de şark mültecisi ve Sorgun kazasına da 32 şark mültecisi, Maden kazasına 716 mübadil, 129 hande şark mültecisi ikân edilmiştir. Yerleştirilen nüfusa 825 ev, 30 dükkân, 5 değirmen, 3 fırın 38.640 dönüm tarla verilmiştir⁴⁶⁶. 1928 yılında ise 670 erkek, 733 kadın olmak üzere toplam 1403 muhacir iskân edilmiştir⁴⁶⁷

Dağıtım sırasında çeşitli sıkıntıların meydana gelmesi, düzensizliklerin olması ve insanların güç durumda kalması mağduriyetlerin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Yunanistan'dan gelen mübadillerin orada bıraktıkları mallarını alamaması neticesinde Yozgat valiliğinin konuya müdahil olarak Dâhiliye Vekâletine bir yazı göndererek mübadillerin mallarının karşılığının olmadığını ve emval-ı metrukün dağıtımında sorun yaşandığını aktarmıştır.

Yozgat valisi Ali Rıza Bey'in vilayet dâhilindeki mübadil muhacirine vilayette yapılan tebliğde;

“İskân adı tarikiyle uhdenize tahsis olunan emvalin bedelini yirmi senede taksit ederek ödemek suretiyle borçlanmamız ipotek senedinin itası muktezi muamelenin takip ve intacı için maliye ve tapu dairlerine müracaat eylemeniz ihbarname ile tebliğ olunmuştur. Buna dair iskân dairesinde birçok kararnameler maliye ve tapu dairelerine tevdi olunmuş ve mübadil muhacirlerinden ipotek, senedi vermek ve işini takip etmek üzere maliyeye uğrayan olmadığı anlaşılmıştır. Bu babdaki müracaatta gösterdiğiniz tehir yedinizdeki tasfiye taleptenizdeki mahsubat icrasına intizar eylemenizden inbas etmiş olsa gerekir. Maliye vekâleti celilesinin işarına atfen bu kere dâhiliye vekâleti celilesinden vaki olan tebligata mübadil muhacirinin borçlanacağı meblağın memleketlerinde terk ettikleri emlak ve arazinin tasfiye-i katiye neticesinde henüz neticelenmemiştir. Tasfiye-i katiyeden maksat umumi tasfiyedir. Binaenaleyh ileride mahsubunuz yapılmak üzere uhdenize verilen emvalin muamelesini takip ve intac ediniz. Bilahare mağdur olmamanız için

⁴⁶⁵ Erdal, “Yozgat'ta Mübadil ve Mülteciler”, s.81.

⁴⁶⁶ Sarı, “İmar ve İskân”, s.94; bkz. Erdal, “Yozgat'ta Mübadil ve Mülteciler”, s.80.

⁴⁶⁷ T.C. BIUM, *İstatistik Yıllığı 1929*, c.2, s.65.

*iş bu tebligatın gazete aracılığıyla icrasına lüzum görülmüştür*⁴⁶⁸.” Hazırlıksız olarak göçlere tabi tutulan mübadiller Yunanistan’daki mal varlıklarını olduğunu ispatlayan tapu senetlerini bile yanlarına alma fırsatı verilmeden evlerinden atılmaları Türkiye’ye geldiklerinde mal durumunu beyan edecek belgelerinin olmaması ülke genelinde sorunlar teşkil etmiştir⁴⁶⁹.

Yozgat merkeze ve kazalar itibariyle iskân edilen muhacirlerin başlıca yerleştirildikleri yerler arasında; Yozgat merkez ve merkeze bağlı Saray köyü, İncirli köyü, Karabıyık köyü ve Sancırlı köyüne iskân edilmiştir. Boğazlıyan kazasında; Boğazlıyan merkez, Hamam köyü ve Kadılı köyüne iskân edilmiştir. Akdağ kazasında; Karayakup köyü, Terzii köyü ve Bebek köyüne ve Sorgun kazasında ise; Sorgun merkezin yanı sıra, İkikara köyü ve Sarı Hamzalı köyü muhacirler tarafından iskân edilen yerler arasındadır⁴⁷⁰.

1933 yılında Türkiye’ye gelen muhacirlerin yerleştirilmesi için 29 vilayet tercih edilmiştir. Bu şehirlerarasında bulunan Yozgat’a yerleştirilen hane adedi, nüfusu ve geldikleri ülkeler şu şekildedir; 3 hane ve 13 nüfus Bulgaristan’dan, 46 hane 199 nüfus Yugoslavya’dan, 7 hane 38 nüfus Rusya’dan ve toplamda 56 hane ve 250 nüfusun iskânı gerçekleşmiştir⁴⁷¹.

1936 yılında hükümet tarafından, Trakya’dan gelmesi kararlaştırılan yaklaşık 25.000 göçmenin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana vilayetlerinin muhtelif kazalarında tespit edilmiş olan boş topraklara yerleştirilmesi onaylanmıştır⁴⁷². Yozgat merkeze 200 hanede 777 Romanya, 48 hanede 226 Bulgaristanlı olmak üzere 248 hanede 1.003 nüfus yerleştirilmiştir. Sorgun kazasına; 70 hanede 263 Romanya ve 18 evde 56 Bulgaristanlı olmak üzere 88 hanede 319 yerleştirilmiştir. Boğazlıyan kazasına; 151 hanede 611 Romanya’dan yerleştirilmiştir. Akdağmadeni kazasına; 80 hanede 295 Romanya göçmeni yerleştirilmiştir⁴⁷³.

⁴⁶⁸ *Yeni Yozgad Gazetesi*, 21 Teşrin-i Sani 1928

⁴⁶⁹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt yay., İstanbul 2000, s.75.

⁴⁷⁰ *15. Yılında Yozgat*, s.51.

⁴⁷¹ **BCA:** 30.10/81.531.8.

⁴⁷² **BCA:** 30.18.1.2/61.8.9.

⁴⁷³ Sarı, “*İmar ve İskân*” s.265.

Tablo 3.17.Yozgat'ta Mübadillerin Aile, Nüfus Miktarı, Dağıtılan Taşınmaz Mallar (1924-1933)⁴⁷⁴

Aile Sayısı	1.113	Arsa	3
Nüfus	3.911	Toprak/Dönüm	56731
Ev	598	Bağ/Dönüm	4
Dükkân	67	Bahçe/Dönüm	80100

Yozgat, cumhuriyet hükümetlerinin uygulamış olduğu iskân politikalarının gerçekleştiği şehirlerden birisi olmuştur. 1924 yılından itibaren yukarıda da görüldüğü gibi 4.000 civarında göçmen gelmiştir. Bunların hepsi aynı anda değil dönemsel olarak yerleştirilmiştir. 1933-1938 yılları arasında Yozgat merkezi olmak üzere Boğazlıyan, Sorgun ve Akdağmadeni kazalarında yaklaşık 73.000 göçmen yerleştirilmiştir⁴⁷⁵.

⁴⁷⁴ Aslı Cihangiroğlu, “Atatürk Döneminde İskân Çalışmaları (1923-1938)”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*, Elazığ 2010, s.283.

⁴⁷⁵ Erdal, “Yozgat'ta Mübadil ve Mülteciler”, s.83.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL HAYAT

4.1. EĞİTİM

Türklerde “eğitim” sistemi ilk Türk topluluklarına dayanmaktadır. Günümüzde ki gibi eğitim-öğretim anlayışının düşünülmesi mümkün olmasa da eğitimin yapısını oluşturan değerler mevcuttur ve bu durum eğitim anlayışının mihenk taşını oluşturmuştur. Türklerde İslamiyet öncesi çocukların eğitilmesinde töre ⁴⁷⁶ esas alınmıştır en önemlisi ise çocuklar arasında cinsiyet farkı gözetilmemiştir⁴⁷⁷.

Devlet mekanizmasının işlerlik kazanması için örgütsel yapıya sahip olması gerekir. Bu sebeple eski Türklerde çağın gereksinimlerine uygun olarak eğitim anlayışı ortaya çıkmıştır. Türk devlet yapısının teşkilatlanma sürecindeki başarısı kuşkusuz güçlü bir eğitim sisteminden dayanmaktadır⁴⁷⁸. Hun Devleti zamanında Mete Han ordu da çok sert ve disiplinli bir eğitim uygulamıştır. Söz konusu disiplin anlayışı sert ve öğretici eğitim yapısıyla devletin diğer organlarında da devamlılığını sürdürmüştür⁴⁷⁹. Hun Devletinde eğitimin temel özellikleri “toplum eğitimi, askeri eğitim, dini eğitim ve mesleki eğitim” olarak öne çıkmıştır. Amaç olarak ise, bağımsızlığına düşkün bireyler oluşturmak, bunu koruyacak iyi askerler yetiştirmek, dini merasimler ile halkı eğitmek, ekonomik hayatta (halı kilim, hayvancılık ve maden) iş eğitimine hâkim olmak esas alınmıştır⁴⁸⁰.

Türkler bu dönemde bilinen ilk Türk alfabesi olarak kabul edilen Göktürk alfabesiyle tanışmıştır. Göktürk alfabesi 38 “harf veya işaret”ten oluşmaktadır. Alfabenin dördü ünlü otuzu ünsüz ve dört heceden meydana gelmektedir. Ünsüzlerde

⁴⁷⁶“Töre kelimesinin anlamı sadece kanun kelimesiyle sınırlı değildir. Yazılmış yasalardan başka, yazılmamış teamüllerde törenin içindedir. Hatta hukuki töreden başka, dini ve ahlaki törelerde vardır. O halde Türk töresi, eski Türklere atalarından kalan bütün kaidelerin toplamı demektir.” Ziya Gökalp, (haz.) Hikmet Dizdaroğlu, *Türk Töresi*, Kültür Bakanlığı Ziya Gökalp yay., İstanbul 1976, s.13.

“Eğitim; kelimesinin menşesine bakacak olursak eğitim Türkçede ‘eğitmek’ mastarından veya ‘eğ’ emir kipinden türetilmiş bir terimdir. Eğitim, şekil, biçim verme yön ve istikamet gösterme, zarifleştirme demektir. Bu kelimenin yerine ise cumhuriyet dönemine kadar ‘terbiye’ kelimesi kullanılmaktaydı.” Osman Sezgin, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, Türk Diyanet Vakfı yay., Ankara 1991, s.6.

⁴⁷⁷ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi MÖ. 1000- MS.2007*, Pegem yay., İstanbul 2007, s.5.

⁴⁷⁸ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s.325.

⁴⁷⁹ Bahaddin Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982, s.74.

⁴⁸⁰ Servet Hali, Selcan Rencüzoğulları, “İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Eğitim” *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.VI, sayı XVII, 2017, s.428.

kendi arasında tek ve çift olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Tek ünsüzler 27 tane çift ünsüzler 3 tanedir⁴⁸¹.

Göktürkler zamanında yazılan Orhun yazıtları ya da Göktürk kitabeleri günümüze kadar gelmesi nedeniyle Türk eğitim tarihi açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Yazıtta bazı kavramlar üzerinde durulmuştur. Bunlar; Alp insan, bilgelik, bağımsızlığa düşkünlük, yabancı devletlere karşı kendini korumak, tarih şuuru, ekonomi ve sosyal alanda birlikte hareket etme gibi değerlerin öğretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır⁴⁸².

Uygurlar dönemi tam manasıyla kültür dinamiklerinin ivme kazandığı İslam öncesi Türk eğitim tarihinde parlak bir dönem olmuştur. Bu dönem kâğıt ve matbaanın kullanımının yanı sıra Uygur Türklerine has alfabe geliştirmişlerdir⁴⁸³. Bu alfabe Sogd kökenli olup 18 harften oluşmaktadır. Harflerin on beşi ünsüz, üçü ünlüdür. Uygurların temas halinde bulunduğu kültürler sayesinde Türk edebi dili haline gelmiştir⁴⁸⁴. Osmanlı İmparatorluğu döneminde sarayda Uygurca bilen kâtipler vardır. Hatta II. Mehmet'in, Otlukbeli Savaşı sonrası Özbek Hanına gönderdiği zafer name Uygurca yazılmıştır. Alfabe XVII. yüzyıla kadar kendi korusa da bu zamandan sonra unutulmuştur⁴⁸⁵.

Türklerin İslamiyet'i geçmesinden sonra eğitim yeni bir boyut kazanmış ve eğitim tarihi açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Yahya Akyüz'e göre bu olumlu katkı başlıklar altında sıralanmıştır;

- 1) *“Türk toplumlarında ilk kez medrese denen planlı, düzenli ve güçlü örgün eğitim-öğretim kurumu olan okullar ortaya çıkmış. Medreseler kısa sürede yayılmış Anadolu'da etkisini Türkiye Cumhuriyeti kuruluna kadar devam etmiştir,*
- 2) *İslam dünyasında Arap, İranlı vb. düşünür ve eğitimciler eğitim-öğretim hakkında eserler yazmıştır. Türk eğitimciler de hem bu düşünceden etkilenmiş hem de katkı sağlamış,*

⁴⁸¹ Şerafettin Turan, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi yay., Ankara 2002, s.89-90.

⁴⁸² Refik Turan, “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet Yeni Eğitim”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2016, s.99.

⁴⁸³ Akyüz, *“Türk Eğitim Tarihi”*, s.14.

⁴⁸⁴ Bahattin Ögel, *Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1984, s.348.

⁴⁸⁵ Şerafettin Turan, *“Türk Kültür Tarihi”*, s.90.

- 3) *Türk topluluklarının ahlak anlayışı, dünyaya bakışı, toplumun değer verdiği insan tipi, İslamiyet'in etkisi ile yeni şekiller almaya başlamıştır. Medreseler ile düşünürler mutasavvıflar, din adamları bu değişmeyi sağlayıcı bir yaygın eğitim görevi yapmışlardır.”*

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Türklerin İslamiyet sonrası eğitim hayatında medrese ile birlikte yeni bir model oluşmaya başlamıştır. Selçuklular dönemine kadar medreseler özel şahıslar tarafından kurulurken Selçuklular zamanında devlet eliyle kurulmuştur. Burada eğitim-öğretim de sosyal eşitsizliği ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atıldığı görülmektedir⁴⁸⁶. Medreselerde okutulan derslerin mahiyeti hakkında tam bir bilgi olmasa da genel manada müfredatta yer alan dersler: din, hukuk, matematik, filoloji, astronomi gibi müspet ilimler verilmiştir⁴⁸⁷. Medrese de eğitim alan öğrencilere belirli programlar çerçevesinde ders veren kişilere ise müderris denmektedir⁴⁸⁸. Büyük Selçuklu Devleti zamanında inşa edilen medreseler, Türkiye Selçukluları zamanında da benzer nitelikler taşımış ve Anadolu'da medreselerin yaygınlaşması Türk eğitim tarihine büyük katkı sağlamıştır. Türkiye Selçukluları döneminde müspet bilimler okutulmaya devam edilmiş ve tıp öğretimi için şifahanelerde uygulamalı olarak dersler verilmiştir. Bazı medreseler aynı zamanda “rasathane” olarak da kullanılmıştır⁴⁸⁹. Türkiye Selçukluları döneminden yapılan medreselerin birçoğu günümüze kadar ulaşmıştır ancak burada dikkat çeken husus Anadolu'da bu dönem yapıların inşalarında ki sayısal döküme bakıldığı zaman 115 cami görülürken eğitim kurumları olan medreselerin (Darüşşifalar dâhil) sayısı 135'tir⁴⁹⁰.

Türklerin Anadolu'daki ilmi faaliyetleri Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı mahiyetindedir. Türkiye Selçuklularının çeşitlilik kazandırdığı ve zenginleştirdiği çalışmalar Osmanlı Devleti'nde hız kazandı ve ilk medrese Orhan Gazi zamanında İznik'in alınmasıyla hayata geçirildi⁴⁹¹.

⁴⁸⁶ Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu yay., c.3, Ankara 2011, s.349-350.

⁴⁸⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Selçuklu Tarihi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1972, s. 176.

⁴⁸⁸ Şemsettin Sami, *Kâmûs-ı Türki*, Alfa yay., İstanbul 1998, s.1313.

⁴⁸⁹ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *Selçuk Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat ve Kültür*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1995, s.515.

⁴⁹⁰ Başak Burcu Tekin, “Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.I, sayı XXXII, 2012, s.23.

⁴⁹¹ *Oruç Beğ Tarihi*, haz. Necdet Öztürk, Çamlıca yay., İstanbul 2008, s.26. Bkz. Yusuf Halaçoğlu, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 2003, s.129.

Osmanlı Devleti döneminde medrese yapılanması planlı ve programlı bir şekilde takip edilmiştir. İslam memleketlerinden ilim adamları getirilerek saygınlık kazanan medreseler oluşmaya başlamıştır⁴⁹². Medreselerde ilmi alandaki çalışmalar derece ve sınıflandırmalara ayrılmıştır. “*Mesela kuruluşta İznik medresesi beyliğin birinci derece medresesi olurken, Bursa'nın fethinden sonra burada yaptırılan Manastır medresesi, I. Murat'ın Çekirge'deki medresesi, Yıldırım medresesi, Çelebi Mehmet'in Yeşil medresesi, İznik medreselerini ikinci plana düşürmüştür. Bursa medresesi ehemmiyeti de II. Murat'ın Edirne'de yaptırdığı Darülhadis ve Üç Şerefeli medreselerin tesisine kadar devam etmiştir. Hatta İstanbul'da Sahn-ı Seman'ın yapılmasından sonra bile Edirne medreselerinin ehemmiyeti bir müddet devam etmiştir*⁴⁹³.” Fatih İstanbul'un fethinden sonra sekiz kiliseyi “Sahn-ı Seman” adıyla medreseye çevirmiş bu durum Osmanlı Devleti'nde medreselerin yeniden şekillenmesine neden olmuştur⁴⁹⁴.

Zaman içinde medreseler başta olmak üzere Osmanlı Devleti eğitim sistemi bozulmaya başlamıştır. Anadolu'nun Türkleşmesiyle ivme kazanan müspet ilimlerin öğretim yuvası olan medreselerde artık müfredatın büyük çoğunluğunu dini derslere ayrılmıştır. XVIII. yüzyıldan itibaren sistem içerisindeki bozuklukları fark eden bazı Osmanlı padişahları ve bazı devlet adamları ıslahat hareketlerini girişmiş olsa da bunda muvaffakiyet gösterememiştir. Islahat çalışmalarına karşı ne yazık ki en büyük tepkiyi ulema sınıfı göstermiştir⁴⁹⁵.

4.1.Cumhuriyet Öncesi Yozgat'ta Eğitim

Yozgat Sancağında medreselere H.1307-M.1891 salnamesinde rastlanmıştır. Salnameye göre Yozgat'ta merkez kazasında beş, Sungurlu'da bir, Akdağmadeni'nde dört, Boğazlıyan'da üç medrese görülmüştür⁴⁹⁶. Yozgat'taki medreselere ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁴⁹² Daniel Goffman, , *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, çev. Ülkün Tansel, Kitap yay., İstanbul 2004, s.58.

⁴⁹³ Halaçoğlu, “*Osmanlılarda Devlet Teşkilatı*”, s.135.

⁴⁹⁴ Tufan Gündüz, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Grafiker yay., Ankara 2012, s.279.

⁴⁹⁵ Hayta, vd., “*Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketi*”, s.89.

⁴⁹⁶ Ceylan, “*Vilayet Salnamelerinde Yozgat*”, s.66.

Tablo 4.1.1898 Yılında Yozgat'ta Bulunan Medreseler⁴⁹⁷

Kaza	Medrese Adı	Mahalle	Müdderisi n Adı	Öğrenci Sayısı	Banisi (Kurucu)
Yozgat	Demirli	Medrese Mahallesi	Abdünnaiza de Mustafa Efendi	84	Abdülcabbarzade Ahmet Paşa
Yozgat	Nazırzade	Köseoğlu Mah.	Hafız Ali Efendi	59	Sultan Mahmut'un ikinci ikbali HoşyarKadıefendi
Yozgat	Şevki Medresesi	Medrese Mah.	Hacı Ali Osman Efendi	110	Zarife Hatun
Yozgat	Kayyumzade	Köseoğlu Mah.	Şükrü Efendi	60	Züleyha Hanım
Yozgat	Nefeslizade	Çatak Mah.	Divanlizade Ali Efendi	105	Nefeslizade Mehmet Efendi
Yozgat	Alacaoğlu	Nohudlu-yı Mah.	Hayrullah Efendi	100	Alacalızade Hacı Hafız Efendi
Yozgat	Başçavuş	İstanbulluoğ-lu Mah.	Ahmet Efendi	70	Ashab-ı Hayr
Yozgat	Sağır Mustafa Ağa	Nohudlu-yı Zir	Hayrullah Efendi	30	Sağır Mustafa Efendi
Yozgat	Köse Yusufu	Köse Yusufu	Hacı Salih	150	Abdullah Ağa
Yozgat	Osman Paşa Tekkesi	Osman Paşa Tekkesi	Şakir Efendi	50	Mütevveli Nuri Ağa
Yozgat	Seydiyar	Seydiyar Karyesi	Mustafa Efendi	80	Ashab-ı Hayr
Yozgat	Paşa	Paşa Karyesi	Yakub Efendi	300	Mütevelli Nuri
Yozgat	Köhne	Köhne-i Kebir Karyesi	Hacı Ahmet Efendi	100	Dişlizade Hasan Ağa

⁴⁹⁷ Karaca, "Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri", s.60.

Tanzimat döneminde medresenin yanı sıra orta öğretim mahiyetindeki kurumlarına ihtiyaç duyulmuş ve bu okulların açılması uygun görülmüştür⁴⁹⁸. Çeşitli vilayetlerde 30'dan fazla “rüşdiye” mektepleri açıldı⁴⁹⁹. Osmanlı Devleti'nin taşra bölgesinde açılan rüşdiye mekteplerinden birisi de 1856 yılında Yozgat Sancağına açılmıştır. Akabinde sancağın meşhur kazalarında Akdağmadeni ve Boğazlıyan da rüştiyeler açılmıştır⁵⁰⁰. Netice itibari ile Yozgat merkezde bir rüşdiye bunun yanı sıra ise üç ibtidai⁵⁰¹ mektep vardır. İbtidai mekteplerden ikisi erkek iken diğeri kız mektepleridir. Akdağmadeni'nde bir rüştiye iki ibtidai mektep, Boğazlıyan'da bir rüşdiye ve ikisi erkek biri kız olmak üzere üç tanede ibtidai mektepleri vardır⁵⁰². 1873 yılında Yozgat'ta 136 öğrenci bulunurken 1883 yılında 93 öğrenci vardır. Yozgat'ta ki öğrenci sayısı belirtilen iki yılda da çevre vilayetlerdeki (Ankara, Kayseri, Çorum) öğrenci sayılarından fazladır. Yozgat'ta 1893 yılında bir tane de idadi mektep açılmıştır. Ayrıca 1893 yılına ait raporda bir tane Darülmuallimin (öğretmen okulu) mektebi olduğuna rastlanmıştır⁵⁰³.

Tablo 4.2.1890 Yılında Yozgat'ta Bulunan Müslüman İbtidai Okullar⁵⁰⁴

İdari Birimler	Erkek Okulları	Kız Okulları	Öğrenci Sayısı
Yozgat/Merkez	30	-	2,550
Yozgat/Köyler	20	-	2,250
Boğazlıyan	7	-	850
Akdağmadeni	3	-	500
Sungurlu	5	-	650
Toplam	65	0	6,800

⁴⁹⁸ Akyüz, “Türk Eğitim Tarihi”, s.164.

⁴⁹⁹ Hayta, vd., “Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketi”, s.142.

⁵⁰⁰ Hatip Yıldız, Abdullah Cengiz, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Bozok (Yozgat) Sancağı'nda Açılan Rüşdiye Mekteplerinin Durumu”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı XIX,2017,s.94.

⁵⁰¹ “Tanzimat dönemi sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde ilköğretim çağındaki çocuklar sıbyan mekteplerine gidiyordu. Bu mektepler geleneksel yöntemlerle devam ettikleri için istenilen verim alınamıyordu. Okullardaki sorunları gidermek için 1838 yılında ‘Umûr-ı Nâfia Komisyonu’ tarafından rapor hazırlanmıştır. Sıbyan mekteplerinde yapılan islah çalışmalarının başarısızlığından dolayı ‘iptidai/ibtidai mektepleri açılmıştır.’” Bayram Kodaman, *Abdülhamit Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara 1991, s.66-67.

⁵⁰² Ceylan, “Vilayet Salnamelerinde Yozgat”, s.67.

⁵⁰³ Karaca, “Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri”, s.63-65.

⁵⁰⁴ Ali Açıklak, “II. Abdülhamit Devri Eğitim Politikasının Taşraya Yansımaları: Yozgat Sancağı Örneği”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, c.II, 05-07 Mayıs 2016, s.617.

1894-1895 yılları arasında Yozgat vilayetinde gündüzlü idadilerin, öğrenci, memur, öğretmen açılış tarihleri şu şekildedir. 1893-1894 eğitim-öğretim yılından devreden öğrenci sayısı 45'tir. Ders yılı sonuna kadar 61 tane yeni öğrenci kaydı yapılmıştır. 1894-1895 öğrenim yılında herhangi bir sebeple okul ile münasebeti kesilen öğrenci sayısı 21'dir. 1895-1896 ders yılına devren kalan öğrenci sayısı ise 85 kişidir. 1894-1895 eğitim-öğretim yılında 13 memur ve öğretmen bulunmaktadır⁵⁰⁵.

Yozgat nüfusu içerisinde Müslümanlardan sonra Ermenilerin geldiğini ve diğer dini gruplarından Yozgat'taki sayısından nüfus bölümünden bahsetmiştik. Bu kadar kalabalık nüfuslu gayrimüslimlerin Yozgat vilayetinde okulların 1897 yılına ait verilerde şu şekildedir.

Tablo 4.3.1897 Yılında Yozgat'ta Bulunan Eğitim Kurumları⁵⁰⁶

Cemaat	Erkek Okulu	Kız Okulu	Öğrenci Sayısı
Müslüman	50	-	4,800
Grekok Ortodoks	6	-	550
Ermeni Gregoryen	20	1	2,100
Ermeni Protestan	3	1	300
Toplam	79	2	7,750

Tablo 4.3'te 25 tane Ermenilere ait okul görülmektedir ayrıca toplam iki kız okulu bulunurken bunların ikisi de Ermenilere aittir. Gayrimüslim öğrencilerin toplam sayısı ise 2.950'dir.

Karaca'ya göre, "1905 yılı verilerinde Ermenilere ait 38 tane okul bulunmaktadır. Bu okullardan 30 tanesi erkek, 1 tanesi kız ve 7 tanesi karışık öğrenim veren okullardır. Ayrıca bu okullardan 37 tanesi ibtidai iken 1 tanesi rüştiyedir. Rumlara ait 18 tane okul bulunmaktadır. Okulların hepsi ibtidai ve erkek okullarıdır. Protestanlara ait ise 8 tane erkek ibtidai okulu mevcuttur. Bu okullardan başka Ermenilere ait bir ve Amerikan misyonerlerine ait bir lise bulunmaktadır.

⁵⁰⁵ Mehmet Ö. Alkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, c. VI, Ankara 2000, s.68-69.

⁵⁰⁶ Karaca, "Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri" s.67.

Ayrıca Amerikalılar tarafından kayıtlarda olmayan Protestanlığı yaymak maksadıyla açılmış bir adet misyoner okul vardır.”

Mehmet Ö. Alkan'ın hazırlamış olduğu istatistik verilerine itibariyle 1913-1914 yılında vilayette ve livalarda ibtidai okul, öğretmen ve öğrenci sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.4.Yozgat'ta 1913-1914 Tarihlerinde İbtidai, Okul, Öğretmen ve Öğrenci Sayıları⁵⁰⁷

	Okul				Öğretmen		Öğrenci		Okula Devam Etmeyenler		Zorunlu Eğitim Çağındakiler	
	E	K	KR	T	E	K	E	K	E	K	E	K
Yozgat	7	1	-	8	14	4	782	135	300	906	1,082	1,041
Mülhakatı	12	-	-	12	4		87		3,288	2,286	3,375	2,886
Maden	1	1		2	4	1	111	61	11	62	122	123
Mülhakatı	8			8	8		315		1,483	1,631	1,798	1,631
Boğazlıyan	1	1		2	5	1	113	30	85	50	85	80
Mülhakatı	14			14	14		367		904	1240	1,271	1,240
Toplam	43	3		46	49	6	1,775	226	6,071	6,775	7,733	7,001

Yozgat vilayetinde nüfus gücü bakımından Müslümanların sayısı gayrimüslimlere göre üstün durumdadır. Ancak nüfusun Müslümanlar lehine fazla olmasına rağmen okul sayısı nüfusa oranla oldukça düşüktür. Gayrimüslimlerin orta ve lise okulları daha fazladır⁵⁰⁸. Bu durum Müslümanların eğitime bakış açılarının yetersiz kaldığını, gayrimüslimlerin ise elde ettikleri özgürlükler ve misyoner faaliyetler neticesinde okul sayılarını artırdıkları anlaşılmaktadır⁵⁰⁹.

Yozgat vilayetinde kütüphanelere bakacak olursak 1753 yılında “Demirli” kütüphanesi ve kütüphaneye ait 413 kitap, 1834 yılında kurulan “Köse Yusufçu”

⁵⁰⁷ Alkan, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Modernleşme”, s.189.

⁵⁰⁸ Açıkel, “II. Abdülhamit Devri Eğitim”, s.622.

⁵⁰⁹ Karaca, “Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri”, s.69.

kütüphanesine ait 365 kitap⁵¹⁰, Sungurlu kazasında ise üç adet kütüphane olduğu görülmektedir⁵¹¹.

4.2. Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikası

Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan 1927 nüfus sayımına göre ülke nüfusunun %8,6'sı okuma yazma bilmektedir. Bu durum erkeklerde %12,9 iken kadınlarda %3,6 olarak kayıtlara geçmiştir⁵¹². Genel nüfus itibariyle hal böyle iken taşrada 46.000 köyün %98'inde okul bulunmamaktadır. Memleketin okullarındaki öğretmen ihtiyacı 70.000 kadardır. Bu manada öğretmen okulu sayısı ise 18 adet olup her yıl sadece 200 öğretmen mezun vermektedir⁵¹³.

Cumhuriyet kadrolarının belirledikleri ilkeler neticesinde 3 Mart 1924 tarihinde “Tevhidi Tedrisat Kanunu” ile eğitimin birleştirilmesi kararlaştırıldı. Böylece yeni Türk devletinde laik bir eğitim-öğretime geçişin temelleri atılmıştır⁵¹⁴. Böylece kanun mahiyeti itibariyle ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretimde ortak amaç birliğine vakıf olmak, Millî kültür birliğini sağlamak, cumhuriyet rejiminin belirlediği hedefleri gerçekleştirmektir⁵¹⁵.

Tanzimat'tan itibaren tartışma konusu olan Latin harflerine geçiş meselesi genç Türkiye'nin de gündemindeydi. Hatta Atatürk Türk İstiklal Harbi esnasında 1922 yılında Garp cephesinde Adnan Adıvar'a ve Halide Edip'e Türkiye'nin gelecek günleriyle ilgili konuşma esnasında Latin harflerine geçmekten bahsetmiştir⁵¹⁶. 1923 ve 1924 yıllarında tartışılmış ancak o zamanın siyasi ve sosyal durumu itibariyle reddedilmişti⁵¹⁷. 1928 yılına gelindiğinde ise ülke genelinde okuryazarlığın çok düşük olduğu tespit edilmişti. Bu sebeple okuryazarlığı yükseltmek, okuma güçlüğü azaltmak ve kolay öğrenmeyi sağlamak için Latin harflerinin kabul edilmesi kararlaştırılmıştı⁵¹⁸. Yapılan değişiklik sonrası “*yeni harflerin halka öğretilmesi için çok geniş bir okuma yazma faaliyeti başlatılmış, okuryazar sayısı*

⁵¹⁰ 1316/1898 Maarif Salnamesi, s.868-869. Bkz. Karaca, “Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri”, s.62.

⁵¹¹ Ceylan, “Vilayet Salnamelerinde Yozgat”, s.70.

⁵¹² 28 Teşrinievvel 1927, *Umum Nüfus Tahriri*, Fasikül III, Başvekâlet Müdevvenat Matbaası, Ankara 1929, s.22.

⁵¹³ İlhan Başgöz, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Eğitimin Genel Görünümü”, haz. Murat Alper Parlak, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 Aralık 2005*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara 2010, s.8.

⁵¹⁴ Hamza Eroğlu, *Atatürk'ün Hayatı ve Üstün Kişiliği*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1994, s.124.

⁵¹⁵ Mehmet Okur, “Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.V, sayı I, s.209

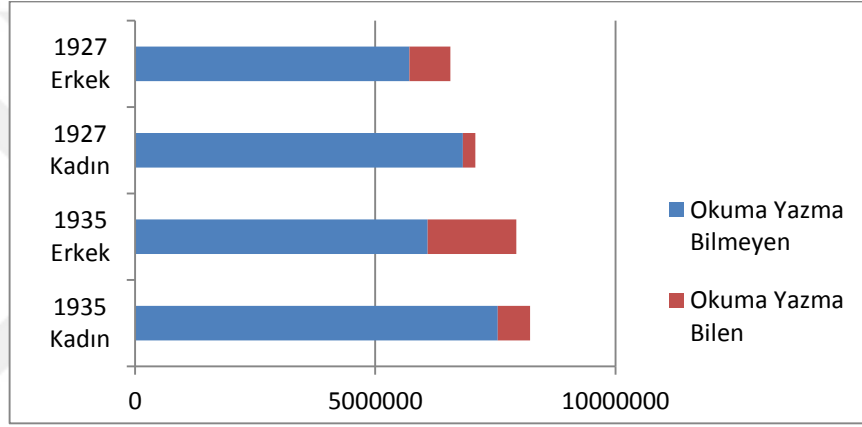
⁵¹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam c.3*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1992, s.313.

⁵¹⁷ Lewis, “*Modern Türkiye'nin Doğuşu*”, s.276.

⁵¹⁸ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası yay., 2018, İstanbul, s.203.

hızla artmış; ders kitapları, sözlükler, basılı resmi yayınlar, düzenlenen inkılapların ana fikri doğrultusunda yeniden hazırlanmış ve günlük dilde olduğu gibi bilimsel terimlerde de çok geniş bir Türkçeleştirme faaliyetine girilmiş ve okullarda öğretim yeni terimlerle yapılmıştır⁵¹⁹.” Latin harflerin geçiş sürecinin tamamlanmasının ardından hem yeni harfleri öğretmek hem de okuryazarlığı yaygınlaştırmak için “Millet Mektepleri” açılmıştır⁵²⁰. Açılan mekteplerin yanı sıra Halkevleri, Türk Ocakları ve Halk odaları da okuma yazma oranını artırmak için kendi bünyesinde kurslar açmıştır⁵²¹. Aşağıdaki grafikte 1927 ve 1935 yıllarında yapılan genel nüfus sayımlarına göre okuryazarlar bilenlerin miktarı ve yüzdesi verilmiştir.

Grafik 4.1.1927 ve 1935 Genel Nüfus Sayımı İtibari İle Okuryazarlık⁵²²

Yukarıdaki grafiğe göre 1927 yılında okuma yazma bilen erkek sayısı 851.527’dir. Bu sayı erkek nüfusunun %13’üne tekabül ederken okuma yazma bilmeyenlerin oranı ise %87’dir. Okuma yazma bilen kadın sayısı ise 259.969’dur. 1935 nüfus sayımına erkek nüfusunda ciddi oranda artış olmuştur. Erkeklerin toplam nüfusu 7.936.512 olarak kayıtlara geçmiştir. Bu nüfus içerisinde okuma yazma bilen erkek sayısı 1.847.183’tür. Yine erkek nüfusunda okuryazarlık kısa bir sürede artış göstermiştir. 1935 yılına ait istatistik verilerine göre kadın nüfusu içerisinde okuma yazma bilenlerin sayısı 670.695’tir.

⁵¹⁹ Akyüz, “Türk Eğitim Tarihi”, s.345.

⁵²⁰ <http://www.meb.gov.tr/ataturk/Ink%C4%B1lamlari/Egitim> (04.01.2019) Ömer Dinçsoy, *Türk Eğitim Sistemi*, Türk Demokrasi Vakfı yay., Ankara 1995, s.51

⁵²¹ Bahattin Demirtaş, “Atatürk Döneminde Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Akademik Bakış Dergisi*, c.I, sayı II, 2008, s.162.

⁵²² *İstatistik Yıllığı 1936-1937*, c.9, s.29.

4.3. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'ta Eğitim

Cumhuriyetin ilk yıllarında tüm Türkiye de olduğu gibi Yozgat'ta da okul yetersizliği vardır. Ancak bu durumda cumhuriyetin eğitim alanında kararlılığı neticesinde hızlı gelişmeler yaşanmıştır. Yozgat'taki okul sayısındaki artışın çevre illerdeki (Kırşehir, Çorum, Tokat) öğrencilerin Yozgat'a gelip pansiyonlarda kalarak öğrenim görmesinden anlaşılmaktadır⁵²³. Yozgat'ta bulunan bazı okulların isimleri şunlardır⁵²⁴;

Sakarya Kız Mektebi, Kız Mektebi, Osman Paşa Mektebi, İmam Hatip Mektebi, Halk Mektebi, Orta Mektep, 3. Erkek Mektebi, Neşet Paşa Mektebi, Mektebi Sultani, Alacalıoğlu Erkek Mektebi, Erkek Yatı Mektebi, İlk Erkek Mektebi, Orta Erkek Mektebi, İsmet Paşa Yatılı Mektebi, Yozgat Mektebi İdadisi, Rüşdiye Mektebi.

Yozgat'ta 1928-1929 yılında ana mektepte öğrenci sayısı 19 erkek ve 20 kız olmaz üzere toplam 39 öğrenci vardır. 1929-1930 yıllarında ana mektebin 28 erkek, 21 kız toplamda 49 öğrencisi olmuştur⁵²⁵. Ana Mektep önceleri bina durumunun elverişsiz ve yetersiz olmasından dolayı açılmamıştır. Daha sonra belediye binasının gazino bölümü ana mektebin açılması için uygun görülmüştür⁵²⁶. Cumhuriyetin ilk yılında Yozgat'ta 33 tane ilkokul varken, 1932'de 104'e kadar yükselmiş, 1937 yılından itibaren ise eğitim programının uygulanmasıyla birlikte ciddi artışlar olmuştur⁵²⁷. Aşağıdaki tabloda 1923-1940 yılları arasında ilkokullarında gelişmeler gösterilmiştir.

⁵²³ 15. Yılında Yozgat, s.21.

⁵²⁴ Özdemir, "1925-1928 Yılları Arasında Yozgat", s.40-41.

⁵²⁵ BİUM, *Maarif 1923-1932 İstatistikleri*, no:26, Devlet Matbaası, İstanbul, 1933, s.11

⁵²⁶ *Yozgad Gazetesi*, 14 Teşrinisani 1928

⁵²⁷ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7680.

Tablo 4.5. Cumhuriyet Dönemi Yozgat'ta İlkokulların Durumu

Yıllar	1923-1927	1927-1935	1935-1940
Okul Sayısı	94	116	172
Öğretmen Sayısı	145	175	289
Erkek Öğrenci S.	4,328	5,690	8,547
Kız Öğrenci S.	3,055	3,152	3,910
Toplam	7,363	8,842	12,457
Mezun Erkek S.	-	237	485
Mezun Kız S.	-	50	112
Toplam	-	287	597
Okullaşma Oranı	% 15	% 18	% 27

Kaynak: Yozgat İl Yıllığı 1973, s.85.

Tablo 4.5'e göre okullaşma oranında sürekli artış olmuştur en fazla artış 1935 yılından sonra gerçekleşmiştir. Aynı orantıda öğretmen sayısının da arttığı görülmüştür. İlkokullarda 1923-1927 arasında 145 öğretmen, 1927-1935 arasında 175 öğretmen görev yapmıştır⁵²⁸. 1935 yılından öğretmen sayısı 140'a çıkmış ve büyük bir çoğunluğu öğretmen okulu mezunlarından oluşmuştur⁵²⁹.

İstatistik verilerine göre Yozgat'ta 1928-1929 ders senesinde 89 mektep 138 muallim, 3.079 erkek öğrenci, 577 kız öğrenci vardır⁵³⁰. 1929-1930 ders senesinde, 89 mektep, 139 muallim, 3.387 erkek öğrenci ve 777 kız öğrenci toplamda 4.164 öğrenci bulunmaktadır⁵³¹. 1930-1931 öğretim yılında 102 mektep, 150 muallim, 3.904 erkek ve 1308 kız toplamda ise 5.212 öğrenci vardır⁵³². Bu dönemde kız öğrenci sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. 1931-1932 ders yılında mektep sayısı 104'e çıkarken, muallim sayısı 154 olmuştur. Bu dönem toplam öğrenci sayısı 6.429 iken bunların içerisinde 4.609 erkek öğrenci, 1.820 kız öğrenci vardır⁵³³.

⁵²⁸ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.85.

⁵²⁹ 15. Yılında Yozgat, s.27.

⁵³⁰ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1929*, s.74.

⁵³¹ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1930*, s.112.

⁵³² BİUM, *İstatistik Yıllığı 1930-1931*, s.130.

⁵³³ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1931-1932*, s.154.

1932-1933 ders yılı içerisinde ilkokul öğrencilerinin çevre iller itibariyle yoğunluğu şöyledir: Ankara 20.000, Kayseri 10.000, Sivas 9.400, Yozgat 7.200, Tokat 7.100, Çorum 6.800, Kırşehir 5.100, Amasya 4.800'dür. Yozgat komşu iller arasında öğrenci yoğunluğuna göre dördüncü sırada yer almıştır⁵³⁴. 1937 yılında cumhuriyet şenliklerinde vilayette bulunan yedi köyde ilk mektepler açılmıştır⁵³⁵.

Yozgat'ta 1937-1938 yılında resmi gündüz ilkokullarının öğretmen durumları istatistik verilerine göre şu şekildedir. Bütçedeki öğretmen sayısı şehirlerde 46, köylerde 103 toplamda 153'tür. Şehirde bulunan öğretmenlerin 31'i erkek, 15'i ise kadındır. Köylerde bulunan öğretmenlerden 93'ü erkek 12'si kadın öğretmenden oluşmaktadır. Köyde görev yapan öğretmenlerden 5 tanesi münhal vekil olarak görev yaparken diğerleri asıl kadroda çalışan öğretmenlerdir⁵³⁶. 1938-1939 resmi gündüz ilkokulların öğretmen durumları ise bütçedeki öğretmen sayısı 162 olup bunun 108'i köylerde, 54'ü şehirlerde görev yapmaktadır. Köylerde görev yapan öğretmenlerin 97'si erkek iken kadın öğretmenlerin sayısı 11'dir. Yine köylerdeki öğretmenlerin 13 tanesi münhal vekil olarak görevlendirilmiştir. Şehirde ise 54 öğretmen bulunmaktadır. Bunlardan 35'i erkek 19'u kadın öğretmenlerden oluşmaktadır⁵³⁷. 1938-1939 yılında Yozgat'ta 3 tane gezici başöğretmen ve 20 tane de eğitimci bulunmaktadır⁵³⁸.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Yozgat'ta okullaşmanın hızlı bir şekilde arttığı görülmüştür. Bu yıllarda kırsal kesimde bulunan ilkokul öğrencilerinin oranı diğer vilayetlere göre yüksektir. 1932 yılında Yozgat'ta kırsal kesimdeki öğrencilerin tüm öğrencilere oranı %65,6'dır⁵³⁹. Buna rağmen taşrada okuma imkânı olmayan aralarında kız çocuklarının da bulunduğu öğrenciler için yatılı okullar tesis edilmiştir⁵⁴⁰.

Yozgat'ta eğitimin kalitesinin yükselmesi ve gelişmesi için mahalli idarilerinde üzerlerine düşen vazifeleri yerine getirdikleri görülmüştür. Yozgat Belediyesi 1926 yılında iki öğrencinin maden ve orman mühendisi olabilmeleri için bütün masraflarını üstlenmiştir. Belediye Reisi Nazım Bey gönderilen öğrencilerin

⁵³⁴ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1932-1933*, s.553.

⁵³⁵ BCA: 30.10./159.113.16

⁵³⁶ BİUM, *Maarif 1937-1938 İstatistiği*, Suhulet Basımevi, 1939, İstanbul, no:145, s.119.

⁵³⁷ BİUM, *Maarif 1938-1939 İstatistiği*, Ulusal Matbaa, 1942, Ankara, no: 186, s.162.

⁵³⁸ *Maarif 1938-1939 İstatistiği*, s.164.

⁵³⁹ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7680.

⁵⁴⁰ Özdemir, "1925-1928 Yılları arasında Yozgat", s.40.

başarılı olup diploma almaları durumunda belediyede işe başlayacaklarını, on yıl boyunca ise yüz lira maaş alacaklarını belirtmiştir⁵⁴¹. 1927 yılında ise Vali Ali Rıza Bey tarafından yaptırılan Cumhuriyet İlkokulunun 29.10.1930/32 tarihinde öğretime açıldığı düşünülmektedir⁵⁴².

Cumhuriyetin ilk yıllarında Yozgat-Merkez’de ortaokul dengi sayılabilecek bir adet rüşdiye bulunmaktadır⁵⁴³. Aşağıdaki tabloda ortaokulun yıllar itibariyle durumu verilmiştir.

Tablo 4.6.Yozgat’ta 1927-1940 Yıllarında Ortaokul Durumu⁵⁴⁴

Yıllar	1923-1927	1927-1935	1935-1940
Okul Sayısı	1	1	1
Öğretmen Sayısı	-	10	12
Erkek Öğrenci S.	134	268	311
Kız Öğrenci S.	-	42	76
Öğrenci Toplam	134	310	387
Mezun Erkek S.	18	45	38
Mezun Kız S.	-	4	12
Toplam Mezun S.	18	49	50

Tablo 4.6’ya göre Yozgat’ta Cumhuriyet döneminde bir adet ortaokul olduğu görülmektedir. 1927 yılına kadar kız öğrenci olmadığından kız öğrenci mezun vermemiştir. Erkek öğrenci ve kız öğrenci sayıları bir önceki döneme nazaran artmıştır. Mezun sayısı, toplam öğrenci sayısı içinde oldukça azdır. Bunun nedenleri arasında bir başka şehre taşınma, ölüm, hastalık, okulu bırakma ve diğer sebeplerden kaynaklandığı düşünülmektedir⁵⁴⁵. Millî Eğitim Bakanı İshak Refet Bey 1927 yılında gelmiş ve burada birtakım tetkiklerde bulunmuştur. İshak Bey’in yapmış

⁵⁴¹ *Yozgad Gazetesi*, 29 Eylül 1926

⁵⁴² Özlem Acer, “Ulusal Mimarlık Akımına Yozgat’tan Örnek Bir Yapı: Cumhuriyet Mektebi/İlkokul Binası”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, 05-07 Mayıs 2016, c.IV, s.384; bkz. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecek yer/cumhuriyet-ilkokulu-bozok-universitesi-rektorluk-binasi> (22.12.2018)

⁵⁴³ Yurt Ansiklopedisi, “*Yozgat*”, s.7681

⁵⁴⁴ *Yozgat İl Yıllığı* 1973, s.87.

⁵⁴⁵ *Maarif 1938-1939 İstatistiği*, s.152.

olduğu çalışmalar sonucu Yozgat'a müjdeli bir haber vererek "Orta Mektep Muallim" sınıfının açılacağını söylemiştir⁵⁴⁶.

"İlk mekteplere muallim bulmakta mühim meşkulata maruz kaldığı gibi birçok muallimler meslekten yetişmediği için maarifimiz arzu edilen vechde kuvvetli bir tekabül gösterilip ilk mekteplere muallim olmalarını temin için bazı mahallelerde orta mekteplerin son sınıflarına iki sınıf daha ilave ve bu sınıflarda orta mekteplerden neşet eden efendiler asıl tedris, ruhiyat dersler okutulmuş muallim olarak yetişmeleri uygun görülmüştür." Yozgad gazetesinde yer alan bu beyan neticesinde şehrimiz orta mektebine iki sınıf daha ilave edilerek orta mektebi ikmal edip muallim mesleğine girmek isteyen efendiler, bu sınıflara kabul edilecek. İki sene tedrisat ve tatbikattan sonra ilk mekteplere erkek muallim mezunları salahiyetinde muallim olacaklardır. Memleketimize bahşedilen şu istifadeli fırsattan gençlerimizin istifade edeceklerini ümit ederiz. Ayrıca hemen kayıt işlemlerine başlaması için maarif müdürüne emir vermiştir⁵⁴⁷.

Cumhuriyet döneminde Yozgat'ta ilk lise "Yozgat Lisesi" adıyla 1930'larda açılmıştır⁵⁴⁸. Millî Eğitim Bakanlığı lisenin açılış tarihini 1933-1934 eğitim-öğretim yılında açıldığından bahsetmektedir⁵⁴⁹. Lise binası, bazı kaynaklara göre II. Abdülhamit zamanında 1895 yılında açılmıştır. Bina ilk başta ilkokul olarak kullanılmıştır. 1912 yılında ise ortaokul olarak faaliyet gösteren bina yatılı olarak Manastır Sultanisi'nin lağvı üzerine oradan gelen öğrenci ve öğretmenlerin de eğitim-öğretim hayatına katkı sağlamıştır⁵⁵⁰. Bir başka kaynakta ise; "Yozgat Lisesi ilk kez Manastır Sultanisi'nin lağvı üzerine oradan gelen az miktarda öğrenci ve öğretmen ile şimdiki binada 'Sultani' olarak faaliyete başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 yılından 1933 yılına kadar ortaokul olarak devam etmiş 1933 yılında ise lise olarak kullanılmaya başlanmıştır⁵⁵¹."

⁵⁴⁶ Özdemir, "1925-1928 Yılları arasında Yozgat", s.39.

⁵⁴⁷ *Yozgad Gazetesi*, 14 Teşrinisani 1928

⁵⁴⁸ Tayyip Duman, Dilşat Peker Ünal, "Sayısal Verilerde Eğitimde Yozgat", *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu 05-07 Mayıs 2016*, c.II, s.546.

⁵⁴⁹ <http://ogm.meb.gov.tr/yuz-tarihi-lise/1895-YOZGAT-LISESI.html> (22.12.2018)

⁵⁵⁰ Temel Sönmez, *Dünden Bugüne Yozgat*, Yozgat 2000, s.9; bkz. <http://ogm.meb.gov.tr/yuz-tarihi-lise/1895-YOZGAT-LISESI.html> (22.12.2018)

⁵⁵¹ Koç, "Bütün Yönleriyle Yozgat", s.93-94.

Yozgat Lisesine öğrenci kaydı için aranan şartlar şunlardır:

- “Liseye alınacak öğrencilerin kayıt ve kabulü için Maarif Vekâleti tarafından lise öğrencileri için yapılacak sınavı geçmek,
- Bu sınava girebilmek için anasız/babasız olmak,
- Maddi durumun yeterli düzeyde olmaması,
- Liseye devam edeceğini belirtmek,
- İlkokulu iyi derece ile bitirmek,
- Sınav için gelecek kişinin masrafları mahalli hayır cemiyetlerine ve belediyeye aittir⁵⁵².”

Aşağıdaki tabloda Yozgat Lisesi'nin cumhuriyet dönemine ait durumu gösterilmiştir.

Tablo 4.7. Yozgat'ta 1927-1940 Yıllarında Lise Durumu⁵⁵³

Yıllar	1923-1927	1927-1935	1935-1940
Okul Sayısı	-	1	1
Öğretmen Sayısı	-	10	10
Erkek Öğrenci S.	-	159	209
Kız Öğrenci S.	-	5	16
Toplam Öğrenci S.	-	164	225
Mezun Erkek S.	-	37	153
Mezun Kız S.	-	-	8
Toplam Mezun S.	-	37	161

Öğrencilerin mezun oldukları bölümler itibariyle durumu şu şekildedir. Fen bölümünden 1934-1935 öğretim yılında toplam 10 öğrenciden 2'si kız 8'i erkek, 1935-1936 yılında 15 öğrenci 5'i kız 10'u erkek, 1936-1937'de mezun olanlar arasında 4'ü kız 13'ü erkek, 1937-1938 yılında ise mezun olan toplam 14 öğrenciden 5'i kız ve 9'u erkek öğrenci olup aynı öğretim yılı içerisinde 1 erkek öğrenci dışarıdan müracaatla lise mezuniyet sınavını başarıyla tamamlayarak diploma almaya

⁵⁵² Büyükbaş, “Yozgat'ın Sosyal Tarihi”, s.30.

⁵⁵³ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.88.

hak kazanmıştır. Bu duruma diğer yıllardaki istatistik verilerinde rastlanmamıştır⁵⁵⁴. Edebiyat bölümünden mezun olan öğrencilerin sayısı; 1934-1935 öğretim yılında 5 kız 11 erkek, 1935-1936 yılında 7 kız 15 erkek, 1936-1937’de 11 kız 30 erkek ve 1937-1938 yılında toplam mezun olan 25 öğrenciden 8’i kız 17’si erkek öğrencidir⁵⁵⁵.

Yozgat lisesinde 1937 ve 1939 yılları arasında doktoru bulunan resmi okulların öğretmenlerinde bulaşıcı hastalık tespit edilmiştir. İstatistik verilerine göre 1937-1938 yılında öğretmenlerde görülen hastalıklar şunlardır: Bir öğretmende basilli dizanteri hastalığı görülmüştür hatta maarif yıllığı verilerine göre hastalık bu sene içerisinde Türkiye’deki resmi liselerde görev yapan öğretmenler arasında bir kişide görülmüştür. Basilli dizanteri haricinde bir erkek öğretmen grip, 2 öğretmen de ise diğer adi hastalık tespit edilmiş nihayetinde dört öğretmende iyileşmiştir⁵⁵⁶. Aynı öğretim yılı içerisinde öğrencilerde görülen hastalıklara bakıldığı zaman 8 erkek öğrenci basilli dizanteri, 6 öğrenci grip, 4 erkek öğrenci umumi zafiyet ve kansızlık ve 10 erkek öğrenci diğer adi hastalıklara yakalanmıştır. Öğrenciler arasında da hasta olan 28 öğrencide sağlığına kavuşmuştur⁵⁵⁷. 1938- 1939 yılında Yozgat Lisesi’nde toplam 27 öğrenci bir ders yılı içerisinde okulu terk etmiştir. Sebepleri itibariyle, 2 erkek öğrenci ölüm nedeniyle, 22 öğrenci okulu bırakma, okul bırakanlar arasında 9’u erkek öğrenci iken 13’ü kız öğrencidir. 3 öğrencide diğer sebeplerden ötürü okullarını terk etmişlerdir⁵⁵⁸.

Aşağıdaki tabloda Yozgat lisesinde 1933 yılından itibaren müdür olarak görevinde bulunanların isimleri verilmiştir.

Tablo 4.8.Yozgat Lisesinde Görev Yapan Müdürler (1933 - 1942)⁵⁵⁹

Adı/Soyadı	Göreve Başlangıç	Görevden Ayrılış
H. Cemil Abdüsselamoğlu	18.01.1933	21.09.1933
Mehmet Doğanay	11.02.1936	10.02.1937
Şinasi Onurkan	07.07.1938	21.09.1942

⁵⁵⁴ Maarif İstatistiği 1937-1938, s.325.

⁵⁵⁵ 15. Yılında Yozgat, s.22.

⁵⁵⁶ Maarif İstatistiği 1937-1938, s.312-313.

⁵⁵⁷ Maarif İstatistiği 1937-1938, s.304-305.

⁵⁵⁸ Maarif İstatistiği 1938-1939, s.152.

⁵⁵⁹ Koç, “Bütün Yönleriyle Yozgat”, s.94.

Yozgat'ta 1923 yılından itibaren sırasıyla görev yapan Millî eğitim müdürlerinin isimleri, yapmış olduğu görev tarihleri şöyledir:

Tablo 4.9. Yozgat Millî Eğitim Müdürleri (1923-1939) ⁵⁶⁰

Adı/Soyadı	Göreve Başlangıç	Görevden Ayrılış
A.FeritYukarıuç	1921	1924
Necip Nadir ⁵⁶¹	1924	1925
Celil Orhan	1925	1927
Şevki Bey ⁵⁶²	1927	1932
İ.Sefa Barlas ⁵⁶³	1932	1933
Cevdet Izrap ⁵⁶⁴	1933	1935
Vasıf Aktan ⁵⁶⁵	1935	1936
Ziya Boyacıoğlu ⁵⁶⁶	1936	1937
Turgut Tarhan ⁵⁶⁷	1937	1939

4.4.Okulların Bütçe Durumu

Cumhuriyetin ilanından sonra eğitim öncelikli konular arasında yer almıştır. Uzun yıllar boyunca savaşlar sebebiyle aksatılan eğitim için ilk başlarda çok ciddi yatırımlar yapmak neredeyse imkânsızdı ⁵⁶⁸. 1920 yılında devletin toplam gider bütçesi 63.018.357 TL, maarif vekâletinin bütçesi ise bu yıl 577.061 TL'dir. Bütçe içinde ki oran %0,91'dir. 1921 yılına ait devletin toplam gider bütçesi 82.162.190 TL olup maarif vekâleti bütçesi 504.063 TL'dir. Maarif bütçesinin genel bütçe içindeki oranı %0,61 idi.1922 yılında devletin toplam gider bütçesi 100.974.541 TL iken

⁵⁶⁰ *Yozgat İl Yıllığı 1973*, s.75.

⁵⁶¹ **BCA:** 30.11.1.0/17.41.11

⁵⁶² **BCA:** 30.11.1.0/33.20.20

⁵⁶³ **BCA:** 30.11.1.0/70.13.17

⁵⁶⁴ **BCA:** 30.11.1.0/83.43.17

⁵⁶⁵ **BCA:** 30.11.1.0/92.42.9

⁵⁶⁶ **BCA:** 30.11.1.0/104.16.20

⁵⁶⁷ **BCA:** 30.11.1.0/110.1.20; Bkz. *15. Yılında Yozgat*, s. 35

⁵⁶⁸ Süleyman Bozdemir, "Atatürk ve Eğitim, Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler", *Erdem Dergisi*, c.X, sayı XXXII, 1998, s.3

maarif vekâleti bütçesi 432.245 TL'dir⁵⁶⁹. Bu dönem Millî mücadele yıllarında denk geldiği için eğitime ayrılan pay oldukça düşüktür. Bu tarihten sonraki maarif vekâleti bütçesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.10.Türkiye’de 1924 -1938 Yılları Arasında Maarif Vekâleti Bütçesi, Ödenekleri ve Harcama Kalemleri⁵⁷⁰

Yıllar	Başlangıç Ödenekleri	Bütçe Payı %	Harcama	Bütçe Payı %
1924	6.877.626	4,4	6.178.406	4,4
1925	7.742.508	3,9	7.518.436	3,5
1926	7.478.106	3,6	7.054.436	3,7
1927	6.158.930	2,8	7.541.526	3,4
1928	6.615.804	2,6	9.605.503	4,2
1929	8.100.009	3,2	9.316.813	3,7
1930	8.199.709	3,2	9.710.713	3,9
1931	6.593.749	3,0	7.967.105	3,3
1932	6.064.875	3,0	7.195.324	3,0
1933	6.528.327	3,2	10.004.433	3,9
1934	8.710.995	4,0	9.681.316	3,6
1935	9.058.540	3,9	10.697.138	3,5
1936	10.270.690	4,1	11.260.905	3,6
1937	12.229.371	4,3	14.289.181	3,9
1938	14.670.130	4,7	17.356.652	4,6

Yukarıdaki tabloda devletin kurulduktan bir yıl sonra genel bütçe içinde eğitimin payı % 4,4 olarak ayrılmıştır. Bu oranın üstüne uzun bir süre çıkılmamıştır ilk kez 1938 yılında genel bütçe payındaki oran % 4,6 olmuştur. 1924'ten sonra bu orana ulaşılmamasının sebebi “Aşar Vergisi”nin kaldırılması o yıl bütçenin % 15,4

⁵⁶⁹ Güneş, “TBMM’nin Düşünce Yapısı”, s.307.

⁵⁷⁰ Saide Ayvaz, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bütçeleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü*, İzmir 2012, s.43

oranında açık vermesine neden olmuştur⁵⁷¹. 13 Nisan 1925 tarihinde eğitim-öğretime kaynak sağlamak için “*Mektep Vergisi Kanunu*” çıkarılmıştır. Böylece eğitimde bütçe ödeneklerinin artırırken halkın da destek sağlaması istenmiştir⁵⁷². 25 Ekim 1925 ve 29 Ocak 1930 tarihlerinde çıkarılan genelgelerde ilkokulların gelişmesini sağlamak için bütçenin anaokullarından ilkokullara aktarılması yönünde bakanlığın girişimleri olmuştur⁵⁷³.

Yozgat vilayetinde resmi ilkokulların bütçesi istatistik verilerine göre şöyledir:

Tablo 4.11.1927-1932 Yılları Arasında Yozgat'ta İlkokul Bütçesi⁵⁷⁴

Yıllar	Maaş ve Ücretler	Diğer Masraflar	Toplam
1927-1928	90,263 TL	24,191	114,454
1928-1929	118,867,	64,322	183,189
1929-1930	126,305	90,091	216,396
1930-1931	129,133	60,130	189,263
1931-1932	124,193	12,935	137,128

Yozgat'ta eğitim bütçesi 1927'den 1930'a kadar ciddi oranda artış olurken 1930-1932 arasında bütçede düşüş gerçekleşmiştir. Verilen yılları içinde en fazla bütçe 1929-1930 eğitim-öğretim yılında olmuştur. Bu yıldan sonra krizinde etkisiyle Maarif Vekâleti bütçesinde azalma söz konusudur. Öğretmen sayısında meydana gelen artış bütçe içinde giderlerin en çok maaşlara gittiğini göstermektedir.

Yozgat vilayetinde 1937-1938 yılında ayrılan genel bütçenin miktarı 490.548 TL, bu bütçe içinde kültüre tahsis edilen miktar 53.304 TL'dir. Gündüz ilkokullarına tahsisat edilen meblağ 53.304 TL, tahakkuk edilen meblağ 122.301 TL, senesi içinde tediyat edilen meblağ 122.301 TL'dir. Bir yıllık tahsisat ve masrafları

⁵⁷¹ Dilek Göze Kaya, Ayşe Durgun, “1923-1938 Dönemi Atatürk'ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.2009, sayı 19, 2019, s.237.

⁵⁷² Tarık Soydan, “Osmanlı'dan Cumhuriyet Dönemine Türkiye'de Eğitimin Gelişmesi ve Finansal Sorunu”, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı VIII, Giresun 2013, s.63.

⁵⁷³ Ayla Oktay, “Cumhuriyet Öncesinde Okul Öncesi Eğitim Gelişimi: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Durum”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu 07-09 2005*, Ankara 2010, s.63.

⁵⁷⁴ *Maarif İstatistik Yıllığı 1923-1932*, s.98.

ve bir yılda yapılan masrafların yerleri şu şekildedir. Bir yıllık tahsisatı 139.733 TL, öğretmen ve ispekte, aylık ve ücretleri 107.792 TL, tedrisat ve tesisat levazımı 500 TL, istimlâk ve inşaat tamirâtı 3.664 TL, diğere masraflar 10.345 TL'dir⁵⁷⁵. 1938-1939 Yozgat vilayetinin genel bütçesi 490.548 TL, bütçe içinden gündüz ilkokullarına aktarılan miktar 139.733 TL, bu sene kültüre aktarılan bütçe bir önceki senenin neredeyse üç katı daha fazladır. Tahakkuk edilen meblağ 153.897 TL olmuştur. Tahsisat masraflarının 1938 yılında harcanan yerler ise; bir yıllık tahsisatı 168.088 TL, öğretmen ve ispekte aylık ve ücretleri 125.148 TL, tedrisat ve tesisat levazımı 2.420 TL, istimlâk ve inşaat tamirâtı 21.507 TL, diğere masraflar 4.827 TL'dir⁵⁷⁶.

1938 yılında Yozgat'ta eğitimli okulların bir yıllık tahsisat ve masrafları devlet bütçesinden 2.406 TL tahsisat verilirken, bazı vilayetlerde bu bütçeye ek olarak vilayet bütçesinden de tahsisat sağlanmaktadır, ancak Yozgat'ta sadece devlet bütçesinden sağlanmaktadır. Aktarılan bütçeden 1.236 TL eğitimli, 433TL gezici başöğretmenlere verilen sene ücreti, tedrisat, tesisat ve atölye masrafı 500TL, diğere masraflar 140 TL ve bu sene içerisinde eğitimli okulların masrafları 2.309 TL olmuştur⁵⁷⁷.

İstatistik verilerine göre 1937-1938 eğitim öğretim yılında Yozgat Lisesi'ne ait bir yıllık tahsisat ve masraflar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵⁷⁵ *Maarif İstatistiği 1937-1938*, s.144-145.

⁵⁷⁶ *Maarif İstatistiği 1938-1939*, s.186-187.

⁵⁷⁷ *Maarif İstatistiği 1938-1939*, s.188.

Tablo 4.12.Yozgat Lisesi Tahsisat ve Masrafları (1937-1938)

Bütçenin Mahiyeti		Devlet Bütçesinden	Pansiyon Ücretlerinden	Toplam
Bir Yılda Verilen Tahsisat		25,567	20,870	46,437
Masraflar	Aylık ve Ücretleri	Öğretmen	-	15,860
		Memur ve Müstahdem	1,518	3,578
	Tedrisat ve Tesisat Levazımı	1,153	750	1,903
	İaşe	-	6,922	6,922
	İnşaat, tamirat ve istimplâk	399	7,976	8,375
	Diğer Masraflar	2,522	1,974	4,496
	Toplam	21,994	19,140	41,134
Öğrencilerden Alınan Pansiyon Ücretleri		-	12,684	12,684

Kaynak: *Maarif İstatistiği 1937-1938*, s.232.

Bir yılda verilen tahsilât ücreti toplam 46.437 TL'dir. Bir yıllık masrafların toplamı ise 41.134 TL olmuştur. Masraflar kaleminde en fazla payı 17.920 TL ile öğretmen ve müstahdemlerin aylık ve ücretleri olmuştur. Pansiyon ücretlerinden, öğretmenlere aylık ve ücretleri yansıtılmamışken, memur ve müstahdemlere 1.518 TL aktarılmıştır. İaşeler devlet bütçesinden karşılanmayıp pansiyon ücretlerinden karşılanmaktadır. Pansiyon ücretlerinden en fazla payı inşaat, tamirat ve istimplâk oluşturmaktadır.

4.5. Yozgat'ta Bulunan Kütüphanelerin Durumu

Yozgat'ta düzenli olarak ilk kütüphane 1923 yılında Maarif Vekâleti tarafından kurulmuştur. Kütüphane "İl Halk Kitaplığı" adıyla Yozgat merkezde faaliyet göstermiştir⁵⁷⁸. 1923 yılında kütüphanede 690 kitaba karşılık 500 okuyucu vardır⁵⁷⁹.

⁵⁷⁸ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7699.

⁵⁷⁹ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.93.

1927 yılında Yozgat vilayetinde bulunan kütüphaneye ait kitapların durumu ve adetleri aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir:

Tablo 4.13. Yozgat Kütüphanesinin Durumu (1928)⁵⁸⁰

Kütüphane Sayısı	Yeni Harflere Ait Kitap S.	Arap Harflerine Ait Kitap S.	Garp Harflerine Ait Kitap S.	Toplam
1	95	1,299	740	2,134

Tablo 4.14. Yozgat Kütüphanesinin Durumu (1931)⁵⁸¹

Kütüphane Sayısı	Kitap Sayısı			Okuyucu Sayısı		
	Yazma	Basma	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
1	42	2,145	2,187	1,792	95	1,887

1928'den 1931 yılına kadar kitap sayısında artış olmamıştır. 1931 yılına ait tabloda erkek okuyucu sayısı kadınlardan 1.697 kişi daha fazladır. 1928 yılında harf devriminin yeni olması sebebiyle yeni harflere ait kitapların sayısı çok azdır. Arap harflerine ait kitaplar kütüphanenin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. 1931 yılına ait istatistik verilerinde basma eserler kütüphanenin neredeyse tamamını oluştururken yazma eserler sadece 42 tane bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1937-1938 ve 1938-1939 yıllarına ait Yozgat kütüphanesinin durumu gösterilmiştir.

⁵⁸⁰ *İstatistik Yıllığı 1930*, s.118.

⁵⁸¹ BİUM, *Maarif İstatistikler 1923-1932*, Devlet Matbaası, İstanbul 1933, s.106.

Tablo 4.15. Yozgat Kütüphanesinde Kitapların İlim ve Zümrelere Göre Ayrımı
(1937-1938⁵⁸²/ 1938-1939⁵⁸³)

		1937-1938	1938-1939				
Türk Dili	Türk Harflerle	1,180	1,402	Kitapların İlim Zümrelerine Göre Ayrımı ve Miktarı	Türkçe ve Edebiyat	748	758
	Arap Harflerle	2,097	1,947		Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi	674	684
Arapça		630	620		Riyazî İlimler	236	246
Farsça		34	34		Tabii İlimler (Fizik/Kimya dâhil)	251	261
Fransızca		28	28		Felsefe/Mantık	804	814
İngilizce		8	8		Tıbbi ve Sıhhi	97	107
İtalyanca		-	-		Ziraat/Ticaret ve İktisadiye	124	128
Almanca		2	2		Hukuk ve Kanunlar	78	78
Yunanca		-	-		Bedii Eserler	148	148
Diğer Lisanlar		-	-		Hikâye/Masal/Roman	380	380
Toplam		3,979	4,041		Diğer Eserler	439	437
					Toplam	3,979	4,041

1937-1938 yıl içerisinde kütüphaneye, hükümet tarafından parasız/karşılıksız olarak 164 kitap gönderilmiştir. Kütüphanede ki kitap sayısı 3.979'a ulaşmıştır. Türk diline ait kitap kategorisinde 3.277 kitap vardır ancak bunların içinde 2.097 adet kitap Arap harfleri ile yazılmıştır. Kütüphanede Türk harfleriyle yazılan kitap sayısı 1.180 adettir. İlimlere göre sınıflandırılan kitaplar arasında en çok kitap felsefe mantık grubuna aittir. İkinci sırada Türkçe ve edebiyat

⁵⁸²Maarif İstatistiği 1937-1938, s.336-337.

⁵⁸³Maarif İstatistiği 1938-1939, s.488-489.

bulunurken sonra tarih, coğrafya ve yurt bilgisi gelmektedir. En az kitap sayısı ise dil olarak Almanca (2), ilim zümrelerine göre hukuk ve kanunlar (78) bölümünde bulunan kitaplar yer alır. İstatistik verilere baktığımızda bir yıl içinde okuyucu sayısı şu şekildedir: Toplam okuyucu sayısı 4.768 kişi ve tamamı da erkek olarak verilmiştir⁵⁸⁴. 1931 yılına ait tabloya göre kitap sayısında çok fazla artış yoktur ancak okuyucu sayısında ciddi oranda artış olmuştur.

Kütüphanede 1937-1938 tarihlerinde bir erkek memur ve bir erkek müstahdem görev yapmaktadır. Kütüphanenin bir yıllık tahsisatı 866 TL, maaş ve ücretler 781 TL, kitap, gazete ve mecmua bedeli 40 TL ve diğer masraflar 38 TL'dir⁵⁸⁵. Bir sonraki dönem 1938-1939'de çalışan kişi sayısı değişmemiştir. Ancak bir yıllık tahsisat 100 TL artarak 966 TL olmuş, maaş ve ücretler ise aynı kalmıştır. Bu yıl 50 TL tesisat masrafı da gözükmektedir. Kitap, gazete ve mecmua bedeli 75 TL'ye çıkarken diğer masraflar 60 TL olmuştur⁵⁸⁶.

1938-1939 Maarif İstatistiğine göre Yozgat kütüphanesine bir yıl içinde yeniden giren kitap sayısı 122 adettir. Bunların 120 tanesi hükümet tarafından parasız verilirken diğer iki tanesi bağış yapılarak kütüphaneye kazandırılmıştır. Türk harfleriyle yazılan eserlerde artış söz konusu iken, Arap harfleriyle yazılan eserlerde azalma olmuştur. Diller itibariyle ayrılan kategoride Arapça eserlerin sayısında 10 kitap eksilirken diğer eserlerin sayıları aynıdır. Bu yıl okuyucu sayısı bir önceki yıla nazaran azalma olmuştur. Toplam bir yılda okuyucuların sayısı 4.066 ve kayıtlara göre okuyucuların hepsi erkek olarak verilmiştir.

4.6. Yozgat Halkevi

Türk Ocakları'nın 1926 yılında düzenlenen kurultayda "*Mesai Program*" hazırlanmıştır. Program içeriğinde Ocakların her cuma günü eğitim başlığı altında uzman kişiler tarafından konferans verilmesi ve öncelikli olarak Türklükle ilgili araştırmaların yapılmasını teşvik etmek amacıyla kütüphanelerin halka açık olması ve okuma salonları yapılması görüşülmüştür⁵⁸⁷. Ocak kurulduğundan itibaren Türk milletinin, Millî ahlak, Millî kültür ve Millî şuurunun gelişmesine büyük çaba sarf

⁵⁸⁴ *Maarif İstatistiği 1937-1938*, s.337.

⁵⁸⁵ *Maarif İstatistiği 137-1938*, s.332.

⁵⁸⁶ *Maarif İstatistiği 1938-1939*, s.485.

⁵⁸⁷ Celil Bozkurt, *100. Yılında Bursa Türk Ocağı (1913-2013)*, Türk Ocakları Bursa Şubesi yay., Bursa 2013, s.39-40.

etmiştir ⁵⁸⁸ . Bu bağlamda cumhuriyet kadrolarının eğitim politikasının uygulanmasında en büyük destek Türk Ocaklarından gelmiştir. Atatürk, genç Türkiye'nin fikir, kültür ve düşünce yapısının halka anlatılmasını ocaklar aracılığıyla yapmayı düşünmüştür. Hatta Atatürk' göre, “*Türk Cumhuriyeti'nin inkılâbı ocaklara istinat etmektedir*⁵⁸⁹.” Bu dönemde Türk Ocakları “inkılâpların bekçiliğini” üstlenen, inkılâpların halk tarafından kabullenmesini sağlamaya çalışan misyonu ile dikkat çekerken cumhuriyetin kurucu kadroları tarafından benimsenip Ocaklara maddi ve manevi destek sağlanmıştır⁵⁹⁰.

1927 yılında Türk Ocakları IV. Kurultay tüzüğündeki değişiklikler sonucunda Cumhuriyet Halk Fırkası Ocak üzerindeki denetimlerini artırmıştır⁵⁹¹. Bu süreç devamında bazı özel ve genel sebepler nedeniyle Türk Ocaklarının kapatılmasıyla sonuçlanacaktır. CHF'nin bazı müfettişleri, “Ocakların teşkilat yaptıkları yerlerde Halk Fırkası teşkilat yapamıyor şeklinde şikâyet edilmişti. Gazi böyle haberler alınca kendi emri altında çalışacak Halkevlerini kurmayı düşünmüştür⁵⁹².” 1931 yılında alınan kongre kararıyla CHF, Ocağın yürütmüş olduğu faaliyetleri üstlenerek Ocak kapatılmış ve yerine Halkevleri kurulmuştur⁵⁹³. Türk Ocaklarının bu tarihte 264 şubesi, genel merkez binası, illerde bulunan 141 adet mülkü ve bütün nakdi varlıkları CHF' ye devredilmiştir⁵⁹⁴.

Halkevlerinin kurulmasında etkili olan isimlerden birisi Vildan Aşir Savaşır adında bir kadındır. Vildan Hanım Cumhuriyetten sonra Avrupa'ya eğitim amaçlı gönderilen öğrencilerden birisidir. Avrupa'da araştırmalarda bulunduktan sonra Çekoslovakya' da ki halk eğitimi üzerinde başarılı olan Sokollar dikkatini çekmişti⁵⁹⁵. Kurulacak olan Halkevleriyle ilgili bir konuşmasında; “*Bu ev Halkın Evi ya da Halk Evi olmalıydı. Halkın Evi bir mektep olmayacaktı. Ama öğretecekti, bilimi, kültürü, sanatı, edebiyatı, müziği, sporu ve halkın olan, halktan olan ve bir*

⁵⁸⁸ İlhan Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker yay., İstanbul 1977, s.58.

⁵⁸⁹ Mustafa Arıkan, Ahmet Deniz, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı XV, 2004, s.406.

⁵⁹⁰ Yusuf Sarıınay, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötügen yay., İstanbul 1994, s.304.

⁵⁹¹ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *AÜ Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c.VI, sayı XXIII, 1999 s.264.

⁵⁹² Fethi Tevetoğlu, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür ve Turizm Bakanlığı yay., Ankara 1986, s.198.

⁵⁹³ Lewis, “*Modern Türkiye'nin Doğuşu*”, 517.

⁵⁹⁴ <https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496> (27.12.2018)

⁵⁹⁵ Anıl Çeçen, *Halkevleri*, Gündoğan yay., Ankara 1990, s.110.

*milleti uygar millet yapan değerler yer alacaktır Halkın Evinde.*⁵⁹⁶ Halkevlerinin kurulması için gerçekleşen toplantıda CHF genel sekreteri Recep Peker burada yol haritası belirtmiş, Halkevlerinin amaçlarından söz etmiştir. Toplantı sonrasında bir komite oluşturulmuş ve başkanlığına Ziya Cevher Etili atanmıştır. Komite daha sonra bir tüzük hazırlayarak Recep Peker'e sunmuştur⁵⁹⁷.

19 Şubat 1932 yılında faaliyete başlayan Halkevleri 14 ilde şube açılışı gerçekleştirdi⁵⁹⁸. Bu şubeler, Ankara, Afyon, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir, İzmir, Konya, Malatya ve Samsun'du⁵⁹⁹. Hazırlıkları devam eden ve 19 Şubat'taki açılışa yetişemeyen 20 Halkevi, 24 Haziran 1932 tarihinde açıldı. Bunlar: Yozgat, Bilecik, Kastamonu, Sinop, Giresun, Kırklareli, Edirne, Kayseri, Silifke, Van, Kütahya, Zonguldak, Trabzon, Gaziantep, Şebinkarahisar, Tekirdağ, Rize, Kocaeli, Antalya ve Ordu'dur.⁶⁰⁰ 1938 yılında toplam 210 tane halkevi açılmıştır⁶⁰¹.

Yozgat Halkevi hazırlıkların yetişmemesi nedeniyle ilk açılan halkevlerinden dört ay sonra 24 Haziran 1932 tarihinde açılmıştır. Açılışa il valisi Bekir Sami Baran ve belediye reisi Yusuf Karşlıoğlu'nun yanı sıra şehir eşrafı ve mülki idari amirleri katılmıştır⁶⁰².

Halkevleri açılış talimatnamesine göre büyük bir salon bulundurması şartı, Yozgat Halkevi sinema binasının hemen yanındaki binayı tahsis ederek sağlamıştır⁶⁰³. Halkevinin açılmasından sonra yaşanan bina sorunu CHP'nin 1928 yılından itibaren parti binası olarak kullandığı ve o zamanın şartlarına göre kullanım şekli, oda sayısı ve fiziki şartlarının uygun olmasından dolayı halkevi ve parti aynı bina bulunması kabul edilmiştir⁶⁰⁴. Halkevlerinin tüzük ve yönetmeliğine göre Yozgat'ta 1935 yılında açılan şubeler şöyledir: Dil, Tarih Edebiyatı Şubesi, Ar Şubesi, Gösteri Şubesi, Spor Şubesi, Sosyal Yardım Şubesi, Halk Dershaneleri ve

⁵⁹⁶ Arıkan, "Halkevlerinin Kuruluşu" s.267.

⁵⁹⁷ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Olarak Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi yay., İstanbul 2002, s.60.

⁵⁹⁸ Şerafettin Turan, *Kökeni Ulusal Direniş Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi*, Tüses yay., İstanbul 2000, s.43; bkz. Anıl Çeçen, "Halkevleri", s.155.

⁵⁹⁹ CHF, *Halkevleri ve Halkodalari (1932-1942)*, s.3.

⁶⁰⁰ Nurcan Toksoy, *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri*, Orion Kitabevi, Ankara 2007, s.42.

⁶⁰¹ *CHP 16. Yıldönümünde Halkevleri ve Halkodalari*, Ankara, 1948, s.26.

⁶⁰² **BCA:** 490.01/3.12.13

⁶⁰³ **BCA:** 490.01/1796.1284.1/134.

⁶⁰⁴ Erdal, "Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi", s.94.

Kurslar Şubesi, Kitap saray ve Yayın Şubesi, Köycülük Şubesi, Müze ve Sergi Şubesi Yozgat Halkevi bünyesinde faaliyet göstermiştir⁶⁰⁵.

Halkevlerinin amaçları arasında öncelikli olarak Cumhuriyetin dinamiklerini oluşturan altı okun halk tarafından kabullenmesini sağlamaktır⁶⁰⁶. Bu manada Halkevlerinin faaliyetlerine bakıldığı zaman “cumhuriyetçilik-laiklik-inkılâpçılık” ilkeleri esasına uygun olarak halkın eğitilmesi ve beraberinde Millî kalkınmayı gerçekleştirme, “Millîyetçilik” ilkesi ile ortak idealler doğrultusunda bireyler yetiştirmek, “halkçılık” ilkesi esasına göre ise halk ile aydın arasındaki duvarların ortadan kaldırılarak çağdaş bir toplum oluşturmak⁶⁰⁷. Halkevleri ilke ve inkılâplar ışığında ulusçu kültürün yayılması ve batılılaşma hedefine ulaşma noktasında araç olarak etkinliklerini sürdürmüştür⁶⁰⁸.

Erdal’a göre Yozgat Halkevinin başkanlarının görev süreleri kısa olmuştur ve bunun nedeni ise milletvekili olmaları, partinin görevlendirmesi, tayin olma veya mevcut işlerinden dolayı kısa süreli başkanlık görevinde bulunmalarındır. 1932 yılında ilk kurulan halkevleri arasında yer alan Yozgat Halkevinin çalışmamız gereği 1938 yılına kadar görev yapan başkanları şöyledir: “*Yozgat Halkevinin ilk başkanı Hüsnü Cengiz’dir. (1932-1934) Hakkında ayrıntılı bilgi olmayan Cengiz’in Yozgat’ta avukat olarak çalıştığı ve halkevinin kuruluşunda görev aldığı bilinmektedir. Hüsnü Cengiz belgelerde Halkevi başkanı olarak geçse de CHP Genel Sekreterliğine gönderilen halkevi başkanları sicilleri arasında ismi geçmemektedir.*”

“*Yozgat Halkevinin ikinci başkanı (1934-1936) Refet Aksoy, 1895 yılında Yozgat’ta dünyaya gelmiştir. 1918 yılında Darülfünun Edebiyat Fakültesi mezunudur. İlbaylık Basımevi Direktörlüğü ve Yozgad Gazetesi başyazarlığı yapmıştır. Aksoy 1926-1935 yıllarında Kızılay Yozgat Merkez başkanlığı, 1930-1932 yılları arasında Türk Hava Kurumu Yozgat Merkez başkanlığı ve 1928-1931 yılları arasında Yozgat Türk Ocağı Merkez başkanlığı görevlerinde bulunmuştur.*”

“*Yozgat Halkevinin üçüncü başkanı (1936-1938) Mahmut Alpak, 1896 yılında Yozgat’ta doğmuştur. Tüccarlık yapan Alpak, traktör ve benzeri tarım aletleri satışı ve un fabrikasına sahiptir. 1925 yılında partiye katılan Alpak, 1928-1934*

⁶⁰⁵ BCA: 490.01/991.835.1/17

⁶⁰⁶ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Türk Devrimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982, s.156.

⁶⁰⁷ İbrahim Erdal, *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013, s.44.

⁶⁰⁸ Günay Göksu Özdoğan, *Turan’dan Bozkurt’a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931-1946)*, İletişim yay., İstanbul 2015, s.36.

arasında ticaret odası üyeliği ve 1938 yılına kadar belediye encümen üyeliği yapmıştır⁶⁰⁹.”

Halkevleri 1932 talimatnamesine göre vatandaşın arzularına göre tercih edebileceği bir faaliyet sahası bulabilmesi için Halkevleri tarafınca 9 şube açılmasına kararlaştırılmıştır. Bu şubeler şunlardır: Dil, tarih ve edebiyat şubesi, güzel sanatlar şubesi, temsil şubesi, spor şubesi, sosyal yardım şubesi, halk dershanesi ve kurslar şubesi, kütüphane ve yayın şubesi, köycüler şubesi, müze ve sergi şubelerinden oluşmaktadır⁶¹⁰. Bu bağlamda Halkevleri ulusal amaçlar, fikir ve sosyal faaliyetler etrafında çalışan kuruluşlar olup, Türk toplumunu geleceğe hazırlamıştır⁶¹¹.

Yozgat Halkevinin 1935 yılında yönetim kademesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶⁰⁹ Erdal, “*Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi*”, s.100-101.

⁶¹⁰ Tefik Çandar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Kitabevi, Ankara 2004, s.355; bkz. *CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932*, s.4.

⁶¹¹ Şerafettin Turan, *Kendine Özgü Bir Yaşam ve Kişilik Mustafa Kemal Atatürk*, Bilgi yay., Ankara 2004, s.579.

Tablo 4.16. Yozgat Halkevi Yönetim Kurulu Üyeleri (1935)

Şube	Başkan	Mesleği	Üye	Mesleği
Dil, Tarih, Edebiyat	Nuri Erciyas	Öğretmen	Sebahattin Temel	Öğretmen
			Celal Bayar	Öğretmen
Ar	Nazif Vural	Kunduracı	Meftun	Öğretmen
			Ziya	Öğretmen
Spor	Şevki Türksöy	Öğretmen	Mümtaz	Öğretmen
			İsmail	Öğretmen
			Nafiz	Öğretmen
			Ahmed	Öğretmen
Sosyal Yardım	Ali	İnspektör (Denetmen)	Halil Baydar	Tüccar
			BahşendeÖzaz	Hemşire
			A.Fahri Tan	Tüccar
			Mustafa A. Tarman	Tüccar
H.Dershane ve Kurslar	VefikTekinsöy	Öğretmen	Hüsnü Cengiz	Avukat
			Şefik	Tüccar
Kitap Saray ve Yayın	Şükrü Sakarya	Öğretmen	Hüsnü Cengiz	Avukat
			Şefik	Tüccar
Köycülük	Ahmet	Öğretmen	Tahsin	İnspektör
			Osman Çıtak	Öğretmen

Kaynak: İbrahim Erdal, *Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi (1932-1951)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013, s.106.

1932 talimatnamesinde özellikle vurgulanan bir hususta temsil şubesi hizmetleri gereğince idare heyeti tarafından uygun görülen piyeslerin oynatılmasıdır⁶¹². Yozgat Halkevi de etkinlikler düzenleyerek halkın sosyalleşmesine katkı sağlamıştır. Bu manada Temmuz 1934 tarihinde Belediye binası salonunda

⁶¹² CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932, s.9.

“Kozanoğlu” adlı piyes gerçekleşmiştir⁶¹³. Yine aynı ay içerisinde halkevleri bandosu “Hacıköy” nahiyesi civarında kahramanların Millî dava yolunda yaptıkları fedakârlığı anmak ve isimlerini yaşatmak için Yozgat Valisi Bekir Sami Bey’in katılımıyla tören düzenlenmiştir⁶¹⁴.

3 Şubat 1935 tarihinde Atatürk’ün Yozgat’a teşriflerinin yıldönümü kutlanmıştır. Kutlamalar Halkevi salonunun da gerçekleşmiştir. Halkevi Başkanı Refet Aksoy, Atatürk’ün hayatını, Türk Kurtuluş savaşındaki kahramanlıklarını ve yapmış olduğu inkılâplarla ilgili konuşma yapmıştır⁶¹⁵. Birkaç hafta sonra ise Halkevlerinin kuruluşunun birinci yıl kutlamaları belediyenin sinemasında yapılmıştır. Kutlamalara İsmet İnönü radyo aracılığıyla katılarak Türk halkına halkevlerinin sosyal - kültürel kurumlar olduğunu ve tüm halkın katkı sağlaması gerektiğini vurgulamıştır. İsmet İnönü’nün konuşması sonrasında Halkevi başkanı Refet Aksoy geçen süre içerisinde Yozgat Halkevinin yaptıklarını ve yapacaklarını anlatmıştır⁶¹⁶.

Yozgat Halkevi sosyal yardım şubesi faaliyetlerince 1935 yılında Yozgat ve çevresinde ikamet eden maddî durumu iyi olmayan kimselerin tespit edilmesini sağlayarak, o kimseleri himayesine almak ve vatandaşlardan toplanan yardımları ihtiyaç sahiplerine ulaştırmak için çalışmalar yapmıştır⁶¹⁷. Aynı yıl içerisinde yetersiz olan öğrencilerin yurt ihtiyaçlarına cevap vermek için halkevi tarafından öğrenci yurdu açılması düşünülmüştür. Yozgat Halkevleri toplum nazarında faydalı birçok faaliyetlerde bulunup, konferanslar vermiş, halk ve edebiyat geceleri tertip edip, müsamere ve balolar düzenlemiştir. 15 Ocak 1938 tarihinde Yozgat Halkevleri süreli yayınlara ait “Bozok” adlı aylık mecmua çıkararak, ilin tanıtılmasına katkı sağlamıştır⁶¹⁸.

Bozok mecmuası yayınlama gayesini Yozgat Kültür Direktörü Turgut, “Mecmuamız Çıkarken” başlıklı yazısında şöyle açıklamıştır; *“Halkevleri yurdun sosyal hareketlerine renk ve mana verirken onun bu ahenkli dekoru içinde en devamlı çağılıtyı yapacak yine bu mecmualardır. İnkılâbı temelleştiren onu kütlenin*

⁶¹³ *Yozgad Gazetesi*, 23 Temmuz 1934

⁶¹⁴ *Yozgad Gazetesi*, 25 Temmuz 1934

⁶¹⁵ *Yozgad Gazetesi*, 6 Şubat 1935

⁶¹⁶ *Yozgad Gazetesi*, 20 Şubat 1935

⁶¹⁷ *Yozgad Gazetesi*, 3 Nisan 1935

⁶¹⁸ Yurt Ansiklopedisi “*Yozgat*”, 7689; bkz. *15. Yılında Yozgat*, s.40; bkz. Sinan Ergen, Türkiye’de Halkevleri ve Elazığ Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Elazığ 2007, s.110.

bünyesine tıpatıp maleden fikir ve hareketleri gözden geçirirken vesika diye ele alacağımız bu yayınların hususi bir vazife taşıdığını da unutmayacağız. Memleketin içtimai hareket ve adetlerini, folklor ve mitolojisini, hülasa varlığını ve orijinalitesini salahiyetle tebarüz ettirecek yazıları bulmak ve okumak zevkinden mahrum kalmayacağımızı zannediyorum. Yozgat gençliğinin enerji ve ızanına miyar olacak bu mecmuanın tekâmül yolu üzerinde ve bu çok kutsi davanın havarileri arasında en inkişaflı yolunu bulacağına inanır ve seviniriz...⁶¹⁹” söyleriyle Turgut, mecmuanın hangi amaçla çıkarıldığını ifade etmiştir.

⁶¹⁹ Erdal, “Halkevlerinin Kuruluşu, Yapısı ve Yozgat Halkevi”, s.191.

4.2.SAĞLIK VE SOSYAL YARDIMLAŞMA

Osmanlı Devleti'nde klasik dönemde ilk hastane I. Bayezid zamanında Bursa vilayetinin doğusuna yapılmıştır. Hastanenin hekim ihtiyacı Memlûk Sultanı Berkuk tarafından görevlendirilen hekimler tarafından karşılanmıştır⁶²⁰. Fatih Sultan Mehmet döneminde ise yaptırılan *Dar' üş-şifa* da (hastane) muayenelerin yanı sıra ücretsiz ilaç verilmesi sağlanmıştır. Hastanede iki tecrübeli hekim, bir cerrah, bir göz doktoru ve bir de eczacı vardır. Ayrıca hastane çalışanları içinde iki hasta bakıcı, bir tane kapıcı, iki tane aşçı bulunmaktadır. Hastalarla iyi ilişkiler kurmak onları incitici sözler söylememek hastane kuralları arasında yer almaktadır⁶²¹. Hekimbaşılık II. Bayezid zamanında kurumsal yapıya sahip olmuştur. Hekimbaşı devletin sağlık politikasının başında bulunan kuruluş olarak yerini almıştır. Hükümdarın her türlü sağlık sorunlarıyla ilgilenen hekimbaşı, orduda ve sarayda bulunan hekimlerin çalışma koşullarından sorumlu olmuştur⁶²².

II. Mahmut tahta geçtikten sonra ıslahat çalışmalarına başlamıştır. Askeri, idari ve hukuki, eğitim, sosyal ve iktisadi alanda yenilikler yapmıştır. Ordu içinde hekim ihtiyacını kapatmak için 14 Mart 1827 tarihinde Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin hazırlamış olduğu rapor doğrultusunda İstanbul'da *Tıphâne-i Amire* Viyana ve Paris Tıp Fakülteleri örnek alınarak kurulmuş ve tıp okulunun yanına ise cerrah yetiştirmek maksadıyla *Cerrahhane-i Amire* açılmıştır⁶²³. Tanzimat sonrasında merkezde ve taşrada sağlık alanında yeni düzenlemeler yapılarak sağlıkta örgütlenmeler yaşanmıştır ve ilk sağlık idaresi 1839 yılında "*Beynelmilel Sıhhiye Meclisi*" kurulmuştur⁶²⁴. 1840'ta "*Mekeb-i Fenn-i Tıbbiye-i Şahane*" de "*Meclis-i Umur-u Tıbbiye-i Mülkiye*" açılmıştır⁶²⁵

Savaşların sıklığı ve uzun süreli olması nedeniyle cephede yaralanan askerlerin tedavilerinin yapılması ve ülkelerce tarafsız olarak kabul edilen kişilerin yer alacağı bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Buna göre 22 Ağustos 1864'te

⁶²⁰ Halaçoğlu, "*Osmanlılarda Devlet Teşkilatı*", s.161; bkz. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1982, s.27.

⁶²¹ İnalçık, "*Devlet-i Aliyye I*", s.127.

⁶²² Ali Haydar Bayat, *Tıp Tarihi*, Üçer Matbaa, İstanbul 2016, s.298.

⁶²³ Hayta, vd. "*Osmanlı Devleti'nde Yenileşme*", s.110; bkz. Adnan Ataç, "19. Yüzyılda Türkiye'de Cerrahinin Gelişimi ve Op. Dr. Cemil Topuzlu Paşa", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, c.0, sayı 16, 2004, s. 68-69.

⁶²⁴ Mustafa Yahya Metintaş, "Refik Saydam'ın Yaşamı ve Kişiliği", Yayınlanmamış Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara 2008, s.88.

⁶²⁵ Zafer Koylu, Nihal Doğan, "Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti'nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler" *Türkiyat Parazitolojisi Dergisi*, sayı 34, 2010, s.211.

imzalanan Cenevre Sözleşmesi ile *Kızılhaç* kurulmuştur⁶²⁶. Kurulan örgütün sembol fikri İsviçre'den çıktığı için İsviçre'nin bayrağı kırmızı zemin üzerine beyaz haç iken, Kızılhaç örgütünün sembolü de İsviçre bayrağının zıttı olarak beyaz zemin üzerine kırmızı haç olması kararlaştırılmıştır⁶²⁷.

Kızılhaç örgütünün Osmanlı Devleti'ne gelmesi için çalışmalar başlatılmış ancak hükümet, sivillerin askeri işlere karışması olarak yorumlamış ve kabul etmemiştir. 1869 yılında düzenlenen Kızılhaç'ın ikinci kongresine Osmanlı Devleti'ni temsil etmek için Paris Sefareti Ataşa militeri Binbaşı Hüsnü Bey görevlendirilmiştir⁶²⁸. Olumsuz sonuçlanan bu girişimler sonrası 1876 yılında Mektep Nazırı Marko Paşa başkanlığında “*Mecruhin ve Zuafa-i Askeriye'ye İmdad ve Muavenet Cemiyeti*”nin kurulması için kararlaştırılmıştır. Cemiyet 14 Nisan 1877 tarihinde padişahın isteğiyle “*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*” adını almıştır⁶²⁹. Cemiyet, Salib-i Ahmer Cemiyetinin kullandığı *Kızılhaç*'ın Osmanlı Devleti'ni ve Müslümanları rahatsız edeceğinden dolayı *Kızılay* işaretini kullanmayı uygun görmüş ve bu durumu bütün devletlere bildirilmesini kararlaştırmıştır⁶³⁰. Saltanatın kaldırılmasından bir gün sonra 2 Kasım 1922'de genel merkez cemiyetin adında bulunan Osmanlı ibaresini kaldırarak yerine “Türkiye Hilal-i Ahmer Cemiyeti” şeklinde değiştirmiştir. Aynı şekilde cemiyetin yayın organı olan ve 15 Eylül 1921 tarihinden itibaren aylık olarak çıkan Osmanlı Hilal-i Ahmer Mecmuası'nın da isminde değişiklik olmuştur⁶³¹.

Cumhuriyetin ilanından önce uzun süren savaşlar her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerini de olumsuz etkilemiştir. Hastanelerin az olması ve yetersiz doktor sayısı ülke genelinde salgın hastalıklar görülmesine neden olmuştur⁶³². Bu hastalıkların başında frengi, sıtma, verem, trahom gelmiştir⁶³³.

⁶²⁶ Cemal Sezer, “Balkan Savaşlarında Amerikan Kızılhaç (Salib-i Ahmer) Teşkilatı'nın Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırması Dergisi*, sayı 41, 2017, s.239.

⁶²⁷ Zuhale Aydın, “Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Çalışmaları”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, c. 13, Ankara 2014, s.688.

⁶²⁸ Mesut Çapa, *Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti*, Rıhtım yay., Ankara 2010, s.12.

⁶²⁹ Aydın, “*Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti*”, s.689-690.

⁶³⁰ Muzaffer Tepekaya, Leyla Kaplan, “Hilal-i Ahmer Hanımlar Merkezi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1877-1928)”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 10, Konya 2003, s.149.

⁶³¹ Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer'den Kızılay'a II*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001, s.7.

⁶³² Müderrisoğlu, “*Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*”, s.245.

⁶³³ Karal, “*Türkiye Cumhuriyeti*”, s.206.

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından açılan 23 Nisan 1920'de kurucu meclis zaman kaybetmeden 3 Mayıs 1920'de Sağlık Bakanlığı'nı kurmuştur⁶³⁴. İlk Sağlık Bakanı ise Dr. Adnan Adıvar olmuştur. Bakanlık bu dönem savaş izlerinin devam etmesi nedeniyle ülke genelinde çalışan doktor, hemşire ve yatak sayısı ile ilgili verileri toplayarak mevzuat oluşturmuştur⁶³⁵. Adnan Adıvar'ın TBMM ikinci başkanı seçildikten sonra yerine Refik Saydam getirilmiştir. Saydam, 15 yıl boyunca bu görevde kalmış ve "modern Türk sağlık sisteminin" kurucusu olarak anılmıştır⁶³⁶.

Cumhuriyet döneminden itibaren ülkenin sağlık politikasına yön veren ilkelerin başında; doktor ve sağlık hizmetinde çalışacak personellerin uzman kadrolar tarafından yetiştirilmesi sağlanarak sayısını artırmak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek, hastane, dispanser ve sanatoryum⁶³⁷ açmak ve sosyal yardım dernek/kurumlarıyla bilgi alışverişinde bulunmak öncelikli izlenecek politikalar arasında yer almaktadır⁶³⁸. Türkiye'de 1923 yılında sağlık hizmetinde çalışan personel ve hastane sayısı şöyledir: 87 hastane, 6517 hasta yatağı; 554 hekim, 4 hemşire, 136 ebe, 69 eczacı ve 560 sağlık memuru vardır. 1927 yılında; 1059 hekim, 1036 sağlık memuru, 347 diplomalı ebe ve 139 hemşire bulunmaktadır⁶³⁹.

4.2.1. Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta Sağlık

Yozgat'ta cumhuriyet dönemine kadar merkez ve ilçelerde donanımlı hastanelere rastlamak mümkün değildir. Bu sebeple ilde bu döneme kadar meydana gelen sağlık sorunları ve hastalar tam manasıyla kayıt altına alınamamıştır. Cumhuriyetin ilanına kadar ki süreçte uzun süren savaşlar beraberinde birçok hastalığı getirmiştir. Ülke genelinde yaygın olan tifo, sıtma, çiçek, verem, trahom ve frengi hastalıkları Yozgat'ta da yaygın biçimde görülmüştür⁶⁴⁰.

Salgın hastalıklardan korunmak ve hastalıkların yayılmasını engellemek adına Yozgat sağlık müdürlüğü, hastalığı bulunan ailelere, mahallenin ihtiyar heyetine ve Hıristiyan din adamlarına duyuru yapmıştır. İl de bulunan bulaşıcı

⁶³⁴ Çağlar Keyder, Nazan Üstündağ, Tuba Ağartan, Çağrı Yoltar, *Avrupa'da ve Türkiye'de Sağlık Politikaları*, İletişim yay., İstanbul 2007, s.112.

⁶³⁵ <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html> (17.03.2019)

⁶³⁶ Gamze Nesipoğlu, "Olgusal Bir Yapı Olarak Sağlık Politikaları: 1920-1960 Yılları Arası Cumhuriyet Döneminin Tarihsel İzleği", *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, c.21, sayı 1, 2018, s.169.

⁶³⁷ "Özellikle veremli hastaların iyileştirilmesi için kurulmuş sağlık kuruluşu." *Türkçe Sözlük*, s.2025.

⁶³⁸ Meliha Özpekcan, TBMM Tutanaklarına Göre Cumhuriyetin İlk On Yılında Sağlık Politikamız, Yeni Türkiye Yay., *Türkler Ansiklopedisi*, c.17, Ankara 2014, s.438.

⁶³⁹ Metintaş, "Refik Saydam'ın Yaşamı ve Kişiliği", s. 100.

⁶⁴⁰ *Yozgat İl Yıllığı 1973*, s.172.

hastalıkların önüne geçilmesi ve tedbirler alınması için hastalıklı bireylere sahip ailelerin hastalarını gizlememesi gerekmektedir. Mahallesinde tespit edilen hastaların hatta şüphelendiklerin kimselerin saklanması ve hastalıktan ölenlerin defin işlemlerini haber vermeden gerçekleştirildiği takdirde ağır cezalar verileceği söylenmiştir⁶⁴¹.

Bu dönemin en önemli sorunları şüphesiz bulaşıcı hastalıklar olmuştur. Bununla ilgili sadece sivil sağlık görevlileri değil aynı zamanda askeri hastanelerde yakından ilgilenmiştir. Yozgat'ta bulunan Askeri Hastane Baştabibi Naci Bey ile Operatör Talat Bey cuma ve pazar günleri hariç diğer günler hastaları ücretsiz muayene edeceğini bildirmişlerdir⁶⁴².

1923 yılında Yozgat'ta bir doktordan oluşan 5 yataklı dispanser bulunmaktadır. Dispanser mahalli belediye tarafından hususi idareye devredilmiş ve yatak sayısı da çoğaltılmıştır⁶⁴³. 1935 yılında il merkezine tam teşekküllü devlet hastanesi kurulmuştur⁶⁴⁴.

Bulaşıcı hastalıklar içerisinde Yozgat'ta yaygın bir şekilde görülen frengi hastalığıdır ancak hastalık cumhuriyetten sonra kontrol altına alınabilmiş ve uygulanan tedavi yöntemleri sayesinde hasta sayısında azalma görülmüştür. Aşağıdaki tabloda 1935 yılında Yozgat ve ilçelerinde hasta sayıları verilmiştir.

Tablo 4.17.1935 Yılında Yozgat ve İlçelerinde Frengilerin Durumu

İlçenin Adı	Kadın Sayısı	Erkek Sayısı	Toplam
Yozgat/Merkez	364	367	731
Akdağmadeni	217	198	415
Sorgun	209	215	424
Boğazlıyan	213	263	476
Toplam	1.003	1.043	2.046

Kaynak: Yozgat İl Yıllığı 1973,s.173.

⁶⁴¹ Yeni Yozgat Gazetesi, 16 Mart 1338; bkz. Gamsız, "Milli Mücadele Döneminde" s. 98.

⁶⁴² Arslan, "Milli Mücadele Yıllarında Yozgat", s.66.

⁶⁴³ 15. Yılında Yozgat, s.47.

⁶⁴⁴ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.172.

1927 yılında Yozgat'ta yoğun şekilde sıtma görülmüş ve bununla ilgili tedbirlerin alınması gerektiği vurgulanmıştır⁶⁴⁵. Sıtmanın yaygın olarak görüldüğü yerler; Yerköy, Şefaati, Kızılkoca mevki, Konakçukuru mevki ve çevre köylerde sıtmanın sıklıkla karşılaştığı görülmüştür. Sıkı alınan önlemler ve tedaviler sayesinde hastalığın oluşturduğu risk ortadan kalkmıştır⁶⁴⁶. Aynı yıl içinde Yozgat sağlık müdürü Dr. Akif Bey kendi isteğiyle görevi bırakmasının ardından yerine Dr. Faik Bey atanmıştır⁶⁴⁷. Şubat 1927'de hastanede saat 9.00 ile 11.00 arasında ücretsiz muayene olacağı duyurulmuş ve tatil günü hariç hastanede çalışan doktorların isimleri şöyledir:

Cumartesi: Sağlık Müdür Faik Bey,

Pazar: Dr. Remzi Bey,

Pazartesi: Dr. Selim Bey,

Salı: Dr. Tevfik Bey,

Çarşamba: Dr. Remzi Bey,

Perşembe: Dr. Selim Bey⁶⁴⁸.

Yozgat gazetesine göre 1928 yılında kızıl hastalığının varlığına ilişkin yer alan bir haberde kızıl hastalığı sebebiyle ölümlerin olduğu ancak sağlık müdürü tarafından tedbirlerin alınarak hastalığın vuku bulduğu mahallelere sağlık memur tayin edilerek tedbirler alınmıştır. Görevli sağlık personeli sayesinde mahallelerde hastalar kısa süre içinde tespit edilmiştir. Bazı kişilerin ise hastalıklarını memurlardan saklayarak söylemedikleri gazete tarafından dile getirilmiştir⁶⁴⁹. 1928 yılında Yozgat'ta Halk eczanesi, Hilal eczanesi ve Şifa eczanesi olmak üzere üç tane eczane bulunmaktadır⁶⁵⁰.

Yozgat memleket hastanesinin 1929 yılından 1938 yılına kadar faaliyetleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶⁴⁵ *Yozgad Gazetesi*, 20 Temmuz 1927.

⁶⁴⁶ *Yozgat İl Yıllığı 1973*, s.173.

⁶⁴⁷ **BCA**: 30.11.1.0/29.45.18

⁶⁴⁸ Özdemir, "1925-1928 Yılları Arasında Yozgat", s.85.

⁶⁴⁹ *Yozgad Gazetesi*, 21 Teşrin-i Sani 1928.

⁶⁵⁰ Özdemir, "1925-1928 Yılları Arasında Yozgat", s.86.

Tablo 4.18.Yozgat Memleket Hastanesi Faaliyetleri (1929-1938)⁶⁵¹

Yıllar	Yıllık Bütçe	Yatak Sayısı	Tedavi Edilenler		
			Yatakta	Ayakta	Toplam
1929	25,769	50	537	1,626	2,163
1930	24,516	50	668	17,054	17,722
1931	22,383	50	833	10,724	11,557
1932	22,324	50	839	20,029	20,868
1933	16,824	30	785	12,770	13,555
1934	15,264	30	613	14,071	14,684
1935	17,424	30	815	7,320	8,045
1936	26,804	50	978	2,442	3,420
1937	37,132	50	287	2,009	2,296
1938	41,296	50	1,284	11,996	13,280

Tabloya göre hastane bütçesinde çok fazla artış olmamış hatta bazı yıllarda düşüş gerçekleşmiştir. Yatak sayısı 1933, 1934,1935 yıllarında 30 adet olarak verilmiş, diğer yıllarda ise 50 adet yatak sayısı vardır. Yatakta tedavi edilen hasta sayısının en fazla 1938 yılında görülmüştür. Ayakta tedavi edilen hasta sayısının ise en fazla görüldüğü yıl 1932'dir. Bu yıl 20,029 kişi ayakta tedavi edilmiştir.

Yozgat il sağlık müdürlüğünde 1927 yılında Dr. Faik Bey⁶⁵², 1930'da Kemal Bey⁶⁵³, 1934 yılında sıhhat ve içtimai muavenet müdürü olarak Dr. Ferit Bey⁶⁵⁴, 1937 yılında Dr. Nafiz Geçer⁶⁵⁵, 1938 yılında ise Dr. Kazım Ömür⁶⁵⁶ görev yapmıştır.

⁶⁵¹ BİUM, *İstatistik Yıllığı 1938-1939*, c.10, s.134.

⁶⁵² BCA: 30.11.1.0/87.19.7

⁶⁵³ BCA: 30.11.1.0/60.37.5

⁶⁵⁴ BCA: 30.11.1.0/87.19.7

⁶⁵⁵ BCA: 30.11.1.0/113.20.10

⁶⁵⁶ BCA: 30.11.1.0/121.19.4

4.2.2. Yozgat'ta Ölüm İstatistiği

İstatistik Umum Müdürlüğü tarafından, Yozgat'ında aralarında bulunduğu 16 il merkezine ait ölüm oranlarını gösteren 205/8 numara ve 25.02.1932 tarihli Yüksek Başvekâlete takdim edilen belge de 1931 yılı ölüm oranları gösterilmiştir. Belirlenen illerde alınan rakamlarla elde ettiği binde 20 ölüm oranları Türkiye'nin şartları ve özel sebepler⁶⁵⁷ dikkate alındığında yüksek bir oran sayılmayacağı açıktır. Ayrıca yapılan araştırmada birçok ülkenin illerine ait oranlarda yer almaktadır⁶⁵⁸. Buna göre 1931 yılında 16 il merkezlerinde binde ölüm oranları şöyledir:

Ankara ‰ 20, İstanbul ‰ 18, Balıkesir ‰ 22, Bursa ‰27, Çanakkale ‰ 23, İzmir ‰ 25, Manisa ‰26, Denizli ‰ 23, Adana ‰21, Mersin ‰ 21, Amasya ‰ 24, Edirne ‰ 23, Kırklareli ‰ 27, Tekirdağ ‰ 25, Kocaeli ‰ 22 ve Yozgat ‰ 18'dir.

Bu illerin merkez nüfuslarının toplamı 1.254.476 olup ortalama ölüm oranı ise ‰ 20'dir. Diğer ülkelerin ölüm oranları ise şöyledir:

93 Bulgar ilinde 1929'da ölüm oranı ‰ 16, bütün Yunan şehirlerinde 1926'da ‰ 17,5, İskenderiye'de 1929'da ‰ 27,5, Kahire'de 1929'da ‰ 27, Paris'te 1926'da ‰ 14, Brüksel'de 1926'da 17 ve Tahran'da 1926 yılında ‰ 19,5'tir.

Gerek Türkiye'de verilen 16 il içinde gerekse diğer ülkeler ve illerine ait verilerde Yozgat ‰18 ile aralarında fazla bir fark yoktur. Hatta Türkiye'de araştırma dâhilinde bulunan iller içinde İstanbul'la birlikte ölüm oranı düşüktür. Türkiye'de ölüm oranının en yüksek olduğu şehir ise ‰ 27 ile Kırklareli 'dir.

Ölüm oranları ve ölüm nedenlerinin sıralanışı diğer illerde de olduğu gibi Yozgat'ta da ülke geneline benzemektedir⁶⁵⁹. Buna göre 1931 yılında nedenlerine göre Yozgat-Merkez'de ölen kişilerin sayısı şöyledir:

Karahumma ve paratifodan 2 kişi, difteriden 1 kişi, grip veya influanzadan 5 kişi, teneffüs cihazı vereminden 11 kişi, diğer veremlerden 8 kişi, frengiden 1 kişi, sıtmadan 5 kişi, diğer sâri ve tufeyli hastalıklardan 5 kişi, kanser ve diğer habis evramdan 6 kişi, şekerli diyabetten 1 kişi, müzmin ve had alkolizmden 1 kişi, diğer

⁶⁵⁷ Belgeye göre; ölüm oranlarının bir şehirde azalmasını en önemli nedenleri arasında, hastanelerin adedi, hasta yatağının bin nüfusa düşen oranı, şehirlerin sıhhi su tesisatı ile kanalizasyon tertibatının asri ve sıhhi bir şekilde yapılmış olması ayrıca belediyelerin görevleri yer almaktadır.

⁶⁵⁸ BCA: 30.10.0/24.135.18

⁶⁵⁹ Yurt Ansiklopedisi "Yozgat", s.7682.

umumi ve müzmin zehirlenmelerden 3 kişi, ataksilokomotris ve paralizi jeneralden 3 kişi, nefzi dimağı, dimağ sائمة seddadesinden 5 kişi, cümlesi asabiye ve sair azayi havas hastalıklarından 3 kişi, kalp hastalıklarından 26 kişi, diğer deveran hastalıklarından 14 kişi, bronşitten 2 kişi, zatürriiden 27 kişi, sair teneffüs cihazı hastalıkları (verem hariç) 10 kişi, ishal ve anteritten 22 kişi, apandisitten 2 kişi, karaciğer ve safra yolları hastalıklarından 5 kişi, hazım cihazının sair hastalıklarından 9 kişi, nefritten 3 kişi, idrar ve tenasül cihazının sair hastalıklarından 8 kişi, hamile, doğum ve lohusalığın diğer hastalıkları 1 kişi, velâdî zâf suiteşekkûlatı velâdiyeden 2 kişi, ihtiyarlıktan 1 kişi, intihardan 1 kişi, başka kişi ve kişiler tarafından öldürülen (katil) 8 kişi, kazai ve arızı ölümler (intihar ve katil hariç) 1 kişi ve saire meçhul 1 kişi hayatlarını kaybetmiştir. Bu sene içerisinde toplam ölü sayısı 203 kişidir⁶⁶⁰.

İstatistik verilerine göre 1932 yılında Yozgat-Merkez’de ölen kişi sayısı ve ölüm nedenleri şöyledir:

Karahumma ve paratifodan 2 kişi, kızamıktan 2 kişi, difteriden 1 kişi, grip veya influanzadan 8 kişi, teneffüs cihazı vereminden 16 kişi, diğer veremler 5 kişi, frengiden 1 kişi, sıtmadan 7 kişi, diğer sâri ve tufeyli hastalıklardan 10 kişi, kanser ve diğer habis evramdan 6 kişi, diğer umumi ve müzmin zehirlenmelerden 3 kişi, ataksilokomotris ve paralizi jeneralden 6 kişi, nefzi dimağı, dimağ sائمة seddadesinden 3 kişi, cümlei asabiye ve sair azayi havas hastalıklardan 3 kişi, kalp hastalıklarından 31 kişi, diğer deveranan hastalıklarından 7 kişi, bronşitten 2 kişi, zatürriiden 33 kişi, sair teneffüs cihazı hastalıkları (verem hariç) 8 kişi, ishal ve anteritten 22 kişi, apandisitten 1 kişi, karaciğer ve safra yolları hastalıklarından 2 kişi, hazım cihazının sair hastalıklarından 4 kişi, idrar ve tenasül cihazının sair hastalıklarından 18 kişi, septisemi ve lohusalık intanlarından 2 kişi, cilt, nesci hücrevi, kemik ve harekât azasından 1 kişi, velâdî zâf suiteşekkûlatı velâdiyeden 4 kişi, ihtiyarlıktan 1 kişi, başka kişi ve kişiler tarafından öldürülen (katil) 3 kişi, kazai ve arızı ölümler (intihar ve katil hariç) 2 kişi ve saire meçhul ölen 6 kişidir. Bu sene içerisinde hayatlarını kaybeden toplam 220 kişi olmuştur⁶⁶¹.

İstatistik verilerine göre 1933 yılında Yozgat-Merkez’de ölen kişi sayısı ve ölüm nedenleri şöyledir:

⁶⁶⁰ BİGD, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s.128-129. Hastalıkların isimleri istatistik yıllığında geçtiği gibi aktarılmıştır.

⁶⁶¹ BİGD, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s.130-131.

Kızamıktan 11 kişi, boğmacadan 4 kişi, teneffüs cihazı vereminden 14 kişi, diğer veremlerden 5 kişi, sıtmadan 1 kişi, diğer sâri ve tufeyli hastalıklardan 15 kişi, kanser ve diğer habis evramdan 6 kişi, diğer umumi ve müzmin zehirlenmelerden 2 kişi , ataksilokomotris ve paralizisi jeneralden 1 kişi, nefzi dimağî, dimağ sâname seddadesinden 8 kişi, cümlei asabiye ve sair azayi havas hastalıklardan 5 kişi, kalp hastalıklarından 25 kişi, diğer deveranan hastalıklarından 3 kişi, zatürriiden 22 kişi, sair teneffüs cihazı hastalıkları (verem hariç) 8 kişi, ishal ve anteritten 26 kişi, apandisitten 1 kişi, karaciğer ve safra yolları hastalıklarından 1 kişi, hazım cihazının sair hastalıklarından 4 kişi, idrar ve tenasül cihazının sair hastalıklarından 25 kişi, septisemi ve lohusalık intanlarından 2 kişi, hamile, doğum ve lohusalığın diğer hastalıklarından 2 kişi, velâdî zâf suiteşekkülâtı velâdiyeden 2 kişi, başka kişi ve kişiler tarafından öldürülen (katil) 2 kişi, kazai ve arızı ölümlerden (intihar ve katil hariç) 1 kişi ve saire meçhul ölen kişi sayısı 3'tür. 1933 yılında toplam 199 kişi hayatını kaybetmiştir⁶⁶².

İstatistik verilerine göre 1934 yılında Yozgat-Merkez'de ölen kişi sayısı ve ölüm nedenleri şöyledir:

Boğmacadan 2 kişi, difteriden 2 kişi, grip veya influanzadan 1 kişi, diğer veremlerden 8 kişi, frengiden 5 kişi, diğer sâri ve tufeyli hastalıklardan 15 kişi, kanser ve diğer habis evramdan 5 kişi, habis olmayan veya karakteri meçhul olan evramdan 1 kişi, diğer umumi ve müzmin zehirlenmelerden 4 kişi, , ataksilokomotris ve paralizisi jeneralden 12 kişi, nefzi dimağî, dimağ sâname seddadesinden 3 kişi, cümlei asabiye ve sair azayi havas hastalıklardan 2 kişi, kalp hastalıklarından 35 kişi, diğer deveranan hastalıklarından 4 kişi, bronşitten 10 kişi, zatürriiden 29 kişi, sair teneffüs cihazı hastalıklarından (verem hariç) 7 kişi, ishal ve anteritten 24 kişi, apandisitten 2 kişi, karaciğer ve safra yolları hastalıklarından 3 kişi, hazım cihazının sair hastalıklarından 11 kişi, nefritlerden 7 kişi, idrar ve tenasül cihazının sair hastalıklarından 11 kişi, septisemi ve lohusalık intanlarından 1 kişi, hamile, doğum ve lohusalığın diğer hastalıklarından 3 kişi, cilt, nesci hücrevi, kemik ve hareket azasından 1 kişi, velâdî zâf suiteşekkülâtı velâdiyeden 15 kişi, intihardan 1 kişi, başka kişi ve kişiler tarafından öldürülen (katil) 4 kişi ve kazai ve arızı

⁶⁶² BİGD, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s.134-135.

ölümlerden (intihar ve katil hariç) 2 kişidir. Bu yıl içerisinde istatistik verilerine göre toplam ölen kişi sayısı 230'dur⁶⁶³.

Yozgat-Merkez'e ait dört yıllık ölüm nedenlerini teker teker inceledik. Buna göre il merkezinde en önemli ölüm nedeni kalp hastalıklarıdır. Bu durum sadece Yozgat için geçerli değil, Türkiye genelinde yaygın olarak görülen bir hastalıktır⁶⁶⁴. İstatistik verilere bakıldığı zaman Yozgat'ta verilen yıllar arasında en önemli ölüm nedenlerinden biri olarak zatürreyyi görmekteyiz. Üçüncü sırada ishal ve antrit hastalığı gelmektedir. En çok çocuklarda görülen bu hastalık beslenme bozuklukları, bilgisizlik, bakımsızlık gibi etkenlerden kaynaklansa da dini telkinler aracılığıyla şifa bulunacağı düşüncesine bağlı uygulanan metotlar arasında yer almıştır⁶⁶⁵. Bazı hastalıkların sıklığı yıllara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin apandisit 1931'de 26, 1932'de 22 kişinin ölüm nedeni olarak kayıtlara geçmiştir. Ancak 1933'te 1 kişi ve 1934'te 2 kişi bu hastalıktan kaynaklanan nedenden dolayı hayatlarını kaybetmiştir.

İstatistik verilerine göre bu dört yıl içinde diğer illerde görülen ancak Yozgat'ta ölüm ile sonuçlanmayan hastalıklar şunlardır; lekelihumma, çiçek, kızıl, veba, müzmin romatizma ve gut hastalıklarından ölen kişiler bulunmamaktadır.

4.2.3. Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti ve Faaliyetleri

1914 yılında Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin henüz şubesi olmayan yerlerde ki vali ve mutasarrıflar Cemiyete ve Dâhiliye Nezaretine şubeler açılması için faaliyete geçmiştir⁶⁶⁶. Cemiyet nizamnamesine göre sancak ve kazalarda şube açabilmektedir. Nizamnamenin 40. 41. ve 42. maddesi gereğince;

40. Madde: Şube heyeti 8 üyeden oluşmaktadır. Başkan, katip ve veznedarlık görevini yapacak olan üç üye, şubenin idare heyetini oluşturmaktadır. Şube heyeti üyeleri her yıl değişmek ve kurucu üye ve amilden olmak üzere vilayet merkezleri tarafından seçilir. Şube heyeti üyelerinden ikisi her sene kura ile seçilerek değişir. Liva ve kaza şubeleri doğrudan mensup oldukları vilayet merkezlerine bağlıdır.

⁶⁶³ BİGD, *İstatistik Yıllığı 1935-1936*, s.138-139.

⁶⁶⁴ Yurt Ansiklopedisi, "Yozgat", s.7682.

⁶⁶⁵ Yozgat İl Yıllığı 1973, s.173.

⁶⁶⁶ Çapa, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti", s.19.

41. Madde: Şubenin görevi üye sayısını çoğaltarak çeşitli kaynaklardan gelir sağlamak ve şubenin masrafları haricinde kalan parayı her üç ayda bir merkezlerine göndermek ve merkezlerinden gelen emirlere uygun hareket etmektir. Her şubenin kendine ait bir mührü olmalıdır.

42. Madde: Yabancı devletlerde ikamet eden Osmanlılar dahi yaşadıkları yerlerde şube açabilirler. Şubelerin açılması için başvuracakları yer genel merkezdir⁶⁶⁷.

Yozgat'ta Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin varlığına 1914 yılında rastlanmaktadır. Bundan önceki yıllarda cemiyet adına Balkan Savaşları için 1912'de para toplandığı görülmektedir⁶⁶⁸.

Başka bir kaynakta ise Şubat 1921'de kurulmuş olan Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin merkezi idare heyetini Dr. Safvet Bey'in başkanlığında, Mekteb-i Sultani müdür Nihat ve Abdurahman Başçavuş-zade Mehmet, Nizam-zade Ali Bey teşkil etmiştir. 1921 ve 1922 yılında yardım için toplanan 142.263 kuruşun 108, 454 kuruşu delegeler göndermiştir⁶⁶⁹. Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin 1929-1932 yılları arasındaki idari heyeti aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶⁶⁷ Buket Sarı, "Hilal-i Ahmer Cemiyeti Antalya Şubesi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak 2010, s.37.

⁶⁶⁸ Mehmet Karayaman, "Yozgat Merkez ve Kazalarında Hilal-i Ahmer Cemiyetinin Kuruluş Faaliyetleri", s.159; <http://kizilaytarih.org/makale-tez/mk020.pdf> (25.03.2019)

⁶⁶⁹ Murat Uluğtekin, M. Gül Uluğtekin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Türk Kızılayı, Ankara, s.226.

Tablo 4.19.Yozgat ve İlçelerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti Şubeleri İdare Heyeti Üyeleri (1929-1932)⁶⁷⁰

Yozgat	1929	1930	1931	1932
Birinci Başkan	Refet Bey	Refet Bey	Refet Bey	Refet Bey
İkinci Başkan	Şükrü Bey	Şükrü Bey	Şükrü Bey	
Muhasip	Fahri Bey	Hasan Bey	Hasan Bey	Hasan Bey
Veznedar	Bekir Bey	Bekir Bey	Bekir Bey	
Kâtip	Ata Bey	Rıfat Bey	Rıfat Bey	Rıfat Bey
Akdağmadeni				
Başkan	Nuri Bey		Dr. Reşit Ziya Bey	Salih Bey
Veznedar	Ali Bey		Saim Bey	
Kâtip	Zeki Bey		Hacı Ali Bey	Necati Bey
Boğazlıyan				
Başkan	Lütfi Bey		Dr. Ali Rıza Bey	Dr. Ali Bey
Veznedar	Saim Bey		Cemal Bey	
Kâtip	Mehmet Bey		Rıfat Bey	Rıfat Bey
Sorgun				
Başkan		Hasan Basri Bey	Hasan Basri Bey	Hasan Basri Bey
Veznedar		Hakkı Bey	Hakkı Bey	İ. Hakkı Bey
Kâtip		Şükrü Bey	Şükrü Bey	Şükrü Bey

Savaş esirlerinin aileleriyle güvenilir iletişim kurabilmesi, esirlere gidecek yardımların ulaşmasını sağlamak için komisyon kurulması kararlaştırılmıştır.

⁶⁷⁰ Karayaman, “Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, s.161.

Belgrad’da ki girişimler sonucunda Osmanlı Devleti’nde 30 Kasım 1912’de “Üsera Komisyonu⁶⁷¹” kuruldu ve 1 Aralık’ta çalışmalara başlamıştı⁶⁷².

Osmanlı Devleti’nde bulunan İngiliz ve Fransız esirlerin çoğu Adapazarı, Afyonkarahisar, Ankara, Bilemedik, Bor, Çankırı, Eskişehir, Gediz, İzmit, Kırşehir, Konya, Manisa ve Yozgat garnizonlarına yerleştirilmiştir⁶⁷³.

Kızılhaç, Cenevre’deki merkezden Osmanlı Devleti’ne tarafsız bir heyet göndererek esirleri ziyaret etmek istemiştir. Ancak Rusya ve İngiltere’de bulunan Osmanlı esirlerinin kaldıkları yerleri ziyaret etme şartıyla izin verilmiştir. Kızılhaç heyeti tarafından 1916 yılında aralarında Yozgat’ında bulunduğu garnizonlar ziyaret edilmiştir⁶⁷⁴. Ziyareti gerçekleştiren MM. Alfred Boissier ve Dr. Adolphe Vischer başkanlığındaki heyet ziyaret sonrası esirlerin kaldıkları yer ve esirlere gösterilen hizmetle ilgili olumlu rapor hazırlanmıştır⁶⁷⁵.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1928 yılında Yozgat’a altı bin beş yüz liralık yardımda bulunmuştur. İhtiyaç sahibi yoksul insanların zor durumda yanına olmaya çalışan cemiyet kurak bölgelerde mağdur olan kişilere maddi destekte bulunmuştur⁶⁷⁶. Paranın beş bin lirası Yozgat için harcanırken bin beş yüz lirası Akdağ kazasına gönderilmiştir⁶⁷⁷. Ayrıca Hilal-i Ahmer 1929 yılında kuraklık bölgelerine gıda yardımında bulunmuştur. Yozgat’a 125.000 kg un ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. Gıda yardımları II. Dünya Savaşı bitimine kadar düzenli bir şekilde devam etmiştir⁶⁷⁸.

Orta Mektep öğrencileri, mektebin muhtaç çocuklarına yardım etmek için yardım yurdu tesis etmiştir. Öğretmenler okuyan bir öğrenciye kıyafet yardımında

⁶⁷¹ Üsera Komisyonunun kurulması ile ilgili Mesut Çapa kitabında; “Çanakkale Savaşı başladıktan hemen sonra Kızılhaç, Hilal-i Ahmer Cemiyeti’nden Osmanlı Devleti’nin elinde bulunan İtilaf Devletleri esirleri hakkında liste istedi. Hilal-i Ahmer böyle bir liste hazırlamamıştı hatta Türk tarafı İtilaf Devletlerinin elindeki Osmanlı Devleti esirleriyle ilgili de bilgi almakta zorluk çekmişti. Bundan dolayı Haydar Bey ve Mehmet Ali Bey’den oluşan Üsera Komisyonu (esirler komisyonu) kuruldu” diye aktarmıştır. *Kızılhaç (Hilal-i Ahmer Cemiyeti)*, Rıhtım yay., Ankara 2010, s.110.

⁶⁷² Seçil Karal Akgün, Murat Uluğtekin, *Hilal-i Ahmer’den Kızılhaç’a II*, TDV yay., Ankara 2002, s.132.

⁶⁷³ Çapa, “Kızılhaç”, s.118.

⁶⁷⁴ Recep Karacakaya, Zekai Mete, Hamdi Genç, Faruk Bal, *Kızılhaç Arşiv Belgelerinde Birinci Dünya Savaşı*, Seçil Ofset, İstanbul 2018, s.287.

⁶⁷⁵ Karayaman, “Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti”, s.162.

⁶⁷⁶ *Yeni Yozgat Gazetesi*, 1 Ağustos 1928

⁶⁷⁷ Özdemir, “1925-1928 Yılları Arasında Yozgat”, s.27.

⁶⁷⁸ Yaşar Baytal, *Atatürk Döneminde Sosyal Yardım Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012, s.98.

bulunmuş ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti okulun on kadar öğrencisine öğle yemeklerini cemiyet tarafından verilmesini sağlamıştır⁶⁷⁹.

1923-1938 yılları arasında Yozgat ve çevresinde sel ve deprem gibi doğal afetler meydana gelmiştir. 1931’de meydana gelen depremde Hilal-i Ahmer Cemiyeti halkın yaşamış olduğu maddi ve manevi kayıpların telafisi için büyük çaba sarf etmiştir⁶⁸⁰. “19 Nisan 1938 tarihinde Salı günü saat 13.00’te merkezi Kırşehir olup en çok Yozgat, Kayseri, Eskişehir, Ankara ve Çorum illerinde zarara yol açan ve genellikle 20 saniye süren depremde ise bazı köyler tamamen yıkılmıştır. Depremde ilk belirlenen bilgilere göre ölü sayısı 148 iken 680 hayvanda telef olmuştur⁶⁸¹”. Deprem sonrası Yozgat’ta 20 köyde 271 haneye yardım yapılmış, 124 yeni ev inşa edilmiştir⁶⁸².

⁶⁷⁹ *Yeni Yozgat Gazetesi*, 7 Mart 1928

⁶⁸⁰ Büyükbaş, “*Yozgat’ın Sosyal Tarihi*”, s.100.

⁶⁸¹ Akgün, vd., “*Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II*”, s.188.

⁶⁸² Karayaman, “*Yozgat Hilal-i Ahmer Cemiyeti*”, s.165.

SONUÇ

Yozgat Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından birisidir. Yozgat M.Ö. 2000 yıllarında kurulmuş olan Hititlerin hâkimiyetinde uzun bir süre yaşamıştır. Daha sonra M. Ö. 1200'de Frigler, M.Ö. 7. Yüzyılda Kimmerler, M.Ö. 6.yüzyılda Lidyalılar, Persler ve Galatlar gibi birçok uygarlığa ev sahipliği yapmıştır. Anadolu'nun Türkleşmesinden önce Yozgat, son olarak Doğu Roma'nın idaresi altında kalmıştır.

Malazgirt Savaşı'ndan sonra Anadolu'ya yerleşen Türkler burada birçok devlet ve beylik kurmuştur. Yozgat, Anadolu'da kurulan devletler arasında Danişmentlilerin sınırları içerisinde yer almıştır. Danişmentliler, Türkiye Selçuklularıyla sürekli mücadele içerisinde olmuştur. 1107'de Büyük Selçuklu Devletine yenilen Türkiye Selçukluları Anadolu'da güç kaybederken, Danişmentlilerin gücü artmıştır. 1143'te Muhammed'in ölümü sonrası Anadolu'daki güç dengeleri değişmesine ve Yozgat'ın, II. Kılıçarslan zamanında Türkiye Selçuklularının hâkimiyetine girmiştir.

Anadolu'da yaşanan mücadeleler sonucunda Yozgat'ta sırasıyla İlhanlılar, Eretna ve Kadı Burhaneddin Devleti hüküm sürmüştür. Kadı Burhaneddin'in ölümü üzerine bölge Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1402 yılında Timur'un Ankara Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yenmesiyle Yozgat da Dulkadirli Beyliği'nin kontrolüne geçmiştir. Ancak Yavuz Sultan Selim zamanında kesin olarak Osmanlı Devleti'ne katılmış ve bu dönemden sonra Bozok sancak statüsü kazanmıştır.

Bozok'ta şehirleşme XVII. yüzyılda güç kazanan Mamalu Türkmen oymaklarından olan Çapanoğulları zamanında gerçekleşmiştir. Bu zamana kadar Yozgat daha çok köy olmaktan ileriye gidememiştir. Şehirleşmenin mimarı olarak Çapanoğullarından Ömer Ağa olduğu kabul edilmiştir. Çapanoğulları ailesinin hâkim olduğu dönem içerisinde en parlak dönemi Süleyman Bey zamanında olmuştur. Çapanoğulları şehirdeki nüfuzunu XX. yüzyıla kadar devam ettirmiştir.

1800'lü yılların sonunda yaşanan önemli hadiseler arasında Yozgat'ta özellikle aktif olarak Boğazlıyan'da bulunan Ermenilerin faaliyetleri olmuştur. Merkezi Merzifon olan Hınçak adında bir komisyon oluşturulmuş ve başkanlığına ise Merzifon'da bulunan Amerikan Koleji'nde öğretmen olan Karabet Tomayan üstlenmiştir. 93 Harbi sırasında Ermeniler tarafından düzmece olarak hazırlanan

planlarla Ermenilerin mağdur olduğunu ileri sürülerek burada ayaklanmalar başlatmışlardır. I.Cihan Harbi zamanında Ermeniler, Anadolu'nun birçok bölgesinde olduğu gibi Yozgat'ta bölge halkının kötü durumundan yararlanarak soygun ve talanlarla halkı bezdirmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti bunun üzerinde 1915'te tehcir kanunu hazırlamıştır. Kanun çıktıktan sonra Ermeniler Boğazlıyan'da köylere ateşe vermiş, müdahale eden devletin kolluk kuvvetlerine saldırmışlardır. Ermenilerin uzun süreden beri yaptıkları taşkınlıklar nedeniyle Suriye'ye nakli istenmiştir. Olayların meydana geldiği anda Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idi. Kemal Bey Jandarma güçleriyle birlikte çıkarılan emri uygulamıştır. Yıllarca yaşadıkları bu topraklarda huzursuzluk çıkararak ve birçok zulmün yaşanmasına neden olan Ermeniler Mondros Mütarekesi sonrasında sürgün kararını uygulayanların cezalandırılmasını istediler. Padişaha bu konuda baskı yapan Ermeni ve İngilizler, Kemal Bey'in bu noktada yargılanması istenmiş akabinde 10 Nisan 1919 tarihinde idam edilmiştir.

Osmanlı Devleti I. Cihan Harbini mağlup devlet arasında tamamlayarak 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kalmıştır. Mütareke sonrası işgallere açık hale gelen Anadolu'da Millî Mücadele dönemi başlamıştır. Yozgat'ta işgaller yaşanmamasına rağmen Millî Mücadele ruhunu yaşamış ve desteğini her zaman göstermiştir. Yozgat, manda ve himayenin kesin bir dille reddedildiği, Millî sınırlar içinde vatan bir bütündür birbirinden ayrılmaz diyerek Sivas Kongresi kararlarına sahip çıkmıştır. Tüm ülkede olduğu gibi Yozgat'ta Millî Mücadele lehine örgütlenmeler olmuş ve Türk milletinin haklı mücadelesinde basın aracılığıyla sesi olmuştur.

Yozgat halkının Millî Mücadele taraftarlığının yanı sıra bu dönemde bölgede önemli isyan hareketi yaşanmıştır. Çapanoğulları tarafından özel sebeplere dayanarak başlatılan isyan belli bir süre Kuvvay-ı Millîye'yi uğraştırmıştır. Çapanoğlu isyanını bastırmak için önce Kılıç Ali Bey görevlendirilmiş ancak Ankara'nın ilk başlarda düzenli orduya sahip olmaması isyanın bastırılmasını geciktirmiştir. Ali Bey isyanı bastıramamış ve bölgeye Çerkez Ethem intikal etmiştir. Çerkez Ethem kuvvetleriyle beraber kısa sürede isyanı bastırmıştır.

Cumhuriyet dönemine kadar Yozgat, Merkez, Akadağmadeni ve Boğazlıyan kazaları mevcuttur. Yozgat'ta Oğuz Türklerinin hâkim olması nedeniyle bölgenin adı

Cumhuriyet'e kadar Bozok adıyla anılmıştır. Cumhuriyetten sonra Yozgat milletvekili Süleyman Sırrı İçöz'ün verdiği teklif üzerine "Yozgat" ismini almıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyetin ilanında sonra Yozgat'a ilki 15 Ekim 1924 diğeri ise 3 Şubat 1934 tarihinde iki gezi düzenlemiştir. Atatürk her iki gezisinde Yozgat halkı tarafından ilgi ve alakasıyla karşılanmıştır.

Cumhuriyetin ilk on beş yılında Yozgat'ta yedi vali ve altı belediye başkanı görev yapmıştır. Bu dönemlerde Yozgat'ta ulaşım, eğitim, sanayi ve tarımda birçok yenilikler yaşanmış kültürel faaliyetler artmıştır.

1927 yılında gerçekleşen nüfus sayımına göre ilin büyük bir çoğunlu kırsalda ikamet etmekteydi. Yozgat nüfusu bu sayımda 208.628 olarak tespit edilmiş ve bu nüfus içinde 176.306 kişi tarımla uğraşmaktaydı. Nüfusun büyük bir bölümün oluşturduğu tarım ilk zamanlarda ilkel tarım araç ve gereçlerle yapılmaktaydı İstenilen seviyeye gelemese de modern tarımın yapılması için ciddi adımlar atılmıştır.

Eğitim alanında Türkiye'de olduğu gibi Yozgat'ta da gelişmeler yaşanmıştır. 1924 yılında Tevhidi Tedrisat Kanunu ile Yozgat mahalle mektepleri ve medreseler kapatılmış, ilköğretim zorunlu hale getirilmiştir. Yeni okullar açılarak okuma-yazma seferberliği başlatılmıştır. Türk ocaklarının kapatılmasıyla açılan halkevleri cumhuriyetin kazanımlarının aktarılması sağlanmıştır. Halkevlerinde okuma yazma kursları açılmış, kadın ve erkekler için sınıflar oluşturulmuştur. Yozgat'ta Cumhuriyetin ilk yıllarına nazaran okuma yazma oranında 1938'li yıllara gelindiğinde ciddi bir artış yaşanmıştır.

Sonuç olarak Yozgat, Osmanlı Devleti döneminde hâkim unsur olan Türklerin yanında diğeri etnik grupları da bünyesinde barındırmıştır. Şehir halkı gerek Osmanlı gerek ise Cumhuriyet sonrasında tarımla uğraşmıştır. Cumhuriyet döneminde modern anlamda meydana gelen değişiklikler sonrasında Yozgat'ta aşama aşama gelişmeler görülmüştür.

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ

BCA:490.01/63.241.5.5

BCA: 490.1.0/1126.110.1

BCA:490.1/3.12.13

BCA:490.1.0/1078.1123.1

BCA:490.1.0/1796.1284.1

BCA:490.1/991.835.1

BCA:271.12/62.180.6

BCA:271.11/18.86.3

BCA:272.11/19.95.14.

BCA:30.10/81.531.8

BCA:30.10.0/159.113.16

BCA:30.11.1.0/127.47.14

BCA:30.11.1.0/59.34.3

BCA:30.11.1.0/91.39.7

BCA:30.11.1.0/17.41.11

BCA:30.11.1.0/33.20.20

BCA:30.11.1.0/70.13.17

BCA:30.11.1.0/83.43.17

BCA:30.11.1.0/92.42.9

BCA:30.11.1.0/104.16.20

BCA:30.11.1.0/110.1.20

BCA:30.18.1.1/8.40.5

BCA:30.18.1.2/13.56.3

BCA:30.18.1.2/14.70.8

BCA:30.18.1.2/61.8.9

BCA:30.18.1.2/68.73.10

BCA:30.18.1.2/23.65.3

BCA:30.18.1.2/68.72.1

SÜRELİ YAYINLAR

Yozgad Gazetesi:29 Eylül 1926

Yozgad Gazetesi: 5 Teşrin-i Evvel 1927

Yozgad Gazetesi: 23 Mart 1927

Yozgad Gazetesi: 11 Mayıs 1927

Yozgad Gazetesi:18 Nisan 1928

Yozgad Gazetesi: 6 Haziran 1928

Yozgad Gazetesi:14 Teşrin-i sani 1928

Yozgad Gazetesi:21 Teşrin-i sani 1928

Yozgad Gazetesi:23 Temmuz 1934

Yozgad Gazetesi:25 Temmuz 1934

Yozgad Gazetesi:6 Şubat 1935

Yozgad Gazetesi:20 Şubat 1935

Yozgad Gazetesi:3 Nisan 1935

Yozgad Gazetesi:14 Ağustos 1935

RESMÎ YAYINLAR

- BİUM İstatistik Yıllığı 1929*, c.2, sayı 8, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1929.
- İstatistik Yıllığı 1930*, T.C İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1930.
- BİUM İstatistik Yıllığı 1930/1931*, c.4, sayı 14, İstanbul Hüsniyat Matbaası 1931.
- BİUM İstatistik Yıllığı 1931/1932*, c.5, sayı 21, İstanbul U.M. Neşriyat 1932.
- BİUM İstatistik Yıllığı 1932/1933*, c.6, sayı 34, İstanbul U.M. Neşriyat 1933.
- İstatistik Yıllığı 1935*, T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü Ankara 1935.
- BİGD İstatistik Yıllığı 1935/1936*, c.8, sayı 88, İstatistik G.D. Neşriyat 1936.
- İstatistik Yıllığı 1936/1937*, c.9, sayı 115, İstatistik G.D. Neşriyat 1937.
- BİUM İstatistik Yıllığı 1938/1939*, c.10, no: 142, İstanbul Hüsniyat Basımevi, 1939.
- BİUM Maarif İstatistikleri 1923-1932*, no: 26, Devlet Matbaası, İstanbul 1933.
- BİUM Maarif İstatistiği 1937-1938*, no: 145, Suhulet Basımevi, İstanbul 1939.
- BİUM Maarif İstatistiği 1938-1939*, no: 186, Ulusal Matbaa, Ankara 1942.
- BİUM Maarif İstatistiği 1939-1940*, no: 187, Ulusal Matbaa, Ankara 1942.
- BİGD 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı*, no: 74, Ulus Basımevi, Ankara 1935.
- CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932*, Hakimiyeti Millîye Matbaası, ys 1932.

KİTAPLAR

- Acar, Yalçın, *Tarihsel Açıdan Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar*, Dora Yayınları, Bursa 2009.
- Aka, İsmail, *Timurlar*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Akalın, Leyla Uzay, “*Osmanlı’dan Cumhuriyete Sancılı Yıllar Yahya Sezai Uzay’ın Anıları (1879-1970)*”, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2012.
- Akandere, Osman, *Atatürk’ün Seçim Yolu İle Üstelendiği Vazifeler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.
- Akgül, Seçil Karal, Uluğtekin, Murat, *Hilal-i Ahmer’den Kızılay’a II*, Türk Hava Kurumu Basımevi, Ankara 2001.
- Akgündüz, Ahmet, Öztürk Said, *Yozgat Temettuat Defteri*, Yimpaş Holding, İstanbul 2000.
- Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2018.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi MÖ.1000- MS.2007*, Pegem Yayınları, İstanbul 2007.
- Alkan, Ö. Mehmet, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Modernleşme Sürecinde Eğitim İstatistikleri 1839-1924*, Başbakanlık Devlet İstatistikleri Enstitüsü Matbaası, Ankara 2000.
- Arı, Kemal, *Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Armaoğlu Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul 2012.
- Arslan, İsmail, *Cumhuriyet Dönemi Yozgat Valileri*, Anıl Matbaa, Ankara 2008.
- As, Efdal, *Cumhuriyet Dönemi Ulaşım Politikaları (1923-1960)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.
- Atatürk, Mustafa Kemal, *Nutuk*, Alfa Yayınları, İstanbul 2005.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1991.
- Atçeken, Zeki, Bedirhan, Yaşar, *Malazgirt’ten Vatana Anadolu Selçuklu Devleti*, Eğitim Kitabevi, Konya 2004.
- Atçeken Zeki, Bedirhan, Yaşar, *Selçuklu Müesseseleri ve Medeniyet Tarihi*, Eğitim Yayınları, Konya 2012.
- Atsız, Hüseyin Nihal (Ed.) *Aşıkpaşaoğlu Tarihi*, Ötüken Yayınevi, Ankara 1995.
- Avcioğlu, Doğan, *Türkiye’nin Düzeni Dün- Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1998.

- Aydemir, Şevket Süreyya, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*, Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam III (1922-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1975.
- Aydın, Mesut, *Millî Mücadele Döneminde TBMM Hükümeti Tarafından İstanbul'da Kurulan Gizli Gruplar ve Faaliyetleri*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1992.
- Aydoğan, Metin, *Türkiye Üzerine Notlar 1919-2015*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2015.
- Bahar, Hasan, *Eskiçağ Uygarlıkları*, Kömen Yayınları, Konya 2010.
- Başar, Emel, *Demografiye Giriş*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.
- Bıyıklıoğlu, Tefik, *Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1962.
- Bilgiç, Veysel K., "Türkiye'de Mahalli İdarelerin Gelişimi", *Türkler Ansiklopedisi*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908 2002*, İmge Kitabevi, Ankara 2005.
- Bozkurt, Celil, *Bursa Türk Ocağı (1913-2013)*, F.Özsan Matbaa, Bursa 2013.
- Cebesoy, Ali Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, Temel Yayınları, İstanbul 2000.
- Cilov, Haluk, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, Sermet Matbaa, İstanbul 1960.
- Cohen, Claude, *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi*, Yaşar, Yücel, Yediyıldız Bahaeddin (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Çalık, Mustafa (Ed.), *Ermeni Soykırım İddiaları Yanlış Hesap Talat'tan Dönünce*, Cedit Neşriyat, Ankara 2006.
- Çaycı, Abdurrahman, *Türkiye Ermeni İlişkilerinde Gerçekler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2013.
- Çeçen, Anıl, *Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1990.
- Çevik, Zeki, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Toprak Reformu ve Uygulamaları*, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- Dağlı, Nuran, Aktürk, Belma, *Hükümetler ve Programlar 1920-1960*, TBMM Basımevi, Ankara 1988.
- Darendelioğlu, İlhan, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, Toker Yayınları, İstanbul 1975.
- Dinçsoy, Ömer, *Türk Eğitim Sistemi*, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Düzgüneş, Melek (Ed.), *Türkiye'de Toplumsal Ekonomik Gelişiminin 50. Yılı*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1973.

- Eldem, Vedat, *Harp Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- Erdal, İbrahim, *Halkevlerinin Kuruluş Yapısı ve Yozgat Halkevi (192-1951)*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2013
- Erdal, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye Yunanistan 1923-1925)*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2012.
- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1982.
- Erim, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1953.
- Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Devletçilik*, Olgaç Matbaa, Ankara 1981.
- Eroğlu, Hamza, *Atatürk'ün Hayatı ve Üstün Kişiliği*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1994.
- Esengin, Kenan, *Millî Mücadelede Ayaklanmalar*, Kum Saati Yayınları, İstanbul 2016.
- Ethem, Çerkes, *Çerkes Ethem'in Anıları*, Güniz Basımevi, ys. 1962.
- Ezherli, İhsan, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1988) ve Osmanlı Meclisi Mebusan (1877-1920)*, TBMM Kültür ve Sanat Yayınları, Ankara 1998.
- Goffman, Daniel, *Osmanlı Dünyası ve Avrupa 1300-1700*, Tansel, Ülkü (Çev.), Kitap Yayınları, İstanbul 2004.
- Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi- I Erzurum Kongresi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.
- Goloğlu, Mahmut, *Millî Mücadele Tarihi- III 1920 Üçüncü Meşrutiyet Birinci Büyük Millet Meclisi*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2006.
- Göksoy, Yılmaz, *Atatürk ve Yozgat*, Doğan Ofset, Yozgat 2004.
- Güler, Birgün Ayman (Ed.), *Açıklamalı Zaman Dizini (1929-1939)*, Ankara 2007.
- Gülten, Sadullah, *Bozok Türkmenler*, Pervane Yayınları, İstanbul 2015.
- Gündüz, Tufan, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri (1540-1640)*, Bilge Yayınevi, Ankara 1997.
- Gündüz, Tufan, *Osmanlı Teşkilat Tarihi*, Grafiker Yayınları, Ankara 2012.
- Güner, Zekai, Kabataş, Orhan, *Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basın*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990.
- Güneş, İhsan, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923)*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1997.
- Gökalp, Ziya, *Türk Töresi*, Dizdaroğlu, Hikmet (Haz.), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1976.

- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- Halaçoğlu, Yusuf, *Ermenilerin Suriye'ye Nakli: Sürgün Mü Soykırım Mı? Belgeler*, Ankara Ticaret Odası, ts.
- Hatipođlu, Şevket Reşit, *Türkiye'de Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü Yayınları, Ankara 1936.
- Hayta, Necdet, Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2010.
- Hiç, Mükerrerem, Cumhuriyet Döneminde Türk Ekonomisi, *Türkler Ansiklopedisi*, c.17, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- İnalçık, Halil, *Devleti AliyyeOsmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2013.
- İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyet ve Türk Devrimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- İnan, Afet, *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazmaları*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.
- İpek, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.
- Kabacalı, Alpay (Ed.), *Talat Paşa Anıları*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2016.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1997.
- Kafesoğlu, İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1972.
- Kal, Nazmi, *Ekonomi Tarihi*, TOBB, Ankara 2016.
- Karaca, Taha Niyazi, *Yozgat Ermeni Ayaklanmaları ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey Olayı*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2008.
- Karaca, Taha Niyazi, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005.
- Karaca, Taha Niyazi, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Düzeni ve Bozok Sancağı", (457-467), *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı*, Türk Ocağı Yozgat Şubesi, 2000.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Karal, Enver Ziya, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1974.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831*, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1995

- Karadeniz, Hasan Basri, “Osmanlı Devleti’nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği’nin İlhakı” *Türkler Ansiklopedisi*, c.9, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Kapusuzoğlu, S. Burhanettin, *Yozgat Belediyesi Tarihi, Belediye Reislerinin Hal Tercümeleri*, Ankara 2009.
- Kapusuzoğlu, S. Burhanettin, *Bozoknağme Yozgat’a Güzelleme*, Semih Matbaa, Ankara 2009.
- Keleş, Ruşen, *Yerinde Yönetim ve Siyaset*, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.
- Kepenek, Yakup, Kepenek, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2001.
- Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Türkiye Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1993.
- Keyder, Çağlar, Üstündağ, Nazan, Ağartan, Tuba, Yoltar, Çağrı, Avrupa’da ve Türkiye’de Sağlık Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.
- Kılıç, Davut, *Osmanlı Ermenileri Arasında Dini Siyasi Mücadeleler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Koç, Fevzi, *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Kardeş Matbaa, Ankara 1963.
- Koç, Yunus, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989.
- Kodaman, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991.
- Köprülü, Fuat, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Akçağ Yayınları, Ankara 2011.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Köymen, Oya, *Kapitalizm ve Köylülük Ağalar, Üretenler, Patronlar*, Yordam Kitap, İstanbul 2008.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Tuna, Boğaç Babür,(Çev.) Arkadaş Yayınevi, Ankara 2013.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)*, Sarıkaya, Fatma (Çev.), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- Mert, Özcan, *XVIII ve XIX Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1980.

- Müderrişoğlu, Alptekin, *Cumhuriyetin Kurulduğu Yıl Türkiye Ekonomisi*, Ankara 1998.
- Nadaroğlu, Halil, *Mahalli İdareler*, Sermet Matbaa, Kırklareli 1982.
- Ocak, Ahmet Yaşar, “Bozok”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.6, İstanbul 1992.
- Ögel, Bahaddin, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1982.
- Ögel, Bahaddin, *Türk Kültür Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1984.
- Önder, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1975.
- Ortaylı, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008.
- Ortaylı, İlber, “Belediye” *TDV İslam Ansiklopedisi*, c.5, 1992.
- Öz, Mehmet, “Bozok Sancağında İskân ve Nüfus (1539-1642)”, *XII. Türk Tarih Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- Özbyay, Ferhunde, *Dünden Bugüne Aile, Kent ve Nüfus*, İletişim Yayınları, Ankara 1987.
- Özkaya, Yücel, *İstiklal Harbinde Zararlı Cemiyetler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.
- Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi TBMM III. Dönem 1927-1931*, c.1, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara.
- Öztürk, Necdet (Haz.) *Oruç Beğ Tarihi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.
- Parlak, Murat Alper, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikası Sempozyumu 2005*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2010.
- Ramsey, W.M., *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Bektaş, Mihri (Çev.), Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1960.
- Sakin, Orhan, *Bozok Sancağı ve Yozgat*, Ankara Ofset, Ankara 2004.
- Sarı, Muhammed, *Atatürk Dönemi İç Anadolu Bölgesi'nde İmar ve İskân Faaliyetleri (1923-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2015.
- Sarıhan, Zeki, “*Kurtuluş Savaşı Kadınları*” Çankaya Belediyesi, Ankara 2006.
- Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi ve Türk Ocakları 1912-1931*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1994.
- Sezen, Tahir, *Osmanlı Yer Adları*, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara 2017.
- Sevim, Ali, Merçil Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, Siyaset, Teşkilat ve Kültür, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
- Sezgin, Osman, *Üçüncü Neslin Eğitimi*, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.

- Shaw, Stanford J., *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye-I*, Harmancı, Mehmet (Çev.) E Yayınları, İstanbul 2008.
- Shaw, Stanford J, Shaw, Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye II*, Harmancı, Mehmet (Çev.), E Yayınları, 2010.
- Sönmez, Temel, *Dünden Bugüne Yozgat*, Yozgat, 2000.
- Sümer, Faruk, “Bozok Tarihine Dair Araştırmalar” *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara 1974.
- Şimşek, Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi Olarak Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversiteleri Yayınları, İstanbul 2002.
- Tabakoğlu, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2012.
- Tansel, Selahattin, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar-I*, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1991.
- Taş, Necati Fahri, *Millî Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Tekeli, İlhan, Ortaylı, İlber, *Türkiye'de Belediyeciliğin Evrimi*, Ayyıldız Matbaa, Ankara 1978.
- Tevetoğlu, Fethi, *Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Tevetoğlu Fethi, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- Tevetoğlu, Fethi, *Hamdullah Suphi Tanrıöver*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986.
- Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2001.
- Toksoy, Nurcan, *Halkevleri/ Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak Halkevleri*, Orion Kitabevi, Ankara 2007.
- Toparlı, Recep, *4 Eylül Sivas Kongresi Tutanakları Ek Belgeleriyle*, Buruciye Yayınları, Sivas.
- Toprak, Metin, *Cumhuriyetin Dönemi Türkiye Ekonomisi*, Kara Harp Okulu Yayınları, Ankara 1999.
- Turan, Şerafettin, *Türk Kültür Tarihi Türk Kültüründen Türkiye Kültürüne ve Evrenselliğe*, Bilgi Yayınevi, Ankara 2002.
- Turan, Şerafettin, *Kökeni Ulusal Direnişe Dayanan Bir Devrim Partisi Cumhuriyet Halk Partisi*, Tüses Yayınları, İstanbul 2000.
- Turan, Refik, “Eğitim ve Öğretimdeki Gelişmeler: Yeni Devlet Yeni Eğitim”, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2016.

- Tümerkan, Sıddık, *Türkiye 'de Belediyeler*, R. Zeliç Basımevi, İstanbul 1946.
- Ulu, Cafer, *Türkiye Cumhuriyetinde Ermeniler*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2012.
- Uluğtekin, Murat, Uluğtekin, M. Gül, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Hilal-i Ahmer İcraat Raporları 1914-1928*, Türk Kızılayı, Ankara.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Ülken, Yüksel, *Atatürk ve İktisat*, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.
- Yalçın, Semih, "Millî Mücadele Dönemi" 90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumu, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2011.
- Yalçın, Osman, *Yozgat*, Özyürek Yayınları, İstanbul 1969.
- Yavuz, Nuri, *Anadolu'da Beylikler Dönemi Siyasi Tarih ve Kültür*, Gündüz Eğitim Yayınlar, Ankara 2003.
- Yazıcı, Nesimi, *Türk İslam Devletleri Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2011.
- Yenal, Oktay, *Cumhuriyetin İktisat Tarihi*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Yerasimos, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye-I Bizans'tan Tanzimat'a*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1977.
- Yıldız, Bahaddin, *Klasik Dönem Osmanlı Toplumuna Genel Bir Bakış, Türkler Ansiklopedisi, c.X*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- Yinanç, Refet, *Dulkadir Beyliği*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989.
- Yücel, Yaşar, *Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1398)*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1970.
- Yücel, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynak*, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.
- Zeytinoğlu, Erol, *Nüfus Planlanması Paneli*, İstanbul Ticaret Odası, 1980.

MAKALELER

- Acer, Özlem, “Ulusal Mimarlık Akımına Yozgat’tan Örnek Bir Yapı: Cumhuriyet Mektebi/İlkokulu Binası”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, c.4, 05-07 Mayıs 2016.
- Acun, Hakkı, “Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları” *Vakıflar Dergisi*, sayı XIII, Ankara 1981.
- Açıkel, Ali, “II. Abdülhamit Devri Eğitim Politikasının Taşraya Yansıması: Yozgat Sancağı Örneği”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, c.II, Yozgat 2016.
- Arıkan, Mustafa, Deniz, Ahmet, “Türk Ocaklarının Kapatılışı, Borçları ve Emlakinin Tasfiyesi”, *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sayı 15. 2004.
- Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *AÜ Türk İnkılap Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, c.6, sayı 23, 1999.
- Aruoba, Çelik, “Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Türkiye’nin Tarımsal Yapısı ve Tarıma Yönelik Politikalar”, *Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası ve Türkiye’nin Ekonomik Gelişmesi Semineri*, Ankara 1982.
- Altınok, Serdar, “Türkiye’de Araştırma Politikaları, Karayolları, Demiryolları Mukayesesi”, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, c.1, sayı 1- 2, 2001.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, *Türkiyat Mecmuası*, 1953.
- Bozdemir, Süleyman, “Atatürk ve Eğitim, Cumhuriyet Döneminde Eğitimdeki Gelişmeler”, *Erdem Dergisi*, c.10, sayı 32, 1998.
- Cilov, Haluk, “Türkiye’de Sanayi İstatistikleri” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, c.16, sayı 1-4, 1954.
- Çakmak, Fevzi, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfusu Kayıt Almaya Yönelik Girişimler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, c.8, sayı 18, 2009.
- Çelik, Gültekin, “Osmanlı Devleti’nde Nüfus ve İskân Politikası”, *Divan Dergisi*, sayı 6, 1999.
- Çelik, Özer, Tuncer, Güner, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.9, sayı 1, 2007.
- Çiçek, Yeter, “Geçmişten Günümüze Türkiye’de Yerel Yönetimler”, *KSİ Sosyal Bilimler Dergisi*, c.11, sayı 1, 2014.
- Demirbilek, Sinan, “Tek Parti Döneminde İnhisarlar (1923-1946)”, *ÇTT Araştırmalar Dergisi*, c.12, sayı 24. 2012.
- Demirel, Demokaan, “Millî Mücadele Döneminde İç İsyenlar: Yozgat Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.IX, sayı IX, 2016.
- Demirtaş, Bayram, “Atatürk Devri Eğitim Alanında Yaşanan Gelişmeler”, *Akademik Bakış Dergisi*, c.1, sayı 2, 2008.

- Demirtaş, Bayram, “Atatürk Döneminde Bayındırlık Faaliyetlerine Örnek: Tarihi Köprülerin Bakım ve Yeni Köprülerin İnşa Çalışması”, 3. Köprüler Viyadükler Sempozyumu, Bursa 2015.
- Doğan, Hamdi, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Yozgat Gezileri”, *Millî Kültür Araştırma Dergisi*, c.1, sayı 2, 2017.
- Doğan, Mesut, “Türkiye Ziraatında Makineleşme: Traktör, Biçerdöverin Etkisi, *Coğrafya Dergisi*, sayı 14, 2015.
- Duman, Önder, “Atatürk Döneminde Balkan Göçmenlerinin İskan Çalışmaları (1923-1938)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, sayı 43. 2009.
- Elibol, Numan, “Osmanlı İmparatorluğunda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları”, *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.12, sayı 2, 2007.
- Erdal, İbrahim, “Erken Cumhuriyet Döneminde Yozgat’ta Mübadil ve Mültecilerin İskânı Uygulamaları (1923-1938)”, *Atatürk Yolu Dergisi*, 2016.
- Erdem, Ufuk, “Türkiye’nin İkinci Nüfus Sayımı (20 Ekim 1935)”, *Karadeniz Uluslararası Bilim Dergisi*, c.30, sayı 30, 2016.
- Eryılmaz, Bilal, “İktisadi ve İdari Yönden Yerel Yönetimlerin Tarihsel Gelişimi”, *Yerel Yönetimler ve Eğitim Sempozyumu*, İstanbul 1995.
- Ezer, Feyzullah, “1929 Ekonomik Krizinin Türkiye’ye Etkileri, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c.20, sayı 1, Elazığ 2010.
- Gönüllü, Ali Rıza, “Millî Mücadele ve Cumhuriyet Döneminde Hayvanlar Vergisi (1920-1962)”, sayı 38, *SÜ Türkiyat Araştırmalar Dergisi*, 2015.
- Gündüzöz, İlker, “Türk Belediyeciliğinin Millî Kökleri”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, c.12, sayı 2, 2012.
- Gülenç Erksin, Pelin, Can, “Atatürk Dönemi Tarım Politikası”, *Atatürk Yolu Dergisi*, Ankara 1996.
- Güneş, Hüseyin Haşimi, “İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/28, 2009.
- Gülten, Sadullah, “Bozok Sancağında Köylülerin Teşekkülüne Dair Bir Örnek: Çokradan Köyü”, *HistoryStudies*, 2012.
- Hali, Servet, Rencüzoğulları, Selcan, “İslamiyet Öncesi Dönemlerde Türkler Eğitim”, *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.6, sayı 17, 2017.
- Hiç, Mükerrerem, “Atatürk ve Ekonomik Rejim, Devletçilikten Günümüze Piyasa Ekonomisine, *Yeni Türkiye Dergisi*, sayı 5, 1998.
- Karaca, Taha Niyazi, “Bafıralı Yanko’nun Seyahatnamesi” *Yozgat Gündem Dergisi*, 2006.

- Karaca, Taha Niyazi, “Yozgat Şehrinde Demografik Yapı”, *IV. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Kayseri 2003.
- Kaya, Dilek Göze, Durgun, Ayşe, “1923-1938 Dönemi Atatürk’ün Maliye Politikaları: Bütçe ve Vergi Uygulamaları”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 19, 2019.
- Koylu, Zafer, Doğan, Nihal, “Birinci Dünya Savaşı Sırasında Osmanlı Devleti’nde Sıtma Mücadelesi ve Bu Amaçla Yapılan Yasal Düzenlemeler”, *Türkiyat Parazitolojisi Dergisi*, sayı 34, 2010.
- Oktay, Ayla, “Cumhuriyet Öncesinde Okul Öncesi Eğitim Gelişimi: Tarihsel Gelişim ve Günümüzdeki Durum”, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikaları Sempozyumu*, Ankara 2005.
- Oktay, Elif Yüksel, “Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından Günümüze Uygulanan Nüfus Politikaları”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013.
- Okur, Mehmet, “ Millî Mücadele ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Millî ve Modern Bir Eğitim Sistemi Oluşturma Çabaları”, *AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.5, sayı 1, 2005.
- Oruç, Hatice, Zararsız, Abdullah, “H.983/M.1575 Tarihli Tahrir Defterlerine Göre Bozok Sancağı”, *I. Uluslararası Bozok Sancağı Sempozyumu*, 2016.
- Özer, Sevilay, “Chester Projesinin Hâkimiyet-i Millîye Gazetesine Yansıması”, *HistoryStudies*, (Ortadoğu Özel Sayısı), 2010.
- Özer, Sevilay, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Bekarlık Vergisine İlişkin Tartışmalar”, *Akademik Bakış Dergisi*, c.6, sayı 12, 2013.
- Öztürk, Serdar, Eryılmaz, Fatih, “Osmanlı İmparatorluğunun İktisadi Çöküşü ve Atatürk Dönemi İktisat Politikaları”, *CÜ İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, c.10, sayı 2, 2009.
- Şahin, Tülin, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2011.
- Tekin, Başak Burcu, “Anadolu Selçuklu Kültürünü Anlamak: Sanat Tarihi Açısından Bir Değerlendirme”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c.1, sayı 32, 2012.
- Tuzluoğlu, Fatih, “Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmalar Dergisi*, sayı 25, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Çapanoğulları”, *Belleten*, c.38, sayı 150, 1974.
- Yıldız, Hatip, Cengiz, Abdullah, “Osmanlı Modernleşme Döneminde Bozok (Yozgat) Sancağında Açılan Rüşdiye Mekteplerinin Durumu”, *DÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 19, 2017.
- Yılmaz, İskender, “Millî Mücadelede Ulaşım” *Atatürk Yolu Dergisi*, c.1, sayı 3, Erzurum 1989.

- Yiğit, Turgut, “İlk Tunç Çağının Son Evresinde Anadolu’nun Siyasal Görünümü”, *Türk Tarih Dergisi*, c.21, 2003.
- Yörükoğlu, Fuat, “Türk Belediyeciliğinin Gelişim Süreci”, *Mevzuat Dergisi*, sayı 135. 2009.
- Yurt, Recep, “Nüfus, Yaş ve Cinsiyet Gruplarının Göçe Etkisi: Yozgat Örneği”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu*, c.2, 05-07 Mayıs 2016.
- Yurtoğlu, Nadir, “Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım Kurumunun Yeri ve Önemi (1943-1960)”, *Tarih Okulu Dergisi*, sayı 29,2017.

ANSİKLOPEDİLER ve SÖZLÜK

- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1988.
- Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2014.
- Yurt Ansiklopedisi*, Anadolu Yayıncılık, İstanbul 1984.
- Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2011.
- Yozgat İl Yıllığı 1973*, Ayyıldız Matbaa, Ankara 1973.

TEZLER

- Adıgüzel, Nilgün, “*Cumhuriyet Döneminde Belediyecilik (1923-1938)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu 2010.
- Aktaş, Tuğba, “*Üçüncü ve Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*”, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2010.
- Arslan, Gürbüz, “*Millî Mücadele Yıllarında Yozgat*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Ayvaz, Saide, “*Cumhuriyet Dönemi Eğitim Bütçeleri*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2012.
- Baltaoğlu, Ali Galip, “*Atatürk Dönemi Valileri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992.
- Büyükbaş, Derya, “*Cumhuriyet Dönemi Yozgat’ın Sosyal Tarihi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2014.
- Cavcav, Fadime Ceylan, “*Vilayet Salnamelerinde Yozgat (H.1290/H.1325) (M.1873/M.1907)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2013.
- Cihangiroğlu, Aslı, “*Atatürk Döneminde İskan Çalışmaları (1923-1938)*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2010.
- Çil, Adalet Ergenekon, “*Cumhuriyetin İlk Yıllarında Nüfus Sorunu ve İskân Politikası*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- Dikmen, Zeliha Buket, “*1925-1928 Yeni Yozgat Gazetesi Transkripsiyon ve Tahlilli Fihristi*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat, 2011.
- Doğan, Sinan, “*Eretna ve Kadı Burhannedin Devletleri’nde Sosya Ekonomi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2018.
- Edirneligil, Ayşen, “*Müdahaleci Akımlar Bağlamında Atatürk Dönemi Sanayileşme Politikaları*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2016.
- Ergen, Sinan, “*Türkiye’de Halkevleri ve Elazığ Örneği*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2007.
- Gamsız, Abdullah, “*Millî Mücadele Döneminde Yeni Yozgat Gazetesi*,” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2002.

- Metintaş, Mustafa Yahya, “*Refik Saydam’ın Yaşamı ve Kişiliği*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2008.
- Özdemir, Özlem Muraz, “*Yozgad Gazetesine Göre 1925-1928 Yılları Arasında Yozgat*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2010.
- Öztürk, Gülin, “*1. ve 2. Dönem Yozgat Milletvekilleri ve Siyasi Faaliyetleri*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012.
- Peker, Emin Ferit, “*Yozgat Şehir Coğrafyası*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997.
- Şener, Celaleddin, “*1921-1922 Yıllarında Yayınlanan Yeni Yozgat Gazetesine Göre Yozgat ve Çevresinin İdari-Sosyal- İktisadi ve Adli Yapısı*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2012.
- Turanlı, Rona, “*Malthus’un Nüfus Kavramı ve Az Gelişmiş Ülkelerde Nüfus Sorunu*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, İstanbul 1977.
- Yavuz, Selma, “*Birinci Ziraat Kongresi Alınan Kararlar ve Cumhuriyet Dönemi Ziraat Politikalarına Yansımaları*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde 2012.
- Yüner, Recep, “*İnanç Tarihi Açısından Yozgat*”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2015.
- Yıldırım, Vehbi Emre, “*1923-1938 Yılları Arasında Türkiye’de Sanayi Alanında Özel Sektör Devlet İlişkilerinin Tarihi ve Ekonomik Açısından Analizi*”, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü, İzmir 2014.

İNTERNET SİTELERİ

<http://www.yozgat.gov.tr/yozyat-isminin-verilmesi>

Erişim Tarihi (10.04.2018)

<http://www.yozgat.gov.tr/gorev-yapmis-valiler>

Erişim Tarihi (15.04.2018)

<https://anayasa.tbmm.gov.tr/docs/1921/1921ilkmetin/1921-ilkhali.pdf>

Erişim Tarihi (17.04.2018)

<https://www.yozgat.bel.tr/icerik/51/37/eski-baskanlar.aspx>

Erişim Tarihi (17.04. 2018)

https://www.tbmm.gov.tr/tarihce/aturk_konusma/2d4yy.htm

Erişim Tarihi (21.04.2018)

<http://dergipark.gov.tr/iuifm/issue/838/9261>

Erişim Tarihi (08.12.2018)

<http://yozyattso.org.tr/tarihcemiz/>

Erişim Tarihi (09.12.2018)

<http://yozyattso.org.tr/eski-oda-baskanlarimiz/>

Erişim Tarihi (09.12.2018)

http://haber.tobb.org.tr/ekonomikforum/2016/268/108_114.pdf

Erişim Tarihi (24.12.2018)

<http://www.meb.gov.tr/aturk/Ink%C4%B1lamlari/Egitim>

Erişim Tarihi (04.01.2019)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yozyat/gezilecekyer/cumhuriyet-lkokulu-bozok-universitesi-rektorluk-binasi>

Erişim Tarihi (18.12.2018)

<http://ogm.meb.gov.tr/yuz-tarihi-lise/1895-YOZGAT-LISESI.html>

Erişim Tarihi (22.12.2018)

<http://ogm.meb.gov.tr/yuz-tarihi-lise/1895-YOZGAT-LISESI.html>

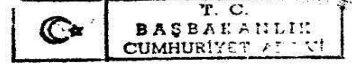
Erişim Tarihi(22.12.2018)

<https://www.turkocaklari.org.tr/turk-ocagi-tarihi/turk-ocaklarinin-kisa-tarihcesi-3496>

Erişim Tarihi (27.12.2018)

EKLER

T. C.
BAŞVEKÂLET
MÜHÜRLEME NÜMÜRLÜĞÜ
Şube :
Sayı : 2122

KARARNAME

Yozgat belediyesince mistacelen mübayaasına zaruret hasıl olan bir adet yangın Tulumbasının kambyo kararından istisnaen 5,000 lira mukabilinde hariçten satın alınmasına izin verilmesi ; Dahiliye x Vekâletinin 9/8/930 tarih ve I29/5 numaralı tezkeresiyle yapılan x teklifi ve Maliye Vekâletinin IO/8/930 tarihli mütaleenamesi üzerine İora Vekilleri Heyetinin IO/8/930 tarihli içtimasında tasvîp ve kabul olunmuştur .

IO/8/930

REİSİCUMHUR

Erzincan M. Kemal

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

İmzada bulunmadı

M. M. V.

M. M. V.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

H. V.

Ma. V. V.

S. Refik

Mf. V.

İmzada bulunmadı

Na. V.

İçtimada bulunmadı

İk. V.

S. Refik

S. I. M. V.

S. Refik

030 18 01 02 13 56 3

Ek-1: Yozgat Belediyesi için Alınacak Yangın Tulumbası;

BCA:30.18.1.2/13.56.3

Dahiliye Vekaleti celilesine: (İskân)

bulasa

189
26

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Selânikli Kazım Maksut efendi
nın bakiye istihkakına verilmiş a-
razi hakkında.

Şef' rait olan $\frac{75324}{5}$ numaralı ve tarihsiz tahirat samiyeleri
avalıdır.

Selânik mübadillerinden Kazım Maksut efendine ait Ankara
vilâyetinin 6111929 tarih ve $\frac{148}{8}$ numaralı bakiye istihkak marz-
batası alındı.

Minma ileyl Kazım Maksut efendi merkez Kazasının Kızılyar
mâmile maruf ve rümlardan metruk çiftlik arazisinden marzbatası
muhablinde emval istemektedir.

Merkez Kızılyar çiftliğinin arazisinden 2200 kudur dönüm arazi
ve başkaca müsahhaf hane ve boş hane arazisi şark vilâyeti mülte-
lilerine iskân homisiyünite tahsis edilmiştir.

Şu mülteciler kayda nazaran 38 hanedir. Mültecilere şu arazi
ve emlak teşrin sanı 341 tarihinde verilmiştir. Şu tahsis müame-
lesi şef' aîzi zamanında vilâyet homisiyünite tahtı karara alın-
mış ve inced istizan taraf samilerinden tellig olunan 13 teşrin
evvel 341 tarih ve aşayir ve istila zedâğân süllesi $\frac{21425}{258}$ numaralı
tahirati samiyelerile taastik hüjürülmüştür.

272		12	62	180	6
-----	--	----	----	-----	---

Ek-2: Yozgat'ın Kızılıyas Çiftliğine iskân edilen mültecilerin kaç nüfus olduklarına dair bir defterin gönderilmesiyle birlikte, Selânik mübadillerinden Kazım Maksut Efendi'ye nerelerden emval verileceğine dair.

BCA: 272.0.0.12/62.180.6

İn maruzata nazaran Hâzım Akbüt efendinin talep eylediği Höy
arazi metrukesi ahara verilmiştir.

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

Harvaların hüseyisinde Höyde yaptırılacak tetkikat neticesinde
mülteçilerden artmış kısım arazi varsa bu Höyde ancak bu kıs
m arazi verile bileğinin ve arzu ederse vilâyet dahilinde Hizi
lyar Höyünden başka Köylerde mevcut rüm emvalinden arazi
verile bileğinin tefhim ettirilmesine müsaade buyurulması ma
ruzadır efendim. 312/1929

H. Hüseyin

Yazgat Vâkisi
Ali Rıza

9. 2. 1929

Tahvil ve Vahitler : İsmi U. D.			
Tahvil No	tarhi	gideği (E) veya	sayfa No.
1835	10/2/29	m. E.	5

Emval Müfettişi
11/2/29

272		12	62	160	6
-----	--	----	----	-----	---

Ek-2 devamı...

3964

Sihhat ve İctimai Muavenet vekillığının sureti bağı 20/I/ -
936 tarih ve 70I sayılı teklifi İcra Vekilleri Heyetinin 29/I/936 top-
lantısında okunarak Trakya'ya şimdilik yeniden muhâcır kabul edilmesi hal-
kın sıkıntısını arttıracakı anlaşıldığından yeniden gelecek olan 25 bin
kadar göçmenin Ankara, Yozgat, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana vilâyetleri-
nin muhtelif kazalarında tesbit edilmekte olan boş topraklarda yerleşdi-
rilmeleri onanmıştır.

29/I/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bk. V.

X. İsmi

Ad. V.

S. Sarı

M. M. V.

K. İyab

Da. V.-V.

C. Beyaz

Ha. V.-V.

S. Sarı

Ma. V.

E. Ağralı

Mf. V.

S. Arkan

Na. V.

A. Çetinkaya

İk. V.

C. Beyaz

S. İ. M. V.

S. P. Özyıldırım Karatarkan

G. İ. V.

Zr. V.

M. H. Özküçük

030	18	12	61	8	9
-----	----	----	----	---	---

Ek-3:Gelecek olan 25.000 göçmenin Yozgat, Ankara, Kayseri, Niğde, Konya ve Adana'ya yerleştirilmesi.

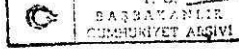
BCA: 30.18.1.2/61.8.9.

T. C.
DAHİLİYE VEKÂLETİ
V. İ. U. M.

Ş. 2. M.

Sayı:

1561

Hulâsa : Ankara

27-II-1932

Yozgat'ta açılma töreni yapı-
lan yeni eserler H.

Başvekâlet Yüksek makamına

I. Büyük Cumhuriyet bayramında Yozgat merkezindeki elek-
trik tesisatı ile, Osmanpaşa ve Çayırşeyhi nahiyelerindeki Atatürk -
Anıtının ve yedi köyde ilk mektebin açılma törenleri yapıldığı -
Yozgat Vilâyetinden bildirilmiştir. Saygılarımla arz ederim.

2. Başvekâlet Yüksek makamına ve C.H.Partisi Genel sek-
reterliğine yazılmıştır.

Dahiliye vekili

S. Kaya

Hifz
24.XI.1932

030 10 159 113 16

P.C.

2. cümle

Cevaben yazılacak evrakta : Cevap olduğu muharreratta tarih numarası ile hangi daire ve şube ile destile yazıldığına dair derce alınması rica olunur.

Ek-4: Cumhuriyet Bayramı nedeniyle Yozgat'a yapılan bayındırlık çalışmaları.

BCA: 30.10.0.0/159.113.16

1933 yılı içinde Türkiye'ye gelen göçmenlerin cıvvelı.

(30/6/204 tarih ve 12058/5410 sayılı tamına gelen cevablardan toplanmıştır)

Vilayet	Bulgarıstandan		Romenyadan		Yoğoslayvadan		Yunanıstandan		Rusyadan		Sarıyeden		İrandan		Azarbaycandan		Sair menketlerden		Tutarı	
	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus	Ev	Müfus
Afyon V.	4	11	4	9	3	3													11	23
Amasya V.					1	6			2	5									3	11
Ankara V.	4	21			14	71	3	3			1	3			1	1	8	18	31	117
Antalya V.																	6	13	-6	13
Aydın V.					10	52													10	52
Balıkesir V.	17	88	29	145	5	27	1	4			1	1							53	285
Bayazıt V.									468	2360									468	2360
Bilecik V.	33	100	9	25	8	41													50	166
Bolu V.	1	1																	1	1
Burdur V.															1	1			1	1
Bursa V.	94	161	19	84	47	114	26	35	3	12	2	2	1	1			2	4	194	413
Çanakkale V.	5	27	5	24			1	1											11	52
D.Bekir V.			23	83	24	82					2	7							48	172
Eğirne V.																	9	44	-9	44
Elazır V.			222	820	1	6			2	15									225	841
Eskişehir V.	10	50	48	244	25	126			2	9									85	429
İstanbul V.	127	741	318	1506	154	686	6	39	8	23									613	2995
İzmir V.	2	6			251	966											1	3	254	975
Kars V.									987	4088									987	4088
Kocaeli V.	47	177	7	24	5	19	34	42	2	5									85	267
Malatya V.					1	5			27	135									40	200
Manisa V.					20	93													20	93
Manıla V.																	47	146	47	146
Muş V.									416	1197			105	527	10	31			531	1815
Ordu V.											1	1							1	1
Sivas V.					85	425	1571	6362	151	847									1807	7634
Tekirdağ V.	118	388	85	309	24	97													227	794
Van V.									113	382			169	856					282	1436
Yozgat V.	3	13			46	198			7	38									56	250
Tutarı	465	1794	769	3273	724	3018	1642	6486	1201	9316	7	14	287	1504	12	33	97	581	6191	26062

Bu cetvelde adı yazılı olmayan vilayetlere 1933 yılı içinde göçmen gelmiş-dir.

	Ev	Müfus
Bulgarıstandan	465	1794
Romenyadan	769	3273
Yoğoslayvadan	724	3018
Yunanıstandan	1642	6486
Rusyadan	2198	9316
Sarıyeden	7	14
İrandan	287	1504
Azarbaycandan	12	33
Sair menketler-	97	574
den		
Tutarı	6191	26062

030 10 81 531 8

Ek-5:1933 yılında Türkiye'ye gelen göçmenlerin menşei ve yerleştirildikleri illere göre dağılımı.

BCA:30.10.0.0/81.531.8

T. C.

Yozgat

MEKTUPÇULUĞU

Sayı Umumi 121
Hususi
İlişigi : 1

DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

18 / 5 / 1937

Özü:

C. H. P. Genel Sekreteri	
Günleme: 20-MAYIS 1937	Eki: 7
Sayı: 2518	

C.Halk partisi

Genel sekreterliğine

937 yılında vilâyetimiz hususi idaresi ve beledi-
lerince spor bölgelerine ve spor kulüplerine yapılacak
para yardımlarının miktarını gösterir cetvel birlikte
sunulmuştur . Bütçelere konulan bu tahsisat umumiyetle
spor bölge ve kulüplerine yardım namıyla mevzu bulunduğ
nu Yozgat belediye bütçesine bu husus için tahsisat ko-
nulmadığı görüldüğünden tasdik edilmeyerek iade olunmuş
tur .Bu bütçeye vaz olunacak tahsisat miktarının ayrıca
bildirileceğini en derin saygılarımla arz ederim.

VI

21. V. 1937

Vali ve

os. 1937

E. mek. e. le

Kayıt defteri 25-V-937

-2-

490	01			1126	110	9
-----	----	--	--	------	-----	---

1

Ek- 6: Yozgat İl Özel İdaresi ve belediyesi tarafından spor kulüplerine yapılacak yardım.

BCA: 490.1.0.0/1126.110.1

KARARNAME

Şikago darülfununu namına asarı kadimeî şarkîye mutahassısı x
M. Von Der Osten marifetiyle Alışar Hüyüğünde 1927 senesindenberi
senenin mukannen aylarında iora olunan ve mistesha bir muvaffakiyet-
le neticelenen ve müzemizi zenginleştiren hafriyattan dolayı bu se-
neki çıkan binlerce eserler meyanında eşkâl ve mahiyetlefi masbut
ve mikerrer oldukları tebeyyün eden 142 parça kırık çanak , çömlek
parçalarıyla bronz ve kemik iğne gibi eşya ile üç sandık muhteviyatı
türabî çanak parçalarının mezkûr darülfununa hediye suretiyle veril-
mesi; Maarif Vekâletinin II/IO/930 tarih ve 53I/33953 numaralı tez-
keresiyle yapılan teklifi üzerine İora Vekilleri Heyetinin 22/IO/930
tarihli içtimasında tasvip ve kabul olunmuştur .

22/IO/930

REİSİCUMHUR

Gayi M. Kemali

Bş. V.

İsmail

Ad. V.

Abdullah Kemal

M. M. V.

Abdullah Kemal

Da. V.

S. Latif

Ha. V.

S. T. Latif

Ma. V.

S. S. Latif

Mf. V.

Erat

Na. V.

Yerem

İk. V.

Mustafa Latif

S. İ. M. V.

S. İ. M. V.

080 18 01 02 14 70 8

Ek-7: Alışar Hüyüğü'nde yapılan kazılarda bulunan bazı eski eserlerin Chikako
(Chicago) Üniversitesi'ne hediye olarak verilmesi.

BCA:30.18.1.2/14.70.8

İSMAİL HAKKI AKDOĞAN

AVUKAT

Hastane caddesi No. Yozgat

/ / 195

YOZGAT NOTERLİĞİNE

PROTESTO KEŞİDE EDEN : Mahmut Soysal vekili Avukat İsmail Hakkı Akdoğan

MUHATAP : Yozgat Cumhuriyet Halk Partisi Başkanlığına

VAKIA (İhtar ve tebliği istenen hususat) 1-Yozgatın Ağaçınohutlu mahallesinde kain ve tapuda agustos 927 tarih 27 numara ile cilt:54 sahife:6 da kayıtlı gayri menkul sahibi bulunan Yozgat C.H.P. idare kurulunun bu hususta iddihaz ettiği karar gereğince 928 yılında aleni müzayede suretile satışı çıkartılmış ve netidede 2999.- lira bedelle müvekkilim üzerine ihale edilmiştir.

2- Satışı müteakip mezkur bina müvekkilimin tasarrufuna terk edilmişve bedeli olan 2999.- lirada üç kita makbuz mukabilinde Yozgat C.H.P.ne ödenmiştir.

3- müvekkilim tapu kaydının üzerine devri için taktir vermek üzere mezkur partiye bir çok kerre müracaat etmiş ise de o zamanlar bu binaya ait vergi borçlarının birikmiş olması ve yine parti başkanlarının değişmesi ve ölmesi sebebiyle bu teşebbüsleri yarın, birkaç gün sonra, ay başı gibi cevaplarla tehir edilmiştir.

4- Müvekkilim mezkur binanın zilyetliğini bu şekilde devir ve teslim aldıktan sonra harap bir halde bulunan ve iskana elverişli olmayan evi hüsnüniyetle temelinden itibaren esaslı bir şekilde tamir ve bahoesinde ev ve mağaza gibi 10 parça gayrimenkul inşa ettirmiş bulunmaktadır.

5- bilahere 5830 sayılı kanunun meriyete girmesi üzerine müvekkilim Mahmut Soysal tarafından işçileri ve maliye bakanlıklarına vaki müracaat üzerine Yozgat valiliği kanalı ile verilen cevapta Yozgat C.H.P. tarafından 2999.- lira bedelle müvekkilime satıldığı anlaşılan binanın 5830 sayılı kanun hükümleri dışında bırakıldığı bildirilmiştir.

6- Vatandaşların hak ve menfaatlerine saygı gösterilmesi iddiasıyla bu günkü iktidar karşısında muhalefet olarak vazife görmekte olan ve bu şekil hareketlerle öğüne gelen C.H.P. nin organları vasıtasile bizzat haksızlık yapması, vatandaşlar arasında husursuzluk yaramasına asla inanamıyorve ferag muamelesinin bu güne kadar uzamasını parti başkanlarının fazla meşguliyetleri yüzünden geri bırakıldığına hamlediyoruz.

ancak dünyada hiç bir şeyin baki olmayıp fani olduğunu, bu günkü şahısların yerine yarın başkalarının geleceğini düşünerek müvekkilimin ilerdeki mirislerine pürüssüz miras bırakmak arzusu bizi bu şekil harekete mecbur etmiş bulunmaktadır.

Bu itibarla müvekkilimin 928 yılında bedelini ödemek suretile hüsnü niyetle iktisap ettiği ve o günden bu güne kadar bila fasıra müstemirren zilyetliği altında bulundurup kendi levasını ile ve hüsnüniyetle ihya ve imar ettiği mezkur binanın tapu kaydının müvekkilim adına yapılmasını teminen muhatap parti selahiyetli üye veya başkanının tapu taktirini vermek üzere bir hafta zarfında tapu idaresine bağ vurmasını aksi taktirde muhatap parti hasım gösterilerek bu hususta yetkili mahkemede dava ikame edileceğini ve masarifi muhakeme ile ücreti ve kaletinde kendilerine tahmini talep edileceğini muhataba teblig ve ihtar ederim.

Sayın bay noter: 4 nüsha olarak tanzim edilmiş bulunan iş bu protestonun bir nüshasının muhataba, ikinci nüshasının C.H.P. Genel skreterliğine tebligini üçüncü nüshasının dairenisde alı konulmasını teblig tarihini havi diğer bir nüshasında tarafına verilmesini arz ve rica ederim.

A V U K A T

İsmail Hakkı Akdoğan

490 01 1796 1284 1

Ek-8: Yozgat'ta Halkevi ve Partiye ait gayrimenkullerin durumu.

BCA:490.1.0.0/1796.1284.1

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

T. C.
BAŞVEKÂLETİ
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ
Şube : K
Sayı : 11.741

KARARNAME

Yozgat Valiliğine Trabzon Valisi Ali Galip, Bolu Valiliğine Yozgat Valisi Ali Rıza, Niğde Valiliğine Bolu Valisi Sakıp, Trabzon Valiliğine Tekirdağ Valisi Rifat, Tekirdağ Valiliğine Afyon Valisi Fahri, Afyon Valiliğine Erzurum Valisi Fevzi, Erzurum Valiliğine Mülkiye Müfettişi Necati, Balıkesir Valiliğine Samsun Valisi Ethem, Samsun Valiliğine Kars Valisi Salim, Kars Valiliğine Artüvin Valisi Cevdet, Bilecik Valiliğine Balıkesir Valisi Özdemir Salim, Artüvin Valiliğine Mülkiye Müfettişi İmadettin, İçel Valiliğine Mülkiye Müfettişi Tefvik Sarrı, Gümüşgane Valiliğine Urfa Valisi Ethem, Hakkâri Valiliğine sabık Ergani Valisi ~~Rifat~~ Rifat, Ordu Valiliğine Dahiliye Vekâleti Mahallî İdareler Umum Müdürü Nazif Beylerin, Urfa Valiliğine Birinci Umumî Müfettişlik Askerî Müşaviri Kadri Paşanın tayinleri ve Gireson Valisi Rami, Gümüşgane Valisi Hüsnü Beylerin Vekâlet emrine alınmaları ve Niğde Valisi Hüsnü, İçel Valisi Sait, Ordu Valisi Tahsin Beylerin de tekaütlerinin icrası; Dahiliye Vekâletinin 9/93I tarih ve 4604 numaralı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 20/9/93I tarihli içtimasında tasvip ve kabul olmuştur . 20/9/93I

REİSİCÜMHUR

Gözü M. Kemal

Bş. V.

Emet

Ad. V. V.

Emet

M. M. V.

Da. V.

S. Kaya

Ha. V.

S. Rıza

Ma. V.

Abdullah

Mf. V.

Emet

Na. V.

Emet

İk. V. V.

S. Rıza

S. İ. M. V.

S. Refik

30 18 01 08 23 65 3

Ek-9: Yozgat Valiliğine Ali Galip Bey'in atanmasıyla ilgili kararname.

BCA: 30.18.1.2/23.65.3

DAHİLİYE VEKÂLETİ

U. M.

S:

Sayı

5858

2/II/1930

1 - Belediye Reisliğine Yusuf Beyin İntihabı hakkında Yozgat Belediyesi meclisince İttihaz olunan karar belediye kanununun (69) uncu maddesine tevfiğin tasvip olmuştur .

2 - Bu kararname Ahkâmının icrasına Dahiliye vekili ne müddet

9 XI 300

Reisi Cümhur

Gayi M. Kemal

Değ. vekil

Dahiliye vekili

S. Kaya

İsmail

030 11 1 159/34/3

Ek-10:Yozgat belediye başkanlığına seçilen Yusuf Bey'in onaylanması.

BCA:30.11.1.0/59.34.3

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ

Karar sayı
2
5247

Kararname

C. T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Açık olan Manisa Valiliğine Kütahya Sayısalı Doktor Lutfi Kırdarın , Kastamonu Valiliğine Yozgat Sayısalı Avni Doğanın , Yozgat Valiliğine Üçüncü Umumi Müfettişlik Başmüfettişi Yahya Sezai Uzerin, Ordu Valiliğine Erzurum Valisi Baranın tayinleri; Dahiliye Vekilliğinin 25/8/936 tarih ve 8827 sayılı tezkeresile yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 28/8/936 da onanmıştır.

28/8/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V.

[Signature]

Ad. V.

[Signature]

M. M. V.

[Signature]

Da. V.

[Signature]

Ha. V.

[Signature]

Ma. V.

[Signature]

Mf. V.

[Signature]

Na. V.

[Signature]

İk. V.

[Signature]

S. İ. M. V.

[Signature]

G. İ. V.

[Signature]

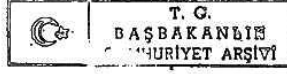
Zr. V. V.

[Signature]

680 18 01 02 168 72 11

Ek-11:Yozgat Valiliğine Yahya Sezai Uzer'in tayini

BCA:30.18.1.2/38.72.1

14528

Kararname

I- Yozgat Merkez Belediye Reisliğine Sefer Eronat'ın intihabı hakkında Yozgat Belediye meclisince itti-haz olunan karar Belediye kanununun 89 uncu maddesine tev-fikan tasvib olunmuştur.

2-Bu kararname hükümlerini yürütmeğe Dahiliye Vekili memur dur.

3 1 K. Evvel 1938

REİSİCUMHUR

İsmail İsmail

Başvekil . Dahiliye Vekili

C. Beyaz *S. P. Haydar*

030	11	1		127	47	14
-----	----	---	--	-----	----	----

Ek-12: Yozgat Belediye Başkanlığına Sefer Eronat'ın seçilmesinin onayı

BCA:30.11.1.0/127.47.14

T. C.
Dahiliye Vekâleti
M. İ. U. M.
Ş. M.
Sayı

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Hulâsa:

No. 10 971

kararname

I - Yozgat merkez belediye meclisince reisliğe seçilen Mustafa Oğlu Abdurrahman beyin intihabı Belediye kanununun 89 uncu maddesince tasdik edilmiştir .

2 - Bu kararnamenin hükümlerini icraya Dahiliye vekili memurdür .

13 T.Sani 1934

Reisi Cumhur
Gazi M. Kemal

Başvekil
S. Kaya

Dahiliye vekili
S. Kaya

Cevaben yazılacak Evrakta : Cevap olduğu muharreratin tarih numarasile hangi daire ve şube ifadesile yazıldığınin derco'unması rica olunur

030	11	1		91	39	7
-----	----	---	--	----	----	---

Ek-13: Yozgat Belediye Başkanlığına seçilen Abdurrahman Bey'in başkanlığının onaylanması.

BCA:30.11.1.0/91.39.7

T. C.
Maarif Vekâleti

Ankara: 5-5-1932

DAİRESİ

Umumi

Hulâsa: _____

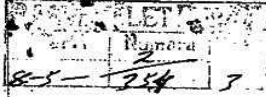
63696/3

Baş Vekâleti Celîleye

Gümüşhane Maarif Müdürü Safa beyin Yozgat Maarif Müdürlüğüne naklen tayini hakkındaki kararname leffen takdim kılınmıştır. Tasdikten sonra iadesine müsaidei devlatlerini rica ederim EF.

Maarif Vekili

Tahrirata
8-5-932

Hangi redada evrakına cevap teşkil ettiğinin tasrihi rica olunur.)

030	11	1		70	13	17
-----	----	---	--	----	----	----

Ek-14: Yozgat Maarif Müdürlüğüne Sefa Bey'in tayini.

BCA:30.11.1.0/70.13.17

T. C.
Maarif Vekâleti

Z.İ. Dairesi

Umumi No.

Hususi No. 84.125

5

Ankara, 9. 11. 1944

Hilâf:

Yüksek Baş Vekâlete

Balıkesir Maarif Müdürü Vasıf Beyin Yozgat Maarif Müdürlüğüne naklen tayini hakkındaki kararname leffen takdim kılınmıştır. Tasdikinden sonra iadesine müsaade devletlerini rica ederim Efendim.

Maarif Vekili

Vasıf Bey

BASVEKÂLET VAKI		
Tarih	Numara	Def
19.4.44	84.125	2

030	11	1		52	42	9
-----	----	---	--	----	----	---

Hangi daire evrakına cevap takki erdiği için tasdihi rica olunur

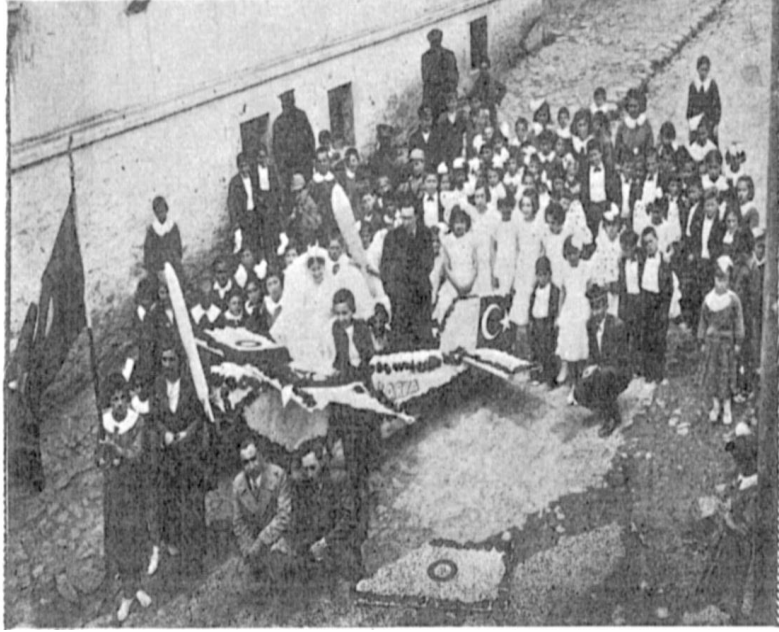
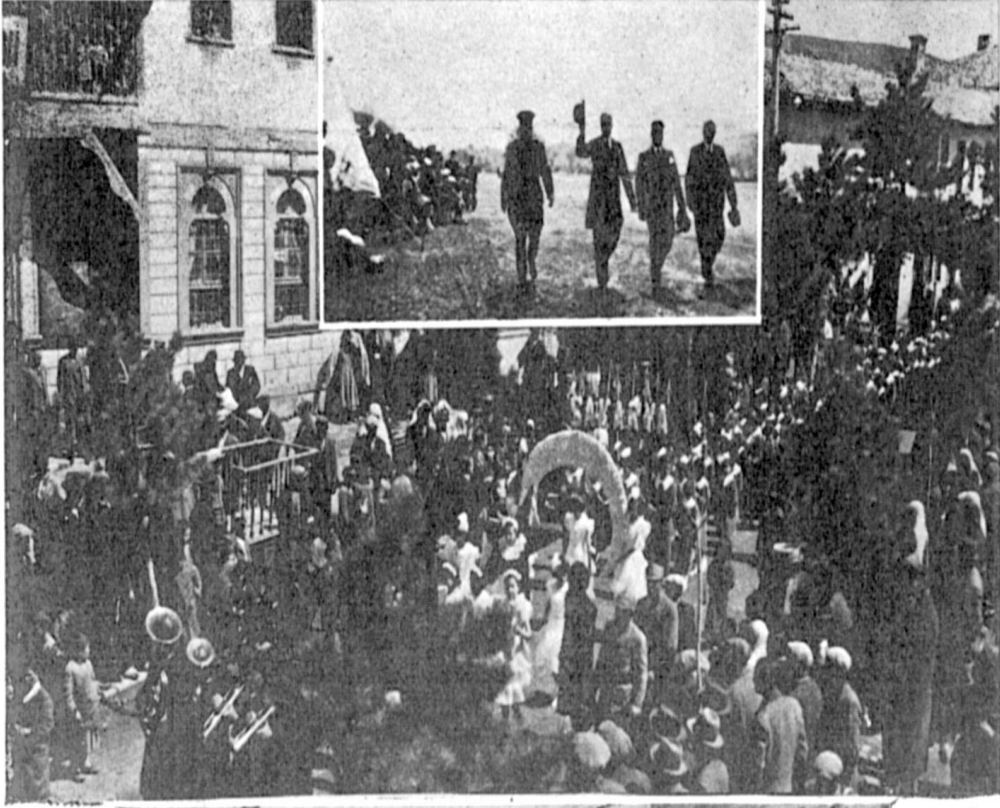
Ek-15: Yozgat Maarif Müdürlüğüne Vasıf Bey'in tayini

BCA:30.11.1.0/92.42.9

Ek-16: Yozgat'ta Cumhuriyet Bayramı kutlamaları sırasında okullar.

Kaynak: *15. Yılında Yozgat*

Ek 16 devamı...

Y O Z G A T T A

Cumhuriyet

Devrinde

Yapılan köy

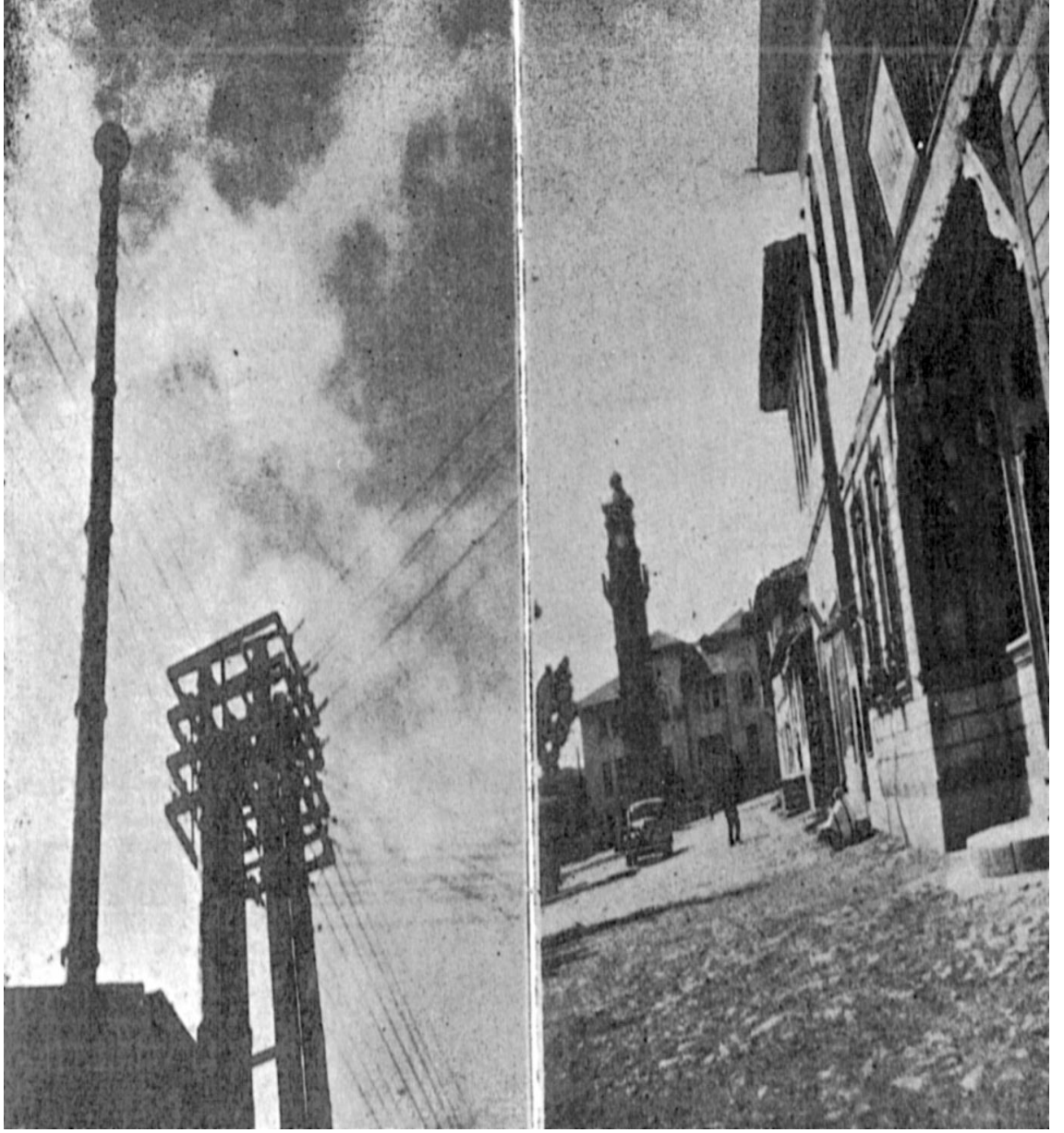
Okullardan

Bir kaçı

Ek-17:Cumhuriyet Döneminde Yozgat'ta yapılan bazı köy okulları.

Kaynak: *15. Yılında Yozgat*

Ek-18: Sol taraftaki resim Yozgat elektrik santrali, sağdaki resim halkevi binası ile cumhuriyet caddesi.

Kaynak: *15. Yılında Yozgat*

Ek-19:Yozgat Halkevi görünüşü

BCA:490.1.0/1078.1123.1

Ek-20: Yozgat Cumhuriyet Meydanı

Kaynak: İ.B.B. Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar

Ek-21:Yozgat'ta göçmenlere verilen evler.

Kaynak: *15. Yılında Yozgat*

Ahmet Bey (Baydar)

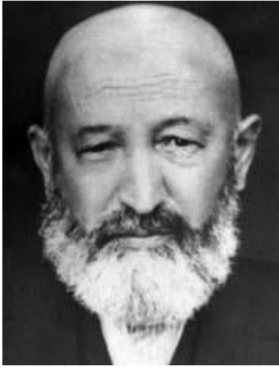
Bahri Bey (Yusuf Bahri Tatlı)

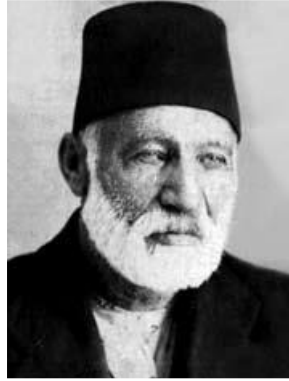
Feyyaz Ali Bey
(Mehmet Feyyaz Üst)

İsmail Fazıl Paşa (Cebesoy)

Mehmet Hulusi Efendi
(Mehmet Akyol)

Rıza Bey (Ersoy)

Süleyman Sırrı Bey
(İçöz)

Ek-22: Birinci Dönem Yozgat Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü 1920-1950, s.62-63.

Avni Bey
(Mehmet Avni Doğan)

Hamdi Bey
(Ahmet Hamdi Altıok)

Salih Bey (Bozok)

Süleyman Sırrı Bey (İçöz)

Ek-23: İkinci Dönem Yozgat Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü 1920-1950, s.87

Avni Bey
(Mehmet Avni Doğan)

Hamdi Bey
(Ahmet Hamdi Altıok)

Salih Bey (Bozok)

Süleyman Sırrı Bey (İçöz)

Tahsin Bey (Yasin Tahsin Coşkon "Coşkan")

Ek-24: Üçüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü 1920-1950, s.173.

Avni Bey
(Mehmet Avni Doğan)

Hamdi Bey
(Ahmet Hamdi Altıok)

Sungur Bey (Ahmet Sungur)

Süleyman Sırrı Bey (İçöz)

Ahmet Cevdet Bey
(Taflioğlu)

Yahya Kemal Bey
(Beyatlı)

Ek-25: Dördüncü Dönem Yozgat Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü 1920-1950, s.277

Celal Arat

Avni Doğan (Mehmet Avni)

Emin Drahman
(Mehmet Emin Drahman)

Ömer Evcı

Süleyman Sırrı İçöz

Ekrem Pekel

Ahmet Sungur

Ek-26:Beşinci Dönem Yozgat Milletvekilleri

Kaynak: TBMM Albümü 1920-1950, s.293.

ÖZGEÇMİŞ

Muhammed Yasin Doğan, 20 Temmuz 1989 yılında Sivas'ta doğdu. İlköğretim ve lise eğitimini Sivas'ta tamamlamıştır. 2011-2012 Eğitim-Öğretim yılında Cumhuriyet Üniversitesi Tarih bölümünde lisans eğitimine başlamış, 2015-2016 ders yılında eğitimini tamamlamıştır. 2016 yılında Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarih Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

